

SODIŠČE
EVROPSKE UNIJE

Večjezični dnevniki potovanja

Camille de Toledo

Stefan Tafrov

José Antonio Pascual

Tomáš Duběda

Anne Lise Kjær

Isolde Burr-Haase

Dr. Eva Vetter

Marina Kaljurand

Nikiforos Diamandouros

Christos Artemidis

Roberta Metsola

Barbara Cassin

Jean-Claude Wiwinius

Michael D. Higgins

Marin Mrčela

Prof. dr. Barbara Pozzo

Prof. dr. iur. Sanita Osipova

Prof. dr. Danutė Jočienė

Réka Somssich

Tonio Borg

Prof. dr. J. W. van de Gronden

Prof. dr. Jan Wouters

Katarzyna Kłosińska

Ana Maria Guerra Martins

Radu Paraschivescu

Stanislav Vallo

Prof. dr. Rajko Knez

Heikki E. S. Mattila

Stig Strömholm

Večjezični **dnevniki potovanja**

Če neke zimske noči popotnik ...

Camille de Toledo..... 9

Večjezičnost ali moja pot v svobodo in Evropo

Stefan Tafrov..... 23

Preudarjanja filologa o večjezičnosti

José Antonio Pascual..... 32

Pravniki lingvisti na Sodišču Evropske unije in sodni prevajalci na Češkem – dva različna svetova?

Tomáš Duběda..... 41

Danska sodišča in razlaga prava Unije: sodišča se ne osredotočajo na jezikovne razlike

Anne Lise Kjær..... 50

Uradna večjezičnost – od vsega začetka politično vprašanje

Isolde Burr-Haase..... 59

V sangoščini molengue pomeni punčica očesa

Prof. dr. Eva Vetter..... 72

Estonski jezik v Evropski uniji z vidika poslanca Evropskega parlamenta

Marina Kaljurand..... 81

Večjezičnost – pogled državljana

Nikiforos Diamandouros..... 87

Govor v podporo večjezičnosti

Christos Artemidis 96

Večjezičnost: izražanje združenosti prek raznolikosti

Roberta Metsola 101

„Več kot en jezik“

Barbara Cassin 104

Večjezičnost pred luksemburškimi sodišči

Jean-Claude Wiwinius 112

Irščina v Evropi

Michael D. Higgins 124

Pomen večjezičnosti v pravu

Marin Mrčela 130

Večjezičnost nekega življenja

Prof. dr. Barbara Pozzo 138

Latvijski jezik in večjezičnost v Latviji

Prof. Sanita Osipova, dr. iur. 145

**Uradni jezik in razlaga ustavnih jamstev v zvezi z njegovim statusom v sodni praksi
ustavnega sodišča Republike Litve**

Prof. dr. Danutė Jočienė 152

Večjezično pravo Unije v madžarski sodni praksi

Réka Somssich.....166

Večjezičnost in majhne države

Tonio Borg.....176

Evropsko pravo na nizozemskih tleh: nizozemščina kot povezovalni člen

Prof. dr. J. W. van de Gronden.....182

Pomen večjezičnosti za evropsko univerzo prihodnosti

Prof. dr. Jan Wouters.....191

Kolikor jezikov, toliko svetov

Katarzyna Kłosińska.....200

Večjezičnost: pričevanje akademikinje in sodnice

Ana Maria Guerra Martins.....207

Tolmačiti je človeško

Radu Paraschivescu.....211

Večjezičnost

Stanislav Vallo.....216

Izkušnje in razmišljanja o institucionalni večjezičnosti na ravni Evropske unije

Prof. dr. Rajko Knez.....220

Večjezičnost in nordijsko pravno sodelovanje

Heikki E. S. Mattila..... 228

Jezik kot ključ za odkrivanje sveta prava

Stig Strömholm..... 240

Beležke

Če neke zimske noči popotnik ...

— Camille de Toledo

Camille de Toledo je pisatelj z doktoratom iz primerjalne književnosti. Poučuje na delavnici sodobnega pisanja državne višje šole za avdiovizualne umetnosti (ENSAV, La Cambre) v Bruslju in na univerzi Aix-Marseille. Med drugim je napisal *Le Hêtre et le Bouleau, essai sur la tristesse européenne* (*Bukev in breza, esej o evropski žalosti*, 2009), *Vies potentielles* (*Morebitna življenja*, 2010), *L'Inquiétude d'être au monde* (*Zaskrbljen, ker sem na svetu*, 2012), *Le livre de la faim et de la soif* (*Knjiga o lakoti in žeji*, 2017). Študiral je zgodovino, pravo, politične vede in književnost. Leta 2004 je dobil štipendijo Villa Médicis. Leta 2008 je ustanovil Evropsko družbo avtorjev za spodbujanje „prevajanja kot jezika“. Leta 2012 se je po smrti brata, matere in očeta preselil v Berlin. Zaradi pravnega poznavanja elementov narave je bil najet za režiranje procesa, v katerem so bila uvedena Zaslišanja za parlament reke Loire (2019–2020), pri katerem je sodeloval s Centrom za umetnost in urbanizem. Iz tega je nastala knjiga *Le fleuve qui voulait écrire* (*Reka, ki je želela pisati*), pripoved o tem, kar imenuje „zakonita vstaja Zemlje“. Za zadnji roman *Thésée, sa vie nouvelle* (*Tezej, njegovo novo življenje*), ki je izšel pri založbi Verdier leta 2020, je prejel nagrado za ustvarjanje Francoske akademije in nagrado Franza Hessla.

Če neke zimske noči popotnik ...

Tako se začne slavna knjiga okljukov Itala Calvina, vsa polna začetkov; vendar se mi je tako prvič prikazalo tudi Sodišče Evropske unije s svojimi vzporednimi stolpi, dvema zlatima in enim črnim, v megleni noči pozne zime. In ko zdaj pogledam nazaj na ta obisk, mi pride na misel, da bi mogoče morali tudi od tam začeti znova, če verjamemo, če še vedno želimo verjeti v Evropo. *Če neke zimske noči ...* spet stojimo skupaj tam, pred vprašanjem, ki ga postavlja ta meglena pokrajina, v Luxembourggu, pred to mogočno stavbo:

Kako dati Evropi zakon, en sam, skupen, v vseh jezikih?

Kako iz vseh jezikov, iz različnih čustvovanj, ki jih pestujejo, ustvariti življenje, ki bi si ga delili od vrhov Skandinavije do sušnih kamnitih zalivčkov Sredozemlja?

In ali nam bo brez skupnega obzorja uspelo obuditi *željo po zbliževanju*?

*

Danes, jeseni 2019, nekaj mesecev po parlamentarnih volitvah, Berlin, mesto, v katerem sem našel zatočišče, praznuje padec zidu. In že od pomladi vem, da napovedani uničevalni val nacionalizmov in populizmov v Franciji, na Madžarskem, v Italiji, Španiji, na Poljskem ... ni zajel vsega. Evropa se upira. Vendar vidim, slišim, od poslancev do generalnih direktoratsv Komisije, vsak se zaveda, da voda vdira v čoln; stari projekt miru je upehan. Srce

*European dreamers je težko in vsakdo je prepričan,
da je nevarnost tu, da nas ne bo več zapustila.*

Dobrodošli na Sodišču Evropske unije!

Evropa so stare sanje, ki bi jih radi pomladili. Toda kako? Želje po miru iz poveljnih let, zahteve obnove, so že pred časom oslabele. Evropska sapa je vztrajala do konca osemdesetih let zaradi posameznih glasov nekaj voditeljev držav. To so bila lepa leta francosko-nemških plesov. In ob koncu dvajsetega stoletja je s padcem Berlinskega zidu celo spet zavelo upanje. Zdelo se je, da je želja po Evropi spet zaživela, po drugi strani pa so se kot zlovešče znamenje razmahnile bratomorne balkanske vojne, v katerih se je znova ubijalo. Pogledati je treba film Thea Angelopoulou Odisejev pogled, da bi se spomnili: megleno nasilje te celine, ko jo prevzame norost narodov ... Vendar je kljub tem upom – 1989 – in tem svarilom – vojna v nekdanji Jugoslaviji – prva iskrica Evrope ugasnila. Lira spomina danes ne igra več. Čas simbolov – Willy Brandt na kolenih v varšavskem getu, Mitterrand in Kohl, lepi govori o spravi ... – vse to je minilo. Znova je treba nekaj izumiti, vendar kaj?

Ob vstopu v veliko sodno dvorano ...

Nenavadno čustvo me je prevelo, ko sem vstopil v veliko razpravno dvorano Sodišča pod prosojno tančico osrednjega lestenca in videl častitljive sodnike zavzeti svoje mesto, njih, ki prihajajo z vseh koncev Evrope in govorijo vsak od štiri do pet jezikov. Ganjen sem bil, ko sem okoli dvorane zagledal kabine

za tolmače, ki razprave prevajajo iz različnih jezikov Unije. Kot bi vstopil v babilonski stolp, stolp, ki trdno stoji, ki vztraja ... kot bi stopil na drugo stran ogledala, za slogane, za polemike *proti* Evropi ali *za* Evropo; daleč od politike, ki vedno tako razočara. Ko sem sédel za steklo kabine za tolmačenje, sem se spomnil svojega študija, te nenavadne radosti, ki jo čutimo, ko zapustimo klepetavo, zmedeno okolje *mnenja*, da bi poskrbeli za to suhoparno, pokončno snov: Pravo.

„Na to sodišče bi bilo treba povabiti vse šolarje Evrope,“ sem pomislil, „vse prihodnje otroke, vse tiste, ki želijo od čim bliže razumeti, kakšen trud zahteva to naše evropsko gledališče.“

Prizorišče prava

Pravim *gledališče*, saj je Sodišče prizorišče, na katerem se tehnično in trudoma izrisuje *skupni zakon*, kar je tu razlaga evropskih pravil, ki se deli med vse. In drama, ki se odvija na tem prizorišču, je drama razhajanja in zbliževanja, prizadevanja za enotnost in potrebe po razlikah; to je drama *translation gaps*, hotenih in nehotenih nesporazumov; drama sredotežnega kulturnega ponosa in sredobežnega administrativnega trmoglavljenja. To je prizorišče, ki ima, kot gledališče, svoje lože: pisarne, v katerih si vsaka in vsak vztrajno in vestno prizadeva iz vseh parov jezikov ustvariti *nekakšno združenost*.

Vemo, obstaja Bruselj, politični svet pogajanj, kompromisov, kjer *duhu sodelovanja* pojema sapa; kjer se razkraja določena ideja skupnosti, kjer simboli in načela padajo; kjer se znova oborožujejo nacionalni egoizmi in kjer uspevajo

boleče sramote. Tu mislim na strahopetnosti, zanemarjanja, zaradi katerih se je dopustilo, da je v Sredozemlju umrlo na tisoče migrantov. Politika je v Evropi pogosto videti kot brodolom; brexit naj bi bil njegovo znamenje, porast skrajnih desnic simptom, prepletenost zasebnih in javnih interesov senčna stran in slabosti zunanje politike njegov podpis. In vse to tako pripomore k temu vtisu poraza.

Vendar na drugi strani ostaja to prizorišče, manj hrupno prizorišče prava; ostaja prizadevanje sodstva za uveljavljanje spoštovanja skupnih pravil; in tako se vračam k pokončnim stolpom Sodišča Evropske unije; takoj ko se povzpne na te stolpe, z njih čez zimsko meglo vidimo obzidje starega mesta in Veliko vojvodstvo Luksemburg. In tu se ne odloča o pravilih, temveč se skrbi za to, da se ta uporabljajo. Tu je *duh zakonov*. In ko je toliko načel vsakodnevno zasmehovanih, je treba na to opozoriti.

Duh zakonov in jezikov

Obstaja vez, ki delo Sodišča Evropske unije veže na zgodovino z velikim z; ki prizadevanje za *oblikovanje poenotenega prava* povezuje z razlogom za obstoj evropskega projekta.

Leta 1945 so se zavezniki, ki so premagali nacizem, spraševali, kako soditi odgovornim Nemcem. Njihov odgovor so bili nürnberški procesi. Vendar je bilo treba za sojenje preskočiti oviro jezikov; najti orodja, ki bi omogočila *nadjezični* proces. Sodniki so bili Angleži, Francozi, Američani in Rusi; večina dokazov je bila nemških. Treba je bilo prevajati; in med obravnavami, v *realnem času*, podati besede

prič, žrtev, obtožencev v jezikih sodnikov. Noben tolmač do takrat še ni izvajal simultane tolmačenja. Ob prvih poskusih je veliko strokovnjakov, pozvanih, naj se spoprimejo z izzivom, omenilo človeško mejo, nepremostljivo mejo: človeško bitje ne more poslušati, prevajati in govoriti hkrati. In vendar je bil ta izziv sprejet. V Nürnbergu je bilo izumljeno *mogoče*, možnost *prevajalske tehnike*, da se lahko na izmaličeni celini uveljavi nadjezikovno sodstvo.

Evropa je bila torej rojena tam, v tem prevajalskem vozlu, med jeziki, tam, kjer so se prepletale zgodovina zločina, norost narodov, „evropska državljanska vojna“, kot se je izrazil zgodovinar Ernst Nolte, in potreba, da se s prevajanjem-kot-jezikom presežejo identitete, *da bi se odločilo o pravu*.

Sodišče Evropske unije je dedič vsega tega. Zavezano je prevajanju, da se *zakon v več jezikih* lahko razume.

Pogosto nezamišljena evropska stvarnost

Vedno se mi je zdelo, da zlasti naše politične elite ne opazijo te večjezične stvarnosti Evrope. Ne pravim, da je prezrta, vendar ni nikoli ustrezno upoštevana. Vprašanje jezikov, *skupnosti iz jezikov*, bi moralo biti v osrčju nove misli o Evropi: kako ustvariti javni prostor, da bi sprejel več kot 550 jezikovnih kombinacij? Kako povezati državljane, ki jih ločuje toliko jezikov in jezikovnih kodeksov?

Medtem ko se je z zaporednimi širitvami občutno povečalo število *prevajalskih tokov* – in arhitekturnih širitev tu, na Sodišču – so politične

elite na ta izziv ponudile tri vrste odgovorov: (a) na splošno obstaja književni odgovor, pri katerem se vključijo pisatelji, da bi slavili številnost „poetik“; (b) obstaja pragmatični, *business-friendly* odgovor, pri katerem se nazadnje veselimo zmagoslavja angleščine, vdanost v usodo, ki bi jo brexit lahko zmotil s povzročitvijo samodejnega zatona *globisha* kot *vmesnega jezika* evropskih zadev; (c) in nazadnje, od začetka tisočletja in, natančneje, od nastopa tako imenovanih metod „nevronskega prevajanja“ obstaja tehnični odgovor, pri katerem si nekateri optimisti domišljajo, da bomo zaradi umetne inteligence – prevajanja z algoritmi, *machine-learning in pomenskih clouds* – kmalu imeli možnost govoriti vse jezike.

Vendar vprašanje razdrobljenosti pravnega in družbenega prostora na jezike nikoli ni bilo obravnavano *politično*. Vsi tisti, ki so opevali idejo združene Evrope, od Victorja Hugoja do danes, so pred tem izzivom ostali nemi.

„Združene države Evrope,“ je rekel Victor Hugo, „vendar v katerem jeziku?“, me mika, da bi dodal za njim. Kako spraviti ta izraz *Unija* z jezikovno in torej kulturno, čustveno, spominsko neenotnostjo? Zdi se, da se nihče noče odkrito lotiti tega vprašanja; saj bi bilo treba o Evropi nenadoma razmišljati izhajajoč iz njenih konfliktov, iz njenih nespravljljivih razhajanj.

Model Sodišča Evropske unije

Ob obisku Sodišča in seznanjanju z načinom organizacije njegovih služb sem si lahko rekel: saj moramo vendarle od tu, ob tem orjaškem

prevajalskem naporu za to, da bi se razumel smisel zakona, znova premisliti o skupnem obzorju. Na podlagi modelov, ki jih pripravljajo tu na Sodišču za *tehnike prevajanja*, lahko ustvarjamo koncepte za državljanstvo, ki prihaja.

Rekel sem si, da bomo lahko izhajajoč iz prevajanja prihodnje otroke učili o politiki Različnosti, Raznoterosti, Razlik, ki jo potrebujemo bolj kot kadar koli prej: ne izhajajoč iz morale, ki posvečuje Drugega – Levinas – ne z zasledovanjem iluzij zbliževanja ali enotnosti, ali kot je bilo lahko rečeno, *skupnosti usod* – s pretresanjem simbolov zgodovine ...

Praktično znanje in izkušnje Sodišča pri določanju skupnih pravil v različnih jezikih nam pomagajo razmišljati o:

1. *prevajalskem državljanstvu*, ki je vedno razpeto med številnimi lojalnostmi, manjšinskimi, regionalnimi kulturami in širšimi, nacionalnimi in evropskimi pripadnostmi;
2. *prevajalskem državljanstvu*, razumljenem kot prizadevanje za povezovanje tega, kar ne bo nikoli moglo biti poenoteno.

To je *utripajoče srce* tega, kar sem videl na Sodišču; tisto, ki ga odkrijemo, ko se povzpne na stolpe, prečkamo galerijo, se sprehodimo po knjižnici ... Tu ni niti ene osebe, niti ene funkcije, ki ne bi bila poučena o tem izzivu življenja z razlikami.

24 jezikov. Pari, ki jih ni mogoče obrniti. Jezik posvetovanja, francoščina. Vmesni jeziki, na primer angleščina ali nemščina. Jeziki postopka: lahko jih je 24. Prevajanje sodb, da evropska

sodna praksa sestopi k različnim nacionalnim pravnim sistemom. Pravniki lingvisti z vseh koncev celine. Tisti, ki delajo kot zunanji izvajalci, zunaj palače; tisti, ki nadzirajo kakovost prevodov. In ko se razprava preseli na obravnavo, vajeti prevzamejo tolmači, ki morajo vsakič vsrkati povsem nov semantični nabor. In ta pripoved, ki jo poslušam v nadstropju „GDV“ – Generalnega direktorata za večjezičnost – od koder lahko vidim, kako rdeče sonce kuka skozi meglo, ki se mirno vali proti večeru nad sosednjo ploščadjo, ki jo je prekrila tanka plast snega.

„Ko se pridejo odvetniki držav zagovarjat pred tem ali onim evropskim pravilom, se zgodi, da nekateri govorijo prehitro. *Speakers pozabijo, da smo za temi številnimi stekli, ki obdajajo Sodišče, mi, ki tečemo za besedami, da bi bili oni razumljeni.*“

Tek za povezovanje jezikov, da se resnično vzpostavi družbeni in pravni prostor v skupnem jeziku: prevajanje, tolmačenje.

„Obstaja majhen gumb,“ nadaljuje moja sogovornica. „Če pritisnemo enkrat, se ne zgodi nič. Če pa ga pritisnejo tudi drugi tolmači v drugih kabinah, takrat začne na sodnikovi mizi utripati rdeča lučka. Takrat sodnik ve, da v kabinah ne sledimo več. V teh primerih sodnik pogosto zaprosi osebo, ki govori, naj govori počasneje. Ta sistem je bil izdelan za nürnberške procese.“

Vse je torej tu v tem nujnem postopku: čas, ki je potreben za hojo proti skupnemu zakonu.

Poslušati se, dobro se poslušati. Upočasniti, da lahko vsa ušesa v vseh jezikih dobro tolmačijo.

To je evropski nauk, ki se ga naučimo tu, na Sodišču.

Proti javnemu prostoru s prevajanjem

Ob odkrivanju oddelka za načrtovanje in zunanje prevajanje, oddelka za orodja za podporo večjezičnosti, oddelka za projekte in terminološko usklajevanje, ob spoznavanju človeških in tehničnih virov, ki se uporabljajo tu, začnemo sanjariti, da bi služili tudi širšemu javnemu prostoru: za prevajanje ne samo prava Unije – ki je pogosto precej oddaljeno od utripajočega srca našega čustvovanja – ampak tudi tiska, književnih del, družboslovnih del ... Rekli boste, da so to sanje pisatelja.

Vendar je *duh Evrope*, ta, ki ga iščemo, vendarle tu:

- Evropa potrebuje jezik; jezik, ki nas veže na naša razhajanja, naše razlike, namesto da nas razdvaja;
- in potrebno je eno sodstvo, en zakon, ki ga je mogoče razumeti *v jezikih*.

V obeh primerih to pomeni, da se moramo neutrudljivo prevajati, drug za drugega.

To niso sanje pisatelja. To je *dejstvo*, s katerim institucije shajajo. Vendar je to zdaj *dejstvo*, o katerem je treba razmišljati politično.

Kaj bi se zgodilo z evropskim projektom, če bi po zgledu Sodišča, ki ustvari več kot milijon

strani na leto, *evropska služba za prevajanje* prevzela enako število strani, da bi se uveljavil *javni prostor iz jezikov*, med jeziki? Kaj bi se zgodilo z našimi pripadnostmi, če bi se tak *večjezični prostor* lahko zgodil? Kako bi se naše identitete preoblikovale, če bi Evropa v celoti javno priznala „prevajanje“ kot edini *uradni jezik*.

Tako bi bile priznane vse naše zgodovine, prežete z izgnanstvom, prepletenostjo, raznoterostjo.

Orjaški sistem kretnic

Pričati o delu, ki ga opravlja Sodišče, pomeni seveda soočiti se s temi milijoni strani sodne prakse, s temi tisočericimi predlogi in tožbami v zvezi z včasih izjemno tehničnimi vprašanji; pomeni v velikem delu vstopiti v srce konkurenčne ideologije Evropske unije, v to stremenje po vzpostavitvi *čistega in popolnega trga*; pomeni torej spopasti se z uporabo načel, izpogajanih v Pogodbah: tu vprašanje znakov, tam vprašanje tehničnih standardov ...

Sam se nikakor ne strinjam s to ideološko osnovo; nikoli se nisem. Mislim, da bi bilo treba dati prednost razvoju načel evropskega socialnega prava, okoljskega prava, bolj kot načel svobodne konkurence.

Vendar Sodišče ne ustvarja prava; Sodišče skrbi za njegovo enotno razlago in pravilno prevajanje, za njegovo pravilno vnašanje v nacionalne zakonodaje, za njegovo tolmačenje. In če bi se na ravni držav in Komisije politično spodbujala pravičnejša, bolj človeška in bolj kulturna usmeritev, bi sodniki na Sodišču morali braniti drugačen duh zakonov.

Torej tudi o tem drugačnem duhu zakonov sanjarim ob koncu svojega obiska.

Kar dokazuje Sodišče Evropske unije, kar sem videl, je predvsem ta izredna sposobnost organizirati tokove prevajanja. In tu si je treba predstavljati orjaški sistem kretnic, v katerem bi bili jeziki železniške postaje. In med vsemi temi jeziki na tisoče strani, ki potujejo skoznje, ki krožijo. Od romunščine, latvijščine, finščine, italijanščine, hrvaščine, slovaščine, češčine, bolgarščine, danščine, poljščine, estonščine, španščine, malteščine, grščine, madžarščine ... k vmesnim jezikom ali k jeziku posvetovanja, nato pa nazaj k vsej tej množici.

Življenja tistih, ki delajo tu na različnih prevajalskih oddelkih, so pogosto podoba tega jezika-omrežja, ki obstaja na Sodišču. So poliglotti, prebivalci te večjezične stvarnosti, ki globoko v sebi nosijo evropsko življenje. Malo po podobi tolmačev v Nürnbergu, ki so izumili simultano prevajanje in katerih portrete bom prebiral jutri na vlaku v Berlin. Rojeni tu, živeti tam, pogosto hčere in sinovi staršev mešanih porekel ... To je ta Evropa, ki bi jo bilo treba utelesiti.

Kaj pa, če se je De Gaulle motil ...

Obstaja pogosto citiran stavek, ki ga je De Gaulle izrekel na tiskovni konferenci 15. maja 1962:

„Ne verjamem, da ima Evropa lahko kakršno koli živo stvarnost, če ne vključuje Francije z njenimi Francozi, Nemčije z njenimi Nemci, Italije z njenimi Italijani in tako dalje. Dante, Goethe, Chateaubriand pripadajo vsej Evropi

prav zato, ker so bili nadvse in predvsem Italijan, Nemec in Francoz. Evropi ne bi veliko služili, če bi bili brez domovine ter če bi razmišljali in pisali v nekem umetnem esperantu ali volapüku ...“

Tak stavek ima svoj učinek, vendar pozablja na stvarnost. Poskuša nas prepričati, da smo obsojeni na to, da nazadnje pristanemo v svojem jeziku. Vendar spretno prikriva neizogibno dejstvo, da ne Dante, ne Goethe, ne Chateaubriand ne bi bili to, kar so, če jim prevajalci ne bi pomagali prodreti v druge dežele. Zastira tudi ogromen prispevek, ki ga evropski književnosti dajejo pisatelji begunci, izgnanci in brezdomovinci.

Skupen prostor – in književna fama – obstaja samo zaradi prevodov.

Sodišče to dokazuje vsak dan na področju zakonov. Daje stvarnost temu, kar sem imenoval „zatočišče jezikov“. In upamo lahko, da bomo po zgledu Sodišča v prihodnosti ustvarili besedilni, politični in poetični prostor iz jezikov, namesto da bomo vedno znova pristali znotraj meja naših narodov.

Če neke zimske noči

Na visoke stolpe palače je zdaj padla noč. Tema zunaj daje stavbam Sodišča z brezštevilnimi steklenimi površinami vznemirjajočo, omotično neprozornost; kot če bi bili obdani z ogledali, v katerih se pisarniško življenje podvaja, kjer se odsevi svetlobe prepletajo. Zapuščam palačo, obrnem se k njenim višavam. Gromozanski žerjavi kot radovedni velikani predirajo gosto bombažno tančico zime. Drgetam, zebe me.

Čez nekaj mesecev bodo dela na tretjem stolpu končana, nato bo treba preživeti temačne mesece pandemije, skrbeti za ravnovesje med zdravjem in svoboščinami Evropejcev. In medtem ko bo povsod po svetu rasla skušnjava po umiku in nasilju, se bomo mi veselili védenja, da si daleč v zimski megli neka trdnjava z visokimi stolpi kot v pravljicah še naprej prizadeva za spoštovanje prava, brez katerega nič ne deluje ... brez katerega se vse razkraja.

Berlin, 9. november 2019, nato Bruselj, 2. januar 2022.

Večjezičnost ali moja pot v svobodo in Evropo

— **Stefan Tafrov**

Stefan Tafrov je bolgarski diplomat, politik, novinar in prevajalec, ki se je rodil leta 1958 v Sofiji. Ker je bil med komunističnim režimom član organizacij za človekove pravice, je bil že od ustanovitve demokratičnega gibanja SDS 1990 odgovoren za njegove mednarodne odnose in prvi svetovalec predsednika Zhelyuja Zheleva za zunanjo politiko. Bil je veleposlanik v Italiji, na Malti, v Veliki Britaniji, na Irskem, v Franciji in pri UNESCO, dvakrat stalni predstavnik pri OZN v New Yorku, dvakrat namestnik zunanjega ministra ter poslanec. Govori francosko, angleško, italijansko, špansko, poljsko in rusko. V bolgarščino je prevedel dela François Mauriac, Andréja Gida, Jeana-Paula Sartra, Clauda Simona, Marguerite Duras, Umberta Eca in drugih. Je poveljnik častne legije in oficir reda italijanske zvezde.

Rodil sem se v Bolgariji v obdobju komunizma, ki je to državo skoraj povsem odrezal od preostale Evrope. Potovanja na drugo stran železne zavesе so bila redka, stiki s tujci pa sumljivi in so v najboljšem primeru lahko privedli do nevšečnosti, včasih pa so bili razlog za preganjanje. Situacija je bila posebej težka za družine, kot je bila moja, ki so bile proti režimu, predvsem zaradi mojega očeta, ki je takoj po vojni kot mlad odvetnik zagovarjal člane demokratičnih opozicijskih strank, dokler jih niso leta 1947 dokončno prepovedali. Očetu, ki ga je prišla politična policija in so ga preganjali na različne načine, je bila izrečena 12-letna prepoved opravljanja poklica, ki je bila odpravljena šele tik pred mojim rojstvom leta 1958. Niti njemu niti moji materi do smrti ni bilo dovoljeno potovati na Zahod. Jaz sem mejo železne zavesе prvič prestopil, ko sem bil star 31 let, 3. oktobra 1989, tik pred padcem Berlinskega zidu. Pred tem mi bolgarske oblasti dve leti niso dovolile, da bi na povabilo, ki sem ga od francoske vlade prejel kot strokovnjak za francosko književnost in prevajalec del Françoisa Mauriac, Jeana-Paula Sartra, Andréja Gida, Clauda Simona in drugih, odpotoval v Francijo. Kot se je takrat reklo, me niso „pustili“, in sicer ne le zato, ker sem prihajal iz „napačne“ družine, ampak tudi ker sem si poleg tega dovolil pristopiti k nekaterim skupinam za varstvo človekovih pravic, ki so v osemdesetih letih nastale v Bolgariji in se uprle komunističnemu režimu. V teh okoliščinah se je moje hrepenenje po prepovedani Evropi, ki ga je čutila tudi večina mojih rojakov, izrazilo s tem, da smo se učili tuje jezike. Obvladovanje angleščine, francoščine ali nemščine oziroma čim večjega števila evropskih jezikov je bilo v moji družini in mojem celotnem socialnem okolju izredno cenjeno in je imelo skoraj status kulta ter je veljalo za jedro prave izobrazbe. Moji vzorniki so bili sorodniki in prijatelji, ki so lahko zaradi svojega znanja tujih jezikov občasno odpotovali v zahodne države, kar je bil skoraj izključen privilegij komunističnih funkcionarjev. V šoli je bilo učenje ruščine obvezno. Sicer je potekal tudi pouk angleščine, francoščine ali nemščine, vendar le dve uri na teden in samo na gimnazijah. Če si se hotel dobro naučiti tuji jezik, je bil za to potreben velik dodaten napor. Različni tečaji tujih jezikov so bili zelo razširjeni, vendar so potekali le v večjih mestih.

Jaz pa sem bil med temi izbranci, ki so se lahko učili tuje jezike, ne le zato, ker sem stanoval v Sofiji, ampak tudi zaradi frankofonske tradicije, ki je bila trdno zasidrana v moji družini: moja babica je diplomirala iz francoske književnosti v Ženevi, moj oče pa je kot otrok in mladostnik živel in hodil v šolo v francoskem delu Švice ter je odlično govoril francosko. Doma smo imeli knjižnico s številnimi deli francoske klasike. Veliko priložnost sem dobil, ko sem bil sprejet na Francosko gimnazijo po težkih sprejemnih izpitih iz bolgarščine in matematike v konkurenci z več sto mladimi, ki so se potegovali za mesto na tej šoli. Ta gimnazija je bila del mreže specializiranih, izjemno selektivnih tujejezičnih gimnazij

v bolgarskem izobraževalnem sistemu, ki so bile ustanovljene v šestdesetih letih in na katerih so se poučevali nekateri od najpomembnejših evropskih jezikov – francoščina, nemščina, angleščina in ruščina, od osemdesetih let pa tudi španščina. Izobraževanje na tej gimnaziji se je začelo takoj, v pripravljalnem razredu, ki je bil posvečen izključno temu, da so se dijaki naučili ustrezen tuji jezik, čemur je sledilo poučevanje večine predmetov v tem tujem jeziku, ki je bil v mojem primeru francoščina. Številni Bolgari, ki zelo dobro obvladajo neki jezik, zahvalo za to še danes dolgujejo tujejezičnim gimnazijam, ki so bile resničen dosežek bolgarskega izobraževalnega sistema.

Tako se je v gimnazijskem obdobju razcvetela moja ljubezen do francoskega jezika, ki še traja. Zahvalo za to dolgujem svojim čudovitim učiteljem, ki nas niso naučili le pravilno govoriti in pisati Molièrjev jezik, ampak so nam tudi pokazali, kako lahko v celoti izkoristimo njihove kulturne možnosti in njegovo globino.

Takoj ko sem francoščino bolje obvladal, sem začel redno obiskovati majhno knjižnico urada za kulturo francoskega veleposlaništva v Sofiji, ki je bil edini tak urad zahodnih držav v Bolgariji. To, da sem dostopal do kulturnega in političnega življenja svobodne in demokratične države s pomočjo njenega tiska (v sedemdesetih in osemdesetih letih se je francosko novinarstvo resnično razcvetelo), je odločilno vplivalo na to, kako sem se razvil kot osebnost in kot državljani, za katerega so svoboda, duhovnost in človekove pravice postale najvišje vrednote. Francoščina mi je pomagala, da sem se začel imeti za Evropejca, in zaradi nje sem ugotovil, kako nenaravna je bila izolacija moje ljubljene domovine, ki je stara evropska država s staro evropsko kulturo, od preostale Evrope. Francoski pregovor pravi, da ima vsak svoboden človek dve domovini, svojo domovino in Francijo. Moja druga domovina, ki jo imam kot svoboden človek, je francoščina.

Od zgodnjega otroštva sem se s pomočjo tečajev tujih jezikov in v manjši meri individualnega pouka neutrudno učil angleščino. Ker sem jo že dobro znal, sem v šoli kot drugi tuji jezik izbral španščino. Španščina se je v Bolgariji takrat ravno začela poučevati. V kioskih je bilo mogoče najti časopise velikih zahodnih komunističnih strank, med njimi italijanski časopis „L’Unità“, ki je bil na dobri novinarski ravni in je imel liberalni duh. Ugotovil sem, da sem lahko zaradi francoščine sorazmerno enostavno razumel tudi italijanščino, zato sem si kupil knjigo o italijanski slovnici in slovar ter se v kratkem času samostojno naučil dovolj, da sem lahko bral daljša besedila v tem jeziku, ki mi je tako ljub.

Najbolj zanimiva pa je zgodba o tem, kako se je vzbudilo moje zanimanje za poljščino. Poljska in njena kultura sta me privlačili s svojim duhom neodvisnosti in svobode. Nekateri vidni bolgarski intelektualci in moji vzorniki so bili tradicionalno povezani s Poljsko.

Zato sem se kot študent avgusta leta 1980 z vlakom odpravil v domovino Mickiewicza in Chopina. Poljaki, ki so potovali z mano, so bili zelo razburjeni in so se vneto o nečem pogovarjali, vendar nisem razumel, o čem. Pozneje, ko je vlak čakal na železniški postaji v Lublinu, sem na lastne oči videl, kako je neka ženska na peronu tekla ob vagonih in veselo zaklicala svojim rojakom na vlaku: „Są strajki na wybrzeżu“. Neka Bolgarka, ki je študirala v Krakovu, mi je povedala, da to pomeni, da „na obali stavkajo“. To je bil začetek delavske stavke v Gdansku. Pomen tega dogodka lahko razumeš le, če si bil rojen v komunistični državi, saj so bile stavke v skladu z ureditvijo teh držav najstrožje prepovedane. Prav v trenutku, ko sem razumel, kaj je zaklicala ta Poljakinja na peronu železniške postaje v Lublinu, sem začel verjeti, da bo komunizem izginil tudi iz Bolgarije. S pomočjo prijatelja s Poljske sem prispel v Gdansk in sem bil tam, ko sta Lech Wałęsa in vlada podpisala Gdanski sporazum, s katerim je bil legaliziran sindikat „Solidarność“. Prva stvar, ki sem jo storil po vrnitvi v Sofijo, je bila, da sem se na poljskem kulturnem inštitutu v Sofiji vpisal na tečaj poljščine. Tako kot bolgarščina je tudi poljščina slovanski jezik, zato se mi ni bilo težko naučiti besedišča, vendar pa se nekomu, ki je navajen na analitične jezike, kot so bolgarščina ali romanski jeziki, ni enostavno naučiti poljske slovnice z njenimi skloni.

Na univerzi v Sofiji sem diplomiral iz novinarstva. Med študijem sem se v skupini za najbolj napredne govorce marljivo učil angleščino, poleg tega pa še španščino in italijanščino. To je bil morda najbolj smiseln del mojega univerzitetnega izobraževanja, ki je bilo sicer zelo spolitizirano. V veliko zadovoljstvo mi je bilo odkrivati leksikalne, slovnične in slogovne finese jezikov, jih primerjati med seboj in spoznavati, kako so svetovi, ki so mi jih ti jeziki odprli, postajali vedno bolj zanimivi in spodbudni. Večjezičnost je bila moja rešitev za to, da se nisem počutil zatiranega, moj način, da živim svobodno in v Evropi, še preden mi je bilo dovoljeno svobodno gibanje po Evropi.

Po diplomi sem se zaposlil kot urednik literarnega tednika, za katerega sem pisal o sodobni francoski in italijanski književnosti. Tako sem na povsem naraven način prišel do književnega prevajanja, ki je preizkušeno sredstvo za razumevanje najbolj zapletenih mehanizmov tujega jezika. S pomočjo besedil velikih avtorjev, ki sem jih prevajal, se nisem naučil le, kako razreševati skrivnosti svojega maternega jezika, ampak tudi, kako poglobljeno brati zapletena besedila. Še danes vem, da sem knjige, ki sem jih prevedel, resnično prebral. To zlasti velja za eksperimentalno prozo Clauda Simona v njegovem romanu „Flandrijska cesta“, ki na nekaterih mestih zajema 20 strani dolge povedi, ki vsebujejo številna deležja, pri čemer gre za neke vrste kubistično slikarstvo s pomočjo francoskega jezika. Prevod tega romana je bil moj največji izziv, ki me je privedel do mej tako francoskega kot tudi bolgarskega jezika.

Komunistična diktatura v Bolgariji je padla hkrati s padcem Berlinskega zidu. Organizacije za človekove pravice, katerih član sem bil od osemdesetih let, so, da bi vzpostavile večstrankarsko demokracijo, skupaj s ponovno vzpostavljenimi političnimi strankami, ki jih je režim v štiridesetih letih prepovedal, združile svoje sile v veliko koalicijo, ki smo jo poimenovali Sayuz na demokratične sili (zveza demokratičnih sil, SDS). Na desettisoče bolgarskih državljanov se je v mestih zgrnilo na ulice z dvema glavnima zahtevama: demokracija in vrnitev v Evropo, pri čemer si prve ni mogoče predstavljati brez druge. Ljudje so poleg zastav z bolgarskimi nacionalnimi barvami in modrih zastav koalicije vihteli evropske zastave, ki so jih izbrskali kdo ve kje. Tako so se ljudje, kot sem jaz, to so ljudje, ki so imeli znanje tujih jezikov in so v evropskih medijih spremljali svetovno politiko, nenadoma znašli v središču teh skupnih nacionalnih prizadevanj. Kot soustanovitelj dnevnika koalicije SDS, „Demokratsia“, sem bil odgovoren za njegove mednarodne novice in sem vzporedno ustanovil mednarodni oddelek koalicije SDS. Ko je bil avgusta leta 1990 predsednik naše koalicije, Zhelyu Zhelev, izvoljen za prvega, nekomunističnega predsednika Bolgarije, sem v času, v katerem si je Bolgarija pod njegovim vodstvom za glavni cilj ne le zunanje politike, ampak svojega splošnega razvoja, zadala evropsko povezovanje, postal njegov prvi svetovalec za mednarodno politiko.

Zelo pomemben del evropske usmeritve Bolgarije je bilo spodbujanje večjezičnosti. Glede na očitno svetovno prevlado angleščine se nam je zdelo pomembno ohraniti in spodbujati nacionalno jezikovno tradicijo, ki izhaja iz obdobja bolgarskega preporoda v 18. in 19. stoletju, ko sta bila najpomembnejša tuja jezika, ki ju je uporabljala bolgarska elita, francoščina in nemščina. Bolgarija je prav zato, da bi ohranila del te tradicije, na podlagi odločitve predsednika Zheleva že leta 1994 postala članica Mednarodne organizacije za frankofonijo.

V tem okviru je prišlo do odločilnega preobrata pri razvoju moje večjezičnosti. Prvič v življenju je ustna komunikacija v tujih jezikih, ki sem se jih naučil, prevladala nad pisno. Vsak dan sem se pogovarjal s tujimi diplomati, politiki in novinarji, najprej v Bolgariji, potem pa tudi med vedno pogostejšimi obiski v evropskih prestolnicah. Evropsko zanimanje za dogajanje za nekdanjo železno zaveso je bilo izjemno. Ko sem se še v obdobju železne zavesе učil tuje jezike, skoraj nisem imel stika z maternimi govorci. Tako sem se moral zatem hitro prilagoditi tej novi resničnosti, v kateri je bila v ospredju ustna komunikacija. To je bil zame velikanski izziv, saj je šlo pogosto za osebna srečanja na najvišji ravni, z vidnimi člani evropskih vlad, politiki in intelektualci. Nikoli si ne bi mogel predstavljati, da se bom nekoč osebno pogovarjal s Françoisom Mitterrandom, Valéryjem Giscardom d'Estaingom, Jacquesom Chiracom, Margaret Thatcher, Lechom Wałęso ali Giulijem Andreottijem. Pri obvladovanju začetnega stresa mi je pomagala

prav moja temeljita jezikovna priprava, ki je temeljila na dobrem znanju slovnice. Ker sem veliko bral, se je moje besedišče zelo razširilo, tako da je bil prehod na ustno komunikacijo zame manj težaven, kot bi bilo pričakovati. Pri meni se je tradicionalno učenje tujega jezika, premišljeno in z veliko slovnice, na dolgi rok izkazalo za koristno.

Temeljni pogoj za to, da sem bil lahko med svojo kariero diplomata, bolgarskega veleposlanika v Italiji, na Malti, v Veliki Britaniji, na Irskem, v Franciji in pri UNESCO ter dvakratnega stalnega predstavnika pri OZN v New Yorku učinkovit, je bila in je še vedno večjezičnost, delovni pripomoček, ki je nenadomestljiv.

Če dobro obvladaš jezik svojega sogovornika, ti to v diplomaciji zagotovo pomaga vzpostaviti odnos in zagotoviti si podporo. Ko me je leta 1992 kot veleposlanika v Italiji na zasebni avdienci sprejel Karol Wojtyła, papež Janez Pavel II., sem ga nagovoril v njegovem maternem jeziku. Začudeno me je vprašal: „Gospod veleposlanik, kako to, da govorite poljsko? Ali ste živeli na Poljskem?“. Zelo čustveno sem mu povedal resnico: „Vaša svetost, zaradi upanja, ki ga je pri nas v Bolgariji vzbudila ustanovitev sindikata ‚Solidarność‘ in že pred tem vaša izvolitev za papeža, sem se odločil, da se bom učil poljščino.“ Janez Pavel II. mi je vidno ganjen podaril nekatera besedila, ki jih je napisal v poljščini, in jim dodal kratko osebno posvetilo. V nadaljevanju so mi bili številni Poljaki, ki so ga spremljali, v največjo oporo med mojo misijo v Rimu, katere glavna naloga je bila pozitivno spremeniti podobo Bolgarije po desetletjih komunistične izolacije.

Z institucionalno večjezičnostjo sem se prvič bližje srečal med skupno devetimi leti, ko sem bil stalni predstavnik Bolgarije pri OZN v New Yorku, najprej v obdobju 2001–2006, nato pa še v obdobju 2012–2016. Pri tem imam v mislih omejeno večjezičnost, ki temelji na šestih uradnih jezikih te svetovne organizacije: angleščini, francoščini, ruščini, španščini, arabščini in kitajščini, pri čemer sta delovna jezika Sekretariata angleščina in francoščina. Z veljavnim pravnim okvirom je zagotovljeno tolmačenje govorov na formalnih zasedanjih organov OZN in prevajanje vseh dokumentov teh organov v vseh šest jezikov.

Odlični službi OZN za prevajanje in tolmačenje zagotavljata zanesljivo osnovo za delo diplomatov v tej organizaciji in imata ključno vlogo pri olajševanju politične komunikacije. Dober prevod je nujno potreben pripomoček za poenotenje terminologije in pomaga razjasniti sporočilo besedila ali govora, kadar avtor ali govorec uporabljata zapleten jezik, ki vsebuje preveč kulturnih posebnosti in slogovnih figur, ki zamegljujejo pomen. Diplomati in politiki si zaradi te ključne vloge, ki jo ima prevod, v svoji zapisani ustni komunikaciji med formalnimi posvetovanji prizadevajo uporabljati poenostavljen,

neposreden jezik. Izkušen diplomat ZN predvidi ta „učinek prevoda“ in ga upošteva tako, da na neki način piše „za“ prevajalca in govori „za“ simultanege tolmača. Rezultat tega je, da komunikacija diplomatov ni več tako slogovno raznolika, vendar pa je bolj jasna, kar je koristno za postopek odločanja in politiko.

Še en pomemben učinek, ki poudarja osrednjo vlogo služb za prevajanje in tolmačenje pri izboljšanju politične komunikacije, je, da sta ti službi neke vrste učitelj za diplomate in predstavnike, za katere je uradni jezik OZN, ki ga uporabljajo, tuji jezik. Praviloma imajo diplomati tolmače in prevajalce za zanesljiv vir natančnega jezika. Zato jezikovne službe OZN določijo terminologijo, ki jo morajo delegacije uporabljati v praksi. To je zlasti dragoceno pri pripravi političnih dokumentov, saj preprečuje nevarnost uporabe nejasnega jezika in dvoumnih pojmov. Tako so lahko predstavniki prepričani, da bo angleška beseda, ki jo bodo uporabili, natančno in predvidljivo prevedena v preostalih pet jezikov in obratno. Impresivna je tudi prilagodljiva komunikacija, ki poteka med jezikovnimi službami, ki med seboj hitro uskladijo natančen prevod novih pojmov v teh šestih jezikih, ne glede na to, v katerem od teh jezikov je nastal zadevni nov pojem.

Pritožbe predstavnikov zaradi prevodov so zelo redke. Nekaj takega, kot je bil zloglasni primer velikega odstopanja med angleško in francosko različico zgodovinske Resolucije Varnostnega sveta 242 o Bližnjem vzhodu iz leta 1967, se v zadnjih desetletjih ni ponovilo. Takrat se je angleška različica člena 1, točka (i), glasila: „withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in recent conflict“ – namesto „THE territories [...]“, francoska pa: „retrait des forces armées israéliennes DES territoires occupés au cours du récent conflit“. Simultani tolmači včasih pojasnijo svojo terminologijo, medtem ko poslušajo govore diplomatov, ki govorijo v svojem maternem jeziku. Na posvetovanjih Varnostnega sveta v letih 2001 in 2002, ki so bila zaprta za javnost, sem bil priča temu, kako je takratni stalni predstavnik Rusije, Sergej Lavrov, ki ima odlično znanje angleščine, pri odločilnih političnih vprašanjih v zvezi z Irakom ali Bližnjim vzhodom držal slušalko na ušesu in pazljivo poslušal simultano tolmačenje njegovih izjav iz ruščine v angleščino ter vsakič, ko se ni strinjal s prevodom, tolmača popravil z angleškim izrazom, ki je bil po njegovem mnenju pravilen.

Prevlada angleščine se je izrazila tudi pri OZN, zlasti na njenem sedežu v angleško govorečem mestu, kot je New York. Neformalna posvetovanja potekajo skoraj izključno v angleščini. To vpliva tudi na formalna zasedanja, saj nekateri delegati raje govorijo angleško, ker menijo, da jih bodo tako lažje in boljše razumeli.

Devet let – ko sem bil veleposlanik pri OZN – sem imel z redkimi izjemami govore vselej v francoščini, ker ima varstvo večjezičnosti po mojem mnenju kulturni in politični pomen, ki je večji od dejanskih ali domnevnih prednosti izključne uporabe angleščine. Zaradi odličnega simultanege tolmačenja nikoli nisem imel občutka, da se moja sporočila niso razumela ali da sva moja država in jaz kot njen predstavnik na ravni komunikacije kaj izgubila. Seveda to ni bilo vedno lahko, zlasti kadar sem moral pri zapletenih in politično kočljivih vprašanjih na zasedanjih Varnostnega sveta, ki so bila zaprta za javnost, improvizirati, ker so bili dokumenti in navodila, ki so mi bila poslana le malo pred govorom, napisana v bolgarščini ali angleščini.

Moja večjezičnost je bila moje najpomembnejše sredstvo za pridobivanje naklonjenosti moji državi pri OZN. Zelo mi je na primer pomagala po moji izvolitvi za predsednika enega od šestih glavnih odborov Generalne skupščine, to je tretjega glavnega odbora za socialna, humanitarna in kulturna vprašanja ter zlasti za človekove pravice. To, da sem v času svojega predsedovanja govoril štiri uradne jezike OZN, je po mojem mnenju prispevalo k boljšemu ozračju na zasedanjih in mi pomagalo, da sem bolje obvladal številne kočljive položaje.

Ena najpomembnejših nalog diplomatov pri OZN je vodenje predvolilne kampanje pri različnih organih. V to morajo vložiti veliko svojega časa in truda. Socialni in človeški stiki s predstavniki držav, katerih podporo je treba pridobiti pri tej kampanji, so odločilni za uresničitev cilja. Tako sta Bolgarija in Belorusija leta 2001 vložili kandidaturo za mesto nestalne članice Varnostnega sveta ZN. Moj tekmeč, stalni predstavnik Belorusije in nekdanji dolgoletni predsednik vlade svoje države, je govoril le rusko in je vodil kampanjo s pomočjo mladih diplomatov, ki so mu tolmačili pri njegovih pogovorih. Nasprotno sem lahko jaz zaradi svoje večjezičnosti s številnimi veleposlaniki, pri katerih sem promoviral bolgarsko kandidaturo, komuniciral v njihovem maternem jeziku. Bolgarija je zmagala že v prvem krogu.

Člen 22 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah določa, da „Unija spoštuje kulturno, versko in jezikovno raznolikost“. V predhodnem členu 21 Listine je izrecno prepovedana diskriminacija na podlagi jezika. Listina je glavni vir za institucionalno večjezičnost Evropske unije. Gre za vrednostno odločitev za ohranjanje jezikovne raznolikosti, ki je dediščina naše tisočletne zgodovine in brez katere si ne bi bilo mogoče predstavljati najpomembnejšega dosežka evropskega povezovanja oziroma njegovega bistva, to je vzpostavitev in ohranitev miru na celini po drugi svetovni vojni oziroma evropskega miru (*Pax Europaea*), o katerem so sanjale cele generacije velikih humanistov. Miru v Evropi ni mogoče doseči s kulturnim in jezikovnim stapljanjem – kot pri ameriškem „melting

pot“ – ampak s tem, da se ohranijo in brez sporov skupaj živijo posamezne nacionalne identitete, ter s tem, da se doseže enotnost ne kljub, ampak zahvaljujoč tej kulturni in jezikovni raznolikosti, ki je dediščina naše tisočletne zgodovine.

V tem pravnem in političnem okviru je z institucionalno večjezičnostjo zagotovljena nujna pravica vsakega državljana Unije, da lahko do uradnih dokumentov, ki jih pripravijo evropski organi in institucije, dostopa v svojem maternem jeziku. Z institucionalno večjezičnostjo je zagotovljena pravica državljanov, da lahko ne glede na svoje znanje tujih jezikov postavljajo vprašanja in dobijo odgovore nanje v svojem izbranem uradnem jeziku Evropske unije.

Kadar se razpravlja o prihodnosti Evrope, lahko pogosto slišimo, da je sedanji model institucionalne večjezičnosti z vidika dobrega upravljanja drag in neučinkovit. Treba naj bi bilo določiti enega ali največ dva uradna jezika Evropske unije, ki naj bi ju bilo treba izbrati na podlagi demografskih ali ekonomskih meril. S takim odstopanjem od načel prepovedi diskriminacije, ki so določena v Listini, bi se nedvomno ustvarile neenakosti med evropskimi državljani, utrla pot za model delovanja evropskih institucij, ki bi bil v bistvu oligarhičen, in s tem okrepilo evroskeptično razpoloženje v številnih evropskih državah članicah.

Najpomembnejša naloga bolgarske družbe je reforma pravosodnega sistema. Moja domovina se pri teh prizadevanjih opira na pravo in institucije Unije. Zato je za konsolidacijo pravne države v Bolgariji bistveno, da lahko bolgarska sodišča, uradniki, politiki, nevladne organizacije, novinarji in državljani na eni strani ter organi in institucije Evropske unije na drugi strani o pravnih vprašanjih komunicirajo brez jezikovnih ovir. Bolgarska sodišča so zgolj v letu 2021 vložila 60 predlogov za sprejetje predhodne odločbe pri Sodišču Evropske unije, ta številka pa iz leta v leto raste. Bolgarija meni, da morajo biti na Sodišču Evropske unije in drugih evropskih institucijah obvezno zaposleni pravniki lingvisti. S svojim delom namreč pomembno sooblikujejo tako Evropo, kot jo potrebujemo in jo imamo radi: odprto, raznoliko in solidarno.

Preudarjanja filologa o večjezičnosti

— José Antonio Pascual

José Antonio Pascual je filolog, ki se ukvarja z zgodovino španskega jezika. Večino svoje kariere je poučeval na univerzi v Salamanki, in sicer kot redni profesor za španski jezik. Je član Real Academia Española (španska kraljeva akademija), v kateri je bil namestnik direktorja. Prejel je nacionalno nagrado za raziskave Menéndez Pidal. Je častni doktor univerze Paris XIII in univerze v Leónu.

*Diferido estilete la palabracuando en su entraña está negar lo que promete.
(Beseda je odloženo bodalo, ko je v njenem bistvu, da zanika, kar obljublja.)*

Pedro López Lara, *Meandros (Meandri)*, Madrid: Vitruvio 2021

1. Večjezičnost na primeru pravnega okvira Evropske unije

Večjezičnost je tu, pred našimi očmi, v vsakdanjosti, ki nas obdaja, je kot narava, ki jo tvorijo zrak, sonce, morja ali gozdovi. V jezikih se uteleša govorica in prek jezikov njihovi govorci spoznavajo osnovno organizacijo resničnosti, ko s svojim jezikom ustvarjajo to skrivnostno in srčno bratstvo, ki se poraja iz tega, da že od otroštva iste stvari poimenujemo z istimi imeni. Pozneje jezik, ki nam je bil dan, uporabljamo za izražanje v dobrih in slabih trenutkih, za gojenje prijateljstev, za obrambo pred temi, ki nas plašijo, ali preprosto za to, da živimo, razmišljamo, se zabavamo in celo lažemo ... Imamo vso pravico, da se izražamo v svojem jeziku, kar pa ne pomeni, da je ta ali kateri koli drug jezik boljši ali slabši od ostalih.

Zato *Démarche Multilinguisme*, ki ga organizira Generalni direktorat za večjezičnost Sodišča Evropske unije, razumem kot poskus pokazati, da se ta institucija še naprej zavzema za obrambo jezikov, h kateri je zavezana že od svoje ustanovitve, za obrambo, ki je pravzaprav obramba njihovih govorcev, da svobodno izberejo jezik ali jezike, v katerih se želijo izražati.

Gledano od zunaj in z omejenim poznavanjem zadev onkraj okvira, ki ga povečini zamejujejo moje knjige, imam vtis, da se je Unija kot skupnost prava že od svoje ustanovitve zelo zavzela za to, da na pravnem področju, ki je tako pomembno za demokracijo, ni ostalo le pri željah, ampak so se dejansko zagotovili človeški, tehnični in organizacijski viri za to, da lahko v tej babelizaciji Unije vsakdo svoje pravice pred sodiščem uveljavlja v jeziku svoje države in vsaka država članica svoje interese zagovarja v svojem uradnem jeziku. Uresničevanje tega namena otežuje delovanje, saj je treba velik del uradnih dokumentov prevesti v vse jezike ter za vsakega od njih zagotoviti tolmačenje v postopkih in drugih položajih. Zato je po mojem mnenju nemajhen uspeh, da se je v tej zapleteni konstrukciji prevajanja in tolmačenja uspela zagotoviti takšna kakovost delovanja, kakršna mora biti zagotovljena v pravosodju, o čemer bom razpravljal v nadaljevanju.

Unija, ki je daleč od raja, ki ga nekateri vidijo v jezikovni enotnosti, se že na samem začetku ni zgolj odločila za večjezičnost – jezikovno stanje, ki je za vsakega filologa

naravno – temveč je to večjezičnost ves čas krepila s premišljenimi ukrepi, kakršen je ta, ki je na široko odprl vrata izmenjavi univerzitetnih predavateljev in študentov iz njenih držav članic prek programov, kot je Erasmus, ter drugimi različno daljnosežnimi ukrepi na področju poučevanja in raziskovanja, zaradi katerih so se v Uniji in zunaj nje začele spodbujati podobne iniciative z neevropskimi državami.

2. Nujnost kakovostnega prevajanja

Ni mogoče, da sporazumevanje med ljudmi, ki sobivajo na večjezičnem območju, ne bi privedlo do izmenjav med njihovimi jeziki. Vendar je treba bolj spontane in neposredne izmenjave, do katerih prihaja v spreminjajoči se vsakdanjosti, razlikovati od teh na drugih – odmaknjenih, vendar ne povsem tujih – toriščih, ki se nanašajo na področja prava in uprave, zaradi česar je treba pojmovno izražanje kar najbolj izpopolniti. Tisti, ki delajo v institucijah Unije, morajo pri svojem vsakodnevnem delu obvladovati posebnosti evropskega prava, katerega veljava se razteza v različne dele Unije. Zaradi teh posebnosti je treba tuje pojme prevzeti (oziroma jih gostiti, če se to zdi bolj primerno), in sicer z natančnostjo, ki je zaradi stalnega spreminjanja pomena pravnih pojmov ni lahko doseči. S temi spremembami so pojasnjene težave pri prevajanju izrazov s tega področja, kar je seveda naloga, v okviru izvajanja katere se prek vsakodnevnega dela, ki se vrši v Uniji, izoblikuje doktrina.

Gre za doktrino, vsaj za filologa, zlasti če ga zanima tudi leksikografija, saj so zanj podatki, ki jih najde v bazah podatkov institucij Unije in v strokovnih mnenjih iz njenih dokumentov ali publikacij, pravi zaklad. To bom ponazoril z nekaterimi težavami, z rešitvami katerih sem se seznanjal (in na podlagi katerih bi bilo smiselno pripraviti popolno tipologijo):

1. Najbolj preprosto je poiskati najbolj razumljiv prevod nekega termina; tako je angleški *rule of law* namesto z *estado de derecho* (pravna država) pogosto bolj jasno prevesti z *imperio de la ley* (vladavina prava). Seveda se lahko pojavijo nekatere – zlahka premostljive – težave, kot je podano v primerih, v katerih – čeprav si ciljni jezik in jezik izvirnika delita soroden izraz – prelitje strokovnega pomena v običajno besedo spremlja neprijeten občutek, ki izvira iz razlike v registru med tem novim in ustaljenim pomenom: tako je v primeru angleškega sodnega izraza *frivolous*, katerega prevod v španščino s *frívolo* (neresen) utegne biti v nekaterih pravnih kontekstih bolj natančen kot prevod z besedo, kakršna je *infundado* (neutemeljen), in to kljub kontrastu v registru med tradicionalnim in novim pomenom.

2. Veliko je primerov, v katerih se težava pojavi zaradi potrebe, da se z različnimi besedami opiše razlika, kakršna je podana med pomeni, ki jih vsebuje izraz *big data*: *velepodatki* ali *masovni podatki*, vendar tudi *podatkovna znanost* ali *veda o podatkih*. Podobno se za prevod angleškega izraza *remedies* uporabijo španski izrazi *acciones* (tožbe), *vías de recurso* (pravna sredstva) ali preprosto *recursos* (pravna sredstva), kadar se angleški izraz nanaša na sredstvo, s katerim se zahteva priznanje pravice ali ugoditev zahtevku (kar je običajen položaj); vendar je v drugih kontekstih bolj primeren prevod z izrazi, kot so *tutela* (varstvo), *amparo* (zaščita), *medidas de tutela* (zaščitni ukrepi), *medidas cautelares* (začasni ukrepi) (če gre za sredstvo, s katerim se skušajo doseči ukrepi zavarovanja) ali *reparación* (odškodnina) oziroma *resarcimiento* (nadomestilo) (kadar govorimo o kompenzacijskih ukrepih).
3. Lahko pa pride tudi do tega, da se zaradi sorodnosti pomenov zabriše razlika med pomeni nekega neologizma. Tako se je v pogajanjih Unije o *brexitu* – izhajajoč iz izraza *backstop*, s katerim se v športu označuje nekakšna ovira – skoval izraz *backstop solution*, ki se uporablja za rešitev, v skladu s katero ozemlje Severne Irske ostane vključeno v carinsko unijo Evropske unije. Ta izraz je bil v španščino, podobno kot v druge jezike, prevajan s (*solución del*) *mecanismo de protección* ((rešitev) varovalo(-a)), (*solución de*) *salvaguardia* (varovalna rešitev), *solución de última instancia* (skrajna možnost) in *solución de último recurso* (skrajno sredstvo) (zadnji dve obliki sta primernejši od prvih dveh, s katerima se napotuje na specifično finančni termin, ki je bil v krizi, ki se je začela leta 2008, uporabljen v drugem kontekstu in z drugim pomenom).
4. Enako pomembno je upoštevati spremembe v miselnosti, do katerih je prišlo v družbi, in njihov vpliv na spremembe v terminologiji, zaradi katerih je v nekaterih primerih priporočljivo, da se angleški izraz *illegal* v španščino ne prevaja z *ilegal* (nezakonit), temveč z *irregular* (nedovoljen). To velja tudi za dvojni pomen (ki se lahko nanaša bodisi na splošno proračunsko področje bodisi posebej na davčno področje), ki ga je skozi zgodovino pojem *fiscal* na finančnem področju pridobil v angleščini in španščini; v tem primeru je težava v njegovi pomenski kompleksnosti, zaradi katere je treba natančno določiti pomene, ki se želijo s temi besedami izraziti v pravni uporabi v različnih jezikih.

Takšni primeri, ki sem jih našel v publikaciji ene od institucij Unije, so dokaz velike pozornosti, ki jo prevajanju v sodnih organih Unije pri svojem delu posvečajo pravniki lingvisti in tolmači. Zato je Sodišče na tem področju merilo za tovrstne institucije v Uniji

in zunaj nje; to je doseglo s tem, da je pri izpolnjevanju te naloge poudarjalo kakovost, pri čemer se je zavedalo, da pri izvajanju sodne oblasti v razmerah večjezičnosti ni odveč nobena pozornost, namenjena prevajanju. Ta kakovost je mogoča, ker je bilo v začetku poskrbljeno za izhodiščno usposabljanje prevajalcev in tolmačev, ker morajo ti iti skozi postopek izbire, ker se jim med poklicno potjo omogoča nenehno izpopolnjevanje ter, nazadnje, ker se ti vsakodnevno pripravljajo na delo, za opravljanje katerega imajo na voljo ustrezno dokumentacijo in nekaj časa za njeno preučitev.

3. Večjezičnost ne onemogoča približevanja resničnosti, na katerih temeljijo jeziki

Po tem neizogibnem ekskurzu o kakovosti se vračam k obravnavi razmerja med jeziki, ki sobivajo v tem razburkanem morju, v katerem si nasprotujejo različne miselnosti, ki obstajajo v različnih državah Unije. Nekateri govorci so prepričani, da je to, kar jim je lastno – na primer jezik ali vera – boljše od tega, kar je lastno drugim, s čimer utemeljujejo postavljanje najrazličnejših ovir pri uvajanju izposojenk. Drugi pa razumejo, da je želja govorcev pogosto edino, kar je potrebno, da bi lahko beseda prešla iz enega jezika v drugega. To pojasnjuje dva običajna pristopa k izposojenkam, in sicer – če ju presojamo z lepše plati – gre v primeru prvega za samopotrditev govorca, ki ne želi rušiti ogrodja svojega jezika, v primeru drugega pa za deprovincializacijo jezika s tem, da se ta približa drugim.

V iskanju ravnotežja med tema skrajnostma, med katerima smo se gibali skozi zgodovino, se moramo znebiti strahov, ki se pojavljajo v tako imenovani sedanjosti zadnjega trenutka, v kateri se zdi, da so naši jeziki – kar mnoge govorce spravlja v obup – obsojeni na vdor barbarov (v etimološkem smislu besede). Pogled v preteklost pokaže, kako se je – kot se je tedaj zdelo – neznosen vdor besed iz drugih jezikov končal z izginotjem večine od njih, saj so govorci znali uveljaviti jezikovno ekologijo, v okviru katere velik del teh neznosnih tvorjenk reciklirajo tako, da jih prenesejo v upepeljevalnico, v kateri duše govorcev ekscese spremenijo v pepel.

Izmenjave besed, v kakršni koli obliki, so le vrh ledene gore, ki nas, ko pride na površje, privede k izmenjavi idej – in posledično miselnosti, ki jih te ideje prežemajo – ki se vrši prek jezikov govorcev. To je del tega, kar se razume kot kultura, ki vključuje tradicije, obnašanja, ideje, verovanja, predsodke, obrede, modo in tudi zakone.

Mostovi med soobstoječimi jeziki so omogočili razvoj na področju jezikoslovja in filologije (s slovniciami, slovarji, tezavri) ter omikanim ljudem omogočili globlji prodor v zagonetnost *drugih* jezikov. Poleg tega so računalniški lingvisti in podatkovni analitiki razvili rešitve,

ki so – ne povsem ustrezno – znane kot strojno prevajanje, v okviru katerega je zajeto vse od statističnih modelov pa do najnovejših rešitev, ki temeljijo na nevronske mrežah (NMT), in ki ga mnogi uporabljamo vsakodnevno. Mimogrede, uporaba teh sredstev na Sodišču služi kot resonator, da subjekti, ki niso institucije Unije, vidijo priložnost za njihovo uporabo; njihova uporaba se seveda dopolnjuje s skrbnim postopkom revizije ob zavedanju, da so prevajalci še vedno glavni akterji teh dejavnosti, pri katerih so stroji odlični pomočniki, a zgolj in le pomočniki.

Zgornje ugotovitve niso ovira za to, da se prispeva k večjemu prenikanju med jeziki Unije, kar zadeva uporabo pravnih pojmov. *Diccionario Panhispánico del Español Jurídico* (slovar pravnega jezika špansko govorečih držav), ki ga je izdala Real Academia Española, je dober primer vsestranskosti in natančnosti pri ravnanju z jezikom. Vključuje celotno pravno besedišče – skupne izraze in lokalne različice – Španije in drugih špansko govorečih držav v Ameriki. Slovar prek vsakega posameznega vnosa omogoča takojšno seznanitev s tem, kako zakonodajalec v vsaki od zadevnih držav uporablja posamezne izraze. Ti podatki omogočajo obsežno medsebojno komunikacijo med vsemi špansko govorečimi državami. To je prvi korak k vzpostavitvi informacijske skupnosti, ki bo kmalu povezana tudi s podatkovnimi zbirkami Unije in drugih evropskih držav, ne glede na njihov jezik. Zato bo mogoče različice nekega pojma v špansko-ameriškem in evropskem prostoru poiskati znotraj istega sistema in ne glede na jezik, v katerem so vanj vnesene.

Pri tem imam v mislih delo, katerega struktura bi ustrezala mreži pravnih in upravnih ureditev držav Unije; na to možnost je dejansko opozorjeno že v omenjenem slovarju, saj so poleg izrazov, ki se nanašajo izključno na Španijo (na primer *Consejo de la Guardia Civil* (svet žandarmerije), ki se nanaša na upravo, ali *censo vitalicio* (denarna dajatev, vezana na lastništvo nepremičnine) iz civilnega prava, ki se uporablja v Kataloniji) in na države Latinske Amerike (na primer *casación en forma de oficio* (posebna pristojnost sodišč za razveljavitev sodb po uradni dolžnosti) ali *conducta ministerial* (dolžnosti in obveznosti sodnikov pri opravljanju funkcije) v Čilu; *caución de no ofender* (zavarovanje v primeru, ko je grozeča škoda izogibljiva) v Mehiki), obravnavani tudi izrazi, ki se neposredno nanašajo na evropske institucije (*comercialización transfronteriza* (čezmejno trženje) ali *Convenio de Bruselas* (Bruseljska konvencija)). To delo tako razkriva možnost sodelovanja med institucijami evropskih držav v okviru jezika in prava, kar bi bila močna podpora za uresničevanje večjezičnosti na področju prava.

Ob omembi različnih pristopov soočanja z neologizmi sem navedel, da je treba imeti sredstva, da bi se lahko z vse večjo gotovostjo gibali v tej zapleteni resničnosti razlik med državami in ljudmi, pri čemer so besede le del te resničnosti. To je nujno, da bi

Evropejci uveljavili pomen besede *unija* v besedni zvezi *Evropska unija* in da bi znali privzemati izpopolnitve iz drugih resničnosti ter jih vključiti v „našo“ družbo, za katero se nikakor ne sme predpostavljati, da je že popolna.

4. Pomisleki filologa glede nekaterih načinov razumevanja večjezičnosti

Po teh preudarkih še vedno vztrajam pri svojem stališču o večjezičnosti, pri čemer izhajam iz položaja enakovrednosti vseh jezikov. Vendar prav tako razumem, da v sedanjih razmerah tisti, ki izvajajo sodno oblast, in tisti – sodni uradniki, prevajalci in tolmači – ki jim pri tem pomagajo, potrebujejo delovni jezik, ki omogoča razpravo in v katerem bo sestavljena različica dokumentov, ki bo veljala za „izvirno“. Ta sklep ne izhaja iz načel filologije, temveč iz potrebe institucije po jeziku, ki bi olajšal delo, ki ga morajo ljudje z različnimi jeziki opravljati brez posrednikov.

Izbira treh delovnih jezikov v nekaterih institucijah se zdi smiselna in je posledica političnih pogajanj, na katera so verjetno vplivala številna dejstva, ki niso povezana z jeziki. Porajajo mi se sumi, da se je ob brexitu morda začelo razmišljati, da je napočil čas za zmanjšanje moči angleškega jezika v Uniji, za kar bi bil lahko dodatni razlog tudi huda bolezen, ki ta jezik pesti zaradi *slabe kakovosti*, ki je posledica ravno njegove internacionalizacije. Če bi se to dejansko načrtovalo, bi si po eni strani upal postaviti vprašanje, ali je bilo Združeno kraljestvo edina država v Uniji, katere jezik je angleščina, in ali je smotrno spregledati pomen, ki ga ima ta ravno zaradi svojega statusa mednarodnega jezika. Po drugi strani pa bi se vprašal, ali ta *slaba kakovost* ne bi pestila tudi vsakega drugega jezika, ki bi se namesto angleščine uporabljal v istih in drugačnih pogojih: ni slučajno, da je nekdo moj jezik opisal kot *angloñol*, in ne zdi se, da se želi francoščina s tem, da se poimenuje *franglais*, čislati.

Za filologa je priporočljivo in preudarno, da se ne spušča v te zadeve, zlasti če začuti, da bi se lahko izkazalo, da se z ukrepi Unije za spodbujanje večjezičnosti pravzaprav prej krepi dvojezičnost kot pa podpira večjezičnost, s čimer bi se nadaljevala tradicija, v kateri so jeziki med seboj tekmovali, da bi si med drugimi izborili prominenten položaj, ob utemeljitvi, da je eden od njih bolj kot drugi pripraven za abstraktno izražanje ali ironijo ali opisovanje duševnih stanj ter celo, kot sem nedavno prebral, ohranjanje višje etične ravni kot preostali. To je privedlo celo do misli, da so v svetu, v katerem soobstajajo jeziki, nekateri od njih poklicani k temu, da na svojih ramenih nosijo težko nalogo izpolnitve nekega poslanstva. Kot da jih – z besedami uglednega francoskega filologa, čigar delo, mimogrede, zelo spoštujem – v to silijo zakoni narave v zaroti z zakoni

zgodovine: „Chacune des trois grandes langues à vocation fédératrice de l'Europe a un rôle à jouer, que lui fixe un certain destin. Le développement des exigences culturelles, en réaction de lassitude face à l'insolente frénésie du profit, donne toutes ses chances au français. Et il peut, dans divers domaines où l'anglais et l'allemand sont moins présents, devenir par une heureuse complémentarité, un facteur d'équilibre trilingue en fédérant les aspirations.“ Ali ne gre pri tem za enega od teh primerov, ko „le plaisir qu'il y a à comprendre certains raisonnements délicats dispose l'esprit en faveur de leurs conclusions“?

Ne zdi se mi nesmiselno, da ima francoščina danes status delovnega jezika na Sodišču. Za to tega jezika ni treba umestiti v raj, ki ga nekateri želimo nekoč doseči, saj v njem ne bo prostora za jezike. Francoščina je preprosto v položaju, v katerega je bila umeščena z zgodovinskimi procesi v času, ko so se postavljali temelji Unije, v času, ko je prišlo do tega izmenjavanja francoščine in nemščine z angleščino, ki smo ga podedovali. Francoščina je ta status pridobila po političnih pogajanjih, v katerih je imela na svoji strani veliko nejezikovnih argumentov, in sicer kakovost izobraževanja v Franciji, slavno tradicijo razpravljanja, katere začetki segajo še v čas pred razsvetljenstvom, pomen njene znanosti in kulture, moč njene diplomacije in pomembnost njenega prava. Ta dejstva so spodbudila uporabo francoščine v razmerah, ko je bilo smiselno imeti le majhno število delovnih jezikov, saj je bilo ohranjanje popolne večjezičnosti neizvedljivo.

Morda se na to znotraj Unije gleda drugače in je mogoče zaznati vprašanja, kaj se lahko stori za spodbujanje in izboljšanje večjezičnosti. Kot filolog o tem ne morem povedati ničesar, saj gre za nekaj, o čemer se morajo ob upoštevanju jezikovne resničnosti dogovoriti politiki. V tej resničnosti ima španščina, tako kot tudi drugi jeziki, na svoji strani tehtne in dobro znane argumente.

Naj zaključim: želel bi si – in to pravim z manj upanja kot prepričanja – da bi ta priložnost, ki jo imamo za spodbujanje večjezičnosti v Uniji, pripomogla k uporabi jezikov Unije, in ne k omejevanju uporabe nekaterih od njih.

REFERENCE

Odveč se mi je zdelo pojasnjevati razloge za bistveno enakost med jeziki, na katero se v besedilu večkrat sklicujem. Zaradi jedrnatosti naj zgolj napotim na odličen španski prevod J. C. Morena Cabrere knjige Davida Crystala *Enciclopedia del lenguaje*, Madrid: Taurus 1994 (angleški izvirnik *The Cambridge encyclopedia of language* je bil objavljen leta 1987), str. 6 in 7.

Idejo bratstva, ki izvira iz tega, da od otroštva iste stvari imenujemo z istimi imeni, in ki se pripisuje Carlosu Fuentesu, sem si sposodil od Juana Cruza, *El País*, 26. 11. 1984.

To, da sem kot alternativo za običajno uporabljeni izraz *izposojenka* oziroma *izposojati* ponudil izraz *gostja* oziroma *gostovati*, sem storil ob upoštevanju dobronamerno ustvarjene besedne zveze *hospitalité langagière* Paula Ricoeurja, čeprav so dognanja tega filozofa, ki je skušal resničnost izboljšati z njeno ustvaritvijo, za obravnavano zadevo zelo malo upoštevna.

Ugotovitve o načinih prevajanja angleških oblik *rule of law*, *frivolous*, *remedies*, *backstop*, *illegal* ter izrazitve različnih pomenov pojma *big data* in tistih, ki jih je skozi zgodovino v angleščini in španščini pridobil pojem *fiscal*, sem povzel iz različnih številk publikacije *puntoycoma*, *boletín de los traductores españoles*.

Podoba recikliranja besed, ki gredo v upepeljevalnico duš, izvira iz besedila J. J. Millása v *El País*, 3. 12. 2021.

Diccionario panhispánico del español jurídico je izdala Real Academia Española pod uredništvom Santiaga Muñoz Machada; Madrid: Santillana 2017; dostopen je tudi na spletu: <https://dpej.rae.es>.

Skovanko *angloñol* sem našel v besedilu Francisca Javierja Muñoz Martina, ki je dostopno na https://ec.europa.eu/translation/spanish/magazine/documents/pyc_172_es.pdf.

Že več kot pol stoletja je minilo, odkar je René Etiemble objavil *Parlez-vous franglais?*, Pariz: Gallimard 1964.

Jezikoslovec, s katerim se ne strinjam, vendar ga občudujem, je Claude Hagège, avtor dela *Le souffle de la langue*, Pariz: Odile Jacob 2000.

Navedek o razmerju med kočljivimi mislimi in sklepi, v katere nas te misli vodijo, sem prevzel od Paula Valéryja, *Oeuvres*, II, „Autres rhumbs“, ur. de J. Hytier, Pariz: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade) 1960, str. 693.

Formulacijo „z manj upanja kot prepričanja“ je navdihnil naslov knjige Ángela Gonzáleza, *Sin esperanza, con convencimiento* (*Brez upanja, s prepričanjem*), Barcelona: Literaturas 1961.

Pravniki lingvisti na Sodišču Evropske unije in sodni prevajalci na Češkem – dva različna svetova?

— **Tomáš Duběda**

Tomáš Duběda je zaposlen na Ústav translatologie (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha) (inštitut za prevajalstvo na filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi), kjer predava strokovno prevajanje in jezikoslovne discipline. Njegove raziskave se nanašajo na pravno prevajanje, prevajanje v tuje jezike, fonetiko in kontaktno jezikoslovje. Je prevajalec in sodeluje pri usposabljanju čeških sodnih tolmačev in prevajalcev.

Uvod

Pravni sistem in jezik, ki je sredstvo, s katerim je izražen, sta tesno prepletena atributa konkretne človeške skupnosti. Pravo se razvija v simbiozi z jezikom, si ga prisvaja in ga preoblikuje tako, da kar najbolj ustreza njegovim potrebam. Kot meni G. Cornu¹, k tej „neločljivi povezavi med pravom in jezikom“ prispeva tudi to, da sta oba pojava konvencionalna, zgodovinsko pogojena, se razvijata skozi čas in spadata na področje kulture.

Prevajanje pravnega besedila, pri katerem gre – kot meni M. Chromá² – za „proces, v katerem je treba en dualen semiotični sistem (izhodiščni pravni sistem in izhodiščni jezik) prenesti v drug dualen semiotični sistem (ciljni pravni sistem in ciljni jezik)“, je torej mogoče razumeti kot nekakšno skalitev naravne povezave med pravom in jezikom: pogodba, sklenjena po češkem pravu, se seveda lahko prevede iz češčine v francoščino (kar se sicer dogaja vsakodnevno), vendar bo francoski pravnik, ki bo ta prevod bral, že po nekaj vrsticah nedvoumno ugotovil, da je bilo besedilo sestavljeno v okviru pravnega sistema, ki ni ta, ki ga je vaje. V primeru večjezičnih jurisdikcij je postopek prevajanja lažji, saj se prevaja med dvema jezikoma, vendar znotraj enega pravnega sistema, v katerem se dokumenti v obeh jezikih štejejo za verodostojne – primer je lahko švicarsko zvezno pravo. Tretja možnost je ta, da se isti jezik uporablja v dveh ali več pravnih sistemih, kot je denimo podano pri nemščini. S krovnim pojmom „pravna nemščina“ je tako zajetih več različic (nemška, avstrijska, švicarska in druge) jezika, ki se deloma razlikujejo.

Kako je privzetje prava Unije spremenilo razmerja med pravnimi sistemi in pravnimi jeziki? Najprej je treba poudariti, da je vsak uradni jezik Unije dobil novo različico, in sicer jezik prava Unije. Jeziki, ki so bili doslej tesno povezani le z enim pravnim redom – kar je veljalo tudi za češčino – se zdaj lahko pohvalijo s tem, da je v njih verodostojne dokumente mogoče sestaviti ne le v enem, temveč v dveh pravnih redih – nacionalnem pravnem redu in pravnem redu Unije. Z natančno določeno terminologijo in besedilotvornimi smernicami so bile te različice povezane z razvijajočim se pravnim sistemom Unije in s tem tudi med seboj. Ker pa je pravo Unije del nacionalnega prava držav članic, se te

1 | G. Cornu, *L'union intime du droit et de la langue, Linguistique juridique*, Pariz, Montchrestien 2005, str. 4.

2 | M. Chromá, *Právní překlad v teorii a praxi. Nový občanský zákoník*, Praga, Karolinum, 2014, str. 22.

evropske različice kot bumerang vračajo v nacionalne pravne sisteme in postopoma vraščajo vanje.

Ustvarjanja in uporabe prava Unije si ni mogoče zamisliti brez pravnega prevajanja. Vendar tudi pri enojezičnih nacionalnih sistemih ne gre brez prevajanja – sodni prevajalci so nepogrešljivi pri prevajanju uradnih dokumentov, v policijskih postopkih in na sodnih obravnavah. Na prvi pogled bi se torej lahko zdelo, da pravniki lingvisti, ki prevajajo besedila Sodišča Evropske unije, in sodni prevajalci, ki delujejo na nacionalnih sodiščih, v bistvu opravljajo enako delo. A če podrobneje primerjamo njihove dejavnosti, ugotovimo številne razlike, do katerih pride zaradi vrste in cilja prevajanja, usposobljenosti prevajalcev in njihovih delovnih pogojev. Te razlike so predmet spodnjih preudarkov.

Vrsta prevajanja – ko dva počneta isto, to ni isto

Pravno prevajanje ima več oblik, ki jih je mogoče razlikovati na podlagi več meril, med katerimi so zlasti vrsta besedila (pravni akt, sodba, dokument o osebnem statusu, pogodba itd.), pošiljatelj in naslovnik (organ državne uprave, udeleženec sodnega postopka, gospodarska družba, pravni teoretik, javno mnenje itd.), zavezujočnost prevoda (zavezujoč ali informativen prevod), smer prevoda (v materni jezik ali v tuji jezik) ter družbeno-strokovni profil prevajalca (zlasti usposobljenost in delovni pogoji).

Pravniki lingvisti na Sodišču Evropske unije prevajajo vse vrste dokumentov, ki so povezani s postopki pred tem sodiščem, torej zlasti predloge, tožbe, sklepne predloge in sodbe, pa tudi nacionalno zakonodajo, če je ta upoštevana pri odločanju o zadevi. Velik del prevodov se objavi v Zbirki odločb, ki je na voljo v podatkovni zbirki EUR-Lex. Čeprav je pri sodbah verodostojna izključno različica v jeziku postopka, morajo biti dokumenti prevedeni tako, da v celoti izpolnjujejo svoj namen, to je, da pomensko ustrezajo izvirniku. Prevajanje torej poteka tako znotraj pravnega sistema Unije kot tudi med tem sistemom in nacionalnimi sistemi; prevajalci lahko pri tem uporabljajo obsežno podatkovno zbirko IATE, ki vsebuje terminologijo prava Unije in delno tudi pojme nacionalnih prav držav članic. V veliki večini primerov gre za prevajanje v materni jezik.

Sodni prevajalci v Češki republiki prevajajo veliko širši spekter dokumentov (procesne akte in odločbe, obtožnice, dokumente iz policijskih postopkov, pouke, dokumente o osebnem statusu, dokazila, potrdila itd.). Referenčni pravni sistem je češko pravo. Prevodi morajo biti funkcionalni, saj se lahko pristojni subjekti ali organi pri odločanju oprejo nanje, vendar se skoraj nikoli ne objavijo. Obvezujoča terminologija ni opredeljena,

tako da prevajalci uporabljajo različne vire (slovarje, podatkovne zbirke, korpuse itd.) ali pa sami oblikujejo ustreznice nekaterih izrazov. Zelo pogosto morajo prevajati v tuji jezik.

Terminologija – iskanje igle v kopici sena

Terminologija ni edini konstitutivni element pravnega jezika, je pa po mnenju M. Chrome³ najvidnejši in zato za prevajalce temeljnega pomena. Terminologija prava Unije se določa zavezujoče in je enostavno dostopna prek zbirke podatkov IATE; le pri prevajanju nacionalnih besedil morajo prevajalci poiskati lastne terminološke rešitve, saj si lahko z IATE pri tem pomagajo le v omejenem obsegu. Za sodne prevode v Češki republiki – bodisi iz tujih jezikov v češčino ali obratno – pa za terminologijo ni zavezujočih referenčnih točk. Zato prevajalci po lastni presoji uporabljajo tiskane ali elektronske vire različne zanesljivosti, se posvetujejo s kolegi ali pravnimi strokovnjaki in uporabljajo lastne terminološke rešitve. Čeprav je prevajanje po definiciji ustvarjalna dejavnost in ni sporno, da je vsako besedilo mogoče prevesti na veliko različnih načinov, ki se lahko štejejo za pravilne, pa je v primeru terminoloških sistemov samo po sebi očitno, da je ustvarjalnost, katere posledica je soobstoj različnih konkurenčnih rešitev, prej škodljiva, in to tudi ob upoštevanju dejstva, da ima sodno prevajanje v delovanju češkega prava zgolj obrobni pomen.

Iz ankete, ki je bila leta 2020 opravljena med 14 sodnimi prevajalci za francoski jezik⁴, je razvidno, da je terminološka razdrobljenost pri prevajanju pravnih terminov, ki so specifični za češki pravni sistem (na primer *dohoda o provedení práce* (pogodba o izvedbi določenega dela), *soudní exekutor* (sodni izvršitelj), *výpis z katastru nemovitostí* (izpisek iz zemljiške knjige), *IČO* (Identifikační číslo osoby) (osebna identifikacijska številka), *rodné číslo* (identifikacijska številka, ki se nanaša na datum rojstva), *Městský soud v Praze* (mestno sodišče v Pragi)), zelo velika: povprečno število različnih ustreznice enega termina je bilo 8, najnižje 2, najvišje pa 14 (to število ustreza številu anketirancev, kar pravzaprav pomeni, da je vsak uporabil svojo „izvirno“ ustreznico). Raznolikost zbranih podatkov je seveda visoka tudi zato, ker gre za prevajanje v tuji jezik in ker so bili pri preverjanju

3 | Chromá, M., Traps of English as a Target Language in Legal Translation, *Comparative Legilinguistics*, št. 26, 2016, str. od 71 do 97.

4 | T. Duběda, Soudní překladatelé a terminologické nástrahy. Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (del I in II), *Soudní tlumočník*, št. 2, 2020, str. od 25 do 28, in *Soudní tlumočník*, št. 1, 2021, str. od 30 do 32.

namenoma upoštevani težko prevedljivi pojmi; vendar je iz ankete zelo nazorno razvidna realnost sodnega prevajanja kot področja, na katerem je težko doseči terminološko doslednost. Odveč je dodati, da bi bilo za prevajalsko prakso Sodišča Evropske unije podobno stanje pogubno.

Ali je mogoče izboljšati terminološko doslednost sodnega prevajanja? Verjetno da, vendar le do neke mere, saj bi se lahko položaju iz večjezičnih jurisdikcij približali le s posredovanjem javnih organov. Delni uspeh – torej vsaj zmanjšanje kronične nedoslednosti prevodnih ustreznici – je mogoče doseči prek naravne avtoritete pravnih leksikografov, strokovnih organizacij, predavateljev na strokovnih tečajih in državnih institucij, ki delujejo v več jezikih. Ob tem je potrebno, da imajo sami sodni prevajalci odgovoren in samokritičen odnos do svojega dela ter da so sposobni medsebojnega sporazumevanja.

Eden od načinov za delno ureditev terminologije češkega prava je izdelava zelo kakovostnih in po možnosti javno dostopnih prevodov češke zakonodaje. Nekatere javne ustanove so že ubrale to pot in naročile pripravo tujejezičnih (predvsem angleških) različic izbranih zakonov. Zlasti je treba omeniti tudi nedavni prevod v štiri tuje jezike (angleščino, nemščino, francoščino in ruščino) treh pomembnih aktov zasebnega prava – novega civilnega zakonika, zakona o gospodarskih družbah in zakona o mednarodnem zasebnem pravu. Angleški in francoski prevod sta bila deloma ocenjena v strokovnih recenzijah⁵; dovolj je, če povem, da je francoski prevod tako problematičen, da nikakor ni mogoče šteti, da je terminološko zanesljiv.

Smer prevajanja – pretvarjanje, da je vse v redu

Britanski prevajalski teoretik P. Newmark je ob preudarjanju o kakovosti prevodov, ki jih opravijo nematni govorniki, pravilno ugotovil, da *veliko pripomorejo k razveseljevanju mnogih*⁶. Tako se je postavil na stran teh, ki se zaradi zagotovitve brezhibne jezikovne in zlasti slogovne ravni prevoda zavzemajo za to, da ga opravi prevajalec, ki je naravni govorec ciljnega jezika. Vendar so meje pojmov „materni jezik“ in „prevajalec, ki je naravni

5 | Duběda, T., Francouzský překlad nového občanského zákoníku, *Soudní tlumočník*, 2015, str. od 39 do 42.
Klbal, O., Anglický překlad zákona o obchodních korporacích, *Soudní tlumočník*, 2015, str. od 35 do 39.

6 | „[...] contribute greatly to many people's hilarity“. P. Newmark, *A Textbook of Translation*, London, Prentice Hall 1988, str. 3.

govorec ciljnega jezika,“ v sodobnem svetu vse bolj zabrisane; zato bi bilo treba z njima zajeti tudi primere, ko prevajalec tuji jezik obvlada na ravni, ki je primerljiva z ravno naravnih govorcev. Poleg tega v zadnjem času številni prevodoslovci opozarjajo na to, da v sedanjih razmerah prevajalske prakse upoštevanje načela maternega jezika ni mogoče brez izjem. Glede na poročilo IAPTI⁷ je delež prevodov, ki jih opravijo prevajalci, ki niso naravni govorniki ciljnega jezika, na evropskih trgih zelo različen: medtem ko le 18 % prevajalcev, katerih materni jezik je angleščina, prevaja v tuje jezike, je med prevajalci, ki so naravni govorniki slovanskih jezikov, ta delež kar 85 %. Na češkem trgu k temu, da so prevodi poverjeni prevajalcem, ki niso naravni govorniki ciljnega jezika, prispeva omejena mednarodna razširjenost češkega jezika, majhna razpoložljivost prevajalcev, ki so naravni govorniki glavnih zahodnih jezikov, pa tudi diametralno različni finančni pogoji na češkem in zahodnoevropskem prevajalskem trgu.

Sodišče Evropske unije se pri zaposlovanju pravnikov lingvistov izogiba uporabi izraza „materni jezik“ in namesto tega zahteva popolno „obvladanje“ ciljnega jezika in končan študij prava v tem jeziku; zahteva se tudi znanje dveh izvirnih jezikov. V češkem zakonu o sodnih tolmačih in prevajalcih je uporabljen pojem „materni jezik“, vendar se implicitno predpostavlja, da bo sodni prevajalec ustrezno kakovost prevoda zagotavljal v obeh smereh prevajanja. Iz prakse so razvidni številni dokazi, da ni tako.

Na podlagi ankete⁸, v kateri je leta 2021 sodelovalo 44 pravnih prevajalk in prevajalcev (v veliki večini je šlo za sodne prevajalce in prevajalke), se je izkazalo, da pri 41 % vprašanih prevajanje v tuji jezik pomeni več kot polovico njihovega dela. Malo manj kot polovica vprašanih prevajalcev je menila, da je prevajanje v tuji jezik neizogibno in načeloma sprejemljivo, natanko polovica je bila mnenja, da je neizogibno, a potencialno tvegano, in le 5 % jih je izrazilo stališče, da bi morali pravni prevajalci prevajati izključno v svoj materni jezik.

Usposobljenost in delovni pogoji – ni vsakemu dano enako

7 | IAPTI, *Translation into a non-native language*, https://www.iapti.org/files/surveys/2/IAPTI_non-native_report.pdf, 2015.

8 | T. Duběda, Risk perception and risk management in legal translation (v pripravi).

Pri prevajanju pravnih besedil ne gre le za manipuliranje z jezikom – kot poudarja J. C. Gémár⁹, pomeni *prevajanje besedil pravne narave ali pomena primerjalnopravno dejavnost, ki pa je povezana z dejavnostjo prevajanja*. To se odraža tudi v kadrovske politiki Sodišča Evropske unije, pri katerem se kot pravniki lingvisti lahko zaposlijo le kandidati s pravno izobrazbo. Drugače je v primeru čeških sodnih prevajalcev, ki večinoma prihajajo iz vrst diplomantov filoloških smeri, pravno izobrazbo pa imajo le izjemoma. V uredbi o izvajanju zakona o sodnih tolmačih in prevajalcih se od njih zahteva le, da opravijo splošni del dopolnilnega študija prava za tolmače in prevajalce (70 učnih ur) ter del študija, ki je posebej namenjen zadevnemu jeziku (prav tako 70 ur), če je za ta jezik tak študij na voljo. Po uradnem imenovanju ni obveznosti dodatnega izobraževanja.

Medtem ko se lahko prevajalci na Sodišču Evropske unije posvetujejo o sprejetih rešitvah in so njihovi prevodi revidirani, češki sodni prevajalci svoje poklicne naloge opravljajo večinoma samostojno in so zanje osebno odgovorni pred javnimi organi. Povratnih informacij dobijo zelo malo; to velja zlasti za prevode v tuji jezik, saj je prejemnik prevoda zelo pogosto tujec, ki je udeleženec v postopku pred češkim policijskim ali sodnim organom, ki nima pravne izobrazbe in je zadovoljen tudi z jezikovno pomanjkljivim prevodom, če mu je lahko v pomoč v težkem položaju.

Tri četrtine pravnih prevajalcev, ki so sodelovali v omenjeni anketi, meni, da je pravno prevajanje bolj tvegano kot druge vrste prevajanja. Obenem pa se zdi, da prejemniki prevodov – čeprav je rezultat tega tveganja res manj kakovostno prevajanje – teh pomanjkljivosti bodisi ne zaznajo bodisi se z njimi sprijaznijo. To je razvidno iz odgovorov na vprašanje: „Ali se vam je zgodilo, da je stranka (zasebni ali javni subjekt) v zvezi z vašim pravnim prevodom podala reklamacijo?“. Le okoli četrtnina anketiranih prevajalcev je v svoji prevajalski praksi prejela reklamacijo (večinoma eno, le v treh primerih dve ali več). V dopolnilnih komentarjih so anketiranci poročali, da je bilo napako običajno mogoče odpraviti enostavno in hitro; niso navedli nobenega primera sankcij ali odškodninskih zahtevkov. Zato se zdi, da so kljub potencialni tveganosti pravnega prevajanja primeri

9| „[...] traduire des textes de nature ou de portée juridique revient à accomplir un acte de droit comparé, mais couplé à une opération traduisante“. J.-C. Gémár, De la traduction juridique à la jurilinguistique: la quête de l'équivalence, *Meta*, št. 60/3, 2015, str. od 476 do 493.

uveljavljanja odgovornosti prevajalca zaradi slabe kakovosti njegovega dela zelo redki; po mnenju J. Byrne velja to tudi za druge veje strokovnega prevajanja¹⁰.

Na kakovost sodnega prevajanja vpliva tudi plačilo, ki ga prejme prevajalec. Pravnik lingvist na Sodišču Evropske unije na začetku zaposlitve prejema bruto plačo, ki je nekoliko višja od povprečne plače v Luksemburgu. Zasluški češkega sodnega prevajalca so lahko celo precej višji od povprečne plače na Češkem, če redno prejema naročila; vendar je tak položaj prej izjema, zlasti v primeru manj razširjenih jezikov. Seveda je treba pri primerjavi upoštevati tudi kupno moč povprečne plače, ki se v obeh državah občutno razlikuje.

Zaključek

Če poskusimo celovito pogledati podobnosti in razlike med preučevanima družbeno-poklicnima skupinama, ugotovimo, da so, čeprav se obe ukvarjata z isto ozko opredeljeno poklicno dejavnostjo – pravnim prevajanjem – med njima občutne razlike glede konkretnega načina opravljanja in narave njunega dela. Na vprašanje iz naslova tega besedila bi torej lahko odgovorili, da pravniki lingvisti na Sodišču Evropske unije in sodni prevajalci v Češki republiki predstavljajo dva svetova, ki ju povezuje isto poslanstvo – zagotavljanje večjezičnega delovanja pravosodja – a ki se z vidika vsakdanje resničnosti vendarle razlikujeta.

Iz primerjave je razvidno, da so češki sodni prevajalci pretežno v slabšem položaju, saj praviloma nimajo pravne izobrazbe, ne razpolagajo z zavezujočo terminologijo, delajo samostojno, ne prejemajo povratnih informacij, morajo prevajati v obe smeri in nimajo zagotovljenega stabilnega obsega dela. Medtem ko se zdi, da so na Sodišču Evropske unije prevajalcem zagotovljeni najboljši možni delovni pogoji (morda z izjemo manjšega poudarka na jezikovni izobrazbi), pa na Češkem sodni prevajalec po imenovanju svoje zelo odgovorno delo opravlja v pogojih, ki s sistemskega vidika niso optimalni.

Kako bi bilo mogoče izboljšati sedanji položaj? Kar zadeva pravni okvir, s katerim je urejeno delo sodnih prevajalcev, je nedavno sprejeti zakon o sodnih tolmačih in prevajalcih prinesel nekaj izboljšav, za uvedbo katerih si je med drugimi prizadevala

10 | J. Byrne, Caveat translator: Understanding the legal consequences of errors in professional translation, *Journal of Specialised Translation*, št. 7, 2007, str. od 2 do 24.

novoustanovljena delovna skupina, ki so jo sestavljali predstavniki stroke. Ta skupina je začela sodelovati tudi z Ministerstvom spravedlnosti (ministrstvo za pravosodje, Češka republika), kar naznanja nadaljnje spremembe v prihodnosti. Zahteva po univerzitetni pravni izobrazbi je nerealna, kot je tudi splošen pogoj, da se opravi specialistični jezikovni tečaj pravnega jezika (tak tečaj bi bilo težko organizirati za več kot nekaj glavnih svetovnih jezikov). Tako bodo manj razširjeni ali obrobni jeziki še naprej v slabšem položaju zaradi majhnega števila imenovanih prevajalcev, bolj omejenih možnosti strokovnega razvoja in manjše razpoložljivosti leksikografskih virov. Obveznost nadaljnjega usposabljanja, ki jo je zagovarjala delovna skupina, ni bila vključena v zakon, in sicer med drugim zato, ker bi bilo treba vzpostaviti sistem nadzora nad izpolnjevanjem te obveznosti. Tudi zamisel o sistematičnem preverjanju kakovosti prevodov, s katerim bi se omogočil vpogled v proces sodnega prevajanja in razkrile slabosti, ki so v njem sedaj nedvomno prisotne, je težko uresničljiva.

Za zagotovitev kakovosti prevajanja mora biti protiutež visoki stopnji samostojnosti, ki je značilna za češke sodne prevajalce, njihova osebna skrbnost, ki jo spodbujajo strokovna združenja in drugi ugledni subjekti. Čeprav ni realno pričakovati, da bi se češkim sodnim prevajalcem lahko zagotovili takšni delovni pogoji, kot so omogočeni na Sodišču Evropske unije, pa so lahko ti vsaj v navdih.

Danska sodišča in razlaga prava Unije: sodišča se ne osredotočajo na jezikovne razlike

— **Anne Lise Kjær**

Dr. Anne Lise Kjær je redna predavateljica na pravni fakulteti univerze v Københavnu. Njeno delovno področje je pravno pojmovanje v različnih jezikih in pravnih kulturah, sodeluje pa tudi pri razvoju interdisciplinarnih raziskovalnih metod v študijah evropske pravne integracije, ki združujejo jezikovne metode in metode pravne znanosti. Anne Lise Kjær je predsednica RELINE (pravna jezikovna mreža), mednarodne raziskovalne mreže, ki spodbuja interdisciplinarne študije o sovplivanju prava in jezikov. V mreži so raziskovalci z vseh delov sveta, ki predstavljajo številne različne discipline in interese: pravniki, jezikoslovci, strokovnjaki v retoriki, raziskovalci komunikacij, filozofi, politični znanstveniki in antropologi.

Uvod

Zdi se, da danska sodišča niso preveč pozorna na jezikovno ureditev Evropske unije in na posebne težave pri razlagi virov prava Unije zaradi enakosti 24 uradnih jezikov. To velja za vsa danska sodišča, vključno s tistimi, ki imajo posebno obveznost primerjave jezikovnih različic, kadar se v postopku pojavijo dvomi o pravilni razlagi prava Unije.

V znani sodbi iz leta 1982 v zadevi Cilfit, 283/81,¹ je Sodišče Evropske unije (v nadaljevanju: Sodišče) določilo posebne pogoje za razlago prava Unije, in čeprav je od izdaje te sodbe preteklo 40 let, so ta „merila Cilfit“ še vedno vodilo pri razlagi virov prava Unije. V zvezi s tem je še posebej pomembna točka 18 navedene sodbe, v skladu s katero se „razlaga določbe prava Skupnosti“ lahko opravi šele po „primerjav[i] različnih jezikovnih različic“, ker „so besedila prava Skupnosti sestavljena v več jezikih“ in „so različne jezikovne različice enako verodostojne“.

Vendar danska sodišča zelo redko primerjajo jezikovne različice določbe prava Unije. Poizvedba v spletni podatkovni bazi sodne prakse Sodišča, InfoCuria,² je pokazala, da so danska sodišča Sodišču v predhodno odločanje predložila le 21 zadev, ki so se nanašale na analizo različnih jezikovnih različic. Le v osmih od teh zadev je zadevno dansko sodišče samo poudarilo razhajanje med jezikovnimi različicami.

Vendar ni znano, kako pogosto so stranke v postopku pred danskim sodiščem poskušale trditi, da razhajanje med različnimi uradnimi jezikovnimi različicami ustvarja negotovost glede razlage prava Unije in bi zato bilo treba pri Sodišču vložiti predlog za sprejetje predhodne odločbe. Javnost je le izjemoma seznanjena s temi zadevami.

V tem prispevku želim obravnavati eno od teh izjem. Odvetnica, ki je zastopala toženo stranko, je v zadevi, ki jo je obravnavalo Højesteret (vrhovno sodišče, Danska), opozorila, da različne jezikovne različice direktive Unije, ki je bila vir prava v obravnavani zadevi, niso enako ubesedene. Ta odvetnica se je obrnila name, ker je želela, da podam svoje

1 | Sodba Sodišča z dne 6. oktobra 1982, CILFIT/Ministero della Sanità (283/81, ECLI:EU:C:1982:335).

2 | InfoCuria vsebuje vse javno dostopne informacije o zadevah, ki so bile predložene Sodišču, Splošnemu sodišču in Sodišču za uslužbenke. Podatkovna baza omogoča dostop predvsem do sodb, sklepnih predlogov, sklepov in obvestil v *Uradnem listu Evropske unije* v vseh uradnih jezikih, po njej pa je mogoče iskati glede na številna merila, vključno z „izvorom vprašanja za predhodno odločanje“.

strokovno mnenje o primernem pristopu k razlagi virov prava Unije v primeru razhajanj med jezikovnimi različicami.

V tej zadevi sta dva zanimiva vidika: prvič, kako je Anklagemyndigheden (državni tožilec, Danska) razumel sistem večjezične razlage in, drugič, razlog, zakaj Højesteret (vrhovno sodišče) zadeve ni predložilo Sodišču.

Najprej bom na kratko predstavila predmet zadeve in potek postopka.

Anklagemyndigheden (državni tožilec) proti Toyota Danmark A/S³

V navedeni zadevi je bilo družbi Toyota Danmark očitano, da je kršila določbe Markedsføringsloven (zakon o tržnih praksah, v nadaljevanju: MFL) v zvezi s kreditnimi pogodbami. V skladu s členom 18(2) MFL je treba stroške potrošniškega kredita oglaševati tako, da so nekatere splošne informacije o obrestnih merah in drugih pogojih navedene „jedrnato, jasno in poudarjeno“ ter so prikazane z reprezentativnim primerom, navedenim v oglasu. Iz tega torej izhajata dve zahtevi: *katere* standardne informacije je treba navesti in *kako* jih je treba navesti.

Družba Toyota Danmark je v oglasu, objavljenem januarja in marca 2015 v Metroexpressu, oglaševala financiran nakup avtomobila Toyota Aygo X Play. Naslov oglasa je bil napisan z velikimi tiskanimi črkami „995 DKK/mesec“, medtem ko so bile zakonsko določene standardne informacije o financiranju navedene v najmanjši velikosti besedila na dnu strani po zadnji vrstici ter po podatkih o porabi goriva in emisijah CO₂ za navedeni avtomobil.

Spor se je nanašal na razlogo zahteve, določene v členu 18(2) MFL, da morajo biti standardne informacije predstavljene „poudarjeno“.

Zadeva je bila predložena Retten i Glostrup (okrožno sodišče v Glostrupu), ki je v sodbi z dne 15. marca 2017 družbi Toyota Danmark izreklo globo v višini 140.000 DKK. Družba Toyota je zoper to sodbo vložila pritožbo pri Østre Landsret (višje sodišče za vzhodno regijo, Danska), s katero je predlagala odpravo, zmanjšanje ali oprostitev kazni. Anklagemyndigheden (državni tožilec) je vložil nasprotno pritožbo in predlagal, naj se globa zviša na 190.000 DKK. Landsret (višje sodišče) je v sodbi z dne 2. novembra 2017

3 | Sodba Højesteret (vrhovno sodišče) z dne 9. januarja 2019 (zadeva 85/2018).

to globo znižalo na 50.000 DKK, vendar je tudi navedlo, da po njegovem mnenju nobena olajševalna okoliščina ne upravičuje oprostitve kazni.

Potem ko je danska komisija za dopustitev pritožb pritožbo dopustila, se je družba Toyota Danmark zoper to sodbo pritožila pri Højesteret (vrhovno sodišče), ki je v sodbi z dne 9. januarja 2019 z večino treh sodnikov proti dvema zvišalo kazen in družbi Toyota izreklo globo v višini 190.000 DKK.

Moje zanimanje za to zadevo je vzbudilo dejstvo, da je s členom 18 MFL prenesena določba prava Unije, in sicer člen 4(2) Direktive 2008/48/ES Evropskega parlamenta in Sveta o potrošniških kreditnih pogodbah. Spor glede besedila člena 18(2) MFL se torej nanaša na besedilo določbe prava Unije, ki je podlaga za ta člen, v vseh uradnih jezikovnih različicah.

Razhajanja med jezikovnimi različicami

Odvetnica družbe Toyota je med pripravo zadeve pred Højesteret (vrhovno sodišče) ugotovila, da besedilo več jezikovnih različic člena 4(2) ni dosledno.

Besedilo danske različice je tako: „Standardne informacije morajo *jasno, jedrnato in poudarjeno* s pomočjo reprezentativnega primera opredeliti naslednje:“ (moj poudarek). Več drugih jezikov pa uporablja različne izraze, med njimi tudi besedo „vidno“, ki je uporabljena v francoski različici.

Zaradi tega se je odvetnica obrnila name v zvezi s pravili za večjezično razlago prava Unije, o čemer sem večkrat pisala, tudi v *Juristen* leta 2003⁴ in nedavno v *Skriftlig Jura leta 2020*⁵. Opozorila sem na enakovrednost jezikovnih različic, ki izhajajo iz jezikovne ureditve Unije,⁶ na merila Cilfit in ustaljeno sodno prakso Sodišča v zvezi z razlago prava Unije. Predvsem sem poudarila načelo, da nobene od jezikovnih različic ni mogoče

4 | „EU's flersprogsordning i praksis: Ret, sprog og virkelighed for de danske fjerkræavlere ved udbrud af Newcastle disease“, *Juristen*, zvezek 85 (2003), št. 2, str. 45–59.

5 | „Internationale retstekster: sprog, oversættelse og fortolkning“, v Thomas Riis & Jan Trzaskowski (ur.), *Skriftlig jura den juridiske fremstilling*, 2. izdaja 2020, str. 803–832.

6 | Uredba št. 1 z dne 15. aprila 1958 o določitvi jezikov, ki se uporabljajo v Evropski gospodarski skupnosti (*UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 1, zvezek 1, str. 3*).

obravnavati kot bolj bistvene od drugih, ampak da je treba zadevno določbo razlagati z vidika vseh jezikovnih različic. To načelo je bilo že zgodaj potrjeno v sodni praksi Sodišča, prvič leta 1967 v zadevi van der Vecht (C-19/67)⁷, v kateri je v točki 1 navedeno:

„Nujnost enotne razlage določb Skupnosti izključuje, da bi bila posamezna jezikovna različica obravnavana ločeno, ampak zahteva, da se v dvomu razlaga in uporabi v luči različic drugih treh jezikov.“

Vse do danes je Sodišče potrdilo to načelo v številnih sodbah.

Odvetnica v zadevi Toyota se je zato odločila, da sodne tolmače zaprosi za prevod vseh jezikovnih različic v danščino, da bi lahko primerjala besedilo v različnih jezikih. Naloga je bila težka, saj je bilo prevajalcem treba dopovedati, da morajo besedilo prevesti zelo dobesedno – povedano drugače, morali so narediti prevod, v katerem je reproducirano točno besedilo izvirnega besedila.

Odvetnica je na podlagi overjenih prevodov prevajalcev 20 jezikovnih različic besede razvrstila glede na danski izraz *på en fremtrædende måde* [poudarjeno] v šest pomenskih kategorij: *viden, poudarjen, jasen, vpadljiv, lahko razumljiv in grafično ponazorjen*. Ker je pri takem širokem naboru formulacij odvetnica menila, da obstaja dvom o pravilni razlagi Direktive, je Højesteret (vrhovno sodišče) predlagala, naj prekine odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predloži to vprašanje:

„2. Ali je cilj člena 4(2) Direktive o potrošniških kreditih mogoče doseči tako, da se standardne informacije posredujejo le ,vidno' in ,jasno' ter teh informacij ni treba zagotoviti ,poudarjeno'?“

Sama sem nato primerjala vseh 24 uradnih jezikovnih različic in odkrila spodnjo razvrstitev glede na kategorije pomenov, ki jih je odvetnica družbe Toyota navedla v svojem predlogu za vložitev predloga za sprejetje predhodne odločbe, prav tako pa sem opredelila še več semantičnih odtenkov:

7 | Sodba Sodišča z dne 5. decembra 1967, Soziale Verzekeringsbank/Van Der Vecht (C-19/67, [ECLI:EU:C:1967:49](#)).

- „vidno“: uporabljena v petih jezikovnih različicah (francoski, finski, portugalski, poljski in romunski)
- „poudarjeno“: uporabljena v petih jezikovnih različicah (danski, angleški, švedski, španski in hrvaški)
- „jasno“: uporabljena v treh jezikovnih različicah (češki, litovski in malteški)
- „opazno“: uporabljena v petih jezikovnih različicah (nemški, nizozemski, grški, madžarski in bolgarski različici)
- „očitno prepoznavno“: uporabljena v estonski različici
- „pregledno“: uporabljena v slovenski različici
- „nedvournno“: uporabljena v slovaški različici
- „lahko razumljivo“: uporabljena v latvijski različici
- „grafično opazno“: uporabljena v italijanski različici.

Predsednik Højesteret (vrhovno sodišče) (Thomas Rørdam) je odločil, da je treba vprašanje vložitve predloga za sprejetje predhodne odločbe pri Sodišču obravnavati med postopkom in je Anklagemyndigheden (državni tožilec) odredil, naj predloži dodaten procesni akt v obliki povzetka v zvezi z vprašanjem predloga za sprejetje predhodne odločbe.

Razlaga Anklagemyndigheden (državni tožilec)

Anklagemyndigheden (državni tožilec) je zavrnil stališče, da verodostojne jezikovne različice člena 4(2) Direktive o potrošniških kreditih vzbuja dvom o njegovi razlagi. V zvezi s tem se je Anklagemyndigheden (državni tožilec) skliceval na to, kar je poimenoval „jeziki postopka“ – angleško, francosko in nemško različico – v katerih so uporabljeni izrazi „prominent“, „visible“ in „auffallend“. Po mnenju Anklagemyndigheden (državni tožilec) je mogoče vse te izraze prevesti kot „poudarjeno“ ali „opazno“, ki ustreza izrazu „på en fremtrædende måde“, uporabljenemu v danski različici. Na podlagi te analize je Anklagemyndigheden (državni tožilec) sklenil, da je treba to določbo razlagati tako, da mora biti standardna informacija „za naslovnika poudarjena oziroma vidna“.

Ta razlaga besed Anklagemyndigheden (državni tožilec) je napačna iz dveh razlogov. Prvič, ni res, da imajo besede „prominent“, „visible“ in „auffallend“ enak pomen. Te besede ne

izražajo enakega razumevanja, kako je treba standardne informacije predstaviti, tako da so izpolnjene zahteve Direktive o potrošniških kreditih. Izraz „visible“ še posebej izstopa. Drugič, Anklagemyndigheden (državni tožilec) napačno meni, da imajo pri razlagi določb prava Unije prednost delovni jeziki Evropske komisije. Kaže, da Anklagemyndigheden (državni tožilec) ne pozna pravil o večjezični razlagi in temeljnega načela enakosti vseh jezikov.

Razlaga Højesteret (vrhovno sodišče)

Højesteret (vrhovno sodišče) v svoji razlagi prav tako ni prepoznalo pomena primerjave jezikovnih različic obravnavane določbe Direktive o potrošniških kreditih. Zlasti je treba opozoriti na razlog, ki ga je Højesteret (vrhovno sodišče) navedlo za zavrnitev predloga odvetnice za vložitev predloga za sprejetje predhodne odločbe pri Sodišču. Navedlo je namreč, da ni nobenega dvoma, da je z izrazom „poudarjeno“ pravilno prenesen člen 4(2) Direktive o potrošniških kreditih.

Højesteret (vrhovno sodišče) je tako očitno pomešalo dve pravni vprašanji: vprašanje pravilnega prenosa direktive Unije in vprašanje razlage direktive. V primeru dvoma o razlagi nacionalnega vira prava, s katerim je bila prenesena direktiva Unije (to je člen 18(2) MFL v zadevi Toyota), je treba upoštevati besedilo Direktive v vseh verodostojnih jezikovnih različicah. Zahteva po jezikovni primerjavi velja tudi, kadar obstaja dvom o pravilnem prenosu zadevne direktive.

Zato je razlog Højesteret (vrhovno sodišče) zavajajoč.

Sklepne ugotovitve

Skozi leta je več generalnih pravobranilcev v sklepnih predlogih predlagalo, naj se merila Cilfit revidirajo, in omenilo nerazumnost zahteve, da nacionalni razlagalec primerja vse jezikovne različice. To velja za F. G. Jacobsa v zadevi C-338/95 (*Wiener*)⁸, A. Tizzana v zadevi C-99/00 (*Lyckeskog*)⁹, D. Ruiz-Jaraboja Colomerja v zadevi C-461/03 (*Gaston*

8 | Sklepni predlogi F. G. Jacobsa v zadevi *Wiene/Hauptzollamt Emmerich*, C-338/95, ECLI:[EU:C:1997:352](#).

9 | Sklepni predlogi A. Tizzana v zadevi *Lyckeskog*, C-99/00, ECLI:[EU:C:2002:108](#).

Schul)¹⁰, C. Stix-Hackl v zadevi C-495/03 (*Intermodal Transports*)¹¹, N. Wahla v zadevah C-72/14 in C-197/14 (*van Dijk*)¹² in nedavno M. Bobka v zadevi C-561/19¹³.

Sodbi Højesteret (vrhovno sodišče) v zadevi Toyota je sledila nova sodba Sodišča o merilih Cilfit. Sodišče se je o tem izreklo v zadevi C-561/19, v kateri je veliki senat Sodišča 6. oktobra 2021 odločil, da načela razlage, določena v sodbi Cilfit iz leta 1982, še vedno veljajo.

Sodišče se v točki 44 te sodbe neposredno sklicuje na jezikovni izziv, s katerim se soočajo nacionalna sodišča, ko razlagajo pravo Unije. Na tej točki je vredno opozoriti, da Sodišče od nacionalnih sodišč zahteva, da upoštevajo razhajanja med jezikovnimi različicami, ki jih poznajo, zlasti če stranke opozorijo na ta razhajanja.

„44 Čeprav nacionalno sodišče, ki odloča na zadnji stopnji, v zvezi s tem res ni dolžno preučiti vsake od jezikovnih različic zadevne določbe Unije, pa mora upoštevati razlike med jezikovnimi različicami te določbe, ki jih pozna, zlasti če te razlike navedejo stranke in so dokazane.“

Glede na to potrditev načela enakosti jezikovnih različic in zahteve po jezikovni primerjavi je razlaga člena 4(2) Direktive o potrošniških kreditih, ki jo je podalo Højesteret (vrhovno sodišče), presenetljiva. Odvetnica družbe Toyota je poudarila in ugotovila precejšnja razhajanja med jezikovnimi različicami. Vendar Højesteret (vrhovno sodišče) pri razlagi te določbe ni upoštevalo teh razhajanj in je s sklicevanjem na napačen razlog v zvezi s „pravilnim prenosom“ Direktive zavrnilo predložitev vprašanja o razlagi Sodišču.

Zadeva Toyota ponazarja, da nimajo vsa nacionalna sodišča in odvetniki zadostnega znanja o večjezičnem sistemu Unije. Zato je nujno, da Sodišče še naprej poudarja

10 | Sklepni predlogi generalnega pravobranilca D. Ruiz-Jaraboja Colomerja v zadevi *Gaston Schul Douane-expediteur*, C-461/03, ECLI:EU:C:2005:415.

11 | Sklepni predlogi generalne pravobranilke C. Stix-Hackl v zadevi *Intermodal Transports*, C-495/03, ECLI:EU:C:2005:552.

12 | Sklepni predlogi generalnega pravobranilca N. Wahla v združenih zadevah X in van Dijk, C-72/14 in C-197/14, ECLI:EU:C:2015:319.

13 | Sklepni predlogi generalnega pravobranilca M. Bobka v zadevi *Consortio Italian Management in Catania Multiservizi* (C-561/19, ECLI:EU:C:2021:291).

pomen osnovne odločitve za večjezičnost in enakost jezikov, ki obstajata, odkar je Svet leta 1958 sprejel svojo čisto prvo uredbo. Večjezičnost je temeljni kamen prava Unije in je bistvena za ključne elemente prava Unije, in sicer neposredno uporabo in neposredni učinek prava Unije v pravnih redih držav članic. Zaradi pravne varnosti morajo biti pravila, ki zavezujejo državljane ali podjetja, na voljo v verodostojni različici v njihovem jeziku. Poleg tega mora neposredno izvajanje prava Unije v vseh državah članicah nujno spremljati načelo enakosti vseh jezikovnih različic. Če tega načela ne bi bilo, bi lahko države članice razlago prava Unije oprle na svoje jezikovne različice, s čimer bi bila ogrožena enotna uporaba prava Unije.

Bistveni pogoj za nadaljnjo legitimnost Sodišča je priznanje, da so vsi jeziki enaki. Zato bi se morale države članice zavedati pomena usposabljanja in prekvalifikacije nacionalnih odvetnikov v zvezi z večjezičnim sistemom Unije in načeli večjezične razlage.

Uradna večjezičnost – od vsega začetka politično vprašanje

Razprave o jezikovnem vprašanju v kontekstu Pogodbe o ustanovitvi ESPJ

— **Isolde Burr-Haase**

Isolde Burr-Haase je pravnica lingvistka in romanistka na Univerzi v Kölnu. Kot soodgovorna oseba za dva študijska programa (dodiplomskega/podiplomskega) evropske pravne lingvistike se je zaobljubila tesnemu sodelovanju med raziskovanjem, poučevanjem in prakso. V spletni reviji ZERL – Zeitschrift der Europäischen Rechtslinguistik, pri kateri je odgovorna urednica že več kot deset let, ima vidik uradne večjezičnosti v pravu EU osrednji položaj. Posebne podpore je medtem postala deležna Cologne Summer School evropske pravne lingvistike CSS-ERL, ki se posveča zlasti zakonodaji EU.

1. Pogled z nemškega vidika na francosko različico Pogodbe o ustanovitvi ESPJ

Deutscher Bundestag (nemški zvezni parlament) je 11. januarja 1952 sprejel predlog zakona o ratifikaciji Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo (ESPJ) s 378 glasovi za in 143 glasovi proti, med katerimi so bili glasovi komunistov in socialnih demokratov. V dneh pred tem so tam potekale še nekatere živahne razprave,¹ med katerimi so bili med drugim obravnavani argumenti večjezične pravne lingvistike, zlasti vprašanja prevajanja.

Pri daljšem razgretem izmenjavanju mnenj med poslancem Gerhardom Kreyszigom (SPD) in Walterjem Hallsteinom, državnim sekretarjem nemškega zunanjega ministrstva in vodjo nemške delegacije Schumanove deklaracije pri pogajanjih v Parizu, so pod drobnogled vzeli nemški prevod Pogodbe o ustanovitvi ESPJ (z dne 18. aprila 1951). Ta je že privedel do 12 strani dolgega svežnja popravkov, ki jih je decembra 1951 podal Bundestagsausschuss für Besatzungsstatut und Auswärtige Angelegenheiten (odbor Bundestaga za okupacijski statut in zunanje zadeve), katerega poročevalec Victor-Emanuel Preusker (FDP) je enako kot Kreyszig grajal: „Odbor bi cenil, če bi bil nemški prevod Schumanove deklaracije mestoma natančnejši, tako da odbor ne bi bil prisiljen v teh primerih pravega smisla Pogodbe razbrati šele iz francoskega besedila.“ Iz vrste drugih nepravilnih prevodov z resnimi posledicami Kreyszig navaja primere iz člena 21 (z izpustitvijo besedila), člena 33, člena 83 in člena 61. V členu 33 Pogodbe o ustanovitvi ESPJ gre za prevod „détournement de pouvoir“ (zloraba pristojnosti, prekoračitev pristojnosti), za katerega je bil izbran prevod „zloraba pooblastil“, ki občutno znižuje prag za vložitev predloga za sprejetje predhodne odločbe pri Sodišču. Termina „saisir“ (pod določenimi pravnimi pogoji predložiti v obravnavo instituciji) v členih 37 in 61 v svojem pravnem pomenu ni mogoče enačiti s „pozvati“ ali „obrniti se na“. Glede tega je treba izpostaviti Hallsteinovo mnenje o očitku neustreznega prevoda „détournement de pouvoir“:

„Edina točka, pri kateri moram priznati, da je bil prevod problematičen, in glede katere lahko zato poročam, da nam je sam prevod povzročal izredne težave, je prevod izraza **„détournement de pouvoir“**. Menim sicer, da je stališče gospoda poslanca napačno, da pomeni **„détournement de pouvoir“**, **„Amtsanmaßung“** (zloraba

1 | Zapisnik 183. seje 1. Deutscher Bundestag (prvi nemški zvezni parlament) – plenarni zapisnik, četrtek, 10. januarja 1952, str. od 7744 do 7747.

oblasti). Moram pa priznati, da v nemški pravni terminologiji ni pravnega *terminus technicus*, ki bi povsem natančno izražal smisel besede ‚détournement‘. Razlika med izrazom ‚détournement de pouvoir‘ v francoskem upravnopravnem jeziku in jeziku upravnega sodišča ter nemškemu upravnemu pravniku domačim izrazom **‚Ermessensmissbrauch‘** (zloraba pooblastil) pa je tako majhna, da smo verjeli, da lahko prevzamemo odgovornost za to, da ta izraz izrazimo z drugim. Razlika je le v tem, da gre v primeru ‚détournement de pouvoir‘ za postopanje, pri katerem se je določena upravna pristojnost, ki je bila zaradi določenega cilja prenesena na organ, izvajala na način, ki ravno ne služi tem zakonskim ciljem, medtem ko ima izraz ‚Ermessensmissbrauch‘ (zloraba pooblastil) v nemškem pravnem jeziku sicer nekoliko drugačen pomen, saj gre za ravnanje upravnega organa iz nedopustnih motivov, ki jih zakon ne zajema.“ (str. 7746b)

Zavestno oblikovanje pojma prava Skupnosti se je ohranilo do danes: v členu 263(2) PDEU je v francoščini *détournement de pouvoir* in v nemščini *Ermessensmissbrauch*.

Poslanci SPD so kot posebno pomanjkljivost izpostavili dejstvo, da je Pogodba zavezujoča le v francoskem jeziku. Taka ugotovitev ima zagotovo politični kontekst, ki kaže na enostranski, ne preveč nadnacionalni vidik:

„Da se je tu pri Pogodbi, pri kateri je Bundestag (nemški zvezni parlament) pozvan k ratifikaciji in ki Nemčijo zavezuje več kot petdeset let, zgodilo, da tu torej nemški poslanci glasujejo o f r a n c o s k e m besedilu, to je, verjamem, edinstveno v zgodovini.“

Hallstein je na ta očitek odgovoril s sklicevanjem na omejeni čas, ki so ga imeli na razpolago, in v katerem bi morali poleg nemškega besedila sestaviti tudi avtentična vzporedna besedila v italijanščini in „holandščini“. To bi za seboj potegnilo nadaljnje razprave o možni problematiki protislovij. Poleg tega je odločno zavrnil prej predstavljeno stališče z razprave v francoskem parlamentu, po kateri naj bi bilo francosko besedilo kot edino zavezujoče odločilno zlasti tudi pri razlagi Sodišča. Že pet mesecev pred tem je Carl Bilfinger leta 1951 v svojem izvedenskem mnenju zagovarjal „večjezično različico Pogodbe o ustanovitvi ESPJ“:

„Ker se bodo morali organi Evropske skupnosti za premog in jeklo pri svojih nalogah vedno znova sklicevati na besedilo Pogodbe o ustanovitvi ESPJ in imajo trenutno na voljo le francosko besedilo, tudi tedaj, ko bodo organi uporabljali druge uradne jezike, ne bo mogoče doseči polne enakovrednosti teh drugih uradnih jezikov. Zato bi

bilo zaželeno, da se pripravi večjezična različica Pogodbe o ustanovitvi ESPJ in da se v dogovoru med državami članicami določi, da vsa besedila veljajo za verodostojna in enakovredna, ne da bi imelo eno prednost pred drugim.”²

2. Pot do podpisa 18. aprila 1951

Določitev francoske različice Pogodbe o ustanovitvi ESPJ kot edinega zavezujočega besedila vse do slavnostnega podpisa 18. aprila 1951 je temeljila na zgodovini njenega nastanka in tudi na intenzivnosti obdelave in razprave, ki sta potekali v francoskem jeziku. Francoski zunanji minister Robert Schuman je v svoji vladni deklaraciji z dne 9. maja 1950 predstavil načrt skupnega nadnacionalnega organa za premog in jeklo. 20. junija 1950 so v Parizu pričeli z vladnimi pogajanjimi za Evropsko skupnost za premog in jeklo, katerih so se poleg francoske in nemške delegacije – ki jo je ob tej priložnosti vodil Walter Hallstein – udeležili tudi predstavniki držav Beneluksa in Italije. Jean Monnet je kot vodja pogajanj za ESPJ na francoski strani že 24. junija 1950 predložil osnutek pogodbe v obsegu 40 členov, ki so odražali francoske predstave, in jo zaradi podaje stališč predal drugim članom delegacij. Po trdih pogajanjih, pri katerih so bile udeležene tudi prevajalske službe, je Hallstein za začetek decembra 1950 v Parizu načrtoval „končno različico nemškega besedila pogodbe”.³ Zaradi priprave parafiranja 19. marca 1951 so bili po dogovoru s francosko delegacijo pripravljeni osnutki z „neuradnim” nemškim prevodom, ki so v več različicah predvideli člen o jezikovni ureditvi.⁴ 6. februarja 1951 je člen 85 s francoščino kot izvirnim besedilom določal: „*Le Traité est fait en langue allemande, française, italienne et néerlandaise, le texte français étant le texte original. Les mêmes langues peuvent être utilisées pour les travaux de la Communauté. Les publications officielles de la Communauté seront faites en français et en allemand*”. Vendar so se razprave o vprašanju določitve jezikov nadaljevale, pri čemer se je zavzemalo vsaj za večjo enakopravnost

2 | V: izvedensko mnenje prof. dr. Bilfingerja, direktorja inštituta Max Planck za tuje javno pravo in mednarodno pravo v Heidelbergu z dne 9. avgusta 1951 na predlog sekretariata za vprašanja Schumanove deklaracije dne 11. julija 1951, PAA_AA_B015_135_003—0035, prav tam, 0035.

3 | Glej dopis Walterja Hallsteina z dne 22. novembra 1950 o dodelitvi dodatnega jezikovnega sodelavca iz Bonna v Pariz zaradi redakcijskega prevajalskega dela. PAA_AA_B015_001_117.

4 | *Délégation Allemande concernant le projet de Traité* je 28. januarja 1951 podala ta predlog za „Article 85. Question de langue: a) *Le Traité est fait en langues allemande, française, italienne et néerlandaise*; b) *Langues officielles de la Communauté: allemande et français. Langues pour les travaux de la Communauté: allemande, française*”. PA_AA_B015_292_016.

italijanščine in nizozemščine. Ker ni bilo mogoče doseči soglasja, je bila odločitev glede tega člena o jezikih, ki je bil sedaj v parafiranem osnutku označen le s številko člena 89, prepuščena ministrski konferenci. Brez dodatne vsebinske konkretizacije je bilo tam tedaj zapisano zgolj: *[Jezik: Pridržano ministrski konferenci] [Langue: question réservée à la Conférence des Ministres]*. Na ministrski konferenci od 12. do 15. aprila 1951 pa ni bilo mogoče doseči sporazumne rešitve vprašanja določitve jezikov. Besedilo Pogodbe o ustanovitvi ESPJ je bilo 18. aprila 1951 dano v podpis brez vsakršnega člena o jezikih. Le člen 100 Pogodbe o ustanovitvi ESPJ se je skliceval na francoščino kot edini jezik Pogodbe: *„Le présent Traité, rédigé en un seul exemplaire, sera déposé dans les archives du gouvernement de la République Française qui en remettra une copie conforme à chacun des gouvernements des États signataires“*.

3. Ureditve jezikovnega vprašanja na drugi ravni: vloga začasne komisije in odbora pravnikov

Ostala je nujnost določitve jezikov v nadnacionalni organizaciji, ki se razlikuje od mednarodne organizacije. Četudi na ravni priporočil in predlogov vladam držav članic je bilo še na isti ministrski konferenci 18. aprila 1951 odločeno, da se ustanovi začasna komisija⁵, ki je zasedala skupno štirikrat.⁶ Že na prvem zasedanju je bilo obravnavanje vprašanja določitve jezikov predano novo ustanovljenemu odboru pravnikov, ki se je v Parizu sestel 30. in 31. maja 1951. Poročilo⁷, ki je bilo o tem izdelano, je v ospredje postavilo načelne premisleke, ki so izhajali iz preučitve jezikovne ureditve „mednarodnih precedenčnih primerov“ (OZN, Meddržavno sodišče, OEEC, Svet Evrope in Nato). V določenem obsegu naj bi se bilo mogoče po tej ravnati, pri čemer „pa je na drugi strani treba deloma vzpostaviti nove rešitve, ki bi ustrezale organizaciji institucij Schumanove deklaracije“. Pri tem je bilo treba izpostaviti specifičnost naslovnikov:

5 | Iz zapisnika ministrske konference z dne 18. aprila 1951: „Delegacije, ki so bile udeležene pri dodelavi Pogodbe, se bodo v času med podpisom in nastopom funkcije institucij Skupnosti v obliki Začasne komisije sestajale v rednih časovnih presledkih. Preverjale bodo zlasti vprašanje sedeža institucij ter vprašanja določb, ki veljajo za Skupnost v jezikovnem pogledu, in vladam podajale obrazložene predloge.“ Francoska različica v: Hemblenne, 1992, 112.

6 | Od 17. do 19. maja 1951 v Unklu (Bonn), od 25. do 28. junija 1951 v Rimu, od 12. do 14. junija 1952 v Haagu in od 4. do 5. julija 1952 v Bruslju; Hemblenne, 1992, 112; Van der Jeught, 2015, 56.

7 | Glej Začasni odbor: Poročilo Odbora pravnikov o ureditvi vprašanja določitve jezikov v Skupnosti. 1. junij 1951, PA AA_B015_236_011-018; Hemblenne, 1992, 112-114; Pfeil, 1996, 12-13.

„Stojimo naproti posameznikom in ne izključno predstavnikom držav. Smo v Skupnosti in ne v organizaciji običajnega mednarodnega tipa. Nujno je, da posamezniki, ki pridejo v stik z delom institucij, niso na kakršen koli način ovirani pri uporabi jezikov; v tej Skupnosti se morajo počutiti ‚doma‘.“⁸

Kot splošno navodilo za določitev jezikov se svetuje določena prožnost:

„[...] da se priporoča, da se v določenem obsegu prepušča poslovnikom različnih institucij in praksi, da najdejo ustrezne rešitve.“

Znotraj odbora pravnikov je obstajalo soglasje glede splošne enakopravnosti francoščine, nemščine, italijanščine in nizozemščine kot „uradnih jezikov“. Jasno nestrinjanje pa je obstajalo med francosko in nemško delegacijo pri vprašanju „izvedbenih določb in odločb splošne narave“ ter „odločb Sodišča“. Francoski predstavniki so na podlagi dejstva, da je Pogodba sestavljena v francoskem jeziku, sklepali, da je „neizogibno, da se določbe, ki so namenjene izvajanju Pogodbe, in odločbe, ki so namenjene njeni razlagi, sestavijo v tem jeziku, vsaj kar zadeva upošteveni izvirnik“. Temu mnenju so se pridružili belgijski, italijanski, luksemburški in nizozemski predstavniki. Drugačnega mnenja pa je bil nemški predstavnik, „ki je menil, da je treba vse splošne določbe in odločbe Sodišča sestaviti v vseh uradnih jezikih, pri čemer nobena različica v primerjavi z drugimi različicami nima odločilnega pomena.“⁹

Različna stališča so ostajala tudi na drugem zasedanju začasnega odbora od 25. do 28. junija 1951. Francoska stran je vztrajala pri kontinuiteti sodne prakse, ki bi lahko bila podana le prek francoščine kot edinega verodostojnega jezika sodbe.¹⁰ Temu je nasprotoval nemški predstavnik z argumentom lastnega izrazoslovja Skupnosti, ki ne more biti vezano izključno na pravno terminologijo ene države članice:

8 | PA AA_B015_236_015f.

9 | PA AA_B015_236_016.

10 | Pfeil, 1996, 12.

„Sodna praksa Sodišča se ne sme oblikovati le na podlagi pravnih pojmov ene države članice. Dejstvo, da je Pogodba verodostojna le v francoščini, za vprašanje jezika sodb ni pomembno. Sodišče bo prisiljeno uporabiti številne pravne pojme, ki v Pogodbi niso urejeni (na primer pojem vzročnosti)“.¹¹

Medtem se je težavna pot ratifikacije začela in že junija/julija 1952 je vprašanje jezikovne ureditve Skupnosti za premog in jeklo spet postalo predmet obravnavanja začasne komisije. Na tretjem zasedanju od 12. do 14. junija 1952 je prišlo do dogovora o jezikovnem vprašanju ob upoštevanju nemških predlogov in ugovorov belgijske in italijanske delegacije, ki sta želeli, da se nizozemščina in italijanščina prav tako priznata kot delovna uradna jezika. Ti štirje uradni jeziki šestih držav članic so bili določeni kot enakopravni uradni in delovni jeziki Skupnosti. Vsak nacionalni jezik naj bi lahko tudi pred Sodiščem deloval kot postopkovni jezik. V primeru dvomov o razlagi naj bi se lahko pritegnilo vse štiri jezikovne različice pravnih besedil.¹² Po razjasnitvi zadnjih vprašanj je prišlo do četrtega srečanja odbora pravnikov, da bi sestavili osnutek protokola. Na konferenci zunanjih ministrov držav članic od 23. do 25. julija v Parizu je bil ta protokol potrjen (glej spodaj).

4. Dve izvedenski mnenji iz Heidelberga in Tübingena v podporo nemškemu pogajalskemu položaju

Za krepitev nemške delegacije glede vprašanja določitve jezikov pred Sodiščem in generalno glede načela jezikovne enakosti v nadnacionalni organizaciji je nemški sekretariat za vprašanja o Schumanovi deklaraciji¹³ julija oziroma avgusta 1951 naročil dve izvedenski mnenji. V Bonn sta prispeli 18. avgusta 1951.¹⁴

V svojem izvedenskem mnenju je Karl Heinz Neumayer iz inštituta Max Planck za tuje in mednarodno zasebno pravo v Tübingenu predstavil „Raziskavo o ureditvi jezikovnega

11 | Pfeil, 1996, 12.

12 | Hemblenne, 1992, 114; Van der Jeught 2015, 57.

13 | Ta sekretariat je bil vzpostavljen 7. julija 1950 v pisarni za zunanje zadeve za obravnavanje vseh vprašanj Schumanove deklaracije. PAA AA_B015_339_030.

14 | Izvedenski mnenji se nahajata v političnem arhivu nemškega zunanjega ministrstva. PAA AA_B015_135_001-052. Glej Pfeil, 1996, 12 in naslednja.

vprašanja v večjezičnih državah“. Predmet obravnavanja so bile jezikovne ureditve v Belgiji, Švici, Kanadi – provinci Quebec, na Finskem, v Čehoslovaški republiki od leta 1918 do 1938, na Južnem Tirolskem, na Irskem, v starem zasebnem pravu Livonije, Estonije in Kurlandije, ter v Versajski pogodbi. Pisec je glede enakovrednosti uradnih jezikov prišel do tega zaključka:

„Ta sestav pokaže, da je bila povsod tam, kjer se na ozemlju ene države soočajo jeziki, ki jih je treba po njihovem političnem in kulturnem pomenu ovrednotiti enako, določena ureditev o absolutni enakovrednosti teh jezikov in je izključena primarnost enega od njih pred drugim. [...] V nasprotju s tem je splošni državni jezik v državah z enotnim državnim jezikom na območju manjšin uradno dovoljene jezike manjšin preglasil.“¹⁵

Priporoča se analogija načela enakopravnosti jezikov iz nadnacionalnega prava, ne da bi to bilo izrecno navedeno.

Drugače je v „izvedenskem mnenju za ureditev jezikovnega vprašanja v Evropski skupnosti za premog in jeklo (ESPJ)“ izpod peresa direktorja inštituta Max Planck za tuje javno pravo in mednarodno pravo v Heidelbergu, Carla Bilfingerja. Primerjata se sicer nacionalna praksa večjezičnih držav (Švica, Belgija, Kanada in Južna Afrika) v zakonodaji, upravi in sodstvu ter večjezična mednarodna praksa (OZN), vendar je v ospredju temeljni cilj nadnacionalne ureditve:

„Ureditev mora upoštevati, da naj se z dejavnostjo organizacije ustvari novo skupno ‚nadmacionalno‘ pravo v sektorju premoga in jekla za vse države članice in da je veljavnost pravne norme bistveno odvisna od tega, da je izražena v obliki, ki je za posameznike razumljiva, to je v jeziku, v katerem razmišljajo in delujejo.“¹⁶

S „predlogi za ureditev Skupnosti za premog in jeklo“¹⁷ je izvedenec predložil pomembno verigo argumentov za nemško delegacijo. Vsak od štirih jezikov, in sicer nemščina, francoščina, nizozemščina in italijanščina, naj bi bil dovoljen pred vsemi institucijami

15 | PAA AA_B015_135_051.

16 | PAA AA_B015_135_01-06.

17 | PAA AA_B015_135_01-031-34.

kot jezik, ki se uporablja pred temi institucijami. Pred Sodiščem naj bi prav tako veljala enakopravnost uradnih jezikov.

„Vodilno načelo naj bo, da ima vsaka udeležena država oziroma zlasti vsako udeleženo podjetje pravico do izjave v jeziku, ki ga je navajen/a, saj je mogoče le na tak način doseči resnično enakopravnost vseh strank Pogodbe o ustanovitvi ESPJ.“¹⁸

Izvedenski mnenji sta med tem postali zgodovinska dokaza, ki odražata temeljno misel specifične uradne večjezičnosti, ki je tudi danes bistvena značilnost Evropske unije.

5. Osnutek protokola začasne komisije z dne 24. julija 1952 glede vprašanja določitve jezikov v Evropski skupnosti za premog in jeklo: podlaga za nadaljnje politično ravnanje ter zasidranje v Poslovniku Sodišča in Statutu enotne skupščine

Četudi države podpisnice jezikovnega vprašanja niso mogle pogodbeno urediti v Pogodbi o ustanovitvi ESPJ z dne 18. aprila 1951, je ostala naloga, da se to vprašanje uredi v prihodnje. Temu je bil namenjen osnutek protokola, ki je nastajal v različnih fazah na novo oblikovane začasne komisije¹⁹ in ki je bil odobren na Pariški konferenci zunanjih ministrov od 23. do 25. julija 1952. Ta „jezikovni protokol“, katerega besedilo nikoli ni bilo uradno objavljeno, ni mogel postati sestavni del Pogodbe o ustanovitvi ESPJ – kot na primer določbe Pogodbe in njenih prilog dodatnih protokolov in Sporazuma o prehodnih določbah in tudi ne kot materija, ki bi jo bilo treba urediti v prihodnjem protokolu (kot je povezava med institucijami Skupnosti in Svetom Evrope na podlagi člena 94 Pogodbe o ustanovitvi ESPJ) – zato je njegova pravna uvrstitev nejasna. Ta protokol z dne 24. julija 1952 pa je našel pot v vsakokratne vladne akte držav članic²⁰ in je služil kot podlaga za nadaljnje politično-pravne in administrativne pristope.

Štirje uradni jeziki šestih držav članic naj bi bili tako uradni kot tudi delovni jeziki Skupnosti (člen 1: „*Les langues officielles et les langues de travail de la Communauté sont: français, allemand, italien et néerlandais*“). V posamičnih odločbah in drugi komunikaciji se je izbira uradnega jezika ravnala po udeležencih, vključno s podjetji. Poleg tega naj

18 | Prav tam.

19 | PA AA_B015_235_038-039.

20 | PA AA_B015_235_038 in naslednja.

bi jezik korespondence, naslovljene na institucije, izbral udeleženec v korespondenci v enem od uradnih jezikov (člena 2 in 3), odgovor institucij pa naj bi bil v enakem jeziku. Pravne akte splošne veljavnosti (člen 6: „*Les règlements, décisions générales et autres délibérations générales des institutions de la Communauté*“) je bilo treba v Uradnem listu Skupnosti objaviti v vseh štirih jezikih. *De facto* je bil Uradni list od svoje prve izdaje leta 1952 dalje izdan v vseh štirih uradnih jezikih Skupnosti. Pri državah članicah z uradno večjezičnostjo se je izbira jezika ravnala po zakonodajnih zahtevah zadevne države (člen 7: „[...] *l'usage de la langue sera, à la demande de l'Etat intéressé, déterminé suivant les règles générales découlant de la législation de cet État.*“). Za namene določitve jezikov na enotni skupščini, predhodnici Evropskega parlamenta, se pod pogojem, da se lahko vsak poslanec izraža v enem od uradnih jezikov, sklicujejo na samoregulacijo (člen 4). To je privedlo do neposrednega prenosa v Poslovnik enotne skupščine, o katerem se je tam razpravljalo in je bil sprejet na otvoritveni seji od 10. do 12. septembra 1952. Člen 15 Poslovnika je določal štiri uradne jezike, in sicer nemščino, francoščino, italijanščino in nizozemščino kot uradne jezike Skupščine, v katerih se sestavijo vse uradne listine. Člen 16 je določal simultano tolmačenje iz štirih uradnih jezikov in vanje, kar bi lahko po potrebi v dogovoru (člen 17) zožili.²¹ Podrobneje se je protokol (člen 5 od (a) do (e) med drugim posvečal jezikovni ureditvi za Sodišče, zlasti potencialnim jezikom, ki se uporabljajo pred institucijo, iz vrst štirih uradnih jezikov, njihovi uporabi v pisani in govornjeni obliki in praksi objavljanja. Našli so pot v poslovnik decembra 1952 ustanovljenega Sodišča z dne 7. marca 1953 in tvorijo podlago Sodišča Evropske unije, ki ga danes zaznamuje element večjezičnosti.²²

6. Pogled na naslednjo fazo uradne večjezičnosti v evropskem povezovanju

Po ustanovitvi ESPJ naj bi se evropsko povezovanje s poudarkom na gospodarskem področju še pospešilo. Na konferenci v Messini junija 1955 so obravnavali načrte za skupni trg in skupnost za atomsko energijo ter oblikovali odbor, ki so mu naročili, naj pripravi osnutke za pogodbeni besedila Evropske gospodarske skupnosti (EGS) in Evropske skupnosti za atomsko energijo (ESA). Jezikovno vprašanje je bilo šele od leta

21 | Evropska skupnost za premog in jeklo: poslovnik enotne skupščine, brez kraja, marec 1953, Hemblenne, 1992, 127-128, Gaedke, 1954, 289 in naslednje.

22 | Poslovnik Sodišča z dne 4. 3. 1953, UL 1953, št. 3, str. 37 in naslednje.

1956 predmet razprav, v zvezi z njim pa so se v redakcijskih skupinah mnenja kresala.²³ Pri sestavljanju pogodbenih besedil niso obdelali izključno francoskega besedila, marveč so različne redakcijske skupine vnesle tudi elemente skupnega redakcijskega dela;²⁴ pristop, ki je vsekakor imel vpliv na oblikovanje vseh štirih jezikovnih različic. Drugače kot v Pogodbi o ustanovitvi ESPJ je bilo pri pogodbah za ustanovitev EGS in ESAE glede jezikov Pogodb uporabljeno načelo enakopravnosti. Vsi uradni jeziki držav članic – pri več uradnih jezikih vsaj eden – so ta status dobili tudi na ravni prava Skupnosti, z izrecno določitvijo verodostojnosti. „Ta pogodba, sestavljena v enem izvirniku v nemškem, francoskem, italijanskem in nizozemskem jeziku, pri čemer so besedila v vseh teh jezikih enako verodostojna [...]“ (člen 248 Pogodbe o EGS/člen 225 Pogodbe o ESAE). Drugače, kot je običajno v mednarodnem pravu, število jezikov Pogodb ni omejeno. Ta značilnost evropskega nadsocijalnega prava je privedla do sedanjih 24 jezikov Pogodb, ki so v členu 55(1) PEU izrecno navedeni, v členu 358 PDEU pa v obliki sklicevanja. Kot v Rimskih pogodbah še dalje velja neomejena verodostojnost vseh jezikov Pogodb.²⁵

Zaradi ugovorov posamičnih držav pri pripravljanih opravilih k Rimskim pogodbam glede uradnih in delovnih jezikov ni prišlo do soglasne rešitve o jezikovnem režimu. Šele tik pred podpisom 23. marca 1957 je bilo to vprašanje s členom 217 Pogodbe o EGS pridržano za ureditev v sekundarnem pravu. Ta člen določa, da mora Svet soglasno določiti ureditev glede jezikov v institucijah Skupnosti, ne da bi pri tem posegal v ureditev Sodišča. Taka zadržanost v primarnem pravu se je nadaljevala tudi v Lizbonski pogodbi, ki v členu 342 PDEU določa: „Ureditev glede jezikov v institucijah Unije določi Svet z uredbami, sprejetimi soglasno, ne da bi posegal v določbe, ki jih vsebuje statut Sodišča Evropske unije.“

23 | Hemblenne, 1992, 130; Schübel-Pfister, 2004, 55 in naslednja; Van der Jeught, 2015, 60 in naslednja.

24 | Burr, 2013, točki 19 in 20.

25 | Vendar ni mogoče zanikati stalne občutljivosti te teme. Generalni sekretar ustavodajne skupščine, sir John Kerr, ob otvoritvi posvetovanj glede ustavodajne skupščine 2002/03 ni brez razloga izključil razprave o jezikih Pogodb; Burr, 2013, točka 21.

Ob izvajanju te v letu 1957 določene temeljne norme je Svet 15. aprila 1958 sprejel svojo prvo uredbo²⁶ o določitvi jezikov, ki se uporabljajo, ki se v bistvenih delih opira na protokol ESPJ iz julija 1952 in je še danes veljavna. Osrednja misel ostaja načelo jezikovne enakopravnosti. Enačenje uradnih in delovnih jezikov (člen 1 Uredbe št. 1/1958) ima lahko simboličen značaj; nudi možnost, ne pa dolžnosti uporabe uradnih jezikov kot delovnih jezikov.²⁷ Uredbe in splošno dokumenti se sestavljajo v uradnih jezikih in objavljajo v Uradnem listu, ki se objavi v uradnih jezikih (člena 4 in 5 Uredbe št. 1/1958). Drugače kot v jezikovnem protokolu ESPJ, ki je vseboval podrobne navedbe glede vprašanja določitve jezikov pri Sodišču, se je člen 7 Uredbe št. 1/1958 zadovoljil s sklicem na pravila v Poslovniku Sodišča. Tak generalni prenos jezikovnih pristojnosti na institucije na ravni poslovnikov (člen 6 Uredbe št. 1/1958) se navaja v literaturi kot *novum* naproti protokolu ESPJ,²⁸ vendar ga je mogoče najti že v izvajanjih leta 1951 ustanovljenega odbora pravnikov Schumanove deklaracije (glej zgoraj, odsek 3) priporočilo, naj se jezikovna ureditev prepusti „poslovnikom različnih institucij in praksam“.

Neobjavljeni protokol ESPJ iz leta 1952 v javnosti ni bil preveč odmeven, vendar se zdaj vedno znova uporablja pri razlagi Uredbe št.1/1958. Skopa ugotovitev, da Pogodba o ustanovitvi ESPJ obstaja le v francoski različici, spregleda pomembne argumente, ki so igrali vlogo v razpravah in debatah glede Pogodbe o ustanovitvi ESPJ. Splača se pregledati gradivo, ki na različne načine opisuje politično-pravni pristop pri nastajanju nadnacionalnih pogodb. To nam tudi danes, leta 2022, prikazuje posebnosti in dolžnost nadnacionalne organizacije, katere pomen sega daleč prek gospodarske komponente.

26 | Uredba Sveta št. 1 z dne 15. aprila 1958 o določitvi jezikov, ki se uporabljajo v Evropski gospodarski skupnosti, UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 1, zvezek 1, str. 3. Analogno glede Evropske skupnosti za atomsko energijo, UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 1, zvezek 1, str. 5.

27 | Ringe, 2022, 86; Schübel-Pfister, 2004, 58 in naslednji.

28 | Van der Jeught, 2015, 62 in naslednja.

Viri

PA AA (Politični arhiv nemškega zunanjega ministrstva), PA AA_B 015 Sekretariat za vprašanja glede Schumanove deklaracije

Zapisnik 183. seje 1. Deutscher Bundestag (prvi nemški zvezni parlament) – plenarni zapisnik <https://dip.bundestag.de/plenarprotokoll/protokoll-der-183-sitzung-des-1-deutschen-bundestages/4602?term=Schumanplan&f.wahlperiode=1&f.wahlperiode=20&rows=25&pos=5>

Reference

Burr, Isolde, 2013. Člen 55 v Blanke, Hermann-Josef / Mangiameli, Stelio (ed.). *The Treaty on European Union (TEU). A Commentary*. Berlin / Heidelberg: Springer.

Gaedke, Jürgen, 1954. *Das Recht der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl, Textsammlung mit Anmerkungen und Sachverzeichnis*. München: C. H. Beck.

Hemblenne, Bernard, 1992. *Les problèmes du siège et du régime linguistique des Communautés européennes (1950-1967)*. V: Heyen, Erk Volkmar (ed.): *Die Anfänge der Verwaltung der Europäischen Gemeinschaft*. Baden-Baden: Nomos, 107-143.

Pfeil, Werner, 1996. Der Aspekt der Mehrsprachigkeit in der Union und sein Einfluss auf die Rechtsfortbildung des Europäischen Gemeinschaftsrechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* 37, 11-20.

Ringe, Nils, 2022. *The Language(s) of Politics: Multilingual Policy-Making in the European Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Schübel-Pfister, Isabel, 2004. *Sprache und Gemeinschaftsrecht. Die Auslegung der mehrsprachig verbindlichen Rechtstexte durch den Europäischen Gerichtshof*. Berlin: Duncker & Humblot.

Van der Jeught, Stefaan, 2015. *EU Language Law*. Groningen: Europa Law Publishing.

V sangoščini molengue pomeni punčica očesa

O poskusu koriščenja bogastva jezikov za izobraževanje

— **Prof. dr. Eva Vetter**

Eva Vetter je od leta 2011 profesorica za strokovno didaktiko/raziskovanje poučevanja in učenja jezikov na univerzi na Dunaju (center za izobraževanje učiteljev in učiteljic ter inštitut za jezikoslovje). Od leta 2013 do leta 2018 je bila namestnica vodje centra za izobraževanje učiteljev in učiteljic, od leta 2012 je sourednica *International Journal of Multilingualism*. Področja njenega raziskovanja so večjezičnost, raziskovanje pouka, analiza diskurza, raziskovanje poučevanja in učenja jezikov, raziskovanje jezikovnih stikov in konfliktov ter frankofonija.

Jezikovna evforija za uvod

„Molengue“ ali tudi „molengué“ oziroma „molenge“ je samostalnik v sangoščini, nacionalnem jeziku Srednjeafriške republike. V slovarjih je preveden kot otrok. Otrok je tudi pomen, v katerem to besedo uporabljajo govorci in govorki sangoščine. O tem, kaj se skriva za sedanjim pomenom, je razmišljal Helmut Buchegger, ki je dolgo živel kot misijonar v srednji Afriki (Buchegger, 2021). Besedo „molenge“ kot druge sestavljene besede razlaga tako, da analizira njene sestavne dele: „mo“ je nagovor za drugo osebo, „le“ označuje oko in tudi biser, tretja beseda, „nge“, pa pomeni majhen, droben. V večini drugih jezikov izraz za otroka ni sestavljen iz teh ali podobnih sestavin. Francosko poimenovanje „enfant“ se začne z zanikanjem, ki izhaja iz latinskega izraza infans (Brachet, 1874, str. 205). Zanikan je latinski glagol fari, ki izvira iz grškega „phaô“. Čeprav se pomen „otrok“, ki se v splošnem pripisuje jezikovni označbi „enfant“, na to ne nanaša več, pa sestavni deli francoske besede še vedno kažejo na nekoga, ki (še) ne zna govoriti.

Jezik omogoča pogled na stvari, ki so na svetu. Temelji na sistemu pravil, ki se lahko bistveno razlikuje od sistemov drugih jezikov. Način, na katerega jezik kodira svet, je tesno povezan z življenjskimi okoliščinami njegovih govorcev in govork. Če je funkcija nekega objekta za skupnost pomembna, daje jezik zanj na voljo bolj diferencirane označbe kot za objekt, ki mu pripisuje minimalen pomen. Za rejce severnih jelenov na severu Evrope je imelo opazovanje in poznavanje snežnih razmer velik pomen. Od tega je bilo lahko odvisno preživetje črede. Tako je mogoče v severni samščini najti več kot 20 izrazov za različne vrste snega (Haarmann, 2021, str. 73).

Čeprav jezik ponuja določen pogled na svet, pa ljudje zaradi te perspektive nismo nujno omejeni. Noben jezik ni vase zaprt in nespremenljiv sistem, ki bi ga bilo vedno mogoče navzven jasno omejiti. Jeziki se razvijajo, tako kot potrebe ljudi, ki jih uporabljajo. Prav tako ima vsak človek sposobnost, da se nauči in uporablja več jezikov. Tako se lahko precej hitro potopimo v jezikovno večplastnost. To se začne že pri štetju. Tistim, ki poznajo desetiški številski sistem, pogosto ni treba dolgo iskati, da bi naleteli na dvajsetiški številski sistem, ki ima osnovo dvajset: irščina temelji na dvajsetiškem številskem sistemu, bretonščina pa na desetiškem. Ta dva keltska jezika geografsko nista dosti oddaljena. Verjetno bo še naprej ostalo zavito v temo, ali je številski sistem povezan s tem, da so se k prstom na rokah iz nekega razloga vedno prišteli še prsti na nogah, ali pa s tem, da se je roke preprosto obrnilo in tako prišlo do števila 20 prstov (Haarmann, 2021, str. 99).

Osebo, ki učenje jezikov izpopolni in uporablja posebno veliko jezikov na zelo visoki ravni, imenujemo poliglot. Najbolj znan poliglot je verjetno kardinal Mezzofanti (1774–1849), o katerem se poroča, da je znal 72 jezikov in se je v 39 od njih tekoče sporazumeval (Hudson, 2008, str. 90). Poliglotti si nedvomno delijo veselje do jezikov. Tudi manj neobičajnim uporabnikom in uporabnicam jezika lahko zanimanje za raznolike možnosti prelivanja sveta v jezikovne označbe prinese radost.

Skaljeno veselje

Jezikovna raznolikost (mišljena je tako večjezičnost posameznikov kot tudi večjezičnost skupnosti) pa se ne šteje vedno zgolj za pozitivno. To velja tudi za področje izobraževanja, ki mu je namenjen ta prispevek. Včasih se večjezičnosti mladih pripisuje celo škodljiv učinek, na primer pri razlagi rezultatov raziskave PISA. Učenci in učenke, ki doma uporabljajo drugačne jezike, kot je jezik poučevanja, se v mnogih evropskih šolskih sistemih odrežejo slabše kot tako imenovani enojezični učenci in učenke. Zato se ta večjezičnost razlaga kot neugodnost. Tudi v Združenih državah se večjezičnost šteje za oviro. Primer za to je uradno poimenovanje izobraževalnega organa v New Yorku, ki se je iz organa za dvojezično izobraževanje (Office of Bilingual Education of the New York City Board of Education) preimenoval v organ za osebe, ki se učijo angleško (2002: Office of English Language Learners of the New York City Department of Education) ter nazadnje v organ za učence s posebnimi potrebami in za osebe, ki se učijo angleško (2009: Chief Achievement Office: Students with Disabilities and English Language Learners) (García, 2011, str. 140).

V Evropi je ravno v zadnjih 15 letih opazna povečana usmerjenost v jezik poučevanja in večinski jezik. Temu jeziku je namenjena vsa pozornost in skoraj imamo vtis, da je veselje do večjezičnosti izginilo iz javnega diskurza. Nepopolno znanje tega jezika poučevanja je povezano z neugodnostmi in zamudami na izobraževalni poti. Ponekod poteka burna, včasih celo politično naravnana razprava o prepovedih in zapovedih jezika (Netzwerk Sprachenrechte, 2021). To lahko razlagamo kot vztrajanje enojezičnega habitusa, ki ga je leta 1994 opisala I. Gogolin, medtem ko so učenci in učenke istočasno večjezični.

V takšnih razpravah se pogosto spregleda, da je večjezičnost tema, s katero se izobraževalni sistemi že dolgo srečujejo. Modeli za uspešno institucionalno izvajanje so se razvijali v preteklosti in se razvijajo še danes. O teh bom pisala v nadaljevanju. Izbrani so bili modeli, ki niso primarno vezani na finančne vire (na primer staršev) ali ki niso že omenjeni v poročilu o inovativnih modelih večjezičnosti v Evropi (Le Pichon-Vorstmann *et al.*, 2020, str. 42–95).

Tako so v nadaljevanju obravnavane utrakvistične šole v avstro-ogrski monarhiji, manjšinske šole v Evropi in večjezične šole v urbanih območjih.

Pogled v zgodovino: utrakvistične šole¹ v avstro-ogrski monarhiji

Tudi v preteklosti so bili geografski prostori redkokdaj resnično enojezični. Izjema so skupnosti, s katerimi ni bilo stikov, in skupnosti, ki iz različnih razlogov zavračajo stik z zunanjim svetom. Veliko pogosteje se ljudje, ki uporabljajo različne jezike, ne le srečujejo, ampak tudi živijo skupaj in si delijo tako geografski kot politični prostor. V Evropi so za izobraževanje v večjezičnih prostorih nastale tako imenovane utrakvistične šole. Tako je bilo tudi v večnacionalni državi avstro-ogrski monarhiji: na večjezičnih območjih so bile v 19. stoletju zelo razširjene dvo- in večjezične šole, v katerih je bila nemščina eden od jezikov poučevanja. Mnogi, tudi nenemški starši so jim z misijo na poznejši poklicni razvoj svojih otrok dali prednost pred enojezičnimi šolami (Urbanitsch, 1980, str. 81). V utrakvističnih šolah je poučevanje predmetov potekalo v različnih jezikih. Tudi en sam predmet je bilo mogoče poučevati v različnih jezikih. Jezik poučevanja se je tako menjal glede na predmet (in glede na okoliščine, kot so na primer razpoložljiva jezikovna znanja učiteljev).

Lep primer za delovanje takega utrakvističnega modela je mesto Plzen na Češkem v 19. stoletju. Drugo največje mesto na Češkem je bilo prestolnica velikega območja s pomembno industrijo, na zahodnem delu katerega so prebivali večinoma nemški govorniki, na vzhodnem pa češki govorniki. Mesto Plzen je bilo torej središče, v katerem sta se ta jezika srečevala, ter pomemben izobraževalni center govorcev in govork češčine in nemščine. V mestu samem se je tudi v 19. stoletju večinoma uporabljala češčina. Do tega sklepa je mogoče priti na podlagi javnih statistik (Newerkla, 2003).

Dejansko pa je bilo prebivalstvo mesta v 19. stoletju dvojezično: za govorce in govorce češčine je bilo dobro poznavanje nemščine povezano s socialnimi in gospodarskimi prednostmi. Nemško govoreče osebe so za vsakdanje stike s češko govorečo večino potrebovale ustrezna jezikovna znanja. Analiza najstarejših gimnazij v mestu omogoča vpogled v delovanje utrakvističnega sistema: tako so v gimnaziji, ki je bila od leta 1883

¹ | „Utrakvistična šola“ je izraz, ki se je v avstro-ogrski monarhiji uveljavil za dvojezične šole, v katerih so se kot učni jeziki uporabljali različni jeziki otrok, ki jih je postopoma zamenjal drug državni jezik, npr. nemščina ali italijanščina (Stourzh 1980, 1136).

dalje označena kot češka gimnazija, matematiko, fiziko, kemijo in mehaniko poučevali v nemškem jeziku, književnost, zgodovino, zemljepis in naravoslovne znanosti (v nižjih letnikih tudi aritmetiko) pa v češkem jeziku. Preostale predmete so poučevali v obeh jezikih. Tudi šola, ki je bila od leta 1890 dalje označena kot „nemška“, je imela v sredini 19. stoletja dvojezični oddelek, v katerem so nekaj predmetov poučevali v enem, preostale pa v drugem jeziku. Navesti je treba, da je bila takšna jezikovna ureditev rezultat prizadevanj samega mesta. Meščani in meščanke so stremeli k temu, da prihodnje generacije opremijo s potrebnimi jezikovnimi znanji za mirno sobivanje. Porajajoči se nacionalizem (Vetter, 2003) in tako imenovana obvezna prepoved jezika iz člena 19(3) Staatsgrundgesetz (ustava, 1867) sta vodila do jezikovno-narodnostne delitve šol (Stourzh, 1980). Utravistični sistem je utonil v pozabo.

Manjšinske šole kot model sedanje večjezičnosti

Za evropsko nacionalno državo je znano, da ima težave z jezikovno raznolikostjo. V svoji samopodobi se nacionalna država naslanja na francosko revolucijo in se šteje za enojezično. Posledično je jezik izobraževanja državni jezik. Pomanjkanje pravne in finančne podpore vodi do izrivanja vseh drugih jezikov. To se nanaša tudi na izobraževanje. V sedemdesetih letih 20. stoletja je v več evropskih državah prišlo do ljudskih (*grassroot*) gibanj, ki so se medsebojno povezala in se borila za jezike, ki so bili izrinjeni iz šolskega sistema. Te šole od tedaj niso samo pridobile več učencev in učenk, ampak so postale tudi zelo ugledne. Primer takega razvoja je zgodovina bretonskih manjšinskih šol DIWAN (Vetter, 2013).

K zgodovini ustanovitve šol DIWAN spada znana fotografija prvega učitelja, bretonskega glasbenika, s petimi otroki. Zaposlili so ga komaj dan pred tem, poučevati pa je pričel v prostoru, ki ni bil namenjen pouku. Danes šole DIWAN obiskuje 4.030 otrok (Office de la langue bretonne za šolsko leto 2021/22). Nepridobitno združenje upravlja 48 osnovnih šol (*écoles*), šest srednjih šol (*collèges*) in dve gimnaziji (*lycées*). Od leta 1977 dalje se poučuje po modelu imerzije, uvoženem iz Kanade. Pedagogi in pedagoginje že od vrtca naprej uporabljajo bretonščino. Otroci se naučijo brati in pisati v bretonščini. Te večšine se prenesejo v francoščino. Šolski jezik je bretonščina, cilj te „jezikovne kopeli“ pa je, da se uravnovesi s francoščino. V družbi prevladuje francoščina in mnogi starši sami ne znajo ali še ne znajo bretonsko, ko svoje otroke vpišejo v šolo DIWAN. Cilj modela imerzije je čim bolj uravnotežena usposobljenost v obeh jezikih (Osterkorn, Vetter, 2015).

V več kot štirih desetletjih svojega obstoja je DIWAN ostalo ljudsko (*grassroot*) gibanje, ki se je stalno strokovno razvijalo. Razvilo je programe za izobraževanje učiteljev in učiteljic ter oblikovalo učna gradiva, povezovanje z drugimi manjšinskimi šolami pa je dobilo uradno obliko. Odpiranje novih šol pa še vedno temelji na pobudi staršev.

Uspeh DIWAN je mogoče prikazati tudi v številkah: dijaki in dijakinje šol DIWAN so na maturi uspešnejši kot povprečni dijaki in dijakinje tako v Franciji kot v departmaju Finistère. Tako leta 2020 kot tudi v več letih pred tem so maturo opravili vsi dijaki in dijakinje gimnazije v Carhaixu (Linternaute). DIWAN ne ponuja le najuspešnejšega modela za učenje bretonskega manjšinskega jezika. Z angleščino in tudi nemščino ali španščino ter jezikovnimi tečaji v tujini pri drugih jezikovnih manjšinah je model imerzije dober primer tega, da je znanje dveh jezikov dobra podlaga za nadaljnje učenje jezikov.

Izjemna raznolikost: večjezičnost v urbanem prostoru

Posebnost urbanosti je, da je mogoče v omejenem prostoru najti izjemno visoko kompleksnost in raznolikost. Na Dunaju temelji ta raznolikost na tradiciji prestolnice večjezičnega imperija, katerega prebivalci in prebivalke so v mesto že stoletja prinašali svoje jezike. Današnja družbena večjezičnost izhaja iz delovne migracije v šestdesetih letih 20. stoletja. Jeziki, ki so poleg nemščine močno zastopani, so bosanščina, hrvaščina in srbsščina, turščina, albanščina, poljščina in romunščina. Leta 2015 je vojna v Siriji sprožila begunsko migracijo, ki je povečala pritok jezikov, kot sta arabščina in perzijsščina, na Dunaj. Več kot polovica učencev in učenk tako zunaj šole uporablja tudi drug jezik, pogosto skupaj z nemščino. Na različnih šolah je jezikovna raznolikost glede na vrsto šole sicer različno izrazita, dejanska večjezičnost pa na splošno pomeni pomembno značilnost sedanjih učencev in učenk.

V nekaterih krajih so razvili posebne strategije, da bi tej večjezičnosti priznali vrednost. Mnoge od njih so v šolskem jezikovnem okolju, tako imenovanem Linguistic Landscape, vidne kot napisi, table ali plakati. Tako je mogoče na vhodnih vratih neke šole najti besedo „Dobrodošli“ v vseh jezikih, ki jih otroci prinašajo s seboj, na drugih vratih pa napis „40 jezikov – ena šola“. Spet v drugi šoli so v celotni šolski stavbi napisi „Mir“ v številnih jezikih. Večjezični učni plakati opozarjajo, da učni jezik ni le nemščina (Vetter, 2021).

Nekatere šole grejo dlje od takega priznavanja vrednosti s tem, da razvijajo strategije, s katerimi skušajo večjezičnost vplesti v jezikovno delovanje šole. Sem spadajo pesmi v jeziku srca, ki je lahko za vsakega učenca in učenko drugačen, ali raziskovalne naloge, ki so pripravljene v različnih jezikih in tako omogočajo pogled z novih zornih kotov.

Protiutež manjšemu nadzoru, ki se ga učitelji in učiteljice pogosto bojijo, so povečan samonadzor in pozitivna čustva učencev in učenk. Poleg tega ti vadijo prenašanje informacij, ki so jih poiskali v različnih jezikih, v skupni jezik.

Večjezični pouk se zoperstavlja enojezični usmeritvi izobraževanja. Večjezičnost ne postane le vidna, ampak izhodiščna točka ali del učne izkušnje. Čeprav večjezičnost marsikje še vedno razumejo kot izziv, pa naraščajoče število gradiv kaže na preobrat. Tudi Mercator Institut für Sprachförderung und Deutsch als Zweitsprache (inštitut Mercator za spodbujanje znanja jezikov in nemščine kot drugega jezika) je objavil izroček za učitelje in učiteljice z naslovom „Mehrsprachige Unterrichtselemente“ (Večjezični elementi poučevanja), Evropska unija pa se posveča prihodnosti jezikovnega izobraževanja ob upoštevanju večjezičnosti (Le Pichon-Vorstman, 2020).

Zaključek

Leta 2021 je J. Cummins analiziral raziskave zadnjih desetletij o uspehu izobraževanja večjezičnih učencev in učenk. Ostro kritizira to interpretacijo rezultatov raziskave PISA: slabši uspeh otrok, ki doma uporabljajo drug jezik, kot je večinski jezik, se razlaga s tem, da naj bi imeli ti otroci premalo priložnosti za učenje večinskega jezika. J. Cummins ponovno poudarja, da rezultati raziskave PISA ne ponujajo nobenega dokaza za vzročno povezavo med uporabo jezika doma, priložnostjo za učenje večinskega jezika in podpovprečnimi rezultati testiranja (Cummins, 2021, str. 96). Ravno nasprotno, na podlagi obsežnih raziskav pokaže, da učencem in učenkam opiranje na jezikovne vire pomaga pri ustvarjanju in razumevanju besedil v jeziku, ki se ga učijo, jim omogoča vključevanje obstoječega znanja in spodbuja zavest o razlikah med jeziki. J. Cummins dalje poudarja učinek opolnomočujočih strategij, ki osebam, ki se učijo, pomagajo razviti pozitivno akademsko samopodobo.

V treh predstavljenih modelih je bil tak opolnomočujoč učinek izobraževanja dosežen na različne načine. Skupno jim je, da jezika ne razumejo le kot učno sredstvo, temveč kot samostojno sestavino izobraževanja. Skupno jim je tudi, da jih spodbujajo zavzeti ljudje. Modeli se razlikujejo v tem, da se različno globoko potopijo v svet jezikov. Morda se bo punčica očesa nekega dne znašla na šolskem plakatu, morda bodo nekdanji učenci in učenke šol DIWAN še dalje večplastno razširili svoj vsaj štirijezični repertoar. Kakor koli že, v vseh modelih je čutiti veselje do jezika in do bogastva zaradi raznolikosti.

Viri

Brachet, Auguste, *Dictionnaire Etymologique de la langue Française*, šesta izdaja, okoli leta 1874.

Buchegger, Helmut, *Wenn der Fisch im Wasser weint... Begegnungen, Reisen, Abenteuer nach Tagebuchaufzeichnungen*, Bibliothek der Provinz, 2021.

Cummins, Jim, „Rethinking the Education of Multilingual Learners: A Critical Analysis of Theoretical Concepts“, *Multilingual Matters*, 2021.

García, Ofelia, „Pedagogies and Practices in Multilingual Classrooms: Singularities in Pluralities“, *The Modern Language Journal*, št. 95, 2011, str. 385–400.

Gogolin, Ingrid, *Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule*, Waxmann, 1994.

Haarmann, Harald, *Die seltsamsten Sprachen der Welt. Von Klicklauten und hundert Arten, ich zu sagen*, C. H. Beck, 2021.

Hudson, R., „Word Grammar, Cognitive Linguistics, and Second Language Learning and Teaching“, v: P. Robinson & N. Ellis (ur.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*, str. 89–113, New York, Routledge, 2008.

Le Pichon-Vorstman, E., Siarova, H., Szőnyi, E., „The future of language education in Europe: case studies of innovative practices“, *NESET report*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, DOI: 10.2766/81169, 2020.

Linternaute, *Lycée Diwan (enseignement breton) (Carhaix-Plouguer): classement 2021 et taux de réussite au bac*, <https://www.linternaute.com/ville/lycee/lycee-diwan-enseignement-breton/lycee-0292137R>.

Netzwerk Sprachenrechte, *Wird Sprachen-Unrecht in Oberösterreich Regierungsprogramm ?*, tiskovna izjava OTS 0035 APA z dne 8. novembra 2021.

Newerkla, Stefan, *Intendierte und tatsächliche Sprachwirklichkeit in Böhmen. Diglossie im Schulwesen der Böhmisches Kronländer 1740-1918*, Dunaj, WUV University Press, 1999.

Newerkla, Stefan, „The seamy side of the Habsburgs' liberal language policy: Intended and factual reality of language use in Plzeň's educational system“, v: Rindler Schjerve,

Rosita, (ur.), *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*, Mouton De Gruyter, 2003, str. 167–195.

Office de la langue bretonne, chiffres-clés, <https://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>.

Osterkorn, Patrick K., Vetter, Eva, „Le multilinguisme en question ?’ – The case of minority language education in Brittany (France)“, v: Kramsch, Claire/Jessner, Ulrike, (ur.), *The multilingual challenge: Cross-disciplinary perspectives*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, 2015, str. 115–139.

Stourzh, Gerald, „Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848-1918“, v: Wandruszka, Adam/Urbanitsch, Peter, (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, zvezek III, *Die Völker des Reiches*, Dunaj, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 975–1206.

Urbanitsch, Peter, „Die Deutschen“, v: *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, zvezek III: *Die Völker des Reich*, 1. del, Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 33–410.

Vetter, Eva, „Hegemonic discourse in the Habsburg Empire: The case of education. A critical discourse analysis of two mid 19th century government documents“, v: Rindler Schjerve, Rosita, (ur.), *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*, Mouton De Gruyter, 2003, str. 271–307.

Vetter, Eva, „Teaching languages for a multilingual Europe – minority schools as examples of best practice? The Breton experience of *Diwan*“, v: *International Journal of the Sociology of Language*, zvezek 223(2013), 2013, str. 153–170.

Vetter, Eva, „Language Education Policy Through a DLC Lens: The Case of Urban Multilingualism“, v: Aronin, Larissa, in Vetter, Eva, (ur.), *Dominant Language Constellations Approach in Education and Language Acquisition. Educational Linguistics*, zvezek 51, 2021, str. 43–59.

Estonski jezik v Evropski uniji z vidika poslanca Evropskega parlamenta

— Marina Kaljurand

Marina Kaljurand je od leta 2019 poslanka Evropskega parlamenta. Od leta 1991 do leta 2015 je delala na različnih položajih v estonski diplomatski službi; bila je estonska veleposlanica v različnih državah, med drugim v Ruski federaciji, Združenih državah Amerike in Izraelu. Leta 2015 in 2016 je bila Marina Kaljurand estonska ministrica za zunanje zadeve, leta 2019 pa je bila izvoljena za poslanko v estonskem parlamentu. Kot strokovnjakinja je sodelovala pri dejavnostih več mednarodnih organizacij, poučevala je diplomacijo na univerzi v Tartuju in na estonski diplomatski šoli ter objavila več člankov o kibernetiski varnosti, mednarodnem pravu in politiki.

Estonija je leta 2004 pristopila k Evropski uniji. Pred tem je potekalo dolgo in temeljito seznanjanje javnosti ter leta 2003 tudi referendum o pristopu. Estonija je svojo neodvisnost ponovno pridobila šele 12 let pred tem in v nekaterih delih družbe je vladal strah pred vstopom v „novo unijo“. Prisotna je bila bojazen, da bo namesto Moskve pričel ukazovati Bruselj in da bo Evropska unija zatrla estonski jezik, ki se je ohranjal in ščitil v celotnem obdobju Sovjetske zveze. Spominjam se, da smo na srečanjih z ljudmi kot primer navajali Irsko, ki je leta 1973 pristopila k Evropski uniji (tedaj še Evropski gospodarski skupnosti) in je v le nekaj desetletjih s podporo Evropske unije ne le razvila svoje gospodarstvo, ampak tudi občutno povečala zavest o irski kulturi in znanje irskega jezika. Z nekoliko pretiravanja bi lahko trdili, da je Evropska unija botrovala ponovni oživitvi irskega jezika. Tedaj še nismo vedeli, da bo irščina leta 2007 postala uradni jezik Evropske unije.

Skrb Estoncev za ohranitev jezika je bila povsem razumljiva, saj so tudi nekateri strokovnjaki menili, da je jezik, ki ga govori manj kot milijon ljudi, obsojen na izumrtje. Če k temu dodamo še izkušnjo s sovjetizacijo v Sovjetski zvezi, je razumljivo, zakaj so Evropsko unijo dojemali kot grožnjo estonskemu jeziku in kulturi. Za razliko od irščine je estonskemu jeziku že od začetka šlo bolje: estonščina je postala uradni jezik Evropske unije s pristopom k Evropski uniji.

Zanimivo je, da Estonci danes Evropsko unijo vključno z Evropskim parlamentom dojemajo v vlogi zaščitnika estonske kulture (in jezika). Gleda na raziskavo Eurobarometra¹, objavljeno v začetku leta 2022, se estonskim anketirancem zdi še posebej pomembno, da Evropski parlament varuje svobodo gibanja (29 %) ter nacionalne tradicije in kulture (26 %). To se precej razlikuje od povprečja EU, v skladu s katerim se za naloge Evropskega parlamenta štejejo zlasti varstvo demokracije (32 %), varstvo svobode govora in mišljenja (27 %) ter varstvo človekovih pravic (25 %). To pomeni, da se je način razmišljanja Estoncev 18 let po pristopu k Evropski uniji popolnoma spremenil: institucije Evropske unije se dojemajo kot zaščitnice estonske kulture in jezika, ne pa kot grožnja.

Jezikovna raznolikost se šteje za bogastvo Evrope, večjezičnost institucij Unije pa je izjemna. Seveda pa ima to svojo ceno; dobesedno.

Kritiki večjezičnosti pogosto opozarjajo na finančno plat prevajanja: predrago, preveč prevodov, nesmiselno zapravljanje denarja, Evropska unija bi lahko delovala veliko ceneje in enostavneje, če bi imela en ali največ dva oziroma tri uradne jezike. Res je,

1 | <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2612>.

da večjezična Evropska unija ni poceni. Vendar ni mogoče niti nujno, da je vse poceni. Obstajajo simboli in vrednote, ki so dragocenejši od denarja.

V svoji karieri sem sodelovala na zelo različnih sestankih v institucijah Evropske unije, med drugim kot zunanja ministrica v Svetu za zunanje zadeve in sedaj kot poslanka v Evropskem parlamentu. Uporabljala sem tolmače, govorila v angleščini in s kakovostjo tolmačenja sem bila zelo zadovoljna, v nekaterih primerih pa tudi ne preveč. Vendar sem vedno zelo cenila možnost, da v institucijah Evropske unije lahko govorim v estonščini. Iz naslednjih razlogov menim, da je to pomembnejše od finančnih stroškov prevajalskih storitev in celo od občasnih nihanj v kvaliteti prevodov.

Prvič, možnost uporabe jezika lastne države je pomembna za samozavest, zaupanje vase in za človekovo dostojanstvo. Dejstvo, da Evropska unija priznava estonski jezik kot enakovreden jezikom velikih držav, gotovo prispeva k ponosu na estonski jezik.

V tem smislu je Evropska unija vzor za uporabo in spoštovanje estonskega jezika. Prikazano slikovito, to pomeni: če lahko estonsko govorimo v Bruslju, bi to moralo biti mogoče tudi v vsakem estonskem podjetju, uradu, univerzi in tako naprej. Tega seveda ni mogoče popolnoma in enostavno izpeljati, na primer v mednarodnih podjetjih, vendar pa je to nekaj, za kar bi si morali prizadevati.

Kot zunanja ministrica sem 29. junija 2016 govorila na konferenci „Estonski jezik in kultura v svetu“². Takrat sem povedala naslednje: „Na svetu naj bi bilo več kot 6000 jezikov, vendar je od tega le 200 tako razvitih, da je v teh jezikih mogoče študirati na univerzi, opravljati znanstveno delo, brati leposlovje, uporabljati računalniške programe in tako dalje.

Toliko jezikov tudi govori več kot milijon ljudi. Od leta 2004 je estonščina eden od uradnih jezikov Evropske unije. V tem pogledu je estonščina v precej dobrem položaju. Naš jezik je za nas tako pomemben, da je zapisan v ustavi: člen 6 – Uradni jezik Estonije je estonščina.

Država je dolžna zagotoviti trajno ohranjanje estonskega naroda, jezika in kulture. Preživetje jezika je v veliki meri odvisno od odnosa, ki ga imajo do njega ljudje, ki

2 | <https://vm.ee/et/uudised/valisminister-marina-kaljuranna-kone-konverentsil-eesti-keel-ja-kultuur-maailmas>.

ga govorijo in uporabljajo. Vsi smo odgovorni za to, da ohranjamo lepoto in čistočo estonskega jezika. Jezik ni le dediščina, ampak je namenjen tudi široki vsakdanji rabi in se mora tudi razvijati. Jezik izraža identiteto in način mišljenja ter odraža naše vrednote“.

Ob vsem tem se velja zavedati, da je ohranjanje jezika veliko širši problem kot uporaba estonskega jezika v institucijah EU. Za majhno državo je življenjskega pomena, da v materinščini razvije znanstveni jezik ter gre v korak z novimi temami in področji, da jezik ne ostane na ravni „kuhinjskega jezika“. Gre za iskanje ravnovesja med rabo estonskega jezika in rabo tujih jezikov na univerzah, v raziskovalnih ustanovah in v digitalnem svetu. To pomeni ohranjanje maternega jezika v vse bolj globaliziranem svetu, v katerem je na eni strani prisoten velik pritisk k internacionalizaciji in na drugi strani nevarnost, da se vse obravnava le iz lokalne perspektive.

Drugič, možnost sporazumevanja z evropskimi institucijami v maternem jeziku, med drugim možnost govoriti v maternem jeziku v Evropskem parlamentu, ljudem olajša komunikacijo in Bruselj (oziroma Strasbourg in Luxembourg) približa Estoncem.

Za običajnega državljana je Evropska unija na splošno daleč stran in birokratska. Glede na to je možnost komuniciranja v maternem jeziku in branja pravnih aktov v estonščini velika prednost. To ne pomeni, da je pravna besedila v maternem jeziku vedno lahko razumeti. Daleč od tega. Kot pravnica moram priznati, da je nekatera zakonska besedila v estonščini težje brati kakor tista v angleščini. Na primer tedaj, ko se na nekem področju ni izoblikovalo uveljavljeno estonsko besedišče ali pa so pojmi, ki so se oblikovali, preveč umetni. Primer takšnega področja je kibernetika, kjer se je razvoj estonskega besedišča začel šele pred približno enim desetletjem. Evropska unija nedvomno igra vlogo pri razvoju sodobnega in ustreznega estonskega jezika. Nenazadnje morajo biti vsa pravna besedila Evropske unije prevedena v estonščino, kar pomeni, da je treba ustvariti in uvesti nove estonske besede in pojme.

Upam si trditi, da se Evropski parlament razlikuje od drugih institucij Evropske unije, saj je dolžan zagotavljati najvišjo možno raven večjezičnosti. Vsak evropski državljan ima pravico kandidirati na volitvah v Evropski parlament. Od poslancev Evropskega parlamenta bi bilo neprimerno zahtevati, da popolnoma obvladajo katerega od bolj razširjenih jezikov, kot sta francoščina ali angleščina. V Poslovniku Evropskega parlamenta je izrecno priznana pravica vsakega poslanca, da v svojem jeziku bere in piše dokumente parlamenta, sledi razpravam in govori.

Evropski parlament sledi načelu, da morajo imeti vsi državljani Evropske unije možnost v jeziku svoje države brati pravne akte, ki se nanje nanašajo. Evropski parlament je kot zakonodajalec dolžan zagotoviti, da so vsi pravni akti, ki jih sprejme, jezikovno pravilni v vseh uradnih jezikih. Evropejci imajo v skladu s pravom Evropske unije pravico v svojem jeziku slediti delu Parlamenta, postavljati vprašanja in dobiti odgovore.³

Po podatkih prevajalske službe Evropskega parlamenta je v Evropskem parlamentu zaposlenih približno 700 prevajalcev, poleg tega pa še približno 500 asistentov in podpornih uslužbencev.⁴ Pri 24 uradnih jezikih obstaja 552 jezikovnih kombinacij, saj se iz vsakega jezika prevaja v 23 jezikov. Glede na to, da ima Evropska unija približno 450 milijonov prebivalcev, 700 prevajalcev Evropskega parlamenta ni veliko in ne predstavlja znatnega stroškovnega faktorja. Zlasti ob upoštevanju pozitivnih vidikov, ki jih prinaša večjezičnost. Menim, da lahko enako trdimo za vse institucije Evropske unije.

Pandemija covid-19 je pokazala, kako je pomanjkanje prevajalskih storitev ohromilo delo Evropskega parlamenta. Ob začetku pandemije je Evropski parlament nekaj mesecev deloval le s pomočjo dela na daljavo in brez vsakršnega tolmačenja, to pomeni izključno v angleščini. Oviro so predstavljale tehnične zmožljivosti oziroma bolje rečeno pomanjkanje zmožljivosti, zaradi česar ni bilo mogoče zagotoviti stalnega tolmačenja v vse jezike, niti na plenarnih zasedanjih. Čez nekaj časa se je stanje pričelo izboljševati in postopoma je bila tolmaška služba za plenarna zasedanja, odbore in politične skupine ponovno vzpostavljena.

Vendar to ne spremeni dejstva, da Evropski parlament svojega dela nekaj mesecev ni mogel opravljati tako, kot se od njega pričakuje in kot bi bil moral. V zelo slabem položaju so bili tisti poslanci, ki niso obvladali nobenega tujega jezika in so pred pandemijo delali le v svojem jeziku (do česar so bili povsem upravičeni). Po eni strani je bilo žalostno videti, da so bili izključeni iz razprav ali pa so se jih morali udeleževati z lastnim osebnim tolmačem, ki ni bil nujno strokovnjak ali morda ni poznal vseh obravnavanih tem. Po drugi strani je šlo za zelo temeljno vprašanje, saj so poslanci prišli v položaj, v katerem niso mogli normalno opravljati svojega dela. Razumljivo je, da je šlo za krizo, na katero ni bila pripravljena nobena država in nobena institucija. Iz tega pa smo se nekaj naučili in prišli do zaključkov. Evropski parlament bo ostal in mora ostati še naprej večjezičen:

3 | https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/RULE-167_SL.html?redirect.

4 | <https://www.europarl.europa.eu/translation/de/translation-at-the-european-parliament/organisation>.

poslanci morajo imeti možnost delati v svojem jeziku in državljani morajo imeti možnost, da z Evropskim parlamentom komunicirajo v svojem jeziku.

Meni osebno je všeč tudi, da so plenarna zasedanja Evropskega parlamenta vodena v jeziku države predsednika ali podpredsednika. To je znak spoštovanja vseh uradnih jezikov Evropske unije in odličen zgled tako za druge institucije Evropske unije kakor tudi za države članice in državljane.

Slavni Evropejec cesar Karel V., ki velja za največjega evropskega državnika prve polovice 16. stoletja, naj bi nekoč dejal, da se z bogom pogovarja v španščini (ali v latinščini?), z ženskami v italijanščini, z moškimi v francoščini in s svojimi konji v nemščini. Šaljivo bi lahko rekli, da je Karel V. morda tako razumel večjezičnost. Verjetno bi bil presenečen, če bi vedel, kako se je večjezičnost v petsto letih razvila in kako pomembna je bila zlasti vloga Evrope pri njenem ohranjanju. In verjetno bi bil na večjezičnost Evrope (oziroma Evropske unije) ponosen.

Večjezičnost – pogled državljana

— Nikiforos Diamandouros

Nikiforos Diamandouros (Ph.D. Columbia University, 1972) je zaslužni profesor političnih znanosti na univerzi v Atenah in član akademije v Atenah od leta 2014. Bil je Evropski varuh človekovih pravic (2003–2013), prvi nacionalni varuh človekovih pravic v Grčiji (1998–2003) ter direktor in predsednik grškega državnega centra za družbene raziskave (1998–2003). Od leta 2012 do leta 2022 je bil gostujoči profesor pri Evropski akademiji (College of Europe, Brugge). Prejel je častni doktorat univerze Panteion University (2015) in American College of Greece (2011). Prejel je odlikovanja predsednika Francije (legija časti, 2014), Poljske (zlati križ za zasluge, 2010) in Grčije (feniksov red, 2004). V svojih objavah piše o demokraciji, pravni državi, institutu varuha človekovih pravic, javni upravi ter razmerju med politiko in kulturo.

Ko sem aprila 2003 nastopil funkcijo Evropskega varuha človekovih pravic, sem se takoj srečal s številnimi teoretičnimi in praktičnimi vidiki večjezičnosti¹. Takrat je bilo dvanajst uradnih jezikov Pogodbe.² Nova vloga od mene ni zahtevala samo, da sem Evropski varuh človekovih pravic, ampak, če naštejem nekaj primerov, tudi Europäischer Bürgerbeauftragter, Defensor del Pueblo Europeo, Provedor de Justiça Europeu in Europeiska ombudsmannen. S širitvijo leta 2004 se je pridružilo devet novih jezikov, leta 2007 pa še dva, tako sem postal na primer še Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich. Iz pritožb, ki so mi jih predložili državljani kot Evropskemu varuhu človekovih pravic, je bilo očitno, da 24 različnih poimenovanj tega instituta ne pomeni samo jezikovne raznovrstnosti, ampak predpostavlja tudi širok nabor pojmov, ki se nanašajo na naravo in funkcije varuha – nekateri so bili opredeljeni zelo dobro, spet drugi pa so bili orisani zelo skopo. Evropski varuh človekovih pravic, ki želi svoje delo opravljati učinkovito, mora biti zmožen delati v več jezikih, hkrati pa mora imeti občutek za kulturni in družbeni učinek obravnavanega vprašanja ter upoštevati pričakovanja posameznih pritožnikov o tem, kako naj jim kot varuh pomaga.

Poleg tega je pomembno tudi, da lahko varuh človekovih pravic stopi v stik s potencialnimi pritožniki ter jih seznani s svojo vlogo in pooblastili, ki se v vsakem primeru v večjem ali manjšem obsegu razlikujejo od tistih, ki jih imajo nacionalne institucije, s katerimi so državljani verjetno bolje seznanjeni.

Na srečo je moj predhodnik in prvi Evropski varuh človekovih pravic ob pomoči proračunskega organa in Komisije vzpostavil jezikovno ureditev, ki je bila za urad izvedljiva. Delovna jezika upravnih služb urada (proračun, kadrovska služba, služba za informatiko itd.) sta bili francoščina in angleščina. Pritožbe so večinoma obravnavali pravniki, ki so delali v svojih maternih jezikih ali v jeziku, ki so ga obvladali enako dobro. Za vse dokumente, namenjene pritožniku, vključno s sklepom o ustavitvi postopka, se je uporabljal jezik pritožbe. Da bi lahko varuh vodil, popravljal in odobril projekte, so pravniki pripravili povzetek vsake pritožbe ter predlagane rešitve, priporočila in sklepe v jeziku, ki ga je varuh razumel. Moj predhodnik se je odločil za angleščino, jaz pa sem

1 | Avtor se zahvaljuje Ianu Hardnu, častnemu profesorju na univerzi v Sheffieldu, in Lambrosu Papadiasu, sekretarju nadzornega odbora Evropskega urada za boj proti goljufijam (OLAF), za dragoceno pomoč pri pripravi tega besedila.

2 | Čeprav v tistem času irščina ni bila uradni jezik, je bila eden od jezikov Pogodbe. Zato so imeli državljani pravico vlagati pritožbe pri Evropskem varuhu človekovih pravic tudi v irščini.

iz praktičnih razlogov to politiko nadaljeval. Tudi druge institucije in organi EU so sledili vzoru Komisije, ki je svoje odgovore varuhu pošiljala v angleščini oziroma poskrbela za prevod v jezik pritožbe, če ta ni bila napisana v angleščini. Tako so institucije, organi, uradi in agencije pomagali preprečevati nesporazume, ki bi lahko nastali, če bi bile službe varuha same odgovorne za prevod svojih odgovorov v jezik pritožbe.

Poleg obravnavanja pritožb je bilo pogosto treba prevesti dokumente v enega ali več drugih jezikov, na primer med študijskim obiskom v državi članici ali za obveščanje proračunskih organov EU. Take prevode so po navadi interno pripravljali moji sodelavci. Vendar pa je bila priprava letnega poročila varuha v 24 jezikovnih različicah preveliko breme, da bi jo izpeljali na enak način. Sprva nam je pomagala prevajalska služba Evropskega parlamenta, nato pa Prevajalski center za organe Evropske unije. Ne glede na to, ali so bili prevodi notranji ali zunanji, so pogosto ustvarjali dialog, ki je vodil do popravkov izvirnega besedila na slogovni ravni ali celo na pomenski ravni. V skladu z mislijo filozofa Johna Rawlsa sem na končni rezultat take revizije rad gledal kot na „refleksivno ravnotežje“, v katerem proces prevajanja ni le zagotavljal čim višjo raven vseh jezikovnih različic, ampak je tudi izboljšal kakovost izvirnika.

Nekatere pritožbe, ki so mi bile predložene kot varuhu človekovih pravic, so bile posledica nestrinjanja z ureditvijo, ki je (ali ni) bila določena za regionalne ali manjšinske jezike. Pritožbe zoper nacionalne organe niso bile v moji pristojnosti. Če so bile pritožbe v bistvu prošnje za ukrepanje evropskih institucij oziroma organov, prošnje za ukrepanje organov na nacionalni ravni ali prošnje za korespondenco s pritožnikom v jezikih, ki niso bili jeziki Pogodb, sem štel, da ni razloga, da bi bila preiskava upravičena, seveda pod pogojem, da sta zadevna institucija ali organ omejene pristojnosti in odgovornosti Unije v tem sektorju ustrezno razložila. Poleg tega sem na zahtevo španskih državnih organov z njimi podpisal sporazum in prilagodil prakso svojega urada s sklepi Sveta EU iz junija 2005 o uporabi katalonščine/valencijanščine, galicijščine in baskovščine za lažjo komunikacijo španskih državljanov z institucijami EU. Na podlagi tega sporazuma so španski državni organi ustanovili in financirali organ, zadolžen za prevajanje pritožb, vloženih v navedenih jezikih, ter sklepov varuha o pritožbah, napisanih v kastiljski španščini.

Na podlagi zgoraj navedenega okvira za organizacijo in opredelitev politik svojega urada sem opravil tri preiskave zaradi pritožb o različnih jezikovnih ureditvah.

Prva pritožba, vložena leta 2006, se je nanašala na Evropsko centralno banko, in sicer na omejeno število jezikov na njenem spletnem mestu.³ Nadaljnji pritožbi iz leta 2011 in 2012 sta se nanašali na nabor jezikov, v katerih je Komisija izvedla javno posvetovanje, in omejeno število jezikov na spletni strani Evropskega bančnega organa.⁴

Pri presoji trditev pritožnikov in institucij v teh primerih se mi je zdelo koristno določiti glavna kronološka obdobja razvoja jezikovne politike Evropske unije.

V prvem obdobju (obdobje skupnega trga in Evropskih skupnosti od Rimske pogodbe leta 1957 do Maastrichtske pogodbe leta 1992/1993) so prevladovali trije ključni elementi. Prvi je bil mednarodni značaj evropskega projekta in načelo enakosti držav članic (ki jih je bilo sprva šest in po poznejših širitvah dvanajst), iz katerega izhaja, da lahko vsaka država članica zahteva, da se na ravni Pogodb njen jezik obravnava enako kot drugi. Drugi element je bil načelo pravne države. Pogodbe določajo pravne ukrepe, ki niso zavezujoči le za države članice, ampak tudi za posameznike. Pravna država zahteva, da imajo osebe, za katere ti ukrepi veljajo, možnosti biti o njih obveščene vnaprej. To pomeni, da morajo biti ti ukrepi objavljeni v jeziku, ki ga te osebe razumejo. Tretji element je praktična potreba po zagotovitvi učinkovitega in uspešnega notranjega delovanja evropskih institucij.

Pomembno je pojasniti, da pomisleki glede učinkovitosti in uspešnosti ne podpirajo vedno zmanjševanja ali omejevanja števila jezikov, ki se lahko uporabljajo. Če na primer zadevni udeleženci nimajo skupnega jezika, se tvega, da bodo postopki pogajanj, odločanja in izvajanja odločitev počasni in neučinkoviti, če ni dovolj dobro poskrbljeno za prevajanje in tolmačenje. Po drugi strani je res, da prevajanje in tolmačenje zahtevata čas in denar. Iz tega sledi, da je treba poiskati ravnotežje, ustrezno ravnotežje pa je pogosto v velikem obsegu odvisno od okvira, v katerem ga je treba poiskati. Oblikovalci evropskih institucij torej niso smeli biti pretirano predpisovalni, ko so leta 1958 pripravili uredbo o uporabi jezikov⁵.

3 | Preiskava 1008/2006/MHZ, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/3135>.

4 | Preiskavi 640/2011/AN, <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/decision/sl/12009>, in 1363/2012/BEH, <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/decision/sl/49358>.

5 | Uredba št. 1 o določitvi jezikov, ki se uporabljajo v Evropski gospodarski skupnosti, [https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1958/1\(1\)/oj](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1958/1(1)/oj).

Na Sodišču Evropske unije je bilo treba zaradi učinkovitosti določiti en sam delovni jezik. Izbrana je bila francoščina. Sodišče Evropske unije se je verjetno prav zaradi učinkovitosti od svoje ustanovitve naprej vsako leto odločilo, da bo interno delalo samo v francoščini. Po drugi strani imajo nacionalni pravosodni organi, ki pri Sodišču Evropske unije vlagajo predloge za sprejetje predhodne odločbe, in posamezniki, ki vlagajo predloge za razglasitev ničnosti ali povračilo škode, pravico uporabiti kateri koli drug uradni jezik Evropske unije, ki nato postane uradni jezik postopka pri Sodišču. Zato da lahko Sodišče izvaja svojo vlogo ustavnega sodišča Evropske unije, so njegove sodbe po navadi na voljo v vseh jezikih, da jih lahko nacionalni pravosodni organi in odvetniki vseh držav članic uporabljajo kot „precedenčno“ sodno prakso.

V drugem obdobju, približno od Maastrichtske do Lizbonske pogodbe (2009), je Evropska unija postopoma okrepila pravne in politične pravice fizičnih oseb v razmerju do institucij. Z Maastrichtsko pogodbo sta ustanovljena državljanstvo Unije in institut Evropskega varuha človekovih pravic, na katerega se lahko državljani obrnejo s pritožbami zaradi slabega upravljanja evropskih institucij in organov. Priznanje posameznikov kot državljanov je vprašanju pomena večjezičnosti dodalo novo raven, temelječo na pojmih državljanstva, preglednosti in sodelovanja. Varuh človekovih pravic, ki je bil moj predhodnik, je imel pomembno vlogo pri uresničevanju teh ambicij, posebej glede dostopa javnosti do dokumentov in priprave Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, zlasti člena 41 o dobrem upravljanju⁶.

Ko sem prevzel vlogo varuha človekovih pravic kot zagovornika in spodbujevalca pravic in interesov evropskih državljanov, se mi je zdelo potrebno in koristno, da opozorim institucije na to, kar rad imenujem „življenje onkraj zakonitosti“. Na podlagi tega pojma načelo dobrega upravljanja evropskim institucijam ne nalaga le, da se morajo izogibati nezakonitosti, ampak tudi, da svojo diskrecijsko pravico (ki je izrecno priznana po zakonu ali je posledica pomanjkljivosti zakona) izvajajo tako, da priznajo vrednost večjezične komunikacije za državljane in za samo Evropsko unijo. To ne pomeni, da se s takim pristopom pogosto zanemarijo legitimni pomisleki glede učinkovitosti in uspešnosti. Unija porabi več kot milijardo eurov na leto za prevajanje in tolmačenje v 24 jezikov,⁷

6 | Člen 41(4) določa: „Vsakdo se lahko na institucije Unije obrne v enem od jezikov Pogodb in mora prejeti odgovor v istem jeziku.“

7 | „Brexit and multilingualism in the European Union“, Ginsburgh, V., in Moreno-Ternero, J. D., *Metroeconomica*, zvezek 73, št. 2, maj 2022, str. od 708 do 731.

da bi se ohranjala večjezičnost. Pri obravnavi pritožb, pri katerih se zastavljajo ta vprašanja, pa bi bilo treba pretehtati ne samo ekonomske stroške večjezičnosti, ampak tudi njene koristi z vidika učinkovitega sporočanja ciljev in zavez Unije, zlasti – vendar ne nujno zgolj – z vidika udeležbe javnosti in dostopa do informacij.

Ena od tem, ki sem jih izpostavil kot varuh človekovih pravic v okviru svoje službe ter v povezavi z drugimi institucijami in službami, je bil pomen uporabe čim bolj jasnega, natančnega in jedrnatega jezika oziroma „preprostega jezika“, kot ga včasih imenujemo. Kot je nekoč izjavil Pascal, je za tako pisanje potreben čas.⁸ Pisati v „preprostem jeziku“ pomeni manj časa in stroškov za pripravo prevodov. Iz tega sledi, da pravilno organizirana večjezičnost spodbuja uporabo preprostega jezika, kar državljanom prinaša dvojno korist. Pri obravnavi pritožb v zvezi z uporabljenimi jeziki na spletnih straneh ali javnih posvetovanjih institucij Evropske unije, zlasti Komisije, sem se v celoti zavedal sodne prakse Sodišča Evropske unije, v skladu s katero Pogodba ne določa, da je enakost vseh jezikov absolutno načelo prava Unije in da se vsekakor ne zahteva, da mora biti vse, kar bi lahko vplivalo na interese posameznika kot državljana Unije, v vseh primerih sestavljeno v jeziku tega posameznika.⁹ Hkrati sem kot varuh človekovih pravic menil, da morajo institucije na tem področju izvajati svojo diskrecijsko pravico in ustrezno upoštevati pomen komunikacije z državljanom ter zagotoviti, da bodo ti lahko razumeli dejavnosti Unije in v njih polno sodelovali. Moj pristop je bilo mogoče v grobem povzeti tako: „V celoti se zavedam, da je večjezičnost veliko breme za upravo EU in njena omejena sredstva. Vendar pa morajo evropske institucije, če želijo dokazati svoja prizadevanja za resnični dialog z državljanom in civilno družbo, poiskati način, kako doseči državljane v njihovem jeziku.“¹⁰

V zadevah v zvezi z jeziki, v katerih institucije EU podajajo informacije na svojih spletnih straneh, sem menil, da bi pomenilo dobro upravljanje, če bi institucije in organi EU prostovoljno, torej na lastno pobudo, objavili pomembne informacije o svojih dejavnostih, zakonodaji in ključnih političnih dokumentih v vseh jezikih. Hkrati sem tudi pojasnil, da se večjezičnost ne more uporabiti kot podlaga za omejitev pravice

8 | „[...] mes Lettres n'avaient pas accoutumé de se suivre de si près, ni d'être si étendues. [...] Je n'ai fait celle-ci plus longue que parce que je n'ai pas eu le loisir de la faire plus courte.“

9 | Navedel sem zlasti sodbo Sodišča Evropske unije v zadevi C-361/01 P, Kik/UUNT, [EU:C:2003:434](#), točka 82.

10 | Moj prispevek na konferenci z dne 24. aprila 2012 v Bruslju, „Europe in crisis: the challenge of winning citizens' trust“, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/11504>.

do dostopa javnosti do dokumentov, ki obstajajo samo v enem jeziku ali v omejenem številu jezikov.

V pritožbi, ki se je nanašala na javno posvetovanje, ki ga je izvedla Evropska komisija samo v nekaj jezikih,¹¹ sem se brez težav strinjal z obrazložitvijo pritožnika, da ne moremo pričakovati, da bodo državljani sodelovali v „javnem“ posvetovanju, če ne razumejo, kaj so vprašani. Kot so potrdili tudi drugi analitiki, socialna kohezija in skupno (evropsko) državljanstvo zahtevata skupne oblike komunikacije in razumevanja, ne pa enojezičnosti.¹² Zato sem menil, da je večjezičnost nujna, da se državljanom omogoči uresničevanje pravice do sodelovanja v demokratičnem življenju EU, in da omejujoča jezikovna politika Komisije pomeni slabo upravljanje. Na podlagi te logike sem Komisiji predlagal, naj dokumente o javnem posvetovanju objavi v vseh uradnih jezikih, kadar koli želi z javnimi posvetovanji zbrati in preveriti mnenja javnosti o novih politikah in morebitnih zakonskih predlogih, ter ponudi vsaj prevode na zahtevo, če je javno posvetovanje omejeno na tehnična vprašanja ali vprašanja, ki se bolj nanašajo na gospodarstvo kot na državljane.

Z zanimanjem ugotavljam, da tudi moja naslednica na funkciji Evropskega varuha človekovih pravic obravnava večjezičnost kot ključno vprašanje. V smernicah iz leta 2020 se poudarja, kako pomembno je za državljane, da lahko sledijo delu institucij EU v svojem jeziku, čeprav se priznava, da je treba upoštevati praktične težave.¹³

Ko se danes oziram nazaj, sem prepričan, da je zadnji del mojega mandata Evropskega varuha človekovih pravic zaznamoval začetek tretjega obdobja, ki sledi zgoraj opisanim glavni obdobjema. Ker ne opravljam več funkcije Evropskega varuha človekovih pravic, ni več moja naloga iskati ravnotežja med različnimi pravicami in interesi, povezanimi z jezikovnimi ureditvami in s povezanimi javnimi politikami. Vendar pa sem kot državljan Evropske unije in kot akademik prepričan, da se je v tem tretjem obdobju potreba po večjezičnosti Evropske unije še povečala.

11 | Preiskava 640/2011/AN, glej opombo 3.

12 | Lo Bianco, J., „The importance of language policies and multilingualism for cultural diversity“, International Social Science Journal, 2010, zvezek 61, str. 37.

13 | <https://www.ombudsman.europa.eu/sl/doc/correspondence/sl/129519>. Smernice so bile objavljene v okviru „strateške pobude“ (SI/98/2018/DDJ).

Družbene, politične in ekonomske spremembe lahko le redko enačimo s konkretnimi datumi, čeprav družboslovne znanosti pogosto poskušajo ugotoviti, kateri simbolni dogodki so zaznamovali trenutek prehoda iz enega obdobja v drugo. S tem v mislih menim, da se je tretje obdobje začelo približno z Lizbonsko pogodbo. Vendar pomen tretjega obdobja za večjezičnost ne izhaja iz vsebine te pogodbe, ampak iz potrebe po poglobitvi demokracije na ravni Evropske unije kot odziv na dogodke, ki zadevajo vse države članice – finančna kriza, migrantska kriza, pandemija SARS-CoV-2 in, v trenutku pisanja teh vrstic, vrnitev vojne v Evropo z napadom Rusije na Ukrajino.

Prišlo je do hitrega institucionalnega in političnega razvoja (na primer bančni nadzor, programi nakupa obveznic ECB, preoblikovanje agencije Frontex in razvoj skupnih dolžniških instrumentov). Bolj pomembna za to analizo je okoliščina, da je postal Evropski svet aktivnejši pri izvajanju svoje naloge, da Uniji zagotovi politično vodstvo. Po mojem mnenju, ki je, naj še enkrat poudarim, zdaj zgolj mnenje državljana in akademika, je okrepljena vloga Evropskega sveta nov izziv za večjezičnost. Treba je še poglobiti evropsko demokracijo, s katero se bo zagotovilo, da bodo člani Evropskega sveta vstopali v dialog ne samo z različnimi nacionalnimi subjekti, ampak tudi z vseevropsko javnostjo. Ta oblika sodelovanja in komunikacije bo učinkovita le, če bo večjezična.

Malo verjetno je, da bosta temu predlogu pritrdila dva miselna toka. Podporniki prvega miselnega toka menijo, da so odnosi med vladami držav članic in institucijami Evropske unije z vidika legitimnosti kakor igra, v kateri ena stran vedno izgubi in druga zmaga. Na tem mestu ni dovolj časa, da bi to mnenje podrobneje izpodbijal. Naj povem le, da taka miselnost zanemarja realnost in nuje zgodovinskega razvoja Unije v zadnji četrtini stoletja.

Drugi miselni tok, ki bi lahko bil skeptičen do mojega predloga, se je pojavil, ko so volivci leta 2005 zavrnil predlog Ustave za Evropo. Če povzamem, v skladu s to miselnostjo so bili transparentnost, participativna demokracija in drugi elementi Evrope državljanov neuspešni, ker niso spodbudili zaupanja v Unijo in njene institucije. Tudi tega mišljenja na tem mestu ne morem podrobneje izpodbijati. Povedal bom samo, da bi ta miselnost lahko ustvarila začarani krog, v katerem razočaranje elit nad idejo o Evropi državljanov spodbuja odtujevanje državljanov od evropskega projekta.

Člane Evropskega sveta bi pozval, naj se namesto na vpeljevanje novih ali revidiranih obveznosti, ki so zakonsko določene ali vzpostavljene kot izraz dobrega upravljanja, usmerijo v sistematično politično odločanje za povezovanje in sodelovanje z državljani v čim večjem številu držav članic. To bi lahko storili prek sredstev obveščanja, z uporabo

družabnih omrežij in z objavljanjem v časopisih v jeziku zainteresirane države članice. Treba je le najti voljo in poskusiti. Če poskus ne bo uspel, bo sam od sebe izginil. Vendar pa bi se lahko prijel in se organsko razvijal, zlasti če se bodo nacionalni voditelji izognili praznim besedam in bodo predstavili izvirne politične argumente.

Ta kratka razprava je osredotočena na večjezičnost kot izraz dobrega upravljanja in zlasti kot politično nujo za prihodnji razvoj demokracije na evropski ravni. Kulturni pomen večjezičnosti ter z njo povezane specifične pravice in pravne obveznosti bodo nedvomno obravnavali tudi drugi avtorji te publikacije. Moje glavno sporočilo je naslednje: večjezičnost v okviru enotnega okolja Evropske unije in v trenutni fazi njenega razvoja ne omejuje učinkovitosti in uspešnosti, ampak je, nasprotno, predpogoj za njuno doseganje. Drugače povedano – večjezičnost je ena od glavnih značilnosti Evrope in to bi morala ostati tudi v nenehno razvijajočem se modelu njene politične strukture. Zato cilj ne bi smel biti samo ubraniti večjezičnost, kjer ta že obstaja, ampak jo razširiti tudi na nova področja, ki bodo pomagala utrditi in poglobiti evropsko demokracijo.

Upam, da se bo to zgodilo.

Govor v podporo večjezičnosti

— Christos Artemidis

Christos Artemidis je bil rojen v Nikoziji (Ciper). Študiral je pravo v Londonu. Na Cipru je bil pravnik približno pet let, nato je bil leta 1972 imenovan za sodnika na okrajnem sodišču. Postal je okrajni sodnik in predsednik sodišča, leta 1988 pa je bil imenovan za člana vrhovnega sodišča. Leta 2004 je bil imenovan za predsednika vrhovnega sodišča in to funkcijo je obdržal do upokojitve leta 2008, ko je dopolnil 68 let, kot je določeno v ustavi. Po upokojitvi ni več opravljal nobenega dela na področju prava. Vendar pa je bil aktiven na drugih področjih, ki so ga zanimala že od malih nog – ukvarjal se je s poezijo, slikarstvom in glasbo. Organiziral je šest slikarskih razstav ter objavil dvanajst pesniških zbirk in dve prozni deli.

Jezik ... Je čudovita in edinstvena stvaritev človeka. Od vseh živih bitij na zemlji ima to prednost samo človek. Podobno so vesolje in stvari produkt jezika in časa. Najprej so bili zvoki, ki jih je prvič proizvedel človek s svojimi glasilkami. Zvoki so se preoblikovali v različne foneme, ki so se z združevanjem postopoma oblikovali v besede. Z besedami se poimenujejo stvari, prenašajo pa tudi bolj zapletene misli, čustva in spoznanja ljudi.

Vendar pa vsa ljudstva na svetu nimajo istega jezika. Vsako ljudstvo oziroma narod ima svojega. Nekatera plemena imajo tudi svoja narečja ali neobičajne idiome, ki ne spadajo v običajno ozko pojmovanje „jezika“. Evropska unija kot steber zahodne civilizacije – taka je opredelitev demokratičnih držav – je sestavljena iz 27 držav in vsaka ima svoj jezik, razen Cipra in Grčije, ki jima je skupna grščina, ter Nemčije in Avstrije, katerih jezik je nemščina.

Mi, Grki, bi lahko rekli, smo izjemno ponosni na svojo zgodovino in svoj jezik, zlasti ker je priznано dejstvo, da zahodna civilizacija temelji na dosežkih antičnih Grkov, predvsem iz petega in šestega stoletja pred našim štetjem, obdobja, imenovanega zlata doba Aten oziroma Periklejeva doba. Homerjevi deli Ilijada in Odiseja, Platonovi Dialogi, Aristotelova dela, Ajshilove, Sofoklejeve in Evripidove tragedije ter umetniška, znanstvena, filozofska in literarna dela prominentnih antičnih Grkov na splošno pomenijo intelektualno bogastvo ljudstev, ki so prevzeli ideje in načela antične Grčije.

Pravkar sem omenil, da smo Grki „izjemno“ ponosni na dosežke svojih prednikov. Dovolite mi, da to misel pojasnim. Vsak narod in vsako ljudstvo ima svojo kulturo in svojo preteklost. Če se spominjamo samo pozitivnih dogodkov, bodo vzajemno spoštovanje, soobstoj in sobivanje vseh ljudstev pomagali vzpostaviti mir in napredek na našem planetu.

Oprostite, če sem predolg. Morda sem tudi zašel, vendar moje razmišljanje – upam – vodi naravnost k temi, ki jo obravnavamo. Kulturni in znanstveni dosežki Grkov ter vseh ljudstev in narodov bi ostali neznani brez prevajalcev in njihovega titanskega dela. Brez njih bi bili govorjeni in pisani jeziki namenjeni samo tistim, ki te jezike razumejo, vsaka komunikacija s tistimi, ki teh jezikov ne znajo, pa bi bila nemogoča, prav tako bi bila nemogoča kakršna koli izmenjava, zlasti intelektualna in kulturna. Prekinjena bi bila vsakršna oblika komunikacije.

Zato menim, da je treba izjemno zahtevno delo prevajalcev ustrezno ceniti. Po navadi govorimo o „prevajalcu“ kot nekem poklicu, enem od mnogih. Vendar menim, da bi bilo treba spoznati dejansko razsežnost prevajanja. Prevajalci so komunikacijski most med različnimi jeziki; govor prenašajo v vseh oblikah, pisnih in govorjenih.

Mi, Grki, kot tudi vsi drugi narodi, se moramo zavedati, da brez prevajalcev ne bi vedeli ničesar drug o drugem. Če se ne bi naučili več jezikov, se ljudje ne bi mogli pogovarjati. To je seveda danes najbolj razširjen primer. Znanje jezikov je osnovna zahteva.

V moji državi je prevladujoči jezik grščina. To je jezik večine, ki so ga prinesli Grki, ki so se naselili na Cipru okoli leta 1200 pred našim štetjem. Leta 1571 je ta otok zavzel otomanski imperij. Otomanski vojščaki so med obleganjem in po njem ostali na Cipru. Leta 1878 je bil prepuščen Združenemu kraljestvu Velika Britanija in Irska. Hkrati pa so med turško okupacijo prišli tudi Turki iz Male Azije in drugih otomanskih ozemelj.

Leta 1955 so Grki na Cipru začeli oborožen boj proti Veliki Britaniji, ki se je nazadnje umaknila iz države. Združeno kraljestvo, Grčija, Turčija in voditelji dveh ciprskih skupnosti so podpisali pogodbo, znano kot züriško-londonski dogovor. Na podlagi tega dogovora je leta 1960 nastala Ustavna republika Ciper. V ustavi sta bila kot uradna jezika Republike Ciper določena grški in turški jezik.

Za kratek čas, do leta 1963, so državne institucije delovale normalno. Na sodiščih sta se glede na nacionalnost strank uporabljali grščina in turščina. Običajno pa se je za poenostavitev postopkov kot glavni jezik v skladu s tihim dogovorom uporabljala angleščina, ki je bila precej razširjena pri vseh ciprskih državljanih.

Leta 1963 so turški Ciprčani zapustili svoje položaje v javnem sektorju in na sodiščih. Republika Ciper je še naprej delovala in je bila priznana na mednarodni ravni tudi po turški invaziji leta 1974. Da bi Turčija končala delitev otoka, je vse turške Ciprčane, ki so živeli na različnih koncih Cipra, preselila na severni zasedeni del otoka. Poleg tega je bilo iz Turčije preseljenih na tisoče Turkov, ki so se naselili na severnem delu otoka in spremenili demografsko sestavo države.

Opravičujem se, če sem se preveč zadržal pri tej temi in se na videz odmaknil od obravnavanega, vendar bom te tragične dogodke takoj povezal s temo, ki jo obravnavam. Večjezičnost v Evropski uniji in povsod po svetu bi morala spodbujati ljudi h komunikaciji, tako da se naučijo ali prevajajo tuje jezike, da bi dosegli vzajemno spoštovanje in mirno sobivanje. Prav to se je dogajalo v moji domovini. Skoraj vsi turški Ciprčani so znali grško in veliko grških Ciprčanov je znalo turško. Živel so v mešanih vaseh in v mestih so bili sosedje. Na sodiščih so se redko uporabljali tolmači.

Danes je vse drugače. Ciper je zlasti s pristopom k Evropski uniji sčasoma postal privlačna turistična destinacija. Poleg ljudi, ki se zakonito naseljujejo na otoku, pa prihaja tudi na tisoče migrantov in prosilcev za azil, številni ostajajo na otoku nezakonito.

Državne službe in pravosodni organi ukrepajo strogo v okviru načela enakosti in varovanja temeljnih pravic, ki jih zagotavljata ustava in po ustavi nadrejeno pravo Unije. Večjezičnost na Cipru se ne nanaša samo na jezike držav članic Evropske unije, ampak tudi na druge jezike in narečja, kot so afriški, bližnje- in daljnovzhodni ter azijski. Različni jeziki ljudstev imajo očitno omejitev v primerjavi z drugimi dejavnostmi in kulturnim ustvarjanjem. Jezik je najpomembnejši kulturni element in izkaz identitete ljudstva. Za glasbo, vizualne in druge umetnosti niso potrebne storitve prevajalcev, kot jih zahteva jezik. Iz tega izhaja rek „glasba je univerzalni jezik“. Zahodna glasba, zlasti klasična, se dejansko lahko posluša po vsem svetu. Hkrati tudi svetovno znani glasbeniki in izvajalci prihajajo iz vseh svetovnih držav, glasba orientalskih in azijskih držav pa se pogosto sliši v evropskih koncertnih dvorinah. Nad lepoto pesmi maorskih plemen iz Nove Zelandije, ki so polifonične in melodične, so ganjeni po vsem svetu.

Jezik, ki je intelektualna stvaritev, pa je brez pomoči prevajalca nerazumljiv za tistega, ki ga ne pozna. Kot sem omenil prej, je ta jezikovna omejitev samo navidezna. To pa zato, ker je jezik vsakega ljudstva najpomembnejši element njegove identitete, referenčna točka njegovega izvora in kulture. Zato si zasluži vse spoštovanje.

Evropska unija, zlasti Sodišče Evropske unije, ki se zaveda večjezičnosti in jo spoštuje, prejema pravna vprašanja od nacionalnih sodišč držav članic in tožbe v jezikih držav članic. Ta postopek ne pomeni formalne uporabe internega pravila Poslovnika Sodišča Evropske unije. Gre za namerno priznavanje absolutne enakosti vseh držav članic in njihovih državljanov ter prepričanje, da spoštovanje različnih jezikov držav članic Evropske unije omogoča mirno sobivanje in blaginjo državljanov.

To je izkušnja, ki postavlja na preizkušnjo naše sodnike, ko so v postopkih, zlasti kazenskih, udeležene tujejezične stranke, ki prihajajo iz različnih držav zunaj Evropske unije, kot so države Srednjega in Daljnega vzhoda ter Azije. V teh primerih po navadi ni poklicnih prevajalcev, zato prevajanje pogosto opravljajo sonarodnjaki strank v postopku. Bistveno za sodišča je, da zagotovijo, da poznajo dejanske okoliščine, kot jih razberejo iz prevoda, zlasti v postopkih, v katerih se okoliščine ugotavljajo s pričevanji. Tudi če je postopek težaven in zahteva čas, dokazuje plemenito poslanstvo sodnikov, da zagotovijo, da je jezik temeljna pravica posameznika, ki jo zagotavlja vsaka država, ki spoštuje človekove pravice.

Čeprav se vsakodnevno trudimo zagotavljati, da bodo vse zadeve, v katerih so udeležene stranke, ki govorijo tuje jezike, ustrezno obravnavane, za tako veliko število jezikov in narečij ni poklicnih prevajalcev.

Dovolite mi pripombo. Za sodelovanje bi bilo koristno, da je govor, govorjen ali pisan, kratek in natančen. Menim, da branje del velikih avtorjev in pisateljev, ki ustvarjajo jezik, pomaga skrbeti za tak jezik. To je eleganten, natančen in preprost jezik. Takšen bi pomagal tudi pri delu prevajalcev in omogočil medsebojno razumevanje in sobivanje.

Če imate še potrpljenje in mi sledite, bi vam rad opisal namišljen pripetljaj. Če bi Mozart poslušal maorsko petje, bi ga njegov vzvišen talent in genialnost takoj poklicala h klavirju, kjer bi ga prenesel v partiture in sestavil čudovito melodično-ritmično glasbo s popolnim kontrapunktom. Glasba, ki je po svojem bistvu abstraktna, bi ganila vse narode sveta, čeprav ne poznajo besedil pesmi. Jezik je intelektualna stvaritev, njegov pomen pa lahko prepoznamo, ko se prevede. Maor, ki stopi pred sodišče, ki spoštuje temeljne pravice, bo govoril v jeziku svojega plemena. Tako je ideja pravice, kot Mozartova glasba, svetla zvezda, čeprav v manjšem geografskem in etničnem merilu.

Sodišče Evropske unije je s 24 jeziki sedemindvajsetih držav članic Evropske unije pionir te zamisli o uporabi večjezičnosti kot človekove pravice posameznika do komunikacije in medsebojnega spoštovanja kultur. Ta najvišja ideja je izražena v členu 22 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah. Sodišče Evropske unije ima tudi največji prevajalski oddelek na svetu, ki je dragocen instrument za uspeh edinstvenega dela Sodišča.

Večjezičnost: izražanje združenosti prek raznolikosti

— **Roberta Metsola**

Roberta Metsola se je rodila leta 1979. Diplomirala je iz prava na University of Malta (univerza na Malti) in pridobila magisterij na College of Europe (evropska akademija) v Bruggeju, pri čemer se je specializirala za evropsko pravo in politiko. Pred izvolitvijo za poslanko Evropskega parlamenta je opravljala naloge v okviru stalnega predstavništva Malte pri Evropski uniji in kot pravna svetovalka visokega predstavnika Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko. V Evropski parlament je bila prvič izvoljena leta 2013, nato pa je bila ponovno izvoljena. Kot poslanka Evropskega parlamenta je bila poročevalka za uredbo o Evropski agenciji za mejno in obalno stražo. Prav tako je bila soavtorica poročila o potrebi po zaščiti novinarjev v Evropski uniji pred strateškimi tožbami za onemogočanje udeležbe javnosti (SLAPP), ki ga je na lastno pobudo izdal Parlament. Leta 2020 je bila izvoljena za prvo podpredsednico Evropskega parlamenta. Od januarja 2022 je predsednica Evropskega parlamenta.

Jezik je nepogrešljivo sredstvo za sporazumevanje. Pomaga prenašati misli, občutke, dejanja, želje, strategije ter številna in raznovrstna dejstva v človeškem življenju. Je most med ljudmi in gibalno za člane skupnosti, da se drug drugemu počutijo bližje, ker imajo skupen prepoznaven pripomoček za sporazumevanje. Nacionalni jezik, regionalno narečje in lokalni govor so označevalci ter vir skupnega in močnega kohezijskega faktorja. Morda bi lahko celo rekli, da je razvoj jezikov eden od največjih dosežkov človeštva. Zato so, ko se človeštvo še naprej razvija, zori in napreduje v iskanju bolj izpopolnjujočega življenja in boljšega sveta, jeziki ključnega pomena.

Evropska unija je skupnost jezikov. Štiriindvajset uradnih jezikov predstavlja mnogovrstno sestavo Evropske unije oziroma, natančneje, milijone ljudi, ki jo sestavljajo. Ni sporno, da jeziki omogočajo vključenost, širše znanje, globlje poznavanje in občutek bližine med ljudstvi, narodi in državami. Zato je večjezičnost pri nalogah, dogodkih, dejavnostih, sporazumevanju in delovanju institucij, agencij in organov Evropske unije nekaj vsakdanjega. Moto „združeni v raznolikosti“, ki ga je sprejela Evropska unija, je dejansko utelešen v njeni politiki na področju večjezičnosti.

Evropska unija priznava in potrjuje, da jeziki združujejo skupnosti, ki jo sestavljajo, in meni, da je jezik kot posrednik bistven za dostop do kultur in spodbujanje medkulturnega razumevanja. Posameznikom to, da se učijo in govorijo različne jezike, nedvomno omogoča boljšo zaposljivost ter jim zagotavlja večje možnosti za mobilnost med državami članicami Unije, varnejše bivanje v različnih državah in stik z različnimi družbami. Zato so se države članice zavezale, da bodo okrepile sodelovanje na področju večjezičnosti, vključno s spodbujanjem programov poučevanja jezikov v šolah. Evropska unija tesno sodeluje z nacionalnimi vladami, ki so se zavezale, da bodo vsem evropskim državljanom omogočile učenje vsaj dveh tujih jezikov od zgodnjega otroštva. Evropska unija si dejansko prizadeva zagotoviti učinkovitejšo zakonodajo v sektorjih, ki krepijo obstoj dobro povezane večjezične družbe.

Da bi večkulturna skupnost lahko učinkovito delovala, mora imeti celotna populacija – vsak posamezen državljan – korist od očitnega sprejemanja kulturne raznolikosti. To je edini način, da se doseže skladen soobstoj številnih kultur, ki bogatijo Unijo: združenost v raznolikosti v praksi. Večjezičnost je zato bistveno sredstvo, s katerim se dosežeta taka povezanost ter spoštovanje vseh in vsakogar.

V Evropskem parlamentu imajo vsi uradni jeziki enako težo in pomen. Vsak parlamentarni dokument je mogoče prebrati v katerem koli jeziku Unije, poslanci Evropskega parlamenta pa lahko govorijo in pišejo v katerem koli (enem ali več) od 24 uradnih jezikov Unije. Taka

bogata pestrost jezikov omogoča širšo dostopnost in bolj poglobljeno sodelovanje pri delu Evropskega parlamenta. Uradni jeziki niso odvisni od velikosti države ali števila državljanov, ki v njej prebivajo. Vse države so enakopravne, z enakimi pravicami in enakimi možnostmi. Ob ustanovitvi predhodnice Evropske unije so se uporabljali le štiri jeziki. Zdaj je mogoče med dinamičnimi evropskimi parlamentarnimi razpravami, diskusijami in posvetovanji slišati 24 uradnih jezikov Unije. To dokazuje, kako daleč smo prišli.

Seveda bi hkratna uporaba vseh teh jezikov lahko pomenila velik jezikovni izziv. Za odpravo morebitnih ovir je bila vzpostavljena močna prevajalska služba, ki se stalno krepi za zagotovitev, da večjezična pisna in elektronska sporočila ustrezno olajšujejo delo Evropske unije. Ker zakonodaja Evropske unije vpliva na več kot 447 milijonov državljanov, Evropski parlament ohranja visoke standarde prevajanja s tem, da zagotavlja skladne in jasne prevode v vse uradne jezike. Zato jezikovno in pravno kakovost takih besedil skrbno nadzirajo pravniki lingvisti Evropskega parlamenta.

Evropska unija ima tudi močno tolmaško službo, ki prispeva k zmanjšanju težav, ki izhajajo iz večjezične stvarnosti vsakodnevnega dela v Uniji. To omogoča bolj tekoče razprave in pogajanja v Evropskem parlamentu in drugih organih Unije, kar poslancem Evropskega parlamenta in drugim uradnikom dopušča, da naloge opravljajo brez jezikovnih ovir.

Naša večjezična infrastruktura tako zagotavlja preglednost in omogoča resnično povezavo med vsemi državljani Evropske unije in različnimi subjekti Evropske unije. To je namenjeno spodbujanju tesnejšega odnosa med centrom in periferijo na vseh ravneh naše Unije.

Tisti, ki večjezičnosti ne obravnavajo spoštljivo in potrpežljivo, jo morda štejejo za oviro pri sporazumevanju, ki ustvarja možnosti za zmedo in prekinja tekoč potek postopka; če pa se večjezičnost obravnava kot prednost, je večjezično okolje privlačno in polno pozitivnih izzivov. Zaradi združevanja kultur ter njihovega spoštovanja in boljšega razumevanja je svet namreč boljši. Človeštvo bi moralo iskati načine za tesnejše sodelovanje in to, da se prek jezikov medsebojno razumemo, je prvi korak v tej smeri. Obstoj večjezične skupnosti je kot proizvod, sestavljen iz številnih delov – različnih, pa vendar je vsak od njih ključen za uspeh celote. Tako bi morali dojemati raznolikost jezikov; to spominja na izrek „raznolikost je sol življenja“. Jeziki dajejo okus, prinašajo življenjsko silo in poskrbijo za razkošje barv. Večjezična družba je platno, polno različnih odtenkov in občutkov – nazadnje pa so vendarle združeni v eno samo sliko.

„Več kot en jezik“

— Barbara Cassin

Barbara Cassin, dobitnica zlate medalje Centre national de la recherche scientifique (CNRS) in članica Académie française, je filologinja in filozofinja. Kot strokovnjakinja za antično Grčijo se ukvarja z močjo besed. Uredila je *Vocabulaire européen des philosophies, Dictionnaire des intraduisibles* (Seuil-Robert, 2004), ki je preveden, torej pretvorjen, v približno deset jezikov. Bila je organizatorica razstave *Après Babel, traduire* (Mucem, 2016–2017), ki ji je prav tako namenjeno, da se vedno znova iznajde na novih lokacijah (Fondation Bodmer, 2017–2018; muzej imigracije v Buenos Airesu, 2022), leta 2022 pa je v Vieille Charité de Marseille predstavila razstavo *Les Objets migrants*.

Najnovejše objave: *Le bonheur, sa dent douce à la mort*, Fayard, 2020; *Les Maisons de la sagesse-Traduire, une nouvelle aventure*, z Danièle Wozny, Bayard, 2021.

Dovolite mi, da govorim o paradoksu, recimo osebnem. Gre za mojo lastno izkušnjo glede večjezičnosti v instituciji, h kateri prvenstveno spadam v svoji državi, to je Académie française (francoska akademija).

To častitljivo združenje „nesmrtnih“, ki ga je leta 1635 ustanovil Richelieu, ima nalogo „delovati z vso skrbnostjo in prizadevnostjo, da so našemu jeziku zagotovljena zanesljiva pravila in da se ga naredi čistega, jasnega ter sposobnega za uporabo v umetnosti in znanosti“ (člen 24 njegovega statuta). „Naš jezik“, to je: francoščina. Akademija je torej v prvi vrsti institucija, posvečena enojezičnosti. Je dedič zelo zavestno političnega razmerja oblasti do jezika v naši državi, Franciji. Vse se je začelo z odlokom iz Villers-Cotterêtsa, ki ga je avgusta 1539 razglasil Franc I., in njegovim členom 111, ki določa: „Po naši volji bodo odslej vse sodbe, poleg vseh preostalih postopkov [...] razglašene, vpisane in strankam izročene v maternem francoskem jeziku in ne drugače“. Odraž tega je mogoče najti v členu 2 Constitution de la République (ustava Republike) z dne 25. junija 1992: „Jezik Republike je francoščina“. Dve ključni povedi, ki ju loči skoraj pet stoletij. Z obema je jasno in odločno razglašeno, da je francoščina v samem jedru ustroja francoske države. Kot običajno pa se, ko gre za jezik in s tem za politiko, hodi po spolzkem terenu. Ko je Franc I. omogočil, da lahko vsi razumejo, kaj se z njimi dogaja, je ustvaril narod, ki se je izognil primežu latinščine, ki jo uporabljajo kleriki in izobraženci. Kaj pa se zgodi nato z vsemi tistimi, ki ne govorijo latinščine, temveč ta „narečja“, ki jih je želela francoska revolucija izkoreniniti? „Zakon Bourbon“, ki izhaja iz ustave, nalaga uporabo francoščine, vendar se prepogosto meni, da nalaga njeno izključno uporabo, ne da bi se razumelo, da spodbuja bogatenje terminologije in prevajanje. Čeprav imajo dejansko vse nacionalne države enega ali več nacionalnih jezikov, se – še predobro – razume nezaupanje, ki ga lahko imajo evropske institucije, ki so po definiciji in po svojem bistvu večjezične, do države, ki – če se povzamejo besede Arnolda Momigliana o antični Grčiji – zase trdi, da je „ponosno enojezična“.

O paradoksu v sedanjosti

Vsak član akademije se mora opremiti z mečem – seveda je izvolitev žensk, ki je bila do izvolitve Marguerite Yourcenar leta 1980 nepredstavljiva, zapletla zadeve, tako da se je na primer Jacqueline de Romilly raje odločila za ročno torbico – in na ta meč mora vgravirati rek. Moj meč namerno ni smrtonosen, narejen je iz smole in usnja, njegov ščitnik pa sestavlja miniaturn računalnik, podoben povezani uri, ki omogoča virtualni dostop do vseh besedil na svetu. Ročaj je reprodukcija male figurice, vendar ne katere koli: gre za „barbarski“ kipec iz tretjega tisočletja pred našim štetjem, in sicer ženske

z lepimi oblinami, matere ali boginje, z zlatimi prsmi, uhani in škornji. Najden je bil pri izkopavanjih grobnice v Alaca Höyükü, natančno tam, kjer je Schliemann umestil Trojo: ta ženska je barbarka *par excellence*. Ne pozabimo, da je beseda „barbar“ onomatopoiija, podobno kot „Babilon“ ali „blablabla“, ki so jo Grki uporabljali za vse tiste, ki niso govorili grško. Odločila sem se, da se bo na tem meču z optičnimi vlakni svetleče in dobro vidno pojavil rek filozofa Jacquesa Derride, ki mi bo služil kot vodilo: „Več kot en jezik“.

„Naš jezik“ torej, vendar „več kot en jezik“. Enojezičnost *in* večjezičnost oziroma *ne brez* nje. Prav takšna je izjemno obča izkušnja, ki me zanima. Imenuje se „prevajanje“. Menim, da se ne sme nikoli pozabiti tako preprostega izreka Umberta Eca: „Prevod je jezik Evrope“.¹

Na Académie française govorimo francosko in ustvarjamo celo slovar francoščine, vendar so v naši družbi tudi osebnosti iz Gruzije, Rusije, Libanona, Kitajske, Anglije, Haitija in Italije, pri čemer se ne smejo pozabiti nekateri „poznavalci“ španskega, baskovskega, korziškega, kreolskega, knjižnega arabskega, latinskega in grškega jezika: vsak od nas daje življenje več „velikim“ ali „malim“ preteklim ali zdajšnjim jezikom in skoraj vsi smo prevajalci. Kaj to pomeni? Preprosto, da noben jezik ne obstaja in se ne ohranja sam, brez usklajevanja z drugimi. In da to vedo vsi, tudi tistih nekaj francosko govorečih, katerih naloga je „oplemenititi“ francoščino.

Menim, da se imam za to, da me je Académie française sprejela, vsaj deloma zahvaliti *Vocabulaire européen de philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*² (Evropski slovar filozofij. Slovar neprevedljivega), temu nekoliko noremu delu, ki ga je v približno desetih letih sestavilo sto petdeset avtorjev in ki vsebuje gesla, pri katerih je uporabljenih približno petnajst evropskih jezikov ali jezikov, ki so za Evropo bistveni. „Neprevedljiv“ imenujem simptom jezikovnih razlik, ne glede na to, ali gre za semantiko ali sintakso: ne to, kar se ne prevede, ampak to, kar se neprestano (ne) prevede. Ne gre le za homonimne, dvoumne ali večpomenske izraze, ki se pojasnijo glede na sobesedilo, temveč za to, kaj besede v jezikih izrazijo. Kdaj, zakaj in kako se besede in omrežja, iz katerih izhajajo, ne pokrivajo. Kakšen je vpliv različnih načinov reči in misliti „resnico“,

1 | U. Eco naj bi ta stavek izrekel na konferenčnem govoru med Assises de la traduction littéraire (konferenca leposlovnega prevajanja) v Arlesu v nedeljo 14. novembra 1993 in gre za stavek iz njegovega otvoritvenega predavanja na Collège de France 2. oktobra 1992.

2 | Seuil-Le Robert, 2004, 2. izdaja, dopolnjena z novimi gesli iz prevodov, prilagoditev francoskega slovarja, 2019.

„pravičnost“ ali „svobodo“ na načine zaznavanja in ravnanja na eni strani ter na probleme pri sporazumevanju in širše pri kulturni in politični interoperabilnosti na drugi strani? Vzemimo *dettes* v francoščini in v romanskih jezikih: *debitum*, vrne se, kar se dolguje, in to je odplačano; *Schuld* v nemščini pa pomeni tako „dolg“ kot tudi „krivdo“, je breme, ki pritiska na ramena, česar se je po Luthru zavedel tudi Weber. Ni nemogoče, da je zaznavanje te razlike pomembno za Evropo. Prav tako ni nikakor anekdotično spoznanje, da razlika med *law* in *right* le zelo delno ustreza razliki med *loi* in *droit*. Preiskovati ta neravnotežja pomeni soočati se z nespornostmi, ki – če ostanejo neopaženi – postanejo nevarni. Ni tako lahko razumeti, da se ne razumemo.

Ugovarjalo se bo, da je svetovni jezik tu zato, da se izogne tej nevarnosti. Vendar to privede v drugo nevarnost, ki po mojem mnenju ni nič manj resna. *Globish*³ oziroma *global English* je neločljivo povezana z angleščino kot jezikom imperija, jezikom ameriške diplomacije in gospodarstva. Pragmatični esperanto pa je tisti, ki se danes, če nam je to všeč ali ne, uporablja za „oddajanje ponudb“, ne le v Bruslju, temveč tudi v Parizu in za Francoze. Vsi moramo predlagati *case-studies*, *issues* in *deliverables* strokovnjakom naše *knowledge-based society*, ki najpogosteje ne bi bili zmožni razumeti oxfordske angleščine – vsak od nas ima nedvomno izkušnje s takšnimi pogovori. Vpričo globisha so vsi kulturni jeziki, ki sestavljajo Evropo, le narečja, *parochial*, ki naj se govorijo doma in ohranjajo kot ogrožene vrste v okviru politike kulturne dediščine: preživetje *Digital Humanities*. *Globish* plus narečja, to je zame eden od katastrofičnih scenarijev, ki grozijo Evropi.

Dictionnaire des intraduisibles je bil namreč najprej mišljen kot ne samo filozofsko, ampak tudi dejansko politično orožje zoper morebitna katastrofična scenarija: *globish* na eni strani in jezikovni nacionalizem na drugi strani. Ta drugonavedeni katastrofični scenarij, ki je diametralno nasproten, je povezan z nadležnim problemom „inženirstva jezikov“, ki posvečuje domače jezike, nekatere bolj kot druge, in jih hierarhično uvršča med „male“ in „velike“ jezike. Filozofi se dobro zavedajo te nevarnosti, ki je odmev grškega *logos*a, besede, ki je tako univerzalna ali „univerzalizirajoča“ (*ratio et oratio*, so prevedli Rimljani), da hkrati označuje razum, izražanje in jezik *par excellence*, to je grščino. Tako se francoščina po mnenju Rivarola pomeša z „naravno logiko“ in „splošnim razumom“:

3 | Pojem je izumil Jean-Paul Nerrière, takrat podpredsednik družbe IBM v Združenih državah, za označitev vrste angleščine, ki je zelo siromašna, vendar zelo učinkovita, in ki jo uporabljajo *non-native speakers* v mednarodnem *businessu*, kjer so se izkazali za precej boljše pogajalce s Kitajci in Indijci kot *native speakers* (glej na primer *Don't speak English, parlez Globish*, Pariz, Eyrolles, 2004–2006).

„to ni več francoski jezik, ampak človeški jezik“,⁴ Kot je nemščina po mnenju Heideggerja – še bolj grška od grščine – „avtentičen jezik“ najvišje stopnje, pri čemer se ta stopnja „meri glede na globino in moč obstoja ljudstva in plemena, ki ta jezik govori in ki v njem obstaja“. ⁵ Tako se vidi, kako prilaščanje univerzalnosti s pomešanjem jezika, rase in naroda skriva najhujše nevarnosti.

Niti *globish* niti jezikovni – „ontološki“, če se uporabijo besede Heideggerja – nacionalizem, toda kaj potem? Prav to: prevajanje kot spoštovanje raznolikosti ter znati ravnati z razlikami. To nam lahko pojasni veliki nemški jezikoslovec in diplomat iz konca 19. stoletja Wilhelm von Humboldt. Po njegovem mnenju nikoli ne naletimo na *tisti* jezik, temveč na *več* jezikov: „Jezik se v resničnosti pojavlja izključno kot raznolikost“⁶, in ti ne tvorijo cerkve, temveč panteon. Naklonjen je zamisli, da lahko obstaja toliko jezikov, kolikor je ljudi na tem svetu: „Raznolikost jezikov je neposreden pogoj za to, da se nam povečuje bogastvo sveta [...]; s tem se hkrati širi področje človeškega obstoja, nam pa so z določenimi in realnimi potezami ponujeni novi načini razmišljanja in zaznavanja“. ⁷ Radikalni hiper-Babilon, blažen zahvaljujoč binokostim: prevod. Mislim, da sem ob pripravljanju razstave *Après Babel, traduire*⁸ (po Babilonu, prevajanje) razumela pomen tistih ognjenih jezičkov na nabožnih podobah, ki so mi v otroštvu tako zelo zbujale radovednost. Ne izražajo, da imajo apostoli dar jezikov, da govorijo vse jezike, temveč to, da jih vsi navzoči razumejo, ker jih vsak sliši govoriti v svojem jeziku, ne glede na jezik, v katerem jih nagovarjajo. Drugače povedano, Bog oziroma Sveti duh je prvi prevajalec.

Vrnimo se k naši Evropi in Sodišču Evropske unije (Sodišče). Obiski, ki sem jih imela priložnost opraviti tam, so mi pustili trajen vtis. Zlasti v zvezi z eno od nalog, ki mi je bila zaupana: zastopati Académie française pri Commissariat scientifique de la Cité internationale de la langue française v Villers-Cotterêtsu, ki je projekt, ki odraža interes

4 | „Discours sur l'universalité de la langue française“, v *Pensées diverses*, Desjonquères, 1998, str. 134.

5 | M. Heidegger, *De l'essence de la liberté humaine. Introduction à la philosophie* [1930], prevedel Martineau E., Gallimard, 1987, str. 57 in naslednja.

6 | Wilhelm von Humboldt, „Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues“, v *Gesammelte Schriften*, urednik A. Leitzmann, Berlin, Behr, 1907, zvezek VI, prvi del, str. 240.

7 | Wilhelm von Humboldt, citiran v Pierre Caussat, Darius Adamski in Marc Crépon, *La langue source de la nation*, Mardaga, 1999, str. 433.

8 | Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MUCEM) in katalog Actes Sud-Mucem, 2016.

republike in njenega predsednika glede jezika. Na Sodišču je večjezičnost pravno in dejansko doma. Pri Sodišču je mogoče vložiti pravno sredstvo v katerem koli od štiriindvajsetih uradnih jezikov Unije. Vendar morajo posvetovanja potekati v tajnosti, ki jo spoštujejo vsi pravosodni organi v demokratičnih državah, kar preprečuje prisotnost tolmačev. Po koncu druge svetovne vojne so se sodniki odločili, da bodo uporabljali francoščino, ki je skupni jezik treh od šestih držav ustanoviteljic, in ob upoštevanju položaja rimskega prava. Vendar je sodba razglašena v jeziku zadeve in ta različica je verodostojna. Sodba je torej prevedena v 23 preostalih jezikov Unije, običajno do dneva njene razglasitve. Tako obstaja sodna praksa, in sicer enako v vseh jezikih Unije, s čimer se zagotavlja enakost pred zakonom. Menim, da je s tem edikt iz Villers-Cotterêtsa izveden z najdoslednejšo posledico: vsakomur bo sojeno v njegovem jeziku in v vsakem primeru je le ta jezik verodostojen. Ne bo, kot je to bilo pri OZN, resolucije 242, s katero sta bili zaradi „le retrait des territoires occupés“ in *withdrawal from occupied territories* ustvarjena dva znatno različna zemljevida. Pri tem se postavlja vprašanje: kaj je danes in na splošno v Evropi oziroma na preostalih celinah ustreznik Villers-Cotterêtsu? Po mojem je eden od odgovorov: Sodišče, čudovit stroj, ki deluje v osrčju naših življenj kot Evropejcev, za približno toliko, če se ne motim, kot stane košček sladkorja na dan v kavi vsakega državljana. Gre za sam pomen Evrope, ki je opredeljena kot združena v raznolikosti.

Ker je to komentar, bi želela na koncu omeniti dve vrsti del, ki potekajo. Prva se nanaša na vsakodnevno prakso. Nanaša se na tiste, ki so na novo prispeli, in na obdobje sprejema. Delam v okviru združenja Maisons de la sagesse-Traduire, ki ob podpori ministrstva za notranje zadeve in ministrstva za kulturo pripravlja zbirko novovrstnih *Glossaires bilingues de l'administration française* (dvojezični slovarji francoske uprave). Zame je vse izhajalo iz spoznanja, do katerega sem prišla med razstavo *Après Babel, traduire*: najenostavnejša vprašanja v desetinah vprašalnikov, informatiziranih ali ne, ki jih morajo tisti, ki na novo prispejo, izpolniti takoj, ko stopijo na naša tla, so obremenjena s stoletji francoske uprave. Ime, priimek, datum rojstva, naziv, nič od tega ni samoumevno za tistega, ki na novo prispe; način poimenovanja, označevanja družinskih vezi, dan in leto rojstva, vse to se razlikuje glede na kulturo, včasih je treba v tem ali onem jeziku izumiti nove besede, da bi se opredelila ta dejstva, ki so nam očitna, nam, a ne vsem. Ponovno, ni tako lahko razumeti, da se ne razumemo. Od tod razburjenost na eni strani, zadrega in molk na drugi ter nemoč povsod.

Namen naših slovarjev je olajšati učenje te temeljne vzajemnosti. Zlasti s pomočjo tega, kar med sabo imenujemo „kulturne injekcije“, s čimer se označuje premor, ki je potreben za pojasnitev tistega, kar bi lahko oviralo medsebojno razumevanje ali povzročalo zmedo

zaradi razlik med praksami, običaji, pravicami in pravili, ki veljajo tukaj in drugod. V vseh teh vprašalnikih so drobna besedila, polna najbolj vsakdanjih besed, in kar nenadoma tudi terminov, včasih zelo abstraktnih, včasih pa, nasprotno, zelo konkretnih, tehničnih ali strokovnih, povezanih s pravom, zdravjem, delom, prebivanjem, pomočmi, davki, ki kot taki v drugem jeziku ne obstajajo, ki na nič ne napotujejo ali ki nimajo natančne ustreznice. Ste rekli „divorcé“, „pacsé“, kaj je to? S tem mislite „grande famille“ ali „petite famille“? Kaj pomeni „foyer fiscal“ pripadniku ljudstva Soninke ali Sircu? Kako opisati, da v Rusiji „nationalité“ in „citoyenneté“ ne pomenita isto kot v Franciji? Seveda so vprašalniki, navadno zelo dobro, prevedeni in seveda obstajajo tolmači, vendar se je včasih od kulture do kulture in od jezika do jezika težko razumeti glede vsebine. Po potrebi je treba v teh drugih jezikih skovati besede, pri čemer se je treba zanesti na instinkt in jezikovno nadarjenost tistih, ki te jezike govorijo, kot tudi mi sami skozi čas neprestano uvažamo in kujemo besede v francoščini. Prevajanje je več kot le znanje, več kot le umetnost, je življenjsko poslanstvo.

Z drugim, zelo ambicioznim projektom se loteva stvari od zgoraj. Kako doseči, da bo Evropa zares obogatena s svojimi jeziki? Kako omogočiti pospeševanje raznolikosti, ki je značilna za Evropo? To je nekaj smernic, ki se poskušajo raziskovati v okviru kolektivnega projekta ki ga po načelu priznanje tistemu, ki si ga zasluži, imenujemo *Projet ECO*.

Da bi se iz naših 24 jezikov, ki se morda zdijo ovira, naredila prednost, je treba najprej izkoristiti njihovo globalizacijo: angleščina, španščina, francoščina in portugalsščina so med najbolj uporabljanimi jeziki na svetu, pri čemer se ne sme pozabiti na jezike, ki se uporabljajo poleg nacionalnih jezikov, kot je arabščina, ki je drugi jezik Francije. Jeziki Evrope so najbolj miroljubno osvajalsko orožje.

Takšen projekt je v središču najnovejših pomislekov in priporočil. V njegovem okviru je treba strukturirati digitalno humanistiko, vredno tega imena: povečati je treba ne le količino digitaliziranih zbirk, ne glede na to, kako zanimive so, temveč jih povezati v celoto, ki bo na voljo na podlagi vodilne misli, da bi se vzpostavila evropska referenčna zbirka neprevedljivih vsebin, ki bi bila povezana z evropskim strojnimi prevajalniki.

Gre za jedro sporazumevanja v prihodnosti: nevronske prevajanje. Namen referenčne zbirke, ki temelji na obsežnem jezikovnem in terminološkem znanju tolmačev, prevajalcev in pravnikov lingvistov, ki delajo za evropske institucije, je namenjen globokemu učenju prevajalnikov, zmožnih učenja. Pri tem učenju naj bi se uporabilo 552 jezikovnih kombinacij, bilo pa naj bi odprto za prispevke in izkušnje državljanov. Ob izvajanju se pojavljajo nekatera pomembna vprašanja: ali se prevajalnik uči kot otrok? Kako sta povezana

količina in kakovost? Kako se vzpostavijo nove povezave? Kakšen je položaj teh invazivnih metafor?

Pričakovani napredek ni odvisen le od kakovosti in raznolikosti zbirk. Odvisen je tudi od sestave algoritma. Pri razvoju prevajalnika ECO se želijo izkoristiti znatne zmogljivosti nevronske tehnologije, pri čemer je treba paziti, da ne pride do napak, povezanih s samim postopkom, in omogočiti, da usposobljeni modeli izrazijo dvome, tako da je nadzor dan končnemu uporabniku in da se vzpostavi zaupanje v to inovativno prevajalsko orodje. Nevronski prevod bo tako imel vlogo opozarjanja na težave in na izkrivljanja.

Začela sem s stavkom Jacquesa Derride: „Več kot en jezik“.

Dejansko ta stavek zanj opredeljuje to, kar imenuje „dekonstrukcija“, to je ponovno vrednotenje filozofije in njene zgodovine, kot jo prikazuje tradicija, ki izhaja iz latinskega pojma *tradere*, to je „prenesti“ – čeprav ta beseda doživlja nove usode, zlasti hiperfeminizirane. „Če bi moral tvegati, Bog me varuj, postaviti eno samo opredelitev dekonstrukcije, ki bi bila kratka, eliptična in ekonomična kot navodilo, bi rekel nestavčno: več kot en jezik“, je zapisal v *Mémoires pour Paul de Man*⁹.

Kot jaz razumem, je to besedna zveza, ki opisuje samo gibanje gradnje Evrope in evropskega državljanstva. Opisuje energijo za zagon, za ponovno aplikacijo, ki je nujna za vsako trajno institucijo.

9 | Galilée, 1988, str. 38.

Večjezičnost pred luksemburškimi sodišči

— Jean-Claude Wiwinius

Jean-Claude Wiwinius je bil med letoma 2016 in 2021 predsednik Cour supérieure de justice (vrhovno sodišče) in Cour constitutionnelle (ustavno sodišče) v Luksemburgu. Med letoma 2019 in 2021 je predsedoval Mreži predsednikov vrhovnih sodišč Evropske unije. Opravljal je več različnih odgovornih funkcij v luksemburškem pravosodju, to je na Cour de cassation (kasacijsko sodišče), Cour d'appel (višje sodišče), Parquet général (generalno državno tožilstvo) in na tribunal d'arrondissement de Luxembourg (okrožno sodišče v Luksemburgu). 25 let je predaval mednarodno zasebno pravo in civilni postopek na Centre universitaire de Luxembourg (univerza v Luksemburgu). Je avtor priročnika *Le droit international privé au Grand-Duché de Luxembourg* (mednarodno zasebno pravo v Velikem vojvodstvu Luksemburg).

Luksemburg je **država, odprta za vse vrste kultur in številne narodnosti**. To večkulturnost zna vključiti, kot to znajo le redke druge družbe.

Večjezičnost in kulturna raznolikost sta neločljiv del zgodovine in identitete številnih držav. Luksemburg je živ primer tega. Država je večjezična, sprejema veliko število prebivalcev, ki prihajajo iz drugih držav, zaposluje obmejne delavce in meji na Nemčijo, Belgijo in Francijo. Veliko vojvodstvo poživlja velika mednarodna skupnost, ki mu ponuja svojo paleto kultur, ver in družbenih okolij.

TROJEZIČNOST V LUKSEMBURGU

Jezikovna ureditev je bila v Luksemburgu uzakonjena z zakonom z dne 24. februarja 1984. V njem je določeno:

„Člen 1 – Nacionalni jezik

Nacionalni jezik Luksemburžanov je luksemburščina.

Člen 2 – Jezik zakonodaje

Zakonodajni akti in njihovi izvedbeni predpisi so sestavljeni v francoščini. Kadar je zakonodajnim aktom in predpisom dodan prevod, je verodostojno le francosko besedilo.

[...]

Člen 3 – Upravni in sodni jeziki

Brez poseganja v posebne določbe na nekaterih področjih se v spornih ali nespornih upravnih zadevah in sodnih zadevah smejo uporabljati francoski, nemški ali luksemburški jezik.

Člen 4 – Upravne vloge

Kadar je vloga sestavljena v luksemburščini, francoščini ali nemščini, mora uprava, kolikor je mogoče, za odgovor uporabiti jezik, ki ga je izbral vlagatelj.“

Z zakonom iz leta 1984 je bila tako v Luksemburgu uzakonjena „trojezičnost“, saj sta bila francoščina in nemščina v Luksemburgu že zgodovinsko upravna jezika, pri čemer je francoščina zdaj edini jezik zakonodaje. Leta 1984 jima je bil dodan lokalni jezik, to je luksemburščina, ki je v državi postal edini nacionalni jezik. Večjezičnost v Velikem

vojvodstvu je dejstvo, saj prebivalstvo vsakodnevno uporablja tri jezike, integracijski jezik pa ostaja luksemburščina. Uporaba luksemburščine se je med prebivalstvom ohranila deloma kot vezivo nacionalne identitete (*eis Sprooch*, „naš jezik“).

Ta posebnost je posledica majhnosti države in zgodovine Velikega vojvodstva, ki se nahaja na križišču francoskega in nemškega govornega območja. Zaradi številnih izmenjav med Luksemburgom in njegovimi sosedi, od 70. let pa zlasti zaradi izseljevanja v Luksemburg zaradi iskanja zaposlitve, se zdaj v državi redno govorita oba sosednja jezika.

V nasprotju z drugimi večjezičnimi državami, kot so Švica, Kanada ali Belgija, v katerih je razdelitev jezikov geografska, je ta razdelitev v Luksemburgu funkcionalna, kar pomeni, da je uporaba določenega jezika odvisna od situacije. Na splošno je sprejeta vzporedna trojezičnost. Vsak lahko govori v svojem jeziku, vendar mora razumeti ostala jezika, ne da bi potreboval prevod.

Med šolanjem je učenje treh jezikov obvezno. Vsi učenci se morajo učiti nemščino od 6. leta starosti, francoščino od 7. leta starosti in angleščino od 14. leta starosti.

V osnovni šoli pouk poteka v nemščini, razlage pa so pogosto podane v luksemburščini. V srednjem šolstvu gimnazijsko izobraževanje v nižjih razredih poteka v nemščini, v višjih razredih pa se uporablja francoščina. Pri poklicnem in strokovnem izobraževanju se na nižji stopnji vsi predmeti, razen matematike, poučujejo v nemščini, medtem ko na višji stopnji pouk v glavnem poteka v francoščini, razlage pa pogosto ostanejo v luksemburščini.

VEČJEZIČNOST V LUKSEMBURGU

V Luksemburgu se trenutno govori več kot 200 jezikov. Z nekaj več kot 55 % je luksemburščina na prvem mestu, sledita pa portugalščina (16 %) in francoščina (12 %).

Po mnenju Luksemburžanov so bili leta 2012 poleg maternega jezika drugi jeziki, ki jih je najkoristneje znati za osebni razvoj, z 72 % francoščina, s 47 % nemščina in s 40 % angleščina. Vendar ni izključeno, da se bo to razmerje v bolj ali manj bližnji prihodnosti spremenilo. To je mogoče ilustrirati s to anekdoto – avtorju, ki je z 11-letnim vnukom poskušal ponavljati povratne glagole, je mladenič (v luksemburščini) odgovoril: „Ampak dedek, vse to je povsem nesmiselno, ker pozneje, v svojem poklicnem življenju, ne bom

več potreboval francoščine, saj bo uporaba angleščine povsem zadostovala.“ Toliko o frankofoniji, s katero se tako pogosto hvali v Velikem vojvodstvu.

Večjezičnost je okrepljena tudi s prisotnostjo številnih francosko (75 %) in nemško (25 %) govorečih **obmejnih delavcev**. Ti obmejni delavci predstavljajo skoraj polovico vseh delavcev v državi. Trem uradnim jezikom je treba dodati uporabo portugalščine in angleščine: približno 18 % prebivalstva je Portugalcev, ki tvorijo močno skupnost, v kateri se še naprej uporablja portugalščina, čeprav druga generacija govori luksemburško. Zelo močan razvoj bančnega sektorja je povzročil, da se kot delovni jezik pogosto uporablja angleščina.

V nacionalnem tisku se večinoma uporablja nemščina in deloma francoščina, pri čemer članki niso prevedeni v drug jezik. V njem je mogoče najti tudi nekaj vrstic v luksemburščini: pisma bralcev in osebne oglase, ki se nanašajo na zasebno življenje (osmrtnice, različna naznanila itd.). Že nekaj let obstajajo tudi tedenski časopisi v angleščini in portugalščini.

V **Chambre des Députés** (poslanska zbornica) je običajni jezik luksemburščina, pri čemer se za navajanje pravnih besedil občasno uporablja francoščina. Na občnih sejah Conseil d'État (državni svet) pa se govori francosko.

Kako se vse to v Luksemburgu **praktično** odraža **v vsakodnevnem življenju**? Tukaj je nekaj primerov, navedenih v naključnem vrstnem redu, na katere je avtor naletel v dveh tednih pred zaključkom tega prispevka. V mestu Esch-sur-Alzette, evropski prestolnici kulture leta 2022, v katerem se v številnih družinah železarjev z migrantskim ozadjem poleg luksemburščine, francoščinine in nemščine govorita tudi italijanščina in portugalščina, je eden od projektov – „večjezična“ gledališka predstava, v kateri se igralci izražajo v svojih maternih jezikih – posvečen težavam, pa tudi komičnosti položajev, ki lahko nastanejo zaradi tega mešanja jezikov („jezikovni talilni lonec“). Na letaku uprave občine, v kateri stanuje avtor, je prihodnje zbiranje kosovnih odpadkov napovedano v šestih jezikih. V pismu uredništvu luksemburškega dnevnega časopisa se njegov avtor pritožuje, da so obvestila v tramvajih podana le v francoščini in angleščini, ne pa tudi v nemščini in luksemburščini. Žena, ki se vrne z vaje pevskega zbora, pripomni, da je morala govoriti v petih različnih jezikih, da se je lahko pogovarjala s prijatelji iz zbora. Še en primer, avtor, ki je med pohodom izgubil mobilni telefon, je moral med vračanjem po isti poti tri druge sprehajalce v treh različnih jezikih vprašati, ali so našli njegov telefon. Seznam teh primerov bi bilo mogoče nadaljevati v nedogled. V Luksemburgu to nikogar ne preseneča, predvsem pa to nikogar ne moti.

LUKSEMBURŠČINA

Luksemburškemu jeziku je to večjezično okolje koristilo.

Na kratko je treba izpostaviti, da je luksemburščina (*Lëtzebuergesch*), ki je edini nacionalni jezik Luksemburžanov, indoevropski jezik iz družine germanskih jezikov (mozelska frankovščina), ki se govori predvsem v Luksemburgu in v nekaterih mejnih občinah v Belgiji, Franciji in Nemčiji. Po ocenah ta jezik govori približno 600.000 ljudi po vsem svetu.

Status **nacionalnega jezika** v Luksemburgu potrjuje dejstvo: luksemburški jezik ni narečje. Luksemburžani med seboj na vseh ravneh in v vseh okoliščinah govorijo samo luksemburško. Govorijo torej „svoj jezik“.

Že več let potekajo prizadevanja za **spremembo** luksemburške **ustave**. Ta so pravkar na ciljni ravnini. V poglavju 1, naslovljenem „Država, njeno ozemlje in njeni prebivalci“, natančneje v oddelku 1, naslovljenem „Država, njena politična oblika in suverenost“, je člen 4, ki v odstavku 1 določa: „Jezik Luksemburga je luksemburščina. Zakon ureja uporabo luksemburškega, francoskega in nemškega jezika.“

V komentarju k temu besedilu je po vzoru drugih evropskih ustav navedeno, da se 4. člen nanaša na **državne simbole**, ki so jezik, nacionalna zastava, grb in nacionalna himna. V zvezi z jezikovno ureditvijo je namen besedila, ki zajema luksemburški jezik, ohraniti neko mero prožnosti pri zakonodajnem urejanju uporabe luksemburškega, francoskega in nemškega jezika. Med razpravami v Chambre des Députés (poslanski zbornici), ki je zasedala v vlogi ustavodajnega organa, so govorniki menili, da to, da se v ustavi zasidra ne le luksemburški jezik, ampak tudi večjezičnost, priča o zavezanosti države večjezičnosti, ki za državo pomeni prednost in omogoča, da se ohrani pomen Luksemburga po svetu.

VEČJEZIČNOST IN SODSTVO

SODNIKI

Spremenjeni zakon z dne 7. junija 2012 o sodniških pripravnikih v členu 2 za sodniške pripravnike, ki se zaposlijo na podlagi natečaja, določa, da je treba za pripustitev k temu natečaju izpolnjevati različne pogoje, to je zlasti imeti luksemburško državljanstvo, predvsem pa – v tem kontekstu – **imeti ustrezno znanje treh upravnih in sodnih jezikov**, kot so opredeljeni v členu 3 zakona z dne 24. februarja 1984 o jezikovni ureditvi.

Preverjanje jezikovnega znanja je določeno v členih 3 in 4 uredbe Velikega vojvodstva z dne 25. junija 2021 o zaposlovanju in usposabljanju sodnih pripravnikov. Načeloma so vsi kandidati, ki so končali srednješolsko izobraževanje na liceju, ki izvaja programe luksemburškega javnega izobraževanja, oproščeni jezikovnega izpita. V nasprotnem primeru se zahteva izpit iz luksemburščine in, če je potrebno, nemščine ali francoščine. Čeprav se besedilo člena 2 sklicuje na „ustrezno“ znanje, je sprejeto, da luksemburški sodnik vse tri jezike obvlada „popolnoma“. V zadnjih treh letih je komisija za zaposlovanje in usposabljanje sodnih pripravnikov šest kandidatov (tri leta 2019, enega leta 2020 in dva leta 2021) zavrnila zaradi nezadostnega znanja jezikov. Včasih se zavrneni kandidat ponovno prijavi naslednje leto, ko uspešno opravi intenzivne tečaje luksemburščine ali nemščine.

ODVETNIKI

SedANJI luksemburški sodnik na Sodišču Evropske unije François Biltgen je v publikaciji, katere predmet je „Prosto gibanje odvetnikov v Luksemburgu“ in ki je izšla pred približno desetimi leti, podrobno preučil zgodovino težav, s katerimi sta se srečevali luksemburški odvetniški zbornici, v kateri se vključuje **zelo veliko odvetnikov, ki niso Luksemburžani**, in ki so se nanašale na znanje jezikov teh tujih odvetnikov ter preverjanje tega znanja glede na ustrezne določbe prava Unije. Avtor je predstavil stanje pred zakonom z dne 13. junija 2013 o spremembi zakona z dne 10. avgusta 1991 o odvetništvu in opozoril na postopek za ugotavljanje kršitev, ki ga je Evropska komisija začela leta 2011 v skladu s členom 258 PDEU v zvezi s pogoji za sprejem evropskih odvetnikov, vpisanih na seznam IV imenika odvetnikov, ki zaprosijo za vpis na seznam I tega imenika („asimilacijska klavzula“).

Zdaj morajo v skladu z določbami **člena 31-1** zgoraj navedenega **zakona o odvetništvu** „[o]dvetniki, vpisani kot posamezniki, [...] obvladati jezik zakonodaje v smislu zakona z dne 24. februarja 1984 o jezikovni ureditvi in vse druge jezike, ki so potrebni za opravljanje njihovih poklicnih dejavnosti, brez poseganja v člen 6(1)(d). Odvetniki, vpisani na seznam II, morajo poleg tega obvladati upravne in sodne jezike Velikega vojvodstva Luksemburg, ki so potrebni za izpolnjevanje obveznosti, ki izhajajo iz sodniškega pripravništva. Odvetnik, ki prevzame zadevo, mora imeti potrebna strokovna in jezikovna znanja, sicer se zanj uporabijo določene disciplinske sankcije.“

Vpis na seznam II (odvetniški pripravniki) imenika odvetnikov je mogoč le, če lahko kandidat izkaže obvladanje luksemburškega, francoskega in nemškega jezika. Glede

prehoda s seznama IV na seznam I (odvetnik, pristojen za zastopanje pred sodiščem) je v okrožnici predsednika odvetniške zbornice (št. 1 2013/2014) določeno, da mora odvetnik predložiti častno izjavo, da se bo omejil na opravljanje poklica izključno v jezikih, ki jih obvlada, z navedbo jezikov, ki jih obvlada. Svet zbornice je 8. junija 2016 sprejel uredbo za pojasnitev nekaterih zadev. V njej je najprej navedeno, da so ravni, ki jih je treba doseči glede obvladovanja jezika, tiste, ki so določene z zakonom. V tej uredbi je nato pojasnjeno, da se ob uspešno opravljenih dopolnilnih tečajih luksemburškega prava domneva obvladanje francoskega jezika v smislu zakona. Za kandidate, ki so pridobili osnovno ali srednješolsko izobrazbo v luksemburškem ali nemškem izobraževalnem sistemu in ki so v tem sistemu pridobili spričevalo, ki omogoča dostop do visokošolskega študija, če je izobraževanje, na podlagi katerega je bilo pridobljeno spričevalo, potekalo v luksemburškem oziroma nemškem jeziku, se šteje, da obvladajo luksemburški oziroma nemški jezik v smislu zakona. Preostali kandidati morajo predložiti potrdilo o zakonsko predpisani ravni obvladovanja luksemburškega oziroma nemškega jezika, ki ga izda pooblaščen strokovnjak.

Vendar se ta razmeroma nova besedila v praksi ne upoštevajo vedno.

Luksemburška odvetniška zbornica, kot je bilo pravkar pojasnjeno, je sicer v zadnjih letih izkazala neko mero strogosti pri preverjanju znanja jezikov svojih članov, pri čemer je to povsem upravičeno opredelila kot **vprašanje** poklicne **etike**, prej pa ni vedno ravnala tako.

Avtor se spominja obdobja med letoma 1984 in 1989, v katerem se je kot **mirovni sodnik v mestu Esch-sur-Alzette** včasih soočal s položaji, ki so mejili na burlesko. Pred mirovnim sodiščem, na katerem se poleg vseh najemnih in delovnopравnih zadev na prvi stopnji obravnavajo tudi zadeve manjše vrednosti (trenutno pod 15.000 EUR), lahko posameznik nastopi brez pomoči odvetnika. Avtor je moral večkrat poleg vloge sodnika opravljati tudi vlogo tolmača, ko je luksemburškemu posamezniku razlagal, kaj je pravkar zatrjeval nasprotni, francosko govoreči odvetnik, ki se ni znal izražati v luksemburščini. Še bolj bizaren je bil položaj, v katerem je moral odvetniku razložiti, kaj je njegov nasprotnik pravkar povedal v luksemburščini. To seveda ni naloga sodnika. Vendar je avtor kot „sosedski sodnik“, ki ima v skladu z zakonom celo naloge spravnega posredovalca, tako kot njegovi kolegi raje ravnal tako, s čimer se je po eni strani izognil preložitvi zadeve, da bi stranka lahko našla odvetnika, ki govori luksemburško, po drugi strani pa morebitnim nepotrebnim stroškom tolmača, ki bi lahko presegli znesek denarnega zahtevka. Seveda bi bila druga rešitev, da bi se odvetniku reklo: „Škoda za vas – in za vašo stranko – če ne uspete razumeti, kar se navaja pred sodiščem“.

Zdi se, da se kljub zgoraj navedenim novim pravilom stanje glede uporabe jezikov – vsaj pred mirovnimi sodišči – ni povsod spremenilo, sicer izdaja **skupne okrožnice mirovnega sodišča v Luksemburgu in odvetniške zbornice Luksemburga**, ki je bila podpisana nedavno, to je 22. marca 2022, ne bi bila potrebna. V njej je pod naslovom „Uporaba jezikov“ po navedbi člena 31-1 spremenjenega zakona o odvetništvu navedeno: „Na obravnavah se šteje, da so luksemburški, francoski oziroma nemški jezik [...] dovolj poznani, da se razumejo, da se v njih govori in da se v njih podaja navedbe. Prevajanje ne spada med naloge mirovnih sodnikov, prisednikov oziroma sodnega tajništva. Odvetnik mora obvladati jezik, ki ga govori sogovornik, ne glede na to, ali je ta odvetnik ali posameznik. V nasprotnem primeru mu mora pomagati sodelavec z ustreznim jezikovnim znanjem.“

OBRAVNAVE

Kot je razvidno že iz uvoda, člen 3 zgoraj navedenega zakona z dne 24. februarja 1984 dovoljuje široko uporabo francoščine, nemščine in luksemburščine v sodnih zadevah. Načeloma je **trojezičnost v celoti upoštevana**.

Natančneje, v vseh zadevah, ki vključujejo **pisni postopek** in v katerih je potrebna pomoč odvetnika (to je pred Cour constitutionnelle (ustavno sodišče), Cour de cassation (kasacijsko sodišče), Cour administrative (upravno sodišče), civilnimi, gospodarskimi in delovnopravnimi senati Cour d'appel (višje sodišče) ter pred okrožnimi sodišči v civilnih zadevah), so pisni dokumenti **v francoščini**. Če so na obravnavi potrebna pojasnila, so ta (običajno) prav tako podana v francoščini.

V vseh **preostalih zadevah** (to je v kazenskih zadevah pred vsemi sodišči, pred okrožnimi sodišči – razen v civilnih zadevah – pred upravnim sodiščem in pred mirovnimi sodišči), v katerih lahko posameznik nastopa brez pomoči odvetnika, **se lahko navedbe podajo v enem od treh** uradnih **jezikov** države. V teh zadevah tudi odvetniki ne govorijo vedno v francoščini. In to deluje.

Seveda se vsi posamezniki ne znajo (ali se ne želijo) izražati v enem od teh treh jezikov. V tem primeru imajo pravico, da se izražajo v jeziku, ki ga izberejo, in da jim pomaga tolmač. Avtor, ki je več let predsedoval kazenskemu senatu Cour d'appel (višje sodišče), ocenjuje, da **približno polovica kazenskih zadev poteka s pomočjo tolmača**.

V zvezi s tem je treba napotiti na zakon z dne 8. marca 2017 o krepitvi procesnih jamstev v kazenskih zadevah in med drugim o prenosu Direktive 2010/64/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. oktobra 2010 o **pravici do tolmačenja in prevajanja**

v kazenskih postopkih, s katerim so bili v Code de procédure pénale (zakonik o kazenskem postopku) vključeni člani od 3-2 do 3-5.

Ti člani določajo, da ima oseba, ki ne govori ali ne razume jezika postopka, pravico do brezplačne pomoči tolmača, ko je zaslišana (člen 3-2 zakonika o kazenskem postopku), in da ima pravico do brezplačnega prevoda vseh dokumentov, ki se ji vročajo, v jezik, ki ga razume (člen 3-3 istega zakonika). Enako velja za oškodovance in vlagatelje premoženjskopravnih zahtevkov (člena 3-4 in 3-5 istega zakonika).

V zvezi s tem je treba navesti več opomb. Najprej, zaradi velikega števila tujih prebivalcev v Velikem vojvodstvu in raznolikosti govornih jezikov se zelo pogosto pojavijo **resne težave pri iskanju tolmačev ali prevajalcev**, ki bi bili na voljo za želeni jezik, saj ima večina teh oseb drug glavni poklic, kar omejuje njihovo razpoložljivost. Za odpravo teh praktičnih težav bi bila v sodni upravi potrebna prava „prevajalska služba“. Zgodi se celo, da odvetnik zaprosi za pomoč tolmača, da bi se lahko sporazumeval s svojo stranko. Žal kakovost tolmačenja pogosto ni zadovoljiva. Zahteve za tolmačenje, ne glede na to, ali so zlonamerne ali ne, se včasih vložijo v zadnjem trenutku pred obravnavo, zaradi česar se zadeva preloži.

Ni potrebno posebej pojasnjevati, da so **stroški prevodov in tolmačenj** izjemno visoki. Leta 2021 je sodna uprava porabila 577.600 EUR za tolmače pri policiji, 300.647,62 EUR za tolmače pred sodišči in 980.940 EUR za prevajanje dokumentov, kar skupaj znaša 1.859.187,62 EUR.

Za podrobnejšo pojasnitev ozadja velja omeniti **okrožnico državnega tožilstva** o uporabi nemškega in francoskega jezika v sodni upravi z dne 16. septembra 1879, ki je – uradno – še vedno v veljavi. V tej okrožnici je navedeno, da se „pri izvajanju civilnega in gospodarskega sojenja, kjer stranke zastopajo zapriseženi odvetniki, [...] uporablja francoski jezik, sodniki in uslužbenci naše kriminalistične policije pa pri vseh represivnih dejanjih uporabljajo nemški jezik“. Dodano je, da „[morajo] mirovni sodniki [...] zato sodbe, ki jih izdajo kot kazenski sodniki, vedno sestaviti v nemškem jeziku, sodni tajniki na mirovnih sodiščih pa ta jezik uporabijo v povzetkih, ki jih morajo pripraviti v kazenskih postopkih v skladu z zakonskimi določbami“.

Vendar mirovni sodniki zadnjenavedenega poziva v praksi ne upoštevajo več. Avtor se v obdobju petih let, v katerem je na mirovnem sodišču zasedal kot kazenski sodnik, spomni le ene odločbe, ki jo je moral sestaviti v nemščini na podlagi izrecne zahteve obdolženca.

Tako sodna kot tudi upravna sodišča so razvila zanimivo sodno prakso v zvezi z odgovorom na vlogo, sestavljeno v jeziku, ki ni eden od treh uradnih jezikov, na eni strani in obveznostjo odgovora v jeziku, ki ga je izbrala stranka, na drugi strani.

Tako je bilo odločeno, da sicer niti zakon z dne 24. februarja 1984 niti kateri koli drug predpis za vlogo, sestavljeno v jeziku, ki ni eden od treh uradnih jezikov Velikega vojvodstva Luksemburg, ki se lahko uporabljajo v sodnih zadevah, ne določa izrecno, da se taka vloga sankcionira z nedopustnostjo, vendar lahko to, da je vloga, s katero se postopek začne, sestavljena v jeziku, ki ni eden od treh uradnih jezikov, določenih v členu 3 zakona iz leta 1984, če ji ni priložen prevod v enem od treh uradnih jezikov, ne le škoduje pravici tožene stranke do obrambe – in morda zainteresirani tretji osebi v postopku – ampak tudi preprečuje sodniku, da bi pravilno in v celoti razumel spis, saj je sestava vloge, s katero se postopek začne, v enem od treh uradnih jezikov države zagotovilo za tako popolno razumevanje spisa, tako da takšna vloga ni dopustna (glej odločbo upravnega sodišča z dne 12. februarja 2020, št. 42194).

Prav tako je bilo odločeno, da „[o]bveznost, ki jo upravam nalaga zakon z dne 24. februarja 1984 o jezikovni ureditvi, ne velja za sodišča; ta lahko uporabljajo francoski jezik, ki se običajno uporablja za sestavo sodnih odločb“ (glej odločbo kasacijskega sodišča, Pas 2012, str. 592; in odločbo upravnega sodišča z dne 23. septembra 2015, št. 35036).

Vprašanje predložitve dokazil v neuradnem jeziku pa je v sodni praksi obravnavano kot vprašanje spoštovanja pravice do obrambe.

Tako je Cour d'appel (višje sodišče) opozorilo, da se zakon iz leta 1984, ki določa, da se pred sodišči uporabljajo francoski, nemški oziroma luksemburški jezik, nanaša le na same sodne akte, to je na sodne odločbe in vloge, ki si jih izmenjajo stranke v sporu, ne pa na dokazila in dokumente, ki po definiciji obstajajo že pred sojenjem in se v postopku ohranijo, če udeleženci postopka razumejo njihovo vsebino, ter zavrnilo predlog, naj se iz razprave izključijo dokazila v angleškem jeziku (glej odločbo višjega sodišča z dne 11. decembra 2019, CAL-2017-71).

Prav tako je tribunal d'arrondissement de Luxembourg (okrožno sodišče v Luxembourg) opozorilo, da so bile sodne zadeve na predlog Conseil d'État (državni svet) izrecno vključene v navedeni zakon iz leta 1984, in presodilo, da uporaba jezikov v teh zadevah ni prosta, saj zakon določa le možnost uporabe francoščine, nemščine ali luksemburščine. Ker v obravnavanem primeru navedena dokazila niso bila vsakdanji dokumenti, napisani v vsakdanji angleščini in z lahko razumljivo vsebino, temveč dokumenti pravne narave, napisani v pravni angleščini, katerih razlaga bi lahko bila sporna, in ker je pri teh

dokazilih poleg tega šlo za elemente, ki so bili odločilni za utemeljitev odločbe sodišča, je to sodišče odločilo, da jih kot takih ni mogoče upoštevati, če niso sestavljeni v enem od jezikov, določenih za sodne zadeve. Sodišče je zato stranke pozvalo, naj predložijo overjen prevod teh dokumentov (glej odločbo okrožnega sodišča v Luxembourgju z dne 14. novembra 2017, št. 228/2017).

V davčnih zadevah je upravno sodišče odločilo, da „[p]osebnosti luksemburškega davčnega prava, zlasti glede na njegov deloma nemški izvor, lahko – poleg vprašanj, povezanih z identiteto strank ali zadevnim primerom – upravičujejo uporabo nemškega jezika pred pristojnimi sodnimi organi, čeprav je običajna uporaba francoščine, in sicer vsaj za pripravo procesnih aktov“ (glej odločbo upravnega sodišča z dne 4. februarja 1998, št. 9850).

V civilnih in kazenskih preiskavah sodnik navadno pričo zaslišuje v luksemburščini, izjave zapisuje v nemščini in sodbo sestavi v francoščini.

Upravni sodniki, pristojni za davčne zadeve, potem ko – običajno – poslušajo navedbe v francoščini, razpravljajo v svojem maternem jeziku, luksemburščini, na podlagi besedila, ki je sestavljeno v nemščini, to je *Abgabenordnung*, in na koncu sestavijo sodbo v francoščini. To ni kar tako.

ZAKLJUČNA BESEDA

Od leta 2023 bo nezaseden prostor ob vznožju tretjega stolpa Sodišča Evropske unije, sedeža pravnikov in pravnikov lingvistov Sodišča, spremenjen v vrt, in sicer z namenom, da se v ta gosto urbanizirani del ravnine vnese nekaj zelenja. Bodoča zelena površina, imenovana „Vrt večjezičnosti“, zlasti ker je v bližini pravnikov lingvistov Sodišča, ki sodne odločbe prenašajo v 24 uradnih jezikov Unije (med katerimi ni luksemburščine), naj bi bil po opisu francoskega krajinskega arhitekta „miniaturna podoba gozdnatih pobočij in kmetijskih polj luksemburške pokrajine“.

Po besedah luksemburškega sodnika François Biltgena, predsednika komisije Sodišča za stavbe, je vrt tudi poklon Luksemburgu, ki to institucijo gosti že od njene ustanovitve in ki ima večstoletno tradicijo večjezičnosti.

Zaključimo ta prispevek z razmišljanjem istega sodnika ob začetku izvajanja del: „Večjezičnost je kot vrt, potrebno jo je negovati“.

Bibliografija

François Biltgen, *La libre Circulation des avocats au Luxembourg*, annales du droit luxembourgeois, 2012, str. 11.

Fernand Fehlen in Andreas Heinz, Université du Luxembourg, *Die Luxemburger Mehrsprachigkeit. Ergebnisse einer Volkszählung* (Luxembourg, 2016, ISBN 978-3-8376-3314-6). Paul Dickes in Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *Pays multiculturel, pays multilingue ? Un modèle pragmatique pour l'analyse des relations langagières au Luxembourg*, julij 2010.

Paul Dickes in Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *Les compétences linguistiques auto-attribuées*, september 2010.

Université du Luxembourg, raziskave o večjezičnosti.

Parlamentarni dokumenti v zvezi s spremembo ustave – Predlog št. 7700.

Parlamentarni dokumenti v zvezi z zakonom z dne 24. februarja 1984 o jezikovni ureditvi – Predlog št. 2535.

Priročnik „*Ma vie au barreau de Luxembourg*“.

Wikipedia, članek „Multilinguisme au Luxembourg“.

Wikipedija, članek „Luxembourgeois“.

Irščina v Evropi

— Michael D. Higgins

Prispevek Michaela D. Higginsa, predsednika Irske od leta 2011 (leta 2018 je bil ponovno izvoljen). Pred tem je služboval kot senator (25 let) in kot Teachta Dála (član Irskega parlamenta) (9 let). Bil je prvi minister za kulturo od leta 1993 do leta 1997 in je v tem obdobju ustanovil Teilifís na Gaeilge (televizijski kanal v irskem jeziku). Kot minister je bil neposredno odgovoren za promocijo irskega jezika za ekonomski in socialni razvoj irsko govorečih območij. Dvakrat je bil Lord Mayor of Galway (predsednik mestnega sveta in prvi meščan mesta Galway), preden je postal politik, pa je bil zaposlen kot univerzitetni profesor. Michael D. Higgins je pesnik, pisatelj, akademik, zagovornik človekovih pravic in promotor vključujočega državljanstva.

Večjezičnost je srž irske družbe in izredno ponosen sem na večjezične skupnosti na tem otoku. Primerno je, da se je Sodišče Evropske unije ob 70-letnici obstoja odločilo na ta poseben način priznati vrednost večjezičnosti ne samo pri svojem delu, ampak tudi v življenju številnih državljanov Unije. V veliko veselje mi je, da sem bil povabljen, naj prispevam k tej publikaciji, in organizatorje želim pohvaliti ter se jim zahvaliti.

Spodbujanje večjezičnosti ni vedno lahka naloga. Je pa zelo pomembna, saj odraža našo vrednoto enotnosti in različnosti v Evropi. Sodišče Evropske unije si zasluži velikansko pohvalo za 70 let delovanja kot večjezična institucija. Okvir delovanja Sodišča se je od njegove ustanovitve leta 1952 v okviru Evropske skupnosti za premog in jeklo znatno spremenil. Kdo bi si takrat lahko predstavljal, da bo Sodišče leta 2022 uspešno opravljalo svojo osrednjo nalogo zagotavljanja enotne razlage in uporabe prava Unije v 27 državah članicah v nič manj kot 24 uradnih jezikih? Pri preoblikovanju pravosodnega sistema Unije v preteklih desetletjih zaradi vstopa v veljavo zaporednih Pogodb in več širitev je bilo brez dvoma precej izzivov. Obsežna širitev take skupnosti prinaša tudi tveganje za rahljanje stika državljanov z osrednjimi institucijami. Pri zagotavljanju trdnosti tega stika je bistveno zagotoviti enakopravno dostopnost institucij vsem državljanom, ne glede na to, kje ti živijo ali kateri jezik govorijo. Zato je, čeprav opravljanje nalog Unije v 24 jezikih seveda pomeni finančne stroške, taka naložba neprecenljiva.

Pri razmišljanju o vrednosti večjezičnosti v današnji Evropski uniji želim poudariti štiri ključne argumente v njeno korist. Prvič, kot sem zapisal zgoraj, je za to, da je lahko nadnacionalni subjekt *sui generis*, kot je Evropska unija, uspešen, temeljnega pomena, da državljani čutijo, da so vključeni v Unijo in so del nje. Za doseg tega morajo imeti možnost razumeti delovanje Unije, dostopati do njenih ugodnosti ter se z institucijami in agencijami Unije sporazumevati v jeziku, v katerem se najlažje izražajo. Glede irskega jezika je bil v tem smislu v zadnjih letih dosežen velik napredek. Na Irskem smo bili izredno ponosni, ko je Sodišče Evropske unije leta 2020 obravnavalo prvo zadevo v irščini (An tAire Talmhaíochta Bia agus Mara in drugi). Simbolnega pomena je bilo tudi, da je Sodišče svojo sodbo v navedeni zadevi izdalo v irščini prav na naš državni praznik, dan svetega Patrika leta 2021. Le nekaj tednov po koncu uporabe odstopanja glede irščine januarja istega leta je bil v Evropskem parlamentu vložen prvi predlog zakonodajne spremembe v irščini. Ti koraki v pravo smer govorcem irščine omogočajo več priložnosti za stike z Unijo in upam, da se bodo zaradi takih zgledov v prihodnje ti stiki še okrepili.

Druga prednost večjezičnosti v Evropski uniji so različni pogledi, ki jih govorci različnih jezikov lahko vnašajo v postopek odločanja v Uniji. Osebe, ki govorijo več jezikov, pogosto pravijo, da takrat, kadar uporabljajo določen jezik, tudi razmišljajo na določen način.

Jezik je dejansko prizma, skozi katero vidimo in razumemo svet okoli nas. Tako kot je znano, da raznolikost v vseh oblikah obogati strukture odločanja, lahko tudi raznoliko jezikovno ozadje odločevalcev v Uniji deluje kot varovalo pred uniformnostjo misli in spodbuja upoštevanje več različnih vidikov.

Tretjič, jezik pripoveduje zgodbo o tem, od kod posamezen narod izvira in kam gre. V evropskem okviru nas jeziki lahko opomnijo na medsebojno povezanost naše celine v preteklih stoletjih in celo tisočletjih. Čeprav je irščina na primer keltski jezik, ki ima skupne korenine s škotsko gelščino, valižanščino, bretonščino, manščino in kornijščino, bo prijatelje po vsej Evropi morda zanimalo, kolikšen vpliv so številni njihovi jeziki imeli na irščino. Irske besede, ki se nanašajo na plovbo po morju in trgovino, na primer, pogosto izhajajo iz skandinavskih jezikov in so posledica stikov z Vikingi v obdobju med letoma 900 in 1200. Primera sta „pingin“ (peni) in „margadh“ (trg). Podobno je tudi vpliv francoščine na irski jezik očitno razviden iz izrazov, kot sta „seomra“ (soba) in „séipéal“ (kapela), za katere se domneva, da so posledica prihajanja Normanov na Irsko od leta 1169.

V veselje mi je, da se je v preteklih letih ta jezikovna povezanost z našimi evropskimi sosedi še okrepila, saj se irščina dandanes poučuje na univerzah v Franciji, na Poljskem, na Češkem, na Švedskem, na Slovaškem, v Nemčiji in v Avstriji.

Nazadnje in nič manj pomembno, jezik je bistveni element nacionalne identitete. Priznavanje vseh uradnih jezikov Evropske unije nas opominja, da so vse države v Uniji, najsi bodo velike ali majhne, enakopravne.

Irščina v Evropi

Tako kot Sodišče tudi Irska letos praznuje več pomembnih obletnic. V letu 2022 mineva 50 let od podpisa pristopne pogodbe iz leta 1972, ki je Irski omogočila pristop k Evropski skupnosti. Obletnica podpisa te pogodbe, ki je bila prvi korak na poti Irske k polnopravnemu članstvu v Evropski uniji, je sovpadala s koncem uporabe odstopanja glede irščine v Uniji januarja letos. Ko se ozremo nazaj na ta datuma, bi si lahko predstavljali, da se delo po teh mejnikih šele začena in da ju ni bilo težko doseči. Vendar pa v primeru Irske ne eno ne drugo ne drži.

Ko je Irska leta 1961 prvič zaprosila za pridružitvev Evropski gospodarski skupnosti, je njeno vlogo dejansko onemogočil veto generala de Gaulla na vlogo Združenega kraljestva. Druga vloga, Evropski skupnosti predložena šest let pozneje, je doživela podobno usodo

in decembra leta 1967 je Evropska komisija razglasila, da ne bo nadaljevala postopka obravnave irske vloge za pridružitve. Irske protekcionistične gospodarske politike po razglasitvi neodvisnosti se niso skladale s ciljem Evropske skupnosti glede proste trgovine med državami članicami. Kljub temu je bila irska vlada prepričana, da prihodnost Irske leži v osrčju Evrope, in si je trdno prizadevala prepričati takratne članice, naj Irski dovolijo pridružitve. Ta prizadevanja so obrodila sadove, ko je bila leta 1972 podpisana pogodba o pristopu, ki jo je na referendumu maja istega leta podprlo 83 % volivcev.

Ta zgodba o vztrajnosti in zavezanosti evropskemu projektu se odraža tudi v usodi irskega jezika v času irskega članstva v Evropski uniji. Od leta 1973 je bila irščina jezik Pogodb, kar pomeni, da so bile v irščino prevedene le Pogodbe Evropske unije. Leta 2005 je vlada predlagala, naj irščina postane uradni in delovni jezik Unije, kar se je zgodilo 1. januarja 2007. Vendar pa je bilo zaradi pomanjkanja usposobljenih prevajalcev in tehničnih sredstev za ta jezik za pet let določeno odstopanje. To odstopanje je bilo dvakrat podaljšano, saj so ostajali pomisleki glede razpoložljivosti osebja s potrebnim znanjem irskega jezika. Od leta 2017 je uredba Sveta omogočala postopno povečevanje kategorij zakonodaje, ki jih institucije Unije prevajajo v irščino. Dejansko se je v teh petih letih obseg prevajanja irščine v Uniji dramatično povečal. Zahvala za to gre predvsem prizadevanjem ministrstva za turizem, kulturo, umetnost, Gaeltacht¹, šport in medije za povečanje števila osebja v okviru pobude za napredno znanje irskega jezika ter digitalnih in tehnoloških pobud. Rezultati teh prizadevanj so se kmalu pokazali: med letoma 2016 in 2021 se je obseg gradiva, ki je bil na voljo v irščini, povečal za skoraj šestkrat, število osebja za irski jezik v jezikovnih službah institucij Unije pa se je od januarja 2016 do januarja 2022 povečalo z 58 na skoraj 200.

Danes je irščina, tako kot ostalih 23 jezikov Unije, polnopraven uradni jezik, kar pomeni, da se zdaj vsa sprejeta evropska zakonodaja prevaja v irščino. S prenehanjem uporabe odstopanja so storitve Evropske unije postale dostopnejše za govorce irščine doma in v tujini. To je ključni napredek ne samo v Evropi, ampak tudi na Irskem, saj naš nacionalni jezik dobiva svoje mesto v mednarodnem prostoru. Možnosti za razvoj irskega jezika so se z njegovim uradnim statusom v Uniji izboljšale.

1 | Območja, na katerih se irščina govori kot primarni jezik.

Irščina na Irskem

Irščina v Evropski uniji pa je seveda le del širše zgodovine jezika na irskem otoku. Zgodba o irskem jeziku je zgodba, znana številnim koloniziranim narodom po svetu. Več stoletij je bila irščina na našem otoku *lingua franca* kljub stalnim prizadevanjem za spodbujanje angleščine. Šele velika lakota med letoma 1845 in 1850 je privedla do upada uporabe jezika. Ko so se ljudje množično izseljevali z zahoda Irske, so se bili govorci irskega maternega jezika prisiljeni naučiti angleško, da so se lahko vključili v britansko in severnoameriško družbo. Tudi številni, ki so ostali na Irskem, na podežlju svojih družin niso več mogli preživljati, zato so se preseljevali v kraje in mesta, kjer je angleščina vse bolj postajala poslovni jezik. Ocenjuje se, da je bila skoraj polovici oseb, rojenih na Irskem v prvi polovici 19. stoletja, irščina materni jezik, ob popisu prebivalstva leta 1891 pa je irščino kot svoj materni jezik navedlo le 3,5 % prebivalcev. M. Arnold je v *The Study of Celtic Literature* zapisal, da je irščina „znamenje poražene rase“.

V 130 letih, ki so minila od takrat, se je usklajeno prizadevalo za ohranitev jezika. Med prvimi, ki so si za to ohranitev prizadevali, je bila Gaelic League, socialna in kulturna organizacija, ustanovljena leta 1893 za spodbujanje uporabe irskega jezika na Irskem in po svetu. Dosegla je več zgodnjih uspehov, med drugim tudi priznanje dneva svetega Patrika kot nacionalnega praznika in uvedbo irščine v nacionalni šolski učni program. Sčasoma so se cilji Gaelic League prepletli s prizadevanji za neodvisnost Irske: pionirji gibanja za oživitve irščine so bili prepričani, da je za polni razvoj jezika potrebna neodvisna država in, analogno, da bi tudi neodvisna država za razcvet potrebovala svoj jezik. Kot je rekel Patrick Pearse: „Chan amháin saor ach Gaelach chomh maith. Chan amháin Gaelach ach saor chomh maith.“ („Ne le svobodni, temveč tudi Irci. Ne le Irci, temveč tudi svobodni.“)

Vendar pa se je novonastala irska država brez uporabe angleščine težko uveljavila na svetovnem odru. Angleščina je bila kot uradni jezik Lige narodov na številne načine ključna za uveljavitev državnosti Irske. Irska je kot država, ki se je rodila iz nasilja in ki je bila še vedno tesno povezana z britanskim imperijem, angleški jezik zelo uspešno uporabila za sporazumevanje in graditev odnosov z mednarodnimi partnerji. Ko je irsko gospodarstvo v drugi polovici 20. stoletja raslo, je bila angleščina uporabno orodje za razvoj trgovskih povezav po svetu in za usmerjenost navzven namesto navznoter. Z odpiranjem irskega gospodarstva in družbe se je v tem obdobju za narod pričela nova doba, vključno z vnovičnim naraščanjem števila prebivalcev, do katerega je prišlo prvič po veliki lakoti.

S tem ne želim reči, da je Irska uspela za ceno irskega jezika ali da Irska svoje dosežke dolguje angleščini. Vzporedno z zgodnjimi prizadevanji v angleškem jeziku za mednarodni razvoj so se na Irskem že dolgo izvajali ukrepi za spodbujanje uporabe irskega jezika doma. Sam sem imel od leta 1993 do leta 1997 čast služiti kot minister za umetnost, kulturo in Gaeltacht. V tem obdobju sem ustanovil Teilifís na Gaeilge, zdaj TG4, nacionalno televizijsko postajo v irščini. TG4 ima danes 650.000 gledalcev na dan in vsak dan oddaja več ur novih programskih vsebin v irskem jeziku. Poleg delovanja na področju medijev v irskem jeziku sem nedavno podpisal Official Languages (Amendment) Act 2021 (spremenjeni zakon o uradnih jezikih iz leta 2021), na podlagi katerega se bo dostopnost javnih storitev v irščini izboljšala. Ne dvomim, da bo ta zakonodaja v prihodnjih letih imela močan vpliv na uporabo irščine v naši državi, tako kot vse številnejši starši na Irskem, ki se odločajo za vzgojo svojih otrok v irščini, s čimer jih obdarujejo z dvojezičnostjo.

Zaključil bom s to mislijo: učenje in govorjenje več jezikov ni igra z ničelno vsoto. Ničesar ne izgubimo, če se naučimo novega jezika. Prvi predsednik Irske, Dubhghlas de hÍde, je govoril sedem jezikov in je ustanovil skupino za pravice jezikov Conradh na Gaeilge. Njegova naklonjenost do irščine ga ni ovirala pri govorjenju z ženo v nemščini, pri govorjenju hebrejščine, pri poznavanju latinskih in grških besedil ali pri govorjenju francoščine. Podobno uvedba novih uradnih jezikov v Evropski uniji ne povzroča nobene škode že uveljavljenim jezikom. Ko praznujemo raznolikost številnih jezikov in jezikovnih tradicij Evrope, spodbujam vse, naj izkoristijo mnoge priložnosti za bogatitev, ki jih lahko prinaša večjezičnost.

Pomen večjezičnosti v pravu

— Marin Mrčela

Marin Mrčela, sodnik na Vrhovni sud Republike Hrvatske (vrhovno sodišče Republike Hrvatske), izredni profesor na Pravni fakultet Osijek (pravna fakulteta v Osijeku, Hrvatska), predsednik skupine GRECO.

I. Uvod

1. Jezik ima v pravu poseben pomen. „Jezik je sredstvo za izražanje prava.“¹ Brez jezika ni prava, ker se z jezikom prenašata pravno pravilo ter njegov pomen v konkretnem primeru in v vsakodnevnem življenju. Pravo določa odnose med ljudmi, pravice in obveznosti posameznika v skupnosti, pogosto pa tudi človekovo svobodo. Zato je pomembno, kako je pravilo napisano, pa tudi, kako je s sodno odločbo uporabljeno. Pravilo, zlasti njegovo uporabo s sodno odločbo, morajo namreč naslovniki razumeti. Stranke v sporu, strokovna pa tudi širša javnost morajo razumeti razloge, iz katerih je bila neka sodna odločba sprejeta. Zato je posebej pomembno, kako je napisana.
2. Uporabo jezika je mogoče obravnavati na več področjih in na več ravneh. Vsako strokovno ali znanstveno področje ima svoja pravila, ki so pogosto izražena s tehničnimi termini, po navadi poznanimi samo tistim, ki se s tem področjem ukvarjajo. To velja tudi za pravo, pri čemer pa je njegov pomen splošen; nanaša se na vse, tako da so lahko celo sodne odločbe, s katerimi je rešen spor med strankama, pomembne tudi za druge, ki se znajdejo v enakem ali podobnem pravnem položaju. Zaradi prostorske omejitve bom tu opozoril le na dve ravni problematike uporabe jezika v pravu.² Ena se nanaša na uporabo jezika v sodnih odločbah, druga pa na problematiko večjezičnosti, vključno s tujo pravno terminologijo, ki zaradi prevzemanja tujih pravnih rešitev in odločb, ki jih izdajo nadnacionalna sodišča, vstopa na nacionalno pravno področje.

II. Jezik v sodnih odločbah

3. Pisanje sodnih odločb je veščina, ki se ji pogosto ne priznava potreben pomen. Šteje se, da je pomembno to, kar je napisano, ne pa, kako je napisano. To je razvidno zlasti iz obrazložitve sodb, ki so lahko zaradi nepotrebnih ponavljanj

1 | Akademik Jakša Barbić: Jezik u propisima, Okrugli stol „Jezik u pravu“, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, knjiga 20, Zagreb, 2013, str. 49.

2 | Problematika uporabe jezika v zakonih in drugih predpisih je posebna raven, ki se ji tu ne morem posvetiti, čeprav gre za posebej pomembno področje. Zato napotujem na publikacijo, navedeno v prejšnji opombi, v kateri je ta problematika obsežneje obravnavana.

predolge. Sudski poslovnik (poslovnik sodišč) vsebuje določbo, v kateri je navedeno, da „mora biti besedilo sodnih odločb in drugih pisanj jedrnato in jasno“.³ Jedrnatost pomeni, da mora sodna odločba vsebovati le tisto, kar je predpisano, pravno gledano pa le tisto, kar je potrebno za konkretno pravno problematiko. Jedrnatost sodne odločbe je v prvi vrsti odvisna od poznavanja prava, torej tega, kar je pomembno za pravno razsežnost odločbe. Jasnost pomeni, da mora biti odločba razumljiva, in sicer ne le za pravnike, ampak tudi za stranke in za vse, ki jo berejo. Na jasnost močno vplivajo stil pisanja, izbira besed in pravilna uporaba hrvaškega standardnega jezika, ki vsebuje pravila in normativne ravni (pravopis, slovnica, besedišče in stil).

4. V sodnih odločbah je obvezna uporaba pravne terminologije, oziroma – kot je določeno v Sudski poslovnik (poslovnik sodišč) – je „obvezna uporaba zakonskih izrazov“⁴. To je tudi razumljivo, ker gre za uporabo prava, pravno izrazoslovje pa ima jasno vsebino in pomen. Zato v sodnih odločbah ni dobro pisati „vještvo“, ker je zakonski izraz za dokazovanje z izvedenci „vještačenje“. Prav tako za raztelesenje ni ustrezen izraz „razudba“, ampak „obdukcija“, namesto „obrazložba“ je treba za obrazložitev uporabiti izraz „obrazloženje“, za konec glavne obravnave v postopku med strankami pa ni prav reči, da je ta „dokončana“, ampak da je „zaključena“.

- 4.1 Poleg pravnega izrazoslovja pa je za razumevanje sodnih odločb pomembna tudi uporaba hrvaškega standardnega jezika. Hrvaški standardni jezik zagotavlja, da se osebe, ki govorijo hrvaški jezik, med seboj razumejo. Pri tem uporaba lokalizmov ni prepovedana, vendar je treba njihov pomen v sodnih odločbah pojasniti tako, da ga lahko vsi govorci razumejo. Izraz iz sodne odločbe „baltica je pronađena u ganjku“ (dobesedno: sekirica je bila najdena na balkonu) bodo razumeli govorci v hrvaškem Zagorju in Prigorju, v krajih hrvaškega primorja in Dalmaciji pa ne nujno. Nasprotno pa bosta izraza „pucao je iza štekata“ (dobesedno: streljal je iz za nadstreška) ali „droga je bila u buži ispod pitara“ (dobesedno: droga je bila v luknji pod cvetličnim loncem) v Dalmaciji jasna, v Zagorju ali Slavoniji pa morda ne. Zato je pomembna uporaba hrvaškega

3 | Člen 59(1) Sudski poslovnik (poslovnik sodišč) („Narodne novine“, št. 37/2014, 49/2014, 8/2015, 35/2015, 123/2015, 45/2016, 29/2017, 33/2017 – popravek, 34/2017, 57/2017, 101/2018, 119/2018, 81/2019, 128/2019, 39/2020, 47/2020, 138/2020, 147/2020, 70/2021, 99/2021 in 145/2021; v nadaljevanju: SP).

4 | Člen 59(4) SP.

standardnega jezika, ki s svojimi standardnimi izrazi in pravili pomaga pri pravilnem izražanju v pravnih besedilih in pri razumevanju teh pravnih besedil.

5. Pravil hrvatskega standardnega jezika se je treba naučiti. „Ničija baba ne govori hrvatski standardni jezik“ (dobesedno: ni ga, ki bi znal standardno hrvaščino), je v neki prigodi šaljivo izrekel ugleden hrvaški jezikoslovec. Žal v hrvatskem sistemu izobraževanja pravnikov na fakultetah ni predmeta, pri katerem bi bodoče pravnike poučevali o pravilih hrvatskega standardnega jezika in pomenu pravnega izražanja. Pravosudna akademija (pravna akademija) prireja delavnice, namenjene pravilni uporabi pravne terminologije in hrvatskega standardnega jezika. Delavnice so namenjene zaposlenim v pravosodju (sodnikom, državnim tožilcem, strokovnim sodelavcem).⁵
6. Hrvatski standardni jezik pozna pet funkcionalnih stilov: književnoumetniški, pogovorni, publicistični, administrativni in znanstveni. Pravna besedila se pišejo v administrativnem funkcionalnem stilu, za katerega so značilni „faktičnost, objektivnost, natančnost, jasnost, enostavnost, logičnost, jedrnatost, preglednost, analitičnost, nezaznamovanost in skladnost s pravili hrvatskega standardnega jezika“.⁶
7. Značilnosti administrativnega funkcionalnega stila bi morale biti vidne tudi v sodnih odločbah. Vendar ni vedno tako. V sodnih odločbah so poseben problem stavčne strukture. Pogosto gre za dolge povedi, ki jim laiki, pa tudi pravniki, težko sledijo, kaj šele razumejo. Poved, ki se razteza čez celo stran, je praktično neberljiva in nerazumljiva. Zato morajo biti povedi v pravnih besedilih, sploh v sodnih odločbah, kratke in jasne. „Ako ljudi imaju red u glavi, lako će se jasno i izraziti“ (dobesedno: če v glavah ljudi vlada red, se bodo z lahkoto jasno izražali).⁷ Pravijo, da je kratko in jasno izraziti pravno argumentacijo umetnost. Jasen in jedrnat prikaz pravne argumentacije je večšina, ki se priuči in se razvija.

5 | <https://www.pak.hr/iz-godisnjeg-kalendara-programa-pa-2/>.

6 | Marin Mrčela, Kristian Lewis: I u pravu treba biti u pravu – o jeziku hrvatskih pravnih tekstova, Hrvatski jezik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2017, št. 3, str. 32.

7 | Nives Opačić, <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/nives-opacic-poplava-stranih-izraza-lakse-siri-kod-ljudi-koji-pate-od-sindroma-manje-vrijednosti-a-da-je-hrvate-briga-za-pravopis-odavno-bi-ga-naucili-1082177>.

- 7.1 Poseben problem so opisi dejanskega stanja kaznivih dejanj, zlasti ko gre za gospodarska kazniva dejanja. Ti opisi pogosto obsegajo tudi več strani in vsebujejo tudi dele, ki s pravnega vidika niso potrebni. Tradicionalno opisovanje dejanskega stanja v eni povedi je treba opustiti in preiti na model, v okviru katerega bo dejansko stanje opisano v več povedih, zaradi česar bo bolj jasno. Poleg tega bi bilo s tem olajšano tudi vodenje postopka, zlasti pa dokazovanje oziroma ugotavljanje odločilnih dejstev v postopku.
- 7.2 Dolge povedi niso posebnost hrvaške pravne prakse. Najdemo jih tudi v odločbah Sodišča Evropske unije.⁸ Seveda pa obstajajo tudi primeri odločb, v katerih so povedi večinoma kratke, zaradi česar so te tudi bolj jasne.⁹
8. Poleg dolgih povedi se v sodnih odločbah pogosto pojavljajo izrazi (besedne zveze), ki odvrtaajo pozornost. Pleonazmi, kot so „no međutim“ (vendar pa), „čak štoviše“ (celo še več), „kako i na koji način“ (kako in na kakšen način), „zato jer“ (zato ker), „javno objaviti“, „vremensko razdoblje“ (časovno obdobje) ali še huje „vremenski period“ (časovna doba) morda ne vplivajo na pravno razumevanje, vendar vsekakor dajejo vtis o tistem, ki je sodno odločbo sestavil.

III. Tuja pravna terminologija in večjezičnost

9. To področje lahko obravnavamo na treh ravneh: vnos tuje (pravne) terminologije v hrvaški pravni sistem, prevodi tujih pravnih besedil v hrvaščino in obratno ter večjezičnost pri uporabi predvsem evropskega prava.
10. Pri uporabi tuje pravne terminologije gre predvsem za tujke, ki se vnašajo v hrvaška pravna besedila. Eden od primerov je beseda „transparentan“ (pregleden), ki ima v hrvaščini več pomenov – „prosojen, prozoren, ki se lahko

8 | Na primer izrek sodbe v zadevi C-128/18 z dne 15. oktobra 2019. Izrek ima pet odstavkov, prva poved v prvem odstavku pa je dolga 13 vrstic.

9 | Na primer sodba Westminster Magistrates' Courta z dne 23. aprila 2018. Sodba ima 17 strani, razdeljenih na 86 točk. Najdaljša točka je dolga 13 vrstic, vendar ima sedem povedi. Poleg tega je ta sodba seveda napisana v angleščini, ampak na način, da jo z lahkoto razume tudi nekdo, ki mu to ni materni jezik in ima povprečno znanje angleščine. V sodbi je en izraz, ki ga je morda treba preveriti v slovarju, in sicer v povedi „That sort of case is a far cry from the fraud alleged in this case“ (*far cry is something notably different*, torej nekaj bistveno drugačnega).

opazi, pregleden, očiten“, v prenesenem pomenu pa tudi „lahko razumljiv“. Mnogi prevodi predpisov prava Unije vsebujejo prav to besedo.¹⁰ Zato ni nenavadno, da jo najdemo na primer v Zakon o tržištu kapitala (zakon o kapitalskih trgih), v katerem je določeno, da „tržište ima jasna i transparentna pravila“ (za trg veljajo jasna in pregledna pravila).¹¹

10.1 Pogosto se govori in piše o „implementaciji“ in „transponiranju“, čeprav ni jasno, kaj ni prav s hrvaškima besedama „primjena“ (izvajanje) in „prenošenje“ (prenos), saj gre pri izvajanju ali prenašanju predpisov prava Unije v hrvaški pravni sistem prav za to.

10.2 Poseben problem je uporaba tujih besed v naslovih hrvaških zakonov. Tako imamo Zakon o faktoringu, v katerem je angleška beseda *factoring* preprosto prenesena v hrvaški jezik.¹² Še hujše je v zvezi z zakonom, pri katerem se angleške besede sploh niso poskušale prenesti v hrvaški jezik, tako da imamo Zakon o *leasingu*.¹³ Res je, da pravnega pomena teh angleških besed morda ni mogoče izraziti z eno hrvaško besedo. Ni pa znano, ali so se vsaj poskušale najti ustrezne besede hrvaškega jezika, ki bi jih bilo mogoče uporabiti v naslovih zakonov. To bi bilo potrebno tudi zato, ker Ustav Republike Hrvatske (ustava Republike Hrvaške) vsebuje določbo, v kateri je navedeno, da se v Republiki Hrvaški za uradne namene uporablja hrvaščina.¹⁴ Tako se zdi, da je naslov teh zakonov v nasprotju s hrvaško ustavo.

10 | Direktiva 2004/109/EZ Evropskega parlamenta i Vijeća od 15. prosinca 2004. o usklađivanju zahtjeva za **transparentnošću** u vezi s informacijama o izdavateljima čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu (Direktiva 2004/109/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 15. decembra 2004 o uskladitvi zahtev v zvezi s preglednostjo informacij o izdajateljih, katerih vrednostni papirji so sprejeti v trgovanje na reguliranem trgu), Uredba (EU) 2017/2402 Evropskega parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2017. o utvrđivanju općeg okvira za sekuritizaciju i o uspostavi specifičnog okvira za jednostavnu, **transparentnu** i standardizirano **sekuritizaciju** (Uredba (EU) 2017/2402 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. decembra 2017 o določitvi splošnega okvira za listinjenje in o vzpostavitvi posebnega okvira za enostavno, pregledno in standardizirano listinjenje) itd. O „sekuritizaciji“ (listinjenje) kot pretvorbi neprenosljivih finančnih instrumentov v prenosljive instrumente, to je vrednostne papirje, na tem mestu ne bom podrobneje razpravljajal.

11 | Člen 110(3), točka 2, navedenega zakona.

12 | Zakon o faktoringu (zakon o faktoringu), Narodne novine, št. 94/2014, 85/2015 in 41/2016.

13 | Narodne novine, št. 141/2013.

14 | Člen 12 Ustava Republike Hrvatske (ustava Republike Hrvaške), <https://www.usud.hr/hr/ustav-RH>.

11. V okviru postopka evropeizacije hrvaškega prava oziroma prilagajanja evropskemu pravnemu redu je bilo treba veliko število naših predpisov prevesti v angleščino. To delo je bilo opravljeno na hitro, tako kot je bilo veliko število zakonov sprejetih po nujnem postopku. Ta hitrost je pripeljala tudi do smešnih prevodov. Kot primer, Vrhovni sud (vrhovno sodišče) je v osnutku nekega dokumenta prevedeno kot „Vrhunsko igralište“ (dobesedno: vrhunsko igrišče). Določba SP, ki govori o spajanju strani sodne odločbe s šivanjem ali lepljenjem, je bila najprej prevedena tako, da so bile strani prevedene kot *leaves*, kar je dalo misliti, da je sodna odločba sestavljena iz listja.
- 11.1 V obratnih položajih – poleg že navedenih nespretnosti pri prevodu angleških besed *transparent*, *implementing in transposing* – obstajajo resnejše težave. Na primer, ni jasno, zakaj je *Advocate General* (v nemščini *Generalanwalt in* v francoščini *avocat général*) preveden kot „nezavisni odvetnik“ (dobesedno: neodvisni odvetnik). Njegova naloga je pomagati Sodišču.¹⁵ To mora početi „nepristransko in neodvisno“. ¹⁶ Gre torej za pomočnike ali svetovalce Sodišča, tako da „nezavisni odvetnik“ ni *Independent Lawyer*, *Unabhängiger Anwalt* ali *avocat indépendant*.
- 11.2 Veliko težavo v sodni praksi je povzročil napačen prevod člena 267(1) Pogodbe o delovanju Evropske unije (v nadaljevanju: PDEU). Ta določba se v angleščini glasi: *The Court of Justice of the European Union shall have jurisdiction to give preliminary rulings concerning: [...]* V francoščini se glasi: *La Cour de justice de l'Union européenne est compétente pour statuer, à titre préjudiciel: [...]* Nemška različica pravi: *Der Gerichtshof der Europäischen Union entscheidet im Wege der Vorabentscheidung: [...]* Vse tri različice torej govorijo o pristojnosti Sodišča Evropske unije, da sprejme predhodno odločbo.
- 11.2.1. Hrvaški prevod te določbe pa se glasi „*Sud Europske unije nadležan je odlučivati o prethodnim pitanjima koja se tiču...*“ (dobesedno: Sodišče Evropske unije je pristojno za odločanje o predhodnih vprašanjih v zvezi z [...]). Ta napačen prevod je povzročil, da je bila določba evropskega prava prenesena v Zakon

15 | Člen 19(2) Pogodbe o Evropski uniji, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M019>.

16 | Člen 252(2) PDEU.

o kaznenom postopku (zakon o kazenskem postopku) in napačno uvrščena v določbo, ki se nanaša na predhodna vprašanja (člen 18 tega zakona). To pa je pripeljalo do napačne uporabe evropskega prava v sodni praksi, ki je bila popravljena s poznejšo razlago in spremembo tega zakona.¹⁷

12. Nazadnje, pomen večjezičnosti je zlasti očiten po sprejetju sodbe Sodišča v zadevi *CILFIT II*¹⁸. V tej sodbi je navedeno, da mora nacionalno sodišče pri odločanju, ali bo vložilo predlog za sprejetje predhodne odločbe, „upoštevati razlike med jezikovnimi različicami“ določbe evropskega prava, v zvezi s katero vlaga ta predlog. Pokazalo se bo, kako bo to izgledalo v praksi oziroma kako bo grški sodnik upošteval estonsko različico dane določbe.

IV. Sklepna misel

13. Problematika uporabe jezika v pravu je občutljivo in pomembno področje. Tu so nakazane le nekatere težave, katerih rešitve bi lahko prispevale k boljši razlagi in uporabi prava ter boljšemu razumevanju sodnih odločb. Izhodišče je ozaveščanje o potrebi po spremembah, na primer glede pravilne razlage in uporabe pravnih izrazov, pa tudi jezikovnih stilov in pravil. Zavzemam se za pisanje jasnih in jedrnatih odločb. Uporaba kratkih povedi po merilu „ena misel – ena poved“ je lahko prvi korak v pravo smer. Vendar je za pravilno uporabo jezika v pravu nujno sodelovanje med pravniki in jezikoslovci. To se ne nanaša le na občasno sodelovanje pri strokovnem in znanstvenem delu, ampak tudi na nadaljevanje vseživljenjskega izobraževanja oseb, ki delujejo v pravosodju. Poleg tega se zdi nujno uvesti sistemsko urejeno izobraževanje bodočih pravnikov na način, da bi imele pravne fakultete poseben predmet, ki bi se nanašal na pravilno uporabo jezika in pravne terminologije.

17 | Več v zvezi s tem: Marin Mrčela: Utjecaj odluka europskih sudova na odluke hrvatskih sudova u kaznenim predmetima, Okrugli stol „Europska budućnost hrvatskoga kaznenog pravosuđa“, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, Knjiga 44, Zagreb 2018., str. 69–77. S spremembo tega zakona je bil predlog za sprejetje predhodne odločbe odstranjen iz člena 18, ki se nanaša na predhodna vprašanja, in umeščen v posebno določbo člena 18a („Narodne novine“ št. 126/2019).

18 | C-561/19, ECLI:EU:C:2021:799.

Večjezičnost nekega življenja

— **Prof. dr. Barbara Pozzo**

Barbara Pozzo je od leta 2001 profesorica primerjalnega zasebnega prava na univerzi Insubria (Università degli Studi dell'Insubria, Como, Italija), kjer je bila predstojnica oddelka za pravo, ekonomijo in kulture (2015–2021), zdaj pa je rektorjeva pooblaščenka za enakost spolov in enake možnosti. Od leta 2016 je koordinatorka doktorskega študija za mednarodne in interdisciplinarne raziskave na področju prava in humanistike. Leta 2018 je pridobila Unescovo katedro „Gender Equality and Women’s Rights in the Multicultural Society“ (enakost spolov in pravice žensk v večkulturni družbi). Je polnopravna članica mednarodne akademije za primerjalno pravo (International Academy of Comparative Law, IACL), članica vodstva italijanskega združenja za primerjalno pravo (Società Italiana di Diritto Comparato, SIRD) in članica italijanskega upravnega odbora društva Association Capitant – Amis de la Culture Juridique Française.

Uvod

Pogosto sem se spraševala, ali je bila odločitev, da se bom v okviru svoje akademske dejavnosti profesorice primerjalnega zasebnega prava ukvarjala z večjezičnostjo, (vsaj delno) odvisna od tega, da sem odraščala v večjezičnem okolju. To okolje je imelo v različnih obdobjih svoje prednosti in slabosti, vendar me je vedno navduševalo.

Zaradi dela, ki so ga opravljali starši, sem rojena v Kalkuti, v času odraščanja sem bila razpeta med Milanom in Rimom, od vrtca do mature pa sem obiskovala švicarsko šolo, v kateri je bil prvi jezik poučevanja nemščina, sledili pa sta francoščina in angleščina. Moji starši te šole verjetno niso izbrali, ker imamo daljne prednike, ki so bili Švicarji, ampak predvsem zato, ker so bili prepričani, da dobra izobrazba zahteva znanje tujih jezikov.

Priložnosti, ki izhajajo iz znanja tujih jezikov, sem kmalu spoznala. Ko so se starši doma pogovarjali in niso želeli, da bi jih hčerke razumele, so se pogovarjali v *hindijščini*; vendar pa smo jim dekleta kaj kmalu vrnila z enakim orožjem – ko smo želele kaj obdržati zase, smo se pogovarjale v *nemščini*, ki je starši niso znali ... Na veliko razočaranje predvsem mame, ko je ugotovila, da se ji naložba maščuje.

Kot sem že omenila, je imelo to, da sem kot Italijanka študirala v Italiji, vendar v tuji šoli, svoje prednosti in slabosti. To je pomenilo, da sem se brez težav prek igre že od malega učila zapleten jezik, kot je nemščina. Pomenilo pa je tudi, da se v tem jeziku nisem mogla sporazumevati s starši, kar me je nedvomno zmedlo, ko je postajalo učenje jezika bolj zapleteno in ni bilo dovolj, da se naučim pesmico iz vrtca, ampak se je bilo treba spopasti z besedili Goetheja, Schillerja ter pozneje Manna, Dürrenmatta in številnih drugih. Poleg tega se je bilo treba od sedmega razreda naprej učiti tudi latinščino, ki jo je poučeval nemško govoreči učitelj. Šola je bila zelo zahtevna in nas je zaposlila vse dopoldneve, pa tudi nekatere popoldneve v tednu, in je bila za številne med nami pravi izziv, zlasti če se je v družini govorilo samo italijansko.

Čeprav sem se kot mladostnica pritoževala nad tem posebej strogim in zahtevnim okoljem, sem morala kot odrasla priznati, da me je šolanje izjemno obogatilo: zavedanje, da različni jeziki zvenijo različno, imajo različne pojme, različne načine izražanja in različne prisposodbe, včasih pa tudi velike kulturne razlike, me je spremljalo med odraščanjem ter je v meni nedvomno zbudilo neko radovednost in pripravljenost sprejemati drugačnost, razlike. Če kot otrok razmišljaš, zakaj si v italijanščini in francoščini lačen kot volk (*faim de loup*), v nemščini pa kot medved (*Bärenhunger*), lažje razumeš, da se lahko tudi na pomanjkanje hrane gleda na različne načine. Otroka, ki se prvič nauči, kako se nekaj reče,

si pogosto poskuša predstavljati, iz česa to izhaja, pa tudi primerjati: če torej to, da se izgubiš v kozarcu vode (perdersi in un bicchier d'acqua), zveni smešno, pa se zdi precej bolj tragična usoda tistega, ki se utopi v luži (in einer Pfütze ertrinken).

Pogosto se spomnim, kako je mama, ko sem imela enajst let in sem obiskovala osnovno šolo, preverjala, ali sem naredila vse naloge in zlasti ali pozorno sledim pouku. Če povem po pravici, ni bilo vedno preprosto razložiti v italijanščini, kaj smo se v šoli učili v nemščini, ker so postajali v višjih razredih pri nekaterih predmetih tudi izrazi vse bolj abstraktni in zapleteni, v italijanskem pogovornem jeziku pa nanje še nisem naletela, tako da mi je včasih v jeziku, ki ga je bilo mogoče v vseh pogledih šteti za moj materni jezik, zmanjkalo besed, poznala pa sem strokovni izraz v nemščini. Mama, ki je bila po duši kot kakšen pruski *Feldmarschall*, me je po navadi spraševala, kaj smo se v šoli učili, jaz pa sem morala natančno odgovoriti. Spomnim se, kako nam je nekoč učitelj razlagal *Völkerwanderungen*, in dobro sem razumela, za kaj gre, vendar tega pojma v tistem trenutku nisem znala prenesti v italijanščino. Zato sem mami približno prevedla dve besedi, iz katerih je ta zloženka sestavljena, in povedala, da se učimo o obdobju, ko so se ljudstva (*Völker*) sprehajala (*wandern*) po Evropi.

„Kako so se sprehajala? Katera ljudstva?“ se je začudila mama.

„Seveda,“ sem takoj odgovorila, „Vizigoti in Ostrogoti ter Burgundi in Franki so se ‚sprehajali‘ po Evropi“.

Mama, ki je bila vedno bolj presenečena, je vprašala: „Da vam ni morda profesor razlagal o vdorih barbarov?“

„Kje pa! To niso bili vdori, sploh pa ne barbarski! Ta ljudstva so se selila, ker so se morala!“

„Mogoče se je njim zdelo tako, za tiste pa, ki so zaradi teh ‚sprehodov‘ trpeli, so bili to čisto pravi vdori.“

Čeprav me je mama, ki se je o tem svojčas učila v italijanski šoli, popravila, pa v tisti lepi „nevtralni“, skoraj pesniški besedi *Wanderungen*, ki me je spominjala na sprehode po gozdu, nisem uspela najti tiste sovražnosti in agresivnosti, ki ju je v meni vzbujala beseda „vdor“.

Dolgo časa je trajalo, da sem dojela, kako pomemben je „zorni kot“ in da besede skrivajo globok pomen, ki je skozi stoletja postal večplasten, in kako dobesedni prevod iz enega jezika v drugega ne zmore vedno prenesti tiste celote vrednot, ki so izoblikovale izraze in

pojme. Tudi če danes na Wikipediji poiščemo besedo *Völkerwanderungen* (preseljevanje ljudstev) in nato ustreznico v italijanščini, še vedno najdemo članek z naslovom *Invasioni barbariche* (Vdori barbarov) oziroma *Invasions barbares* v francoščini in *invasiones bárbaras* v španščini, kar kaže na to, da so južnoevropska ljudstva te „sprehode“ doživljala veliko bolj dramatično kot pa germanska.

Če že od malega uporabljamo več jezikov, pridobimo izkušnje in doživetja, ki nam odpirajo nova obzorja in bogatijo življenje, ne glede na to, kateri poklic bomo opravljali; tudi poklic pravnika, ki sem ga po končani gimnaziji izbrala sama.

Jeziki, pravo, primerjava

V klasičnem programu pravne fakultete, ki sem ga obiskovala v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, učenju tujih jezikov ni bilo namenjenih veliko ur. Študentje so prejeli klasično izobrazbo in verjetno so bili bolj podkovani v grščini in latinščini kot v katerem od evropskih jezikov. Projekt Erasmus se še zdaleč ni izvajal, zamisel o obiskovanju dela predavanj v tujini pa je bila videti nerealna. Glavna pozornost je bila namenjena spoznavanju nacionalnega prava za izobraževanje bodočih sodnikov, odvetnikov in notarjev.

Vendar so predavanja iz primerjalnega prava, ki so postajala v tistih letih vse uspešnejša, nato pa postala obvezna za vse italijanske študente, kaj kmalu pokazala, da analiza in študij katerega koli tujega pravnega sistema zahtevata znanje tujih jezikov.

Tisti, ki smo imeli srečo, smo lahko ob spodbudi kakšnega razsvetljenega profesorja obiskovali *Faculté Internationale de Droit Comparé* v Strasbourgu, na kateri smo imeli priložnost srečati nemške, angleške, francoske in belgijske profesorje in študente, pa tudi poljske, češkoslovaške in madžarske, ki še niso bili državljani Evropske unije, ter smo se lahko tako srečali tudi s kulturno, jezikovno in politično realnostjo – še prej kot s pravno – ki so bile povsem drugačne od tistih, ki smo jih poznali.

Takrat, sredi osemdesetih let, ko se je začelo pojavljati zanimanje za primerjalno pravo, so bili tisti, ki so že govorili nekaj tujih jezikov, nedvomno v prednosti, če so se odločili za akademsko pot na tem področju, in ni slučajno, da so se komparativisti, ki so se izobraževali v tistem okolju, močno zanimali za vprašanje pravnega prevajanja, saj so se pri študiju *drugačnosti* in *različnosti* znotraj pojava prava kot prvi – očitno in nujno – srečali z vprašanjem jezika.

Pri študiju pravnega prevajanja je bil primerjalni vidik povezan z zgodovinskim vidikom. Prvič zato, ker je bilo za razumevanje obstoječih prevajalskih težav ključno razumeti razvoj pravnega besedišča in nastanek različnih nacionalnih pravnih jezikov z zgodovinskega vidika. Drugič zato, ker lahko šele z zgodovinskega vidika vidimo, kako so nekatere besede pridobile ali izgubile določen pomen, kar kaže na to, da lahko pravni jezik v celoti razumemo šele v povezavi z določenim kulturnim ozadjem.

Od konca osemdesetih let, ko se je razvil program Erasmus, in pozneje, ko so se uveljavili dvojni nazivi oziroma tisti dvonacionalni študijski programi, ki jih organizirajo univerze dveh različnih držav, je postalo poučevanje tujih jezikov tudi na pravnih fakultetah postopoma vse bolj prisotno.

Hkrati je bila evropska razsežnost prava vključena v vse sektorje poučevanja prava, pri čemer se je pozornost osredotočila na jezikovne vidike, ki se pojavijo vsakokrat, ko se mora nacionalni zakonodajalec spopasti s prenosom prava Evropske unije v nacionalni jezik. Ta vidik je postal bolj zapleten zlasti po letu 2004, ko je k Evropski uniji pristopilo deset novih držav in se je število uradnih jezikov povečalo na 24, ter po nedavnem prenehanju izvzetja za irski jezik.

V Italiji na dodiplomskem študiju prava že obstajajo predavanja pravnega jezika in – sicer redkeje – pravnega prevajanja, ki študentom omogočajo, da spoznajo vedno bolj nadnacionalno razsežnost prava in da se seznani s težavami, pa tudi z nedvomnim intelektualnim interesom dialoga med različnimi pravnimi kulturami. Na podiplomski ravni so vse pogostejši programi pravnega prevajanja na določenih pravnih področjih, znanstveni doktorati pa z interdisciplinarnim pristopom odpirajo dialog med pravniki in jezikoslovci. Izobrazba italijanskih pravnikov je v primerjavi s tisto izpred nekaj desetletij vedno bolj evropsko usmerjena, neposredna posledica tega pa je večjezičnost.

Poučevanje večjezičnosti za pravnike prihodnosti

V tej novi razsežnosti programov študija prava, ki je že preseгла nacionalne okvire, je pri izobraževanju mladih pravnikov pomembno predstaviti težave in možnosti evropske večjezičnosti.

Po eni strani je namreč treba razumeti dobre in slabe strani pravnega prevajanja ter zapletenost prevajanja strokovnih izrazov, ki so se razvijali več stoletij, iz enega jezika v drugega, in opozarjati na lažne prijatelje ter na neizprosno in mikavno nekaterih izrazov, ki so in ostajajo neprevedljivi. Kako bi na primer prevedli pojem „interessi

legittimi“, ki je za nas Italijane odločilno merilo za določanje pristojnosti upravnih sodišč v primerjavi z rednimi sodišči, v kateri koli drug evropski jezik?

Po drugi strani pa je pomembno poudariti tudi politično vlogo jezika v postopku harmonizacije prava v Evropi. Prevajanje v večjezičnem okolju namreč ne pomeni samo prevodov med različnimi evropskimi jeziki, ampak tudi doseganje skupnih ciljev večjezične zakonodaje in zlasti harmonizacijo prava.

Današnja paradigma torej presega binarno logiko prevajalca iz enega jezika v drugega, kar je, čeprav zapletena, že tisočletna praksa. Izziv, ki ga večjezičnost zastavlja novim generacijam, je drugačen in izhaja iz zamisli, da morajo evropski predpisi, ko so sprejeti v 24 uradnih jezikih in preneseni v 28 (oziroma žal po brexitu 27) državah članicah, doseči povsod enak rezultat in podeliti enake pravice vsem evropskim državljanom.

Večjezično ozadje našega evropskega doma je bogato in zapleteno. Na eni strani temelji na trdnih temeljih. Prvi je potrditev načela „uradne večjezičnosti“ oziroma enakopravnosti jezikov, ki je očitna posledica načela, da so vsi jeziki enakovredni, ne glede na število govorcev, kar ne pomeni samo, da morajo biti vsa zakonodajna besedila sprejeta v vseh uradnih jezikih, ampak tudi, da so vse jezikovne različice istega zakonodajnega akta enako verodostojne. Tudi Sodišče Evropske unije je v ustaljeni sodni praksi potrdilo, da ena različica zakonodajnega besedila Skupnosti v enem jeziku ne more biti sama po sebi nadrejena drugim jezikovnim različicam, ker enotna uporaba prava Unije zahteva, da se pri razlagi upoštevajo tudi druge jezikovne različice (glej sodbi z dne 12. novembra 1969, Stauder, 29/69, [EU:C:1969:57](#), točka 3, in z dne 17. julija 1997, Ferriere Nord/Komisija, C-219/95 P, [EU:C:1997:375](#), točka 15).

Po drugi strani se je treba zavedati, da uradna večjezičnost večinoma temelji na pravni fikciji in zlasti na predpostavki hkratnega pisanja in enakosti vseh jezikovnih različic, kar se v resnici skoraj nikoli ne zgodi. Poleg tega, ker bi moralo s hkratnim pisanjem v več jezikih nastati besedilo, ki izraža pomen in proizvaja učinke, ki jih želi doseči evropski zakonodajalec, ter ker se zanesljivost verodostojnega besedila meri s konkretno razlago in uporabo, bi moral biti cilj pisanja v več jezikih to, da se pripravijo besedila, ki jih vsa sodišča razlagajo in uporabljajo enako v vseh različnih nacionalnih okvirih. Vendar pa je verjetnost, da bodo prevajalci v različnih jezikovnih različicah zagotovili enak pomen zakonodajnega akta, manjša, če različna besedila nimajo enakega referenčnega sistema, ne glede na uporabljeni jezik. Skupni referenčni sistem v Evropi pa še ni dano dejstvo, ampak ga šele gradimo.

Evropska večjezičnost je edinstvena pustolovščina. Edinstvena je zato, ker doslej še nobena pravna ureditev ni delovala s 24 uradnimi jeziki, ki omogočajo 552 jezikovnih kombinacij, saj se lahko in se mora vsak jezik prevesti v 23 ostalih. Edinstvena torej, vendar tudi izvedljiva. Izvedljiva pa je, ker mi, Evropejci, združeni v raznolikosti, vanjo verjamemo.

Latvijski jezik in večjezičnost v Latviji

— **Prof. Sanita Osipova, dr. iur.**

Sanita Osipova je sodnica, doktorica prava in univerzitetna profesorica. V obdobju od avgusta 2011 do februarja 2022 je bila sodnica Ustavnega sodišča Republike Latvije, podpredsednica navedenega sodišča, od oktobra 2020 do februarja 2022 pa predsednica Ustavnega sodišča. Leta 2006 je bila imenovana za profesorico pri katedri za teorijo in zgodovino prava na pravni fakulteti univerze v Latviji. Njena znanstvena dejavnost vključuje predavanja na nacionalnih in mednarodnih znanstvenih kongresih ter več kot 100 objav s področja teorije in zgodovine prava, ustavnega prava, sociologije prava in pravne etike. Leta 2020 je Sanita Osipova prejela naziv „Evropska osebnost leta 2020 v Latviji“. 19. januarja 2021 je prejela nagrado Arveds Švābe za latvijsko zgodovino, ki jo podeljuje Latvijska akademija znanosti, za serijo člankov „Narod, jezik, pravna država: na poti v jutrišnji dan“. Od leta 2021 je dopisna članica Latvijske akademije znanosti.

„... eden največjih čudežev: RADOST PISANJA.

*Roka piše vse vrste znakov, riše navpične in vodoravne črte
ter tako oblikuje zapletene miselne zgradbe, dostopne milijardam ljudi.“*

Zenta Mauriņa¹

Latvijci pravijo: „Domovina in materni jezik.“ To izraža naše prepričanje, da temelje posameznikove osebnosti tvorita zemlja, ki jo je posameznik podedoval od svojih prednikov, in jezik, ki mu omogoča, da je del svojega ljudstva. Ta dva dela – zemlja in jezik – zagotavljata kontinuiteto in obstoj naroda, ustvarjata most med preteklostjo in prihodnostjo ter povezujeta tisto, kar človek dobi od staršev, in tisto, kar ustvari v svojem življenju in prenese na svoje otroke.

Pomen jezika za oblikovanje posameznika in za družbeno življenje je težko preceniti. Posameznik se iz biološkega bitja spremeni v socialno bitje ravno zaradi jezika: ta oblikuje njegovo osebnost, postavlja temelje njegovega mišljenja, mu omogoča komunikacijo z drugimi ljudmi, odpira svet, v katerem je mogoče veliko stvari poimenovati in opisati. Jezik, v katerem se materializirajo misli in v katerem ljudje oblikujejo subtilne vzorce odnosov in sodelovanja, je eden od pogojev za nastanek in obstoj vsake organizirane družbe, tudi naroda. Jezik združuje različne posameznike v kolektivno in enotno celoto ter jim omogoča, da si delijo, skupaj delajo, sočustvujejo, se veselijo, žalujejo in tako oblikujejo kolektivno zavest, v kateri je prostor tako za velike misli kot tudi za močna čustva in krute izkušnje, ki so še posebej značilne za to kulturo. En jezik se od drugega ne razlikuje le po zvoku, strukturi in drugih lastnostih, ki so zanj značilne, temveč tudi po pojmi, ki jih pozna le določena družba, saj je jezik ogledalo kulture družbe. Jezik ločuje družbo od preostalega sveta, jo združuje v ljudstvo, jo združuje v narod. Nekaterih besed ni enostavno prevesti v druge jezike. V latvijskem jeziku je na primer ena od teh beseda *talka*, ki se nanaša na tradicijo brezplačne pomoči sosedom pri opravljanju pomembnih opravil, kot je spravilo sena ali krompirja. Jezik omogoča narodu, da si ustvari poseben občutek pripadnosti, ki ga razume samo on in ga lahko prenese na prihodnje generacije.

1 | Zenta Mauriņa. „Sirds mozaika“. Atbalsis. Rīga: Jumava, 2019, str. 50. Pisateljica in prevajalka Zenta Mauriņa (1897–1978) je utemeljiteljica in avtorica zvrsti latvijskega literarnega in filozofskega eseja.

„Brvi, ki so jih razpeli očeti očetov,
prečkajo otrokovi otroci;
otroci, prečkajte jih tako,
da se bodo ohranile vse življenje.“
*Latvijska ljudska pesem*²

Jezik je ključ do duše naroda. Vsak nov jezik, ki se ga naučimo, pa nam odpre vrata v edinstven in barvit svet, ki ga oblikuje druga kultura.

Niklas Luhmann je zapisal, da „družba ne more preseči meja, ki jih določa jezik“.³ Hkrati pa družba nenehno dopolnjuje jezik in širi te meje. Materni jezik se je treba učiti vse življenje, saj vsaka nova izkušnja, ki jo imamo, doda nove besede v jezik in odpre nove meje. Vsak nov jezik, ki se ga naučimo, prav tako širi obzorja našega duha.

Jezik je nedvomno bistvena značilnost, povezovalni element in vrednota družbe, ki omogoča njen obstoj. Izguba jezika bi pomenila tudi izgubo pomembnega dela njene identitete in kulturne dediščine. V vsaki kulturi je pomemben del te kulture povezan z besedami: folklor, literatura, filmi, besedila pesmi. To vključuje celotno pravno področje, torej pravna pravila, sodno prakso in doktrino, ki se oblikujejo z besedami. Izguba lastnega jezika pomeni tudi izgubo dela kolektivnega spomina.

Jezik je za latvijski narod še posebej pomemben, saj nas kot Latvijce že stoletja združuje le jezik. Razlago je treba iskati v zgodovini. Čeprav zgodovinske korenine Latvijcev segajo več kot tisoč let nazaj, je latvijska država, ki danes združuje in ščiti narod, pravkar praznovala stoletnico. Polovico od teh 100 let je bila Latvija okupirana. Skozi zgodovino so bila latvijska in livonska ozemlja del ozemelj Livonije, Poljske - Litve, Švedske in Ruskega imperija, nato pa je Latvijo zasedla Zveza sovjetskih socialističnih republik, livonska mesta pa so bila v srednjem veku člani Hanzeatske zveze. Od 13. stoletja, ko je bila v današnji Latviji ustanovljena prva državna tvorba, so oblasti z ljudmi govorile v tujem jeziku. V latvijske in livonske dežele so z osvajalci postopoma prihajale latinščina,

2 | Izraz „ljudska pesem“ (iz nemškega „Volkslied“) se je v mednarodnem kulturnem toku uveljavil s pisanjem razsvetljenskega filozofa in pisatelja Johanna Gottfrieda Herderja (prvič omenjen leta 1773). V širšem smislu so latvijske ljudske pesmi vsa pevska folklor, ki se med ljudmi prenaša ustno, vendar se ta pojem pogosto uporablja za najstarejši del pevske folklor: tako imenovane klasične ljudske pesmi, za katere je sinonim *dainas* (iz litovske „dainà“ (pesem)).

3 | Луман, Н. Общество как система. Москва: Логос, 2004, с. 45.

nemščina, švedščina, poljščina in ruščina. Poleg tega v nekem obdobju niso bili vsi naši predniki podrejeni eni javni oblasti, saj so bili razdeljeni med različne države. V 17. stoletju, na primer, so državniki na ozemljih naših prednikov govorili deloma poljsko in deloma švedsko, osvajalci pa so spoštovali privilegije lokalnega plemstva, ki so zajemali uporabo nemščine v lokalni upravi. V 18. stoletju so bili naši predniki, ki so bili združeni v Ruskem imperiju, razdeljeni na različne pokrajine. V baltskih provincah je bila do druge polovice 19. stoletja zaradi priznavanja lokalnih običajev uradni jezik nemščina, medtem ko je bila za vzhodne Latvijce – Latgalce, ki so bili del province Vitebsk – uradni jezik ruščina. Po drugi strani pa je katoliška cerkev v srednjem veku nagovarjala vernike v latinščini. Latvijski jezik se je v cerkvi uveljavil šele v 16. stoletju, ko so po reformaciji v luteranski cerkvi nastale latvijske kongregacije in so se pojavili prvi prevodi Svetega pisma v latvijščino.

Zgodovinske izkušnje Latvijcev so raznolike, večkulturne in večjezične, saj smo si stoletja prizadevali govoriti v tujih jezikih. Samo latvijski jezik in kulturna zapuščina, ustvarjena v tem jeziku, predvsem *dainas* (ali ljudske pesmi), sta nam pomagala prenašati idejo enotnosti skozi stoletja, gojiti in ohranjati lastno identiteto, ne da bi se porazgubili v velikih nacionalnih skupinah, iz baltskih plemen postati narod, končno (morda prepozno) priznati pravico Ugrofinov – Livoncev – do lastne identitete in sprejeti številne manjšine, ki so ostale skozi zgodovino, ter nazadnje, zasnovati in uresničiti sanje o lastni državi. Latvijski jezik kot ustavna vrednota in temelj ustavne identitete je zapisan v Ustavi Republike Latvije.⁴ „Identiteto Latvije v evropskem kulturnem prostoru že od nekdaj oblikujejo latvijska in livonska tradicija, latvijski način življenja, latvijski jezik ter univerzalne človeške in krščanske vrednote,“ je zapisano v preambuli Ustave.

Hkrati so se Latvijci zgodovinsko razvijali in živeli v večjezičnem prostoru, kjer številni ljudje govorijo več jezikov. Do druge polovice 20. stoletja so bili ti jeziki tradicionalno latvijščina, nemščina in ruščina, zdaj pa zaradi globalizacije nemščina izgublja prednost pred angleščino. Zakaj ti jeziki? Latvijščina, ker je od ustanovitve Republike Latvije leta 1918 določena kot državni jezik, v katerem se sporazumevajo Latvijci in pripadniki narodnih manjšin. Nemščina, ker je bila skoraj 700 let jezik javne uprave v večjem delu Latvije, jezik sodnih postopkov in jezik, v katerem se je bilo mogoče izražati. Poleg tega je v Latviji do leta 1939 živela pomembna nemško-baltska narodna manjšina. Ruščina,

4 | Latvijska ustavodajna skupščina je 15. februarja 1922 sprejela temeljni zakon Republike Latvije (ustavo), ki določa ustavne temelje latvijske države, organizacijo države in razmerja med posameznikom in državo.

ker je bila od konca 19. stoletja do ustanovitve latvijske države državni jezik. Tudi Rusi so bili v preteklosti pomembna manjšina, skupaj z Estonci, Litovci, Poljaki, Judi in Romi.

Latvijci in pripadniki drugih narodov so v Latviji že od nekdaj živeli drug ob drugem. Latvijska nacionalna kultura, ki se je razvila že pred ustanovitvijo latvijske države, je postala temelj kulture neodvisne države. Latvijske manjšinske kulture so začele svojo posebno razvojno pot po 18. novembru 1918, ko so etnokulturne skupine postale narodne manjšine, njihovi pripadniki pa državljani Latvije. Pravice narodnih manjšin se v Republiki Latviji spoštujejo že od ustanovitve države. S postavitvijo temeljev države je bila 17. novembra 1918 sprejeta politična platforma Ljudskega sveta,⁵ ki je določala: „V temeljnih zakonih bodo zagotovljene kulturne in nacionalne pravice narodnih skupin.“

Po ustanovitvi Republike Latvije je bil državni jezik sicer latvijščina, a je država s svojimi državljani komunicirala v treh jezikih, vključno z nemščino in ruščino. Latvijski, nemški in ruski jezik je bilo slišati tudi z zakonodajne tribune, saj so bile narodne manjšine zastopane v ustavodajni skupščini⁶ in pozneje v *Saeimi*.⁷ Latvijski pravniki so večinoma študirali v nemščini v Tartuju, v ruščini na univerzah v Moskvi, Sankt Peterburgu ali drugih univerzah ruskega imperija, v francoščini zunaj imperija, na primer v Parizu, medtem ko so nemško-baltski pravniki študirali na nemških univerzah. Latvijska pravna terminologija je bila še v povojih, prav tako je primanjkovalo pravne literature v latvijskem jeziku. Poleg tega so bili za pravno prakso potrebni usposobljeni odvetniki, ki so tekoče govorili vse tri jezike, saj so bile stranke različnih narodnosti. Že na prvem kongresu latvijskih pravnikov, na katerem so se leta 1932 zbrali latvijski pravniki vseh narodnosti, je bila sprejeta resolucija o pravnem izobraževanju: „Ob upoštevanju posebnih potreb študija pravne literature in posebnih okoliščin v Latviji sekcija za pravno izobraževanje in poklicni status pravnikov izraža željo, da se od diplomantov pravne fakultete L. U. (latvijska univerza) zahteva dobro znanje nemščine in ruščine.“⁸ Večjezičnost v javni upravi in izobraževanju se je v Latviji nadaljevala do leta 1934,

5 | Prvi in najvišji začasni zakonodajni organ Republike Latvije (do sklica latvijske ustavodajne skupščine) v letih 1918–1920.

6 | Prvi izvoljeni parlament, ki je deloval od 1. maja 1920 do 7. novembra 1922, je začel obdobje parlamentarne demokracije v Republiki Latviji.

7 | Predstavniško telo latvijskega ljudstva (parlament), ki opravlja zakonodajno funkcijo in ga sestavlja 100 predstavnikov ljudstva (poslancev *Saeime*).

8 | Jurovska, O. Pirmais juristu kongress. *Atreferējums. Jurists*, 1932, št. 1 (35), str. 10.

ko je državni udar⁹ Kārļa Ulmanisa pripeljal do utrditve nacionalne države, v kateri se je uporabljal samo latvijski jezik.

Med sovjetsko okupacijo je bilo ozemlje Latvije podvrženo prisilni večjezičnosti. Čeprav je Sovjetska zveza nadaljevala politiko rusifikacije, ki jo je v drugi polovici 19. stoletja začel Ruski imperij, in je moralo prebivalstvo na vseh zaselenih ozemljih znati ruščino, so prebivalci združenih republik ohranili možnost uporabe maternega jezika, tudi v zakonodaji in sodnih postopkih. V Sovjetski socialistični republiki Latviji so se otroci v šoli učili ruščino in latvijščino ter tuji jezik: najpogosteje nemščino ali angleščino, redkeje francoščino.

Latvija po ponovni pridobitvi neodvisnosti sicer krepi uporabo latvijščine kot uradnega jezika, vendar spodbuja tudi razvoj manjšinskih kultur in večjezičnosti. Ustavno sodišče je poudarilo: „Člen 114 Ustave izraža vsebino načela dostojanstva narodnih manjšin, ki je določeno v preambuli Ustave. Zato je poleg latvijskih vrednot zaščiten tudi edinstvenost narodnih manjšin.“¹⁰ Latvija priznava, da mora država otroku, ki pripada narodni manjšini, zagotoviti pravico do učenja maternega jezika na zgodnji stopnji izobraževanja. To pomeni, da mora država otrokom zagotoviti možnost, da se med seboj sporazumevajo v svojem maternem jeziku. To se lahko zagotovi tako, da se otrokom omogoči učenje maternega jezika na predšolski in osnovnošolski stopnji izobraževanja oziroma da jih na teh stopnjah poučujejo v tem jeziku.¹¹

S pristopom Latvije k Evropski uniji je latvijščina postala eden od uradnih jezikov Evropske unije. Latvija še naprej goji tradicijo večjezičnosti, vendar zdaj v okviru temeljnih svoboščin Evropske unije in demokratične pravne države. Zlasti interakcija latvijskih državljanov z drugimi državljani Unije in prosto gibanje na ozemlju Evropske unije spodbujata latvijske državljane, da si še naprej želijo ohranjati dolgoletno latvijsko tradicijo večjezičnosti.

Latvijci so skozi zgodovino ohranjali svojo nacionalno identiteto in govorili latvijski jezik, hkrati pa so se učili tuje jezike, tako pod prisilo, ko so jim vladali tuji gospodarji,

9 | V noči s 15. na 16. maj 1934 je skupina zarotnikov pod vodstvom predsednika vlade Kārļa Ulmanisa izvedla državni udar. Zaradi tega je bila Ustava začasno razveljavljena, Saeima razpuščena, vlada reorganizirana in uvedeno je bilo vojno stanje. Tako je bil v Republiki Latviji vzpostavljen avtoritarni režim.

10 | Sodba Ustavnega sodišča Republike Latvije z dne 23. aprila 2019 v zadevi št. 2018-12-01, točka 23.

11 | Sodba Ustavnega sodišča Republike Latvije z dne 19. junija 2020 v zadevi št. 2019-20-03, točka 18.1.

kot tudi prostovoljno, da bi širili znanje, razvijali posel, svobodno potovali po svetu, sodelovali na področju znanosti oziroma kulture ali preprosto bolje razumeli sosede, pripadnike narodnih manjšin. Večjezičnost je edini način, da v večkulturni družbi ustvarimo enakopraven dialog, v katerem se identiteta vsakega udeleženca ne le ohranja, ampak tudi krepi, saj z znanjem tujih jezikov širimo tudi svoja jezikovna obzorja.

Uradni jezik in razlaga ustavnih jamstev v zvezi z njegovim statusom v sodni praksi ustavnega sodišča Republike Litve

— **Prof. dr. Danutė Jočienė**

Predsednik ustavnega sodišča Republike Litve, profesor na univerzi Mykolas Romeris, sodnik Evropskega sodišča za človekove pravice (od 2004 do 2013), avtor več knjig in številnih člankov o človekovih pravicah.

Uvod

Evropska unija, ki je zgrajena na jezikovni raznolikosti,¹ med drugim temelji na ustavnih tradicijah držav članic, ena od teh ustavnih tradicij pa je zagotavljanje pravne zaščite nacionalnega ali uradnega jezika v državah članicah.

Hkrati pa zaščita nacionalnega ali uradnega jezika v pravnih sistemih držav članic Evropske unije, tudi na ustavni ravni, ne sme ogroziti splošnega načela nediskriminacije in enakosti med ljudmi, ki velja tako v pravu Evropske unije kot v nacionalnih pravnih sistemih njenih držav članic in zagotavlja nediskriminacijo oseb na podlagi jezika ter varuje vrednote demokratične družbe, kot so strpnost, pravičnost in spoštovanje človekovega dostojanstva.

V tem okviru je treba opozoriti, da člen 2 Pogodbe o Evropski uniji določa, da Evropska unija temelji na vrednotah spoštovanja človekovega dostojanstva, svobode, demokracije, enakosti, pravne države in spoštovanja človekovih pravic. Te vrednote so skupne vsem državam članicam v družbi, ki jo označujejo nediskriminacija, strpnost, pravičnost, solidarnost ter enakost žensk in moških.

Poleg tega člen 3(3) Pogodbe o Evropski uniji med drugim poudarja, da Evropska unija spoštuje svojo bogato kulturno in jezikovno raznolikost ter skrbi za varovanje in razvoj evropske kulturne dediščine. Spoštovanje, med drugim, jezikovne raznolikosti v Evropski uniji je zato eno od temeljnih načel, ki ga morajo države članice upoštevati tudi tako, da v svojih ustavnih sistemih zagotovijo nekatere ukrepe za zaščito nacionalnega ali uradnega jezika (med drugim na ustavni ravni).

Z zaščito in negovanjem svojega nacionalnega ali uradnega jezika morajo torej države članice Evropske unije ohranjati te temeljne vrednote, na katerih temelji sama Evropska unija, in hkrati spodbujati spoštovanje, med drugim, jezikovne raznolikosti v Evropski uniji.

V državah članicah Evropske unije ustavne določbe o nacionalnem ali uradnem jeziku in/ali specifičnih človekovih pravicah in svoboščinah, povezanih z uporabo jezika, ter njihova jamstva razlagajo ustavne sodne institucije. Republika Litva ni izjema in v tem primeru je bilo ustavno sodišče Republike Litve (v nadaljnjem besedilu: ustavno

1 | Kalbų įvairovės svarba („Pomen jezikovne raznolikosti“), https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/lt_lithuanian_24.pdf.

sodišče ali sodišče) večkrat poklicano k razlagi jamstev v zvezi z ustavnim statusom nacionalnega jezika v Litvi.

Opozoriti je treba, da ustava Republike Litve (v nadaljevanju: ustava) zagotavlja jamstva za varstvo nacionalnega jezika, ustavno sodišče pa je na podlagi ustave že obravnavalo številne ustavne sodne zadeve, v katerih je ta jamstva razlagalo, ter postopno oblikovalo uradno ustavnopravno stališče o varstvu nacionalnega jezika in njegovih jamstvih.

V skladu s tem bo v tem članku najprej predstavljena razlaga statusa litovskega jezika kot uradnega jezika v ustavni sodni praksi ustavnega sodišča. Ta sodna praksa pojasnjuje tudi dve dodatni ustavni jamstvi, povezani z ustavnim statusom državnega jezika: prvič, splošno jamstvo nediskriminacije oseb na podlagi jezika (ali prepoved diskriminacije na podlagi jezika) in, drugič, posebno procesno jamstvo pravice do tolmača.

Ta ustavna jamstva so bila in so še vedno posebej pomembna zaradi zagotavljanja pravic narodnih manjšin² v Litvi, tudi ob upoštevanju naraščajočega števila tujih državljanov, ki prebivajo v Litvi (tako tujih državljanov, ki prebivajo zakonito, kot državljanov tretjih držav, ki so nezakonito prečkali litovsko mejo³), ter posledično vse večjega pomena uporabe jezikov, ki niso litovski (torej tujih jezikov), v družbi in javnem življenju. Za ta

2 | Po splošnem popisu prebivalstva iz leta 2011 so Litovci predstavljali 84,2 % prebivalstva Litve, Poljaki 6,6 %, Rusi 5,8 %, Belorusi, Ukrajinci in pripadniki drugih narodnosti pa 2,3 %. Nacionalni jezik je kot svoj materni jezik opredelilo na primer 77,1 % Poljakov in 87,2 % Rusov. Podatki litovskega statističnega urada, https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f. Po podatkih, pridobljenih pri popisu prebivalstva in stanovanj iz leta 2021, je 84,6 % prebivalcev po narodnosti Litovcev (leta 2011 84,2 %); Poljaki ostajajo največja narodna manjšina v državi in predstavljajo 6,5 %, Rusi 5 %, Belorusi pa 1 %. Glej <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=288049>. Z zgodovinskega vidika, v skladu z delitvijo narodnih manjšin po N. Girasoliju na narodne manjšine z zgodovinskimi koreninami in etnične narodne manjšine, po mnenju G. Potašenka na primer poljska in ruska manjšina v Litvi spadata med prve. S. Katuoka in drugi, *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai („Zaščita manjšin: vidiki mednarodnega prava“)*. Vilna: univerza Mykolas Romeris, 2013, str. 14.

3 | Tokovi nezakonitih migracij (skupaj 4309 migrantov), zabeleženi v Litvi od 1. januarja 2021, kažejo, da je glede na izraženo državljanstvo večina teh migrantov državljanov Iraka (2858), Konga (203), Sirije (170), Kameruna (135), Belorusije (102) in Afganistana (101). Podatki litovskega statističnega urada z dne 13. decembra 2021, <https://ls-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>.

jamstva je mogoče tudi šteti, da zagotavljajo večjezičnost⁴ posameznikov in spodbujajo spoštovanje, med drugim, jezikovne raznolikosti v Evropski uniji.

I. Razlaga statusa litovskega jezika kot uradnega jezika v ustavni sodni praksi

Pri izvajanju ustavnega sojenja in zagotavljanju primarnosti ustave v pravnem sistemu je ustavno sodišče zaščitnik in promotor ustavnih vrednot, ki zagotavlja njihovo ravnovesje v konkretnih ustavnih sporih. Ena od ustavnih vrednot, na katerih temelji ustava, ki so jo državljani Republike Litve sprejeli na referendumu 25. oktobra 1992, ter katerih dejanska utrditev, obramba in zaščita pomenijo *raison d'être*⁵ same države, je uradni jezik, določen v členu 14 ustave.

Medtem ko je v preambuli ustave poudarjeno, da litovski narod sprejema in razglasha, da je ta ustava ohranila, med drugim, njegov materni jezik in pisavo, je status litovskega jezika kot uradnega jezika *expressis verbis* podrobno pojasnjen v poglavju I ustave z naslovom „Država Litva“, katerega določbe so deležne višje stopnje ustavnega varstva, saj določajo posebne, temeljne ustavne vrednote (te določbe je mogoče spremeniti le z referendumom (člen 148, drugi odstavek, ustave)).

Člen 14 v poglavju I ustave določa, da je „litovski jezik uradni jezik“.⁶ V pravni literaturi ta določba zaradi svoje uveljavitve in pomena velja tudi za primarno ustavno načelo.⁷

4 | Čeprav Svet Evrope razlikuje med večjezičnostjo (*multilingualism*) kot uporabo različnih jezikov na določenem geografskem območju in raznojezičnostjo (*plurilingualism*) (ali individualno večjezičnostjo) kot naborom posameznih jezikov (ali njihovih različic), ki jih uporablja govorec, se v Evropski uniji uporablja izraz „večjezičnost“ za oba pojma (včasih se poudari „večjezičnost posameznika“). *Language Rich Europe: Trends in policies and practices for multilingualism in Europe* (urednika: G. Extra in K. Yağmu), 2012, https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_LRE_English_version_final_01.pdf.

5 | Odločbe ustavnega sodišča z dne 19. avgusta 2006 (Žin. (uradni list *Valstybės žinios*), 2006, št. 90-3529), z dne 24. septembra 2009 (prav tam, 2009, št. 115-4888) in z dne 24. januarja 2014 (TAR (register pravnih aktov), 2014-01-24, št. 478).

6 | Ustava Republike Litve (Žin., 1992, št. 33-1014; 1996, št. 64-1501, 122-2863; 2002, št. 65-2629; 2003, št. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, št. 111-1423, 111-4124; 2006, št. 48-1701; TAR, 2019-04-02, št. 5330).

7 | Načelo uradnega jezika je zapisano v eni sami določbi ustave; „za ugotovitev njegovega obstoja ni potrebno nič drugega kot sklicevanje na to določbo“. E. Kūris. *Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas („Ustavna načela in besedilo ustave“)* (2). *Jurisprudencija (sodna praksa)*, 2002, v. 24 (16), str. 59.

Ustavno sodišče je v okviru razlage člena 14 ustave večkrat navedlo, da je litovski jezik posebna ustavna vrednota, saj je temelj etnične in kulturne posebnosti litovskega naroda, jamstvo identitete in preživetja naroda; uradni jezik – standardni litovski jezik – je sredstvo legitimiranja suverenosti naroda in njegove dostojne komunikacije s svetom.⁸

Prva odločba ustavnega sodišča, ki ponazarja razlago statusa litovščine kot uradnega jezika, je bila sprejeta **21. oktobra 1999**.⁹ Nanaša se na način zapisa osebnih imen državljanov, ki pripadajo etničnim skupinam, v litovskih potnih listih.

V civilni tožbi pred določenim sodiščem je pritožnik v tej ustavni zadevi zahteval, naj se policijskemu komisariatu naloži, da v nov potni list litovskega državljana, ki mu je bil izdan, vpiše pritožnikovo ime in priimek v njegovem maternem (poljskem) jeziku. Sodišče, ki je obravnavalo pritožnikovo zadevo, je imelo pomisleke o tem, ali je določba resolucije takratnega vrhovnega sveta¹⁰ z dne 31. januarja 1991 v zvezi z vpisom imen in priimkov v potne liste Republike Litve,¹¹ v skladu s katero morajo biti imena in priimki državljanov Republike Litve, ki niso litovske narodnosti, zapisani tudi z litovskimi črkami, v skladu z, med drugim, členom 22 ustave, ki določa pravico posameznika do zasebnosti, členom 29, ki določa ustavno načelo enakosti med ljudmi, in členom 37, ki zagotavlja pravico državljanov, ki so pripadniki narodnih skupnosti, da med drugim spodbujajo uporabo svojega jezika.

Ustavno sodišče je pri presoji ustavnosti te določbe poudarilo pomen uradnega jezika, ki izhaja iz ustavno določenega statusa uradnega jezika, in sicer da uradni jezik ohranja identiteto naroda, prispeva k povezovanju civilnega naroda in zagotavlja izražanje nacionalne suverenosti, celovitost in nedeljivost države ter pravilno delovanje državnih in lokalnih organov, hkrati pa zagotavlja pomembna jamstva za enakost državljanov, saj

8 | Odločba ustavnega sodišča z dne 5. maja 2007 (Žin., 2007, št. 52-2025) in odločba z dne 27. februarja 2014 (TAR, 2014-02-28, št. 2336).

9 | Žin., 1999, št. 90-2662.

10 | Tudi rekonstitucijski Seimas (od 1990 do 1992); zdaj – Seimas Republike Litve.

11 | Ta resolucija je bila razveljavljena z zakonom št. XIV-903 Republike Litve o vpisu imena in priimka posameznika v dokumente, ki ga je Seimas sprejel 18. januarja 2022 in bo začel veljati 1. maja 2022 (razen v primeru izjeme v zvezi s pripravo izvedbene zakonodaje za ta zakon). Skupina članov Seimas je 20. januarja 2022 pri ustavnem sodišču vložila zahtevo glede skladnosti posameznih določb te resolucije z ustavo (zlasti s členoma 14 in 29).

vsem državljanom omogoča, da se enakovredno sporazumevajo z državo in lokalnimi organi ter uveljavljajo svoje pravice in legitimne interese.

V tej ustavnopravni zadevi je ustavno sodišče poudarilo tudi dejstvo, da mora zakonodajalec zaradi statusa uradnega jezika z zakonom določiti način zagotavljanja uporabe tega jezika v javnem življenju in ukrepe za njegovo zaščito.

Iz te odločbe ustavnega sodišča torej izhaja, da ustavni status uradnega jezika pomeni, da je uporaba litovščine obvezna le v litovskem javnem življenju. V skladu s stališčem ustavnega sodišča je litovščina obvezna v naslednjih javnih sferah: v vseh državnih in lokalnih institucijah, vseh organih, podjetjih in organizacijah v Litvi; zakoni in drugi predpisi morajo biti objavljeni v uradnem jeziku; uradniško delo, računovodstvo, poročanje in finančni dokumenti se obravnavajo v litovščini; državne in lokalne institucije, organi, podjetja in organizacije morajo medsebojno komunicirati v uradnem jeziku. Vendar je treba poudariti, da lahko ljudje na drugih področjih življenja svobodno uporabljajo kateri koli jezik, ki je zanje sprejemljiv.

V zgoraj navedeni odločbi z dne 21. oktobra 1999 je ustavno sodišče v zvezi z državljani, ki so pripadniki etničnih skupin, razsodilo, da se z vpisom v litovski potni list v uradnem jeziku ne odreka pravica državljanom, ki so pripadniki različnih etničnih skupin, da svoja imena in priimke zapišejo v katerem koli drugem jeziku, če to ne zadeva področja uporabe uradnega jezika, določenega z zakonom. Poleg tega je bilo v tej odločbi poudarjeno, da je potni list državljana Republike Litve uradna listina, ki potrjuje trajno pravno razmerje med posameznikom in državo, torej državljanstvo posameznika, in da državljanska razmerja spadajo na področje javnega življenja države, zato morata biti po mnenju ustavnega sodišča ime in priimek posameznika v potnem listu državljana zapisana v uradnem jeziku. Drugačno ravnanje bi pomenilo neupoštevanje ustavnega statusa uradnega jezika.

Kljub temu je treba opozoriti, da so ta vprašanja v zvezi z vpisom osebnih imen državljanov, ki so pripadniki različnih narodnih manjšin (skupin), v litovski potni list že dolgo občutljiva tema razprav v družbi ter da jih je ustavno sodišče obravnavalo v številnih razlagah določb, navedenih v zgoraj omenjeni odločbi z dne 21. oktobra 1999, in/ali jih poskušalo dodatno pojasniti.

V okviru razlage ugotovitev iz odločbe z dne 21. oktobra 1999, vključno z ugotovitvijo, da morata biti ime in priimek posameznika v potnem listu državljana vpisana v uradnem jeziku, je ustavno sodišče, ko se je pojavilo vprašanje o možnosti dodatnih vpisov v litovski

potni list, med drugim vpisa osebnih imen posameznikov, ki so pripadniki etničnih skupin, z nelitovskimi črkami in v neslovnični obliki, v odločbi z dne 6. novembra 2009 prišlo do posebno pomembnega zaključka, in sicer da se po vpisu imena in priimka posameznika v litovski potni list v uradnem jeziku lahko ime in priimek posameznika v rubriki „drugi vpisi“ istega potnega lista vpišeta z drugimi, nelitovskimi znaki in v neslovnični obliki, če posameznik to zahteva. V takih primerih po mnenju sodišča ne bi bilo mogoče trditi, da se ne upoštevajo zahteve, ki izhajajo iz ustave, in sicer da „morata biti ime in priimek posameznika v potni list državljana vpisana v uradnem jeziku“ ter da se mora uradni jezik uporabljati v javnem življenju države.

Odločba ustavnega sodišča z dne 6. novembra 2009 je zato še posebej pomembna z vidika spodbujanja večjezičnosti v Evropski uniji in ohranjanja jezikovne raznolikosti; v tej odločbi je bilo pojasnjeno, da se lahko v potni list litovskega državljana vpišejo tudi drugi vpisi, kadar so osebna imena posameznikov, ki pripadajo etničnim skupinam, zapisana z nelitovskimi znaki in v neslovnični obliki. Z navedeno odločbo se torej ne le spodbuja večjezičnost v zvezi s temi skupinami ljudi, temveč se z njo tudi vzpostavljajo (sicer nekoliko omejeni) pogoji za uporabo njihovega maternega jezika v litovskem javnem življenju.

Za takšno spodbudo bi se lahko štela tudi možnost, da se (po presoji zakonodajalca ali v imenu posebne državne institucije, ki jo ta pooblasti) določijo drugačna pravila glede vpisa imena in priimka posameznika v potni list litovskega državljana kot pravila, v skladu s katerimi morajo biti osebna imena zapisana z litovskimi znaki in v skladu z litovsko izgovarjavo (namreč da se lahko nelitovska imena in priimki zapišejo ne le z uporabo črk litovske abecede, temveč tudi z drugimi izključno latinskimi znaki);¹² vendar je pri tem treba upoštevati ustavno zahtevo po zaščiti uradnega litovskega jezika.

To možnost je obravnavalo ustavno sodišče v odločbi z dne 27. februarja 2014, v kateri je razlagalo tudi ugotovitve iz odločbe z dne 21. oktobra 1999 o vpisu osebnih imen v potni list litovskega državljana, pri čemer je nadalje obravnavalo vprašanje litovskih črk in vidikov, povezanih z njihovo uporabo.

12 | Omeniti je treba, da tak način zapisa še vedno povzroča napete razprave med politiki, različnimi akademiki, jezikoslovci, pravniki in v družbi na splošno. Poleg tega se nesoglasja pojavljajo tudi na primer glede zapisa krajevnih imen.

Še en položaj v zvezi z uporabo manjšinskih jezikov izhaja iz **odločbe** ustavnega sodišča z **dne 10. maja 2006**. V tej odločbi je bilo izpostavljeno vprašanje uporabe teh jezikov s strani nekaterih skupin državljanov Republike Litve pri uresničevanju njihove ustavne pravice do glasovanja na referendumu. Ustavno sodišče je odločalo o skladnosti določbe zakona Republike Litve o osrednji volilni komisiji, ki jo je izpodbijal pritožnik ter ki je določala tiskanje referendumskih glasovnic v uradnem jeziku in tudi njihov prevod v jezik narodne manjšine, ki tradicionalno v večjem številu prebiva na območju občine,¹³ s členoma 14 in 29 ustave. V zvezi s tem je treba opozoriti, da v Litvi tradicionalno prebivajo številne narodne manjšine, ki uporabljajo poljski in ruski jezik,¹⁴ kot je v podporo pritožbi v tej ustavnopravni zadevi trdila skupina poslancev Seimas (državni zbor) Republike Litve.

Ustavno sodišče je, potem ko je v zgoraj navedeni sodbi poudarilo, da je uradni jezik predpostavka in nujni pogoj za polnopravno sodelovanje državljanov pri upravljanju države (in za uresničevanje ustavne pravice vsakega državljana, da glasuje na referendumih), ponovilo svoje prejšnje stališče glede uporabe katerega koli jezika, ki je sprejemljiv za posameznike, zunaj javnega življenja v Litvi in poudarilo, da „dejstvo, da so uradni dokumenti napisani v uradnem jeziku, ne krši pravice državljanov, ki pripadajo narodnim manjšinam, da pišejo, berejo in se sporazumevajo v katerem koli drugem jeziku, kolikor to ne zadeva področja uporabe uradnega jezika, določenega z ustavo“.

Zato je ustavno sodišče v tej odločbi izrecno poudarilo, da morajo biti glasovnice za referendum natisnjene samo v uradnem litovskem jeziku. V nasprotnem primeru po mnenju ustavnega sodišča ne bi bilo upoštevano ustavno pojmovanje uradnega jezika, ki jasno predpostavlja uporabo uradnega jezika pri sprejemanju odločitev državnega pomena, s tem pa bi bil kršen člen 14 ustave.

13 | Določbe člena 3(6) zakona o osrednji volilni komisiji (različica z dne 10. aprila 2003; Žin., 2003, št. 38-1737) o tiskanju referendumskih glasovnic v uradnem jeziku in njihovem prevodu v jezik narodne manjšine, ki tradicionalno živi na območju občine v velikem številu: „Pri izvedbi referendumov [...] osrednja volilna komisija [...] (5) poskrbi za dodatno tiskanje glasovnic za referendum o sodelovanju Republike Litve v mednarodnih organizacijah. Te glasovnice poleg besedila referendumske glasovnice v državnem jeziku vsebujejo prevod tega besedila v jezik narodne manjšine, ki tradicionalno v večjem številu prebiva na območju občine. Te glasovnice se uporabijo pri glasovanju v referendumskih okrajih, v katerih tradicionalno v večjem številu prebiva narodna manjšina, ter pri glasovanju na mestnih in okrajnih poštah uradih.“

14 | Po podatkih litovskega statističnega urada so etnične skupnosti zgoščene predvsem na nekaterih območjih v jugovzhodni Litvi – gre za okraj Vilna, Švenčionys, Švenčionėliai, Visaginas, okraj Trakai in Klaipėda.

Vendar pa ustavno sodišče ni ugotovilo, da bi bila zadevna določba zakona o osrednji volilni komisiji v neskladju s členom 29 ustave. Ustavno sodišče je v tej zadevi zlasti odločilo, da opredelitve uradnega jezika v ustavi in zahteve, da se upošteva ustavni pomen uradnega jezika, med drugim pri sprejemanju odločitev državnega pomena, ni mogoče šteti za kršitev pravic narodnih manjšin. Nasprotno, kot je bilo že omenjeno, je znanje uradnega jezika tisto, ki zagotavlja enakost vseh državljanov države.

Pregled sodne prakse ustavnega sodišča tako jasno kaže dva trenda: po eni strani ustavno sodišče varuje ustavni status uradnega litovskega jezika s poudarjanjem splošne obveznosti vseh državljanov Republike Litve (ne glede na njihovo etnično poreklo, pripadnost določeni narodni manjšini itd.), da v javnem življenju litovske države uporabljajo litovski jezik; po drugi strani pa ne dopušča razlage, da bi se zaradi ustavnega pomena uradnega jezika kršile pravice narodnih manjšin. Ta trend na primer ponazarja dejstvo, da je po vpisu imena in priimka posameznika v potni list litovskega državljana v uradnem jeziku dovoljeno, da se njegovo ime in priimek v rubriki za druge vpise v tem potnem listu vpišeta z drugimi, nelitovskimi znaki in v neslovnični obliki, če posameznik tako zahteva.

Glede na navedeno je mogoče zaključiti, da je ustavno sodišče, potem ko je zagotovilo uporabo uradnega jezika na različnih področjih javnega življenja v Litvi (kot je vpis osebnih imen državljanov Republike Litve v njihov potni list in uresničevanje ustavne pravice teh oseb, da glasujejo na referendumu), ob zaščiti in varovanju ustavnega statusa uradnega jezika zagotovilo tudi enakost vseh državljanov Republike Litve, saj je poudarilo, da zahteva po znanju uradnega jezika v javnem življenju države velja za vse državljanke brez razlikovanja, ne glede na to, ali na primer pripadajo določeni narodni manjšini ali ne. Ustavno sodišče si tako prizadeva vzpostaviti ravnotežje med področji javnega življenja in drugimi področji, kot je zasebno življenje pripadnikov določenih narodnih manjšin, da bi zagotovilo ustrezno ravnotežje med nasprotujočimi si interesi in tako med drugim zagotovilo, da pravice narodnih manjšin, vključno z njihovo možnostjo uporabe maternega jezika na področjih, ki ne spadajo v javno življenje države (in tudi v javnem življenju države, kolikor to dopušča ustavna sodna praksa), niso ogrožene. Ta jamstva je treba podrobneje analizirati.

II. Ustavna jamstva, pomembna za zagotavljanje uporabe jezikov, ki niso uradni jezik

Druga ustavna jamstva, neposredno povezana z uporabo manjšinskih in tujih jezikov, so prav tako pomembna za zaščito pravic narodnih manjšin in vse večjega števila tujih državljanov v Litvi.

Tako so na primer v poglavju II ustave z naslovom „Osebe in država“ določene človekove pravice, ki morajo biti zagotovljene vsem osebam (z nekaterimi izjemami – na primer člen 32 ustave, ki državljanom med drugim zagotavlja pravico do prostega odhoda iz Litve in prepoveduje, da bi se državljanu preprečila vrnitev v Litvo, ali člena 33 in 34 ustave, ki državljanom zagotavljata nekatere politične pravice, vključno s pravico do sodelovanja pri upravljanju države in volilno pravico) na področju pristojnosti Republike Litve. Člen 37, ki spada v to poglavje, vsebuje posebej pomembno določbo, ki predpostavlja, da so pravice narodnih manjšin zaščitene in spoštovane, saj določa, da „imajo državljani, ki pripadajo narodnim skupnostim, pravico gojiti svoj jezik, kulturo in običaje“.

Ustavno sodišče je pri razlagi te določbe v sodbi z dne 21. oktobra 1999 že navedlo, da ta ustavna določba zagotavlja ohranjanje etnične identitete, kulturne kontinuitete in nacionalnega samoizražanja za vse etnične skupnosti na ozemlju Litve.

Opozoriti je treba tudi, da navedena določba člena 37 ustave nedvomno zagotavlja takšno pojmovanje človekovih pravic in svoboščin v ustavi, v kateri pravice in svoboščine ene osebe soobstajajo s pravicami in svoboščinami drugih oseb,¹⁵ saj človekove pravice in svoboščine, zapisane v ustavi, tvorijo enoten koherenten sistem.¹⁶ Pravice pripadnikov narodnih manjšin so zato neločljiv del okvira človekovih pravic, ki jih zagotavlja ta ustava.

Čeprav je v preambuli ustave poudarjeno, da litovski narod sprejema in razglaša to ustavo zaradi spodbujanja narodnega sožitja v Litvi, je treba pripomniti, da je ustavno sodišče že poudarilo, da je spodbujanje narodnega sožitja in s tem sožitja z narodnimi manjšinami v Litvi zgodovinska tradicija litovske države.

Ustavno sodišče je že v sodbi z dne 13. novembra 2006 v zvezi z državljanstvom Republike Litve poudarilo mirno sobivanje litovskega naroda in drugih etničnih skupnosti, ki živijo

15 | Odločba ustavnega sodišča z dne 29. decembra 2004 (Žin., 2005, št. 1-7).

16 | Prav tam.

na ozemlju Litve, ter medsebojno strpnost in toleranco pripadnikov različnih narodov: „[...] na ozemlju Litve že od nekdaj prebivajo tudi nelitovski prebivalci – pripadniki drugih etničnih narodov. Skupaj z Litovci so ustvarili in branili litovsko državo ter skrbeli za njeno prihodnost. Tako vzorec življenja litovskega naroda že dolgo temelji na mirnem sobivanju litovskega naroda in drugih etničnih skupnosti, ki živijo na ozemlju Litve, ter na strpnosti in toleranci različnih narodov v medsebojnem spoštovanju [...]“

Predpogoj za takšno strpnost, ki je pomemben tudi z vidika rabe jezika, je načelo enakosti, ki ga zagotavlja člen 29 člen ustave, ki jamči nediskriminacijo oseb. Čeprav seznam razlogov, na podlagi katerih ne sme biti diskriminacije, določen v besedilu ustave (v drugem odstavku člena 29) (glej, podobno, zakonodajo Evropske unije o nediskriminaciji¹⁷), ni izčrpen,¹⁸ je ustavno sodišče v svoji sodni praksi pojasnilo, da ustava v bistvu ne dovoljuje diskriminacije na nobeni podlagi. Člen 29 ustave prepoveduje diskriminacijo na podlagi jezika (prepoved diskriminacije na podlagi jezika je izrecno navedena v drugem odstavku člena 29 ustave).¹⁹

Omeniti je treba, da je v sodbi ustavnega sodišča z dne 13. decembra 2004 poudarjeno, da državljani ne smejo biti niti diskriminirani niti privilegirani na podlagi, izrecno navedeni v členu 29, drugi odstavek, ustave, ali na kakršni koli drugi podlagi, ki ni utemeljena z ustavo.

V zvezi s tem je treba opozoriti tudi na člen 21 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, ki prav tako prepoveduje vsakršno diskriminacijo na podlagi spola, rase, barve kože, etničnega ali socialnega porekla, genetskih značilnosti, **jezika**, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnjenja, pripadnosti narodni manjšini, premoženja, rojstva, invalidnosti, starosti ali spolne usmerjenosti. Diskriminacijo na podlagi, med drugim, jezika prepoveduje tudi Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, ki so ga sprejeli Združeni narodi leta 1966 in katerega člen 26 določa, da so pred zakonom vsi

17 | Priročnik o evropskem protidiskriminacijskem pravu, izdaja iz leta 2018, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/494aec98-2803-11e8-ac73-01aa75ed71a1>.

18 | Člen 29, drugi odstavek, ustave določa: „Ni dovoljeno omejevanje pravic posameznika ali njegova ugodnejša obravnava na podlagi spola, rase, narodnosti, jezika, izvora, socialnega položaja, vere, prepričanja ali mnjenja.“

19 | Sklep ustavnega sodišča z dne 24. januarja 1995 (Žin., 1995, št. 9-199). Poleg tega, kot izhaja iz odločbe ustavnega sodišča z dne 19. decembra 2017: „Prepoved diskriminacije oseb na podlagi spola, rase, narodnosti, jezika, izvora, socialnega položaja, vere, prepričanj ali mnenj, ki izhaja iz člena 29 ustave, ki določa načelo enakosti med ljudmi, se mora šteti za element ustavne zaščite človeškega dostojanstva.“

enaki in imajo pravico do enakega zakonskega varstva brez kakršne koli diskriminacije, zlasti na podlagi rase, barve, spola, jezika, vere, političnega ali drugega prepričanja, narodnega ali socialnega porekla, rojstva ali kakršne koli druge okoliščine. Omeniti je treba, da je Republika Litva država pogodbenica te univerzalne mednarodne pogodbe, zato so njene določbe zanjo zavezujoče.

Poleg tega so za zagotovitev enakosti in nediskriminacije med ljudmi ter ravnovesja med načelom uradnega jezika in varstvom pravic manjšin in uporabe tujih jezikov še posebej pomembna nekatera posebna postopkovna jamstva, določena v ustavi.

Poglavje IX ustave z naslovom „Sodišče“ se tako na primer nanaša na ustavne temelje sodnega sistema. Člen 117, drugi odstavek, ki spada v to poglavje, določa, da „sodni postopki v Republiki Litvi potekajo v uradnem jeziku“, tretji odstavek tega člena pa določa, da je „osebam, ki ne znajo litovskega jezika, zagotovljena pravica do sodelovanja v preiskavah in sodnih postopkih s pomočjo tolmača“.

Čeprav vsebina te pravice do pomoči tolmača v primeru, ko oseba ne razume ali ne govori uradnega – litovskega – jezika, ki se uporablja v predkazenskih preiskavah ali sodnih postopkih, v ustavni sodni praksi še ni bila obravnavana, ni dvoma, da navedena ustavna določba v Litvi zagotavlja možnost uporabe manjšinskih in tujih jezikov na določenih področjih, med drugim z zagotovitvijo tolmačenja v uradni jezik med preiskavo ali sodnim postopkom.

Sklepno je mogoče trditi, da ustavno sodišče z ohranjanjem ravnovesja med vrednotami, zapisanimi v ustavi, in z razlago ustave kot celovitega akta (člen 6 ustave), ne le na podlagi jezikovne razlage, temveč tudi in zlasti na podlagi sistematične razlage ustave, v konkretnih ustavnih sodnih zadevah ne le varuje status litovskega jezika kot uradnega jezika in jamstva, ki izhajajo iz tega statusa, temveč tudi spodbuja pravice posameznikov, vključno s pripadniki narodnih manjšin ali tujci, ki prebivajo v Litvi. Spodbujanje večjezičnosti in spoštovanje jezikovne raznolikosti sta posebno pomembni vrednoti, ki sta potrebni tako za zagotavljanje ustavne enakosti med osebami kot tudi za spodbujanje strpnosti v družbi in mirnega sobivanja vseh ljudi v Litvi.

Zaključki

Posebna zaščita litovščine kot uradnega jezika izhaja iz ustave (člen 14) in upoštevne ustavne sodne prakse ter je z njima zagotovljena. Ustavno sodišče ob varovanju in zaščiti statusa uradnega jezika, ki je v skladu z ustavo litovski jezik, z razlago ustavnih

jamstev, pomembnih za zagotavljanje uporabe drugih jezikov v Litvi, skrbi tudi za to, da ni ogrožena pravica narodnih manjšin, ki prebivajo v Litvi, da gojijo svoj jezik, kulturo in običaje (člen 37 ustave). Ustavno sodišče je v svoji ustavni sodni praksi jasno opredelilo, da ta ustavna določba zagotavlja ohranjanje etnične identitete, kulturne kontinuitete in nacionalnega samoizražanja za vse etnične skupnosti, ki prebivajo na ozemlju Litve, hkrati pa poudarja mirno sobivanje litovskega naroda in drugih etničnih skupnosti, ki prebivajo na ozemlju Litve, ter medsebojno strpnost in toleranco pripadnikov različnih narodov.

Ustavna jamstva za uporabo manjšinskih in tujih jezikov, povezana s statusom uradnega jezika, kot se obravnava v tem članku, vključujejo zlasti jamstvo nediskriminacije oseb na podlagi jezika, določeno v členu 29 ustave, in jamstvo pravice, da oseba brez znanja litovskega jezika sodeluje v preiskavah in sodnih postopkih s pomočjo tolmača, določeno v tretjem odstavku člena 117 ustave.

V zvezi z vpisom osebnih imen državljanov, ki so pripadniki etničnih skupin, v litovski potni list je treba upoštevati, da je, čeprav je razlikovanje med uporabo uradnega jezika v javnem življenju v Litvi in v zasebnem življenju posameznikov, kot izhaja iz ustavne sodne prakse, še vedno pomembno, bistveno poudariti, da se lahko vpis v uradnem jeziku v potni list kljub temu dopolni z vpisom imena in priimka posameznika tudi v njegovem maternem jeziku v rubriki za druge vpise. To ustavno jamstvo je izjemno pomembno za pripadnike narodnih manjšin, saj sta lahko ime in priimek teh posameznikov v uradnih dokumentih zapisana z drugimi, nelitovskimi črkami in v neslovnični obliki, če ti tako zahtevajo. Poudariti je treba tudi, da je ustavno sodišče večkrat navedlo, da „dejstvo, da so uradni dokumenti napisani v uradnem jeziku, ne zanika pravice državljanov, ki pripadajo narodnim manjšinam, da pišejo, berejo in se sporazumevajo v katerem koli drugem jeziku, kolikor to ne zadeva področja uporabe uradnega jezika, določenega z ustavo“.

Zato ustavne opredelitve uradnega jezika in zahteve po upoštevanju ustavnega pomena uradnega jezika, med drugim pri sprejemanju odločitev nacionalnega pomena, ni mogoče šteti za kršitev pravic narodnih manjšin v Litvi. Nasprotno, po stališču ustavnega sodišča enotna uporaba zahteve po znanju uradnega jezika in njegovi uporabi v javnem življenju za vse državljane Republike Litve zagotavlja enakost vseh državljanov države.

Ker načelo uradnega jezika ne prepoveduje uporabe katerega koli drugega sprejemljivega jezika zunaj javnega življenja v Litvi in ker je taka uporaba podrobno opredeljena tudi v drugih ustavnih določbah (na primer v členu 21 ustave, ki med drugim zagotavlja varstvo

človekovega dostojanstva (drugi odstavek), in členu 22, ki določa pravico posameznika do zasebnosti), obstaja velik potencial za nadaljnjo razlago ustavnega statusa uradnega jezika v sodni praksi ustavnega sodišča, medtem ko se hkrati spodbujata večjezičnost in spoštovanje jezikovne raznolikosti v državi, saj litovska družba kot pluralistična demokracija priznava tako pravo Evropske unije kot tudi sodbe Sodišča Evropske unije, v katerih se to pravo razlaga.²⁰

20 | Glej med drugim odločbi ustavnega sodišča z dne 11. januarja 2019 in z dne 8. novembra 2019.

Večjezično pravo Unije v madžarski sodni praksi

— Réka Somssich

Profesorica Réka Somssich je docentka na oddelku za državne in pravne znanosti univerze ELTE v Budimpešti, kjer od leta 2001 predava pri predmetih pravo Evropske unije in mednarodno zasebno pravo. Trinajst let je kot srednja vodstvena delavka delala pri ministrstvu za pravosodje, pri čemer se je v okviru pristopa Madžarske k Evropski uniji ukvarjala zlasti s koordinacijo prevodov zakonodaje Unije v madžarščino. Med letoma 2004 in 2010 je pred Sodiščem Evropske unije (v nadaljevanju: Sodišče) zastopala madžarsko vlado. Njeno glavno področje raziskav je usmerjeno na zakonodajni postopek in usklajevanje zakonodaj v večjezičnem okolju.

Generalni pravobranilec Michal Bobek se je v enih od svojih zadnjih sklepnih predlogov, v katerih je Sodišču predlagal, naj ponovno preuči merila *Cilfit*, ki jih je primerjal z osjim gnezdom, spraševal, ali morajo nacionalna sodišča, ki odločajo na zadnji stopnji, primerjati (vse) jezikovne različice prava Unije, ki so prav tako verodostojne, kadar tehtajo vprašanje, ali je mogoče brez razumnega dvoma ugotoviti pomen določbe Unije.¹ M. Bobek je v članku, objavljenem leta 2008, precej pred imenovanjem za generalnega pravobranilca, že jasno pokazal, da je čedalje težje izpolnjevati to pričakovanje v vedno bolj večjezičnem pravnem redu Unije, in je glede na obveznosti, ki jih imajo sodniki držav članic, izrisal podobo sodnika kot neke vrste evropskega Herkula v Dworkinovem smislu, ki pozna odlično ne samo upoštevno nacionalno zakonodajo, ampak tudi zakonodajo Unije, ki jo uporablja po uradni dolžnosti, in ki pravne določbe bere v več jezikih ter se v okviru svoje razlage z lahkoto loti normativne primerjave, poleg tega pa so mu jasni nameni evropskega zakonodajalca.²

Osebe, ki uporabljajo pravo v državah članicah, seveda ne morejo imeti vseh teh sposobnosti in iz objektivnih razlogov tudi ne morejo primerjati vseh uradnih jezikov v okviru svojih razlagalnih dejavnosti, saj tudi tisti, ki so največji poliglotti med sodniki, nikakor ne bi mogli obvladati še 23 drugih jezikov poleg svojega na taki ravni, da bi lahko brali zapletena zakonska besedila in pravno teorijo. To bi bilo iluzorno. Kljub temu večjezičnosti v ureditvi Unije in možnosti, da se preučuje, ne bi smeli šteti toliko za breme, ampak bolj za neke vrste pogoj za razlago prava Unije. In gre za pogoj, ker ne samo, da se glede na sodno prakso Sodišča od sodišč na višjih stopnjah pričakuje, da bodo podajala razlago z vidika večjezičnosti, temveč je bilo prav tako načelno razsojeno, da se „formulacija določbe prava Unije, ki se uporablja v eni od jezikovnih različic, ne more uporabljati kot edina podlaga za razlago te določbe oziroma glede tega ne more imeti prednosti pred drugimi jezikovnimi različicami“.³ Upoštevanje različnih jezikovnih različic je torej neke vrste splošna zahteva, saj je nujna za to, da nacionalni zakonodajalci nujno odpravijo nenamerne napake v besedilu ali pri prevajanju.

1 | Glej sklepne predloge generalnega pravobranilca M. Bobka v zadevi *Consorzio Italian Management in Catania Multiservizi* (C-561/19, [EU:C:2021:291](#), točka 1).

2 | Michal Bobek: On the Application of European Law in (Not Only) the Courts of the New Member States: 'Don't Do as I Say'? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 2007–2008, str. 1.

3 | Glej sodbo GSV (C-74/13, [EU:C:2014:243](#), točka 27).

Prav tako je jasno, da je preučevanje prava v tujih jezikih čedalje večja naloga sodnikov, ki delujejo v različnih državah članicah z različnim ozadjem in jezikovnim okoljem. Za osebe, ki uporabljajo pravo in ki so se izobraževale v državah, v katerih je več uradnih jezikov, ali za tiste, ki so odraščale ali delajo v državi, ki se ponaša z večjim znanjem tujih jezikov, je lažje. Drugače pa je v tistih državah članicah, v katerih je raven znanja drugih jezikov razmeroma nizka.

Ne samo, da je Madžarska enojezična, ampak je poleg tega ločena z jezikovnega vidika, ta primanjkljaj oziroma velika oddaljenost jezikovne družine pa ne pripomore k enostavnemu učenju tujih jezikov. Čeprav se v skladu z raziskavo, izvedeno leta 2019, 70 % učencev na ravni splošnega sekundarnega izobraževanja na Madžarskem uči vsaj dva tuja jezika, kar presega povprečje Unije,⁴ druga raziskava, ki je bila izvedena leta 2016 med osebami, starimi od 25 do 64 let, kaže manj spodbudne rezultate. Tu je Madžarska zasedla 26. mesto glede možnosti sporazumevanja v vsaj enem jeziku, ki ni materni jezik.⁵

Vse te preudarke je treba upoštevati pri analizi, v kakšnem obsegu so madžarska sodišča od pristopa Madžarske k Uniji pri razlagi konkretnih določb prava Unije uporabila metodo primerjanja različnih jezikovnih različic. Čeprav število tovrstnih sodb, ki jih je bilo mogoče najti prek baz podatkov o sodni praksi, ni veliko – našli smo lahko samo šest sodb – se njihova pomembnost ne sme podcenjevati, saj je v njih odločeno ravno o zelo pomembnih vprašanjih. Tri od teh šestih sodb je na zadnji stopnji izdalo madžarsko vrhovno sodišče, Kúria, ki je v njih uporabilo navedeno primerjalno metodo, da je med drugim odločilo o vprašanjih v zvezi z določitvijo konkretne vsebine določb direktive v primeru, ko ima ta neposredni vertikalni učinek, oziroma je nedvoumno ugotovilo, da gre za kolizijo med nacionalnim pravom in pravom Unije, oziroma je tudi odločalo, ali bi moral v carinskem postopku trgovec odkriti razliko v jezikovni različici in posledično določbo pravilno razlagati.

V nadaljevanju bomo na kratko predstavili te tri zadeve, ki potrjujejo, da je razlaga, ki temelji na primerjavi različnih jezikovnih različic, živa metoda in se uporablja v madžarskih sodnih postopkih.

4 | Glej raziskavo Eurostata: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_learning_statistics.

5 | https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics.

I. Primerjava različnih jezikovnih različic za ugotovitev neposrednega učinka direktive

Načelo zagotavljanja neposrednega učinka določb direktive nalaga tistim, ki uporabljajo pravo v državah članicah, veliko odgovornost, saj jih zavezuje, da izstopijo iz svojega nacionalnega pravnega reda; poleg tega se od njih zahteva, da ne uporabijo nacionalnih določb, ki so v nasprotju z direktivo, s čimer nekako nadzorujejo nacionalnega zakonodajalca. Analiza drugih jezikovnih različic ima lahko s tega vidika pomembno vlogo pri določanju konkretne vsebine direktive. To se je zgodilo leta 2015 v zadevi, ki je bila od takrat pogosto navedena kot referenca. Kúria je moralo v sodbi, ki je bila objavljena kot načelna odločba,⁶ dokončno odločiti, kako rešiti protislovje med členom 77 madžarskega zakona o DDV⁷ in členom 90(1) Direktive o DDV.⁸ Prva od teh dveh določb je namreč naknadno znižanje davčne osnove dopuščala le v primerih neveljavnosti (érvénytelenség) ali nepravilne izpolnitve (hibás teljesítés) transakcije, medtem ko so bili v določbi Direktive, ki naj bi bila z madžarskim pravilom prenesena, v madžarski različici med okoliščinami, ki nujno pomenijo zmanjšanje davčne osnove, navedeni primeri prenehanja zaradi neizpolnitve z učinkom za nazaj (elállás) in nemožnosti izpolnitve (teljesítés meghiúsulása). Pred odločitvijo je Kúria pri Sodišču vložilo predlog za sprejetje predhodne odločbe, v okviru katerega je Sodišče razsodilo, da je treba navedeno določbo Direktive razlagati tako, da se nanaša na vse primere, ko davčni zavezanec po transakciji ni prejel dela ali celotnega plačila. Vendar je Sodišče navedlo, da mora to preveriti nacionalno sodišče.⁹ Po mnenju Kúria je bilo jasno, da je neveljavnost veliko bolj omejena kategorija od tiste iz člena 90(1) Direktive. Da bi Kúria razjasnilo konkretni pomen te zadnje določbe, se je oprlo na druge jezikovne različice Direktive. Menilo je, da je to še toliko nujnejše, ker se različica Direktive v madžarščini z uporabo izraza „elállás“, ki je v madžarskem pravu običajen, tudi nanaša na primer, ki je bolj omejen kot tisti, ki je naveden v sodbi Sodišča. Zato je madžarsko vrhovno sodišče moralo preveriti, ali se člen 90 dejansko ne nanaša le na prenehanje z retroaktivnim učinkom po volji ene od strank (ellás), ampak tudi na primere, v katerih je tako prenehanje

6 | EBH 2015. K11.

7 | 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról (zakon CXXVII iz leta 2007 o davku na dodano vrednost).

8 | Direktiva Sveta 2006/112/ES z dne 28. novembra 2006 o skupnem sistemu davka na dodano vrednost (UL 2006, L 347, str. 1; popravek v UL 2007, L 335, str. 60).

9 | Sodba *Almos Agrárkultúreskedelmi* (C-337/13, [EU:C:2014:328](#)).

posledica medsebojnega sporazuma strank (felbontás). Za to je izvedlo dvostopenjski preizkus: najprej je izvedlo podrobno terminološko analizo ob upoštevanju „velikih jezikov“ (francoščine, nemščine in angleščine, in sicer v tem vrstnem redu)¹⁰ in nato primerjalo ugotovitve, do katerih je prišlo, s terminologijo, uporabljeno v drugih jezikih (poljščini, španščini, finščini, italijanščini in hrvaščini).¹¹ Ni naključje, da se sodba Kúria ne začne z angleško različico, saj se tako s francosko kot nemško različico določbe očitno bolj prizadeva, da bi terminologija v zvezi s prenehanjem pogodbe ustrezno zajela primere, določene v njenih pravnih redih, tako da se v obeh jezikih ne uporabljata samo dva, temveč trije izrazi.¹² Po drugi strani pa angleška različica – na podlagi katere je bila nedvomno pripravljena madžarska različica, ki je prav tako omejena na dva izraza – z uporabo le precej splošnejših pojmov cancellation in refusal odpira veliko bolj negotovo razlagalno polje za pravnike, ki razmišljajo v okviru kontinentalnega prava. Madžarsko vrhovno sodišče je, opirajoč se tudi na preostalih pet jezikovnih različic, ugotovilo, da navedena določba Direktive zajema tako enostranske odpovedi pogodbe kot tudi dvostranske, zato je to določbo uporabilo v razmerju do davčne uprave in ni uporabilo madžarske določbe.

Zgoraj navedena sodba Kúria je odločilna z več vidikov. Ne samo zato, ker je primerjava različnih jezikovnih različic očitno imela pomembno vlogo pri določanju konkretne vsebine določbe direktive, ampak tudi zato, ker je bila v ta namen opravljena vsebinska analiza številnih jezikovnih različic (osmih) poleg madžarske, kar je že tako vredno pozornosti. Poleg tega je vrhovno sodišče ugotovilo, da se za razjasnitev skrite vsebine v konkretnem primeru ne bi smelo opreti na angleško različico, ampak da pojasnila glede vsebine zagotavljajo jeziki, ki temeljijo na terminologiji kontinentalnih pravnih redov.

II. Nemožnost razrešitve jezikovnih razhajanj s strani tistega, ki uporablja pravo

Vendar tisti, ki uporabljajo pravo v državah članicah, ne morejo vedno razrešiti razhajanj med več jezikovnimi različicami, saj to v nekaterih primerih preprečujejo sama načela

10 | Glej točko 26 sodbe.

11 | Glej točko 27 sodbe.

12 | V francoščini se pojavijo izrazi *annulation*, *résiliation in résolution*, v nemščini pa *Annullierung*, *Rückgängigmachung* in *Auflösung*.

prava Unije. Kúria je na primer v sodbi iz leta 2019¹³ pravilno ugotovilo, da prepoved obratnega vertikalnega neposrednega učinka ne dopušča, da bi se na podlagi direktive široko razlagal veliko ožji pojem, omenjen v predpisu, s katerim je direktiva prenesena. Glede na dejansko stanje obravnavanega primera so madžarski organi pri mejni kontroli naložili globo, ko so ugotovili, da tehnična dokumentacija priklopnika ni več veljavna. Zadevna oseba je izpodbijala pravno podlago globe, ker so upoštevni madžarski predpisi¹⁴ dopuščali naložitev globe zaradi neveljavnosti tehnične dokumentacije le za motorna vozila, priklopnik pa ni motorno vozilo, ampak vrsta vozila, ki je podobno motornemu vozilu. Drugostopenjski upravni organ je potrdil globo, ki jo je naložil prvostopenjski organ, ker – čeprav je bil v madžarski jezikovni različici uredbe Unije, ki naj bi jo madžarska ureditev izvajala, tudi uporabljen pojem motornega vozila (*gépjármű*) – je angleška različica navedene uredbe (*vehicle*) jasno kazala, da je zakonodajalec Unije želel na njeno področje uporabe vključiti vse vrste vozil, vključno s priklopniki. Drugostopenjski upravni organ je tudi ugotovil, da direktiva¹⁵, ki je subsidiaren predpis v razmerju do te uredbe Unije, v madžarski jezikovni različici prav tako jasno uporablja pojem vozila (*jármű*) in brez dvoma zajema tako motorna kot priklopna vozila. Zadevna oseba je vložila tožbo v upravnem sporu pri Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (upravno in delovno sodišče v Szegedu, Madžarska), ki je upravno odločbo odpravilo in odločilo, da konkretnih pravnih zahtev za naložitev globe ni mogoče razlagati široko z vidika prava Unije in da se organi države članice v razmerju do posameznika ne morejo legitimno sklicevati na dejstvo, da nacionalni zakonodajalec ni ustrezno prenesel določb direktive. V zvezi s tem je opozorilo, da zaradi prepovedi obratnega vertikalnega neposrednega učinka organi plačilnega naloga zoper posameznika ne morejo neposredno utemeljiti s pravom Unije.¹⁶ Zoper sodbo sodišča v Szegedu je bila vložena kasacijska pritožba pri Kúria, ki je v svoji odločbi med drugim preučilo vsebino drugih jezikovnih različic. Poudarilo je,

13 | Kfv. 37.271/2019/4.

14 | A közúti árufuvarozáshoz, személyszállításhoz és a közúti közlekedéshez kapcsoló egyes rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, valamint a bírságolással összefüggő hatósági feladatokról szóló 156/2009. (VII. 29.) Korm. rendelet (uredba vlade 156/2009 z dne 29. julija o višini glob za kršitve nekaterih določb na področju cestnega prevoza blaga in oseb in na področju cestnega prometa ter o nalogah, ki jih imajo organi v zvezi z naložitvijo glob).

15 | Direktiva 2014/47/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 3. aprila 2014 o cestnem pregledu tehnične brezhibnosti gospodarskih vozil, ki vozijo v Uniji, in razveljavitvi Direktive 2000/30/ES (UL 2014, L 127, str. 134; ter popravek UL 2014, L 197, str. 87, in UL 2019, L 219, str. 77).

16 | 11.K.27.735/2018/9.

da tako madžarsko pravilo, ki naj bi izvajalo zadevno uredbo Unije, kot tudi madžarska različica navedene uredbe uporabljata ožji pojem motornega vozila, medtem ko je v drugih jezikovnih različicah uredbe bodisi izraz izpuščen bodisi je uporabljen širši pojem vozila. Kúria je za to preučilo ne le angleško, ampak tudi francosko različico. Vendar je menilo, da je za to, da se pojmi iz uredbe Unije napolnijo z vsebino, bistveno upoštevati opredelitve pojmov v direktivah, te pa so tako v angleški kot francoski in celo madžarski različici očitno izbrale pojem vozila, torej najširšo kategorijo. Zato so bila, kot je poudarilo Kúria, razhajanja, ugotovljena v zvezi z uporabo pojmov, z vidika prenosa prava Unije v nacionalno pravo upoštevana¹⁷ in čeprav je iz pravilne razlage razvidno, da je mogoče globo naložiti tudi za priklopnike, je Kúria potrdilo sodbo, ki jo je izdalo nižje sodišče, in razsodilo, da organi držav članic v razmerju do posameznikov ne morejo v njihovo škodo uveljavljati določb direktive, ki niso bile ustrezno prenesene.

Tako je bilo v sodbi vrhovnega sodišča izpostavljeno vsebinsko protislovje med nacionalnim pravom in pravom Unije, ki temelji na jezikovnem razhajanju, to je protislovje, ki ga ne more odpraviti uporabnik prava, ampak samo zakonodajalec v prihodnje. Kúria je moralo v svoji odločbi združiti oziroma bolj soočiti dve razlagalni načeli prava Unije: določitev pravilne vsebine s pomočjo jezikovnih različic in prepoved obratnega vertikalnega neposrednega učinka direktiv.

III. Obveznost preučitve različnih jezikovnih različic v carinskem postopku

Madžarska sodišča so prispevala tudi k obogatitvi evropske sodne prakse v zvezi z razhajanjem med uradnimi jezikovnimi različicami zakonodaje Unije. Poleg tega je zadevna sodba Sodišča imela pomembne posledice, ki so nazadnje pripeljale do Kúria. V zadevi GSV (C-74/13)¹⁸ so madžarski organi v nasprotju z deklaracijo družbe uvoznice uvrstili blago iz steklenih vlaken v tarifno številko, za katero veljajo protidampinške dajatve, ker so značilnosti blaga ustrezale opisu navedene tarifne številke (*hálós szövet*, torej tkanine z odprto mrežno strukturo), ne pa poimenovanju tega blaga v madžarščini (*szítaszövet*, torej tkanine za sita). To razhajanje pa je obstajalo le v madžarski različici tarifne številke, medtem ko so bile v drugih jezikih, vključno z angleščino, v opisu in

17 | Glej točki 26 in 27.

18 | Referenca, navedena v opombi 3.

v poimenovanju tarifne številke omenjene tkanine z odprto mrežno strukturo. Zato v madžarski različici, na katero je uvoznik oprl svoj zahtevek, tarifna oznaka za tkanine z odprto mrežno strukturo ni bila zajeta s protidampinškimi dajatvami. Sodišče je glede na predlog za sprejetje predhodne odločbe, ki ga je vložilo Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság (upravno in delovno sodišče v Debrecenu, Madžarska), razsodilo, da jezikovno razhajanje v zadevi ne more povzročiti razveljavitve tarifne uvrstitve izdelka pod to oznako, ki so jo opravili carinski organi na podlagi vseh ostalih jezikovnih različic te oznake in uredb Unije, ki se uporabijo. Vendar je bil v sodbi naveden neke vrste izhod v sili na podlagi člena 239 carinskega zakonika v obliki morebitnega povračila ali odpusta protidampinških dajatev, ki jih na ta način poberejo carinski organi, če so izpolnjeni pogoji iz te določbe.¹⁹ Glede na sodbo Sodišča je uvoznica umaknila tožbo v upravnem sporu in vložila novo pritožbo, s katero je tokrat zahtevala vračilo protidampinških dajatev. Po izčrpanju upravnega postopka na obeh stopnjah in po razglasitvi prve sodbe je o zadevi dokončno odločilo Kúria. V tem drugem postopku se upravnim in nato sodnim organom ni bilo treba več izreči o rešitvi očitnih jezikovnih razhajanj, saj je za to poskrbelo že Sodišče, ampak so morali odločiti o vprašanju, ali so bili v obravnavanem primeru izpolnjeni posebni pogoji za povračilo, in sicer, da ni šlo za goljufivo ravnanje niti za malomarnost uvoznika. Tožeča stranka je med postopkom med drugim trdila, da je bil nepravilen izraz v madžarščini (ki ne ustreza proizvodom, ki jih je uvozila) naveden ne le pod sporno tarifno številko, ampak tudi v uredbi, s katero so bile uvedene protidampinške dajatve, tako da tožeča stranka ni imela razloga za domnevo, da gre za napako pri prevodu, ker se je dosledno pojavljala v različnih pravnih virih. Pristojni upravni organi prve in druge stopnje so pritožbo tožeče stranke zavrnil, ker so menili, da je razhajanje med jezikovnimi različicami izredna okoliščina, ki jo je mogoče pripisati delovanju Unije, in ugotovili, da je treba ravnanje tožeče stranke, čeprav ni ravnala goljufivo, opredeliti kot malomarno. V podporo svoji utemeljitvi so navedli, da pravila, ki vsebuje napako, ni mogoče šteti za zapleteno in da bi za odkritje napake v resnici zadostovalo že branje besedil, objavljenih v *Uradnem listu Evropske unije*. Prav tako so za upošteveno šteli dejstvo, da je tožeča stranka izkušena uvoznica, ki redno kupuje blago iz tretjih držav ter je posle in pogodbe sklepala v angleščini, ter okoliščino, da se je poimenovanje na računih, ki jih je predložila tožeča stranka in so prav tako sestavljeni v angleščini, ujemalo s tarifno uvrstitvijo proizvodov, za katere veljajo protidampinške dajatve, v tem jeziku. Glede na te elemente je drugostopenjski upravni organ ugotovil, da je tožeča stranka vedela ali bi morala vedeti, če bi izkazala potrebno skrbnost, za

19 | Glej točko 52 sodbe.

poimenovanje uvoženega blaga v tujem jeziku in da bi se morala zavedati, da je uredba, s katero so bile uvedene protidampinške dajatve, vsebovala napako v madžarski jezikovni različici, tako da bi lahko ob upoštevanju besedil, objavljenih v Uradnem listu, blago pravilno uvrstila. Debreceni Törvényszék (sodišče v Debrecenu, Madžarska), ki je obravnavalo tožbo v upravnem sporu, vloženo zoper zadnjenavedeno odločbo, se ni strinjalo z razlago upravnega organa in je precej drugače razumelo dejstvo, da je uradna različica uredbe Unije v madžarskem jeziku za namene protidampinških dajatev vsebovala poimenovanje blaga, ki je bilo popolnoma neprimerno za blago, ki ga je uvozila tožeča stranka. To sodišče je izhajajoč iz madžarskega temeljnega zakona ugotovilo, da zahteva, da morajo biti na Madžarskem pravna pravila na voljo v madžarskem jeziku kot uradnem jeziku, pomeni temeljno pravico, ki je eden od stebrov pravne države in je povzdignjena na raven osnovnega jamstva, ki se razteza tudi na pravne osebe, ki so zakonito ustanovljene, madžarščina pa je materni jezik njihovih zaposlenih in vodij. V zvezi z zakonodajo Unije, ki je enotno objavljena v različnih uradnih jezikih, to pomeni, da razhajanje med jezikovnimi različicami ne more povzročiti, da bi bila določena različica, ki je bila pravilno objavljena, brez vsakršnega pravnega učinka. V nasprotnem primeru bi se tej zahtevi, izpeljani iz temeljnega zakona kot osnovno načelo, odvzel pomen.

V zvezi s skrbnostjo tožeče stranke je sodišče v Debrecenu menilo, da je bila madžarska različica nedvoumna in da tožeča stranka ni mogla imeti razloga, da bi o njej podvomila.

V kasacijskem postopku se Kúria prav glede skrbnosti tožeče stranke in zapletenosti normativnega okvira ni strinjalo z izpodbijano sodbo.²⁰ Poudarilo je, da je stopnja skrbnosti, ki jo je treba pričakovati od tožeče stranke glede na to, da je gospodarski subjekt, ki ima izkušnje v carinskih zadevah, nujno visoka. V zvezi s tem je pripomnilo, da sta v mednarodni trgovini prevod v tuje jezike in komuniciranje v teh jezikih del vsakodnevne rutine, katere namen je natančno izražanje poslovne volje. V primeru tožeče stranke je bilo treba poimenovanje blaga iz angleščine nujno prevesti v madžarščino, zato da se je lahko v carinski deklaraciji navedlo v madžarščini. Tožeča stranka pa je pri poimenovanju v madžarskem jeziku izpustila izraz *mrežno* (*háló* v madžarščini in *mesh* v angleščini), ki opredeljuje bistveno lastnost spornega blaga, čeprav je bil ta izraz naveden v enakovrednem poimenovanju v angleščini tako na računih za izdelke kot v angleški različici ustrezne tarifne oznake. Kúria se je zaradi razjasnitve pomena tega

izraza sklicevalo tudi na najbolj znan veliki angleško-madžarski slovar²¹, saj gre za lahko dostopen vir, ki ne vsebuje tehničnega besedišča, iz katerega prav tako nedvoumno izhaja osnovni pomen te besede. Glede na te elemente je Kúria ugotovilo, da ni mogoče šteti, da je za tožečo stranko kot madžarskega uvoznika, ki dejavno sodeluje v mednarodni trgovini, prevod zapletena naloga. Zato je po mnenju Kúria tožeča stranka jasno izkazala malomarnost, zaradi česar ni mogla uspeti s svojim zahtevkom za povračilo.

Po drugi strani se je madžarsko vrhovno sodišče izreklo o argumentu, navedenem v izpodbijani sodbi v zvezi z osnovnim jamstvom, izpeljanim iz temeljnega zakona. Poudarilo je, da je bilo navzkrižje med temeljnim zakonom in večjezičnostjo, uvedeno z Uredbo Sveta št. 1 o določitvi jezikov, ki se uporabljajo v Evropski uniji, že obravnavano v sodni praksi Sodišča, v skladu s katero se samo ena jezikovna različica ne more uporabiti kot podlaga za razlago, in sicer zato, da se prepreči, da bi zadevne osebe dale prednost svojemu jeziku pred ostalimi uradnimi jeziki Unije. Povedano drugače, zahteva po enotnosti prava Unije v zvezi s tem presega meje, ki jih določata pravna država in pravna varnost, saj bi dajanje prednosti eni jezikovni različici v primeru napačnega prevoda bilo v popolnem nasprotju z zahtevo po enotni razlagi prava Unije. Sodišče je za to premaknilo meje pravne varnosti: samo to, da ni objave, lahko pomeni kršitev te pravne varnosti, ne pa „napačna“ objava v enem od jezikov.

IV. Zaključek

Kot je Tony Weir ugotovil že leta 1995, je v Uniji, ki se je razširila na petnajst držav članic in je imela enajst uradnih jezikov, eno od glavnih vprašanj evropskega prava, ali je s harmonizacijo zakonodaje mogoče doseči, da države z različnimi jeziki delujejo na enak način.²² Ali je enotnost harmoniziranega prava dejansko podana, je treba nazadnje pretehtati ravno pri uporabniku prava, ki se mora soočiti z vrsto novih izzivov, da bi se zagotovila taka enotnost, kot je na primer, da upošteva večjezičnost harmoniziranega prava, ne pa izključno jezikovno različico v maternem jeziku. Hkrati se je naboru razlagalnih orodij, ki jih daje na voljo nacionalno pravo, pridružila nova metoda, ki spodbuja pravilno razlago.

21 | László Országh in Tamás Magay: *Angol-magyar nagyszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.

22 | Tony Weir: *Die Sprachen des europäischen Rechts – eine skeptische Betrachtung. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 3, 1995, str. od 368 do 374.

Večjezičnost in majhne države

— Tonio Borg

Tonio Borg, LL.D. Ph.D. K.O.M., je bil med letoma 2012 in 2014 evropski komisar za zdravje. Med letoma 1992 in 2012 je bil poslanec malteškega parlamenta, bil pa je tudi podpredsednik vlade (od leta 2004 do leta 2012), minister za notranje zadeve (od leta 1995 do leta 1996 ter od leta 1998 do leta 2008) in minister za zunanje zadeve (od leta 2008 do leta 2012). Trenutno je višji predavatelj za javno pravo na univerzi na Malti. Je tudi član upravnega odbora Evropske agencije za zdravila (EMA). Je avtor številnih knjig s pravnega področja in knjig, v katerih obravnava politično zgodovino.

Obstoj več kot enega uradnega jezika Evropske unije priča o tem, v kakšnem obsegu Evropska unija spoštuje suverenost in identiteto vsake države članice. Zato je za majhne države, kot je Malta, logično, da to dejstvo cenijo prav toliko kot druge države, če ne še bolj.

Dobro se še spomnim razprav v kabinetu ministrov v letih pred našo pridružitvijo Evropski uniji leta 2004 o pomembnosti priznanja malteščine kot uradnega jezika Evropske unije. Komisija pod predsednikom Romanom Prodiem je na koncu med pogajanja sprejela, da bo to priznanje odobrila. To je bil za Malto pomemben trenutek.

Na Malti imamo dva uradna jezika, malteščino in angleščino, vendar imamo v skladu s svojo ustavo le en nacionalni jezik, in to je malteščina. Poleg tega je malteščina uradni jezik na naših sodiščih. Jezik je bil skupaj z vero ter drugimi dejavniki in tradicijami sredstvo, s katerim je lahko majhna država, ki si je od nekdaj prizadevala postati suverena in neodvisna, ohranila svojo identiteto. To ni bila lahka naloga. Če si ogledamo zemljevid Sredozemskega morja, postane jasno, da sta v tem morju le dva suverena otoka: Malta in Ciper. Poleg tega je Malta s svojimi 318 kvadratnimi kilometri (km²) in prebivalstvom, ki ni nikoli preseglo pol milijona, najmanjša država članica Evropske unije in ena najmanjših suverenih držav na svetu, ima pa tudi zelo veliko gostoto prebivalstva, ki znaša približno 1200 prebivalcev na kvadratni kilometer.

Zgodovinski pomen sprejetja malteščine kot uradnega jezika Evropske unije presega priznanje, da ima tudi najmanjša država članica pravico do svoje identitete znotraj Evropske unije.

Malteščina je edini uradni jezik Evropske unije semitskega izvora. Je edini pravi vsesredozemski jezik, ki so ga bogatili vplivi s severa in z juga. Če podrobno analiziramo bistvo malteščine, lahko jasno vidimo, da je podlaga samega jezika arabščina. Velik del njenega besedišča je arabskega izvora: številke, elementi v zvezi z naravo, deli telesa, osnovna orodja, kot so ta, ki se uporabljajo v kmetijstvu, pregovori in dnevi v tednu – vse te besede so izpeljane iz skoraj enakih arabskih besed. Ta leksikalna dediščina se ohranja kljub dejstvu, da je večina Maltežanov katolikov, ki molijo k bogu in častijo boga, ki ga imenujejo *Alla*.

Vendar glede na dejstvo, da je od leta 1090 naprej vsaka sila, ki je kolonizirala Malto, izvirala iz evropske države, in ker je Malta od Sicilije oddaljena manj kot 100 kilometrov (km), je besedišče romanskega izvora, zlasti italijanskega, obogatilo to semitsko podlago. Tako so na primer besede v zvezi z bolj kultiviranim življenjskim slogom, kot so *furketta*

(vilice), *tvalja* (prt), *požati* (posoda), *gwardarobba* (omara), *testiera* (vzglavje), *gradenza* (predalnik), izpeljane iz italijanščine.

To dejstvo krepi politične, gospodarske in kulturne vezi med Malto ter državami v Severni Afriki in arabskim svetom. Ko je Malta postala članica Evropske unije, je bila izražena bojazen, da bo članstvo v Evropski uniji razrahljalo tradicionalne vezi Malte z arabskimi državami. Dejansko pa se je zgodilo nasprotno. Dejstvo, da Evropska unija spoštuje nevtralnost, za katero so si prizadevale nekatere države članice, pomeni, da lahko države članice, ki imajo posebne odnose s sosednjimi državami ali regijami zunaj Evropske unije, prispevajo k vzajemnemu razumevanju potreb in interesov Evrope ter potreb in interesov drugih regij in držav.

Še iz časov, ko sem bil evropski komisar za zdravje, se spomnim, ko sta italijansko predsedstvo in zlasti Beatrice Lorenzin, tedanja ministrica za zdravje, v Rimu priredila konferenco za vse ministre sredozemske regije, pristojne za zdravje. To je bilo oktobra 2014, tik pred iztekom mojega mandata kot komisarja. Odločil sem se, da prvih nekaj minut svojega govora na konferenci izkoristim za neposredni nagovor arabskih držav v malteščini. Spomnim se, kako je med mojim govorom libanonski minister vzklikal „Fhimt kollox, fhimt kollox“ („Vse sem razumel, vse sem razumel“). Dejstvo, da je evropski komisar govoril v uradnem jeziku Evropske unije, v katerem je dovolj arabskih besed, da je libanonski minister lahko sledil govoru, je ustvarilo potencialni most za sodelovanje med Evropsko unijo in arabskim svetom na navedenem konkretnem področju.

To, da slišim svoj jezik, jezik majhne države, med 24 jeziki, ki se govorijo v najvišjih institucijah Evropske unije, kot sta Svet ministrov in Evropski parlament, ki je glavni demokratični forum Evropske unije, me kot Maltežana navdaja z izjemnim ponosom. Položaj je enak pred Sodiščem, na katero se je mogoče obrniti v malteščini. Vendar se med notranjimi posvetovanji sodnikov, ki pripeljejo do odločitve, ki jo sprejme Sodišče, uporablja le francoski jezik. Domnevam, da se bo sčasoma to notranje pravilo, ki ga Pogodbi ne vsebujeta, spremenilo. Smiselno je bilo na začetku, ko so tri od šestih ustanovnih držav govorile francoščino kot svoj nacionalni jezik. Glede na to, da danes države članice vključujejo dve nekdanji britanski koloniji in tudi več vzhodnoevropskih držav, v katerih je bolj razširjena angleščina (razen v Romuniji), pa je postalo nujno, da se uporabljajo najmanj trije „delovni jeziki“, kot se že uporabljajo znotraj Evropske komisije (in sicer francoščina, angleščina in nemščina). Navsezadnje, če ta sistem deluje za posvetovanja znotraj izvršilne veje Evropske unije, in sicer med 27 člani Komisije, zakaj ne bi deloval tudi med 27 sodniki na Sodišču v Luxembourg?

Ko gre za Evropski parlament, ta institucija zagotavlja najvišjo stopnjo večjezičnosti. Vsak evropski državljani ima pravico kandidirati na volitvah v Evropski parlament. Nerazumno bi bilo pričakovati, da poslanec Evropskega parlamenta do popolnosti obvlada enega ali več najpogostejše uporabljenih jezikov, kot sta angleščina in francoščina. Pravica vsake poslanke in poslanca, da bere in piše parlamentarne dokumente, sledi razpravam in govori v lastnem jeziku, je izrecno priznana v poslovniku Parlamenta. Vsi državljani Evropske unije bi morali imeti možnost, da lahko berejo zakone, ki jih zadevajo, v jeziku lastne države. Dolžnost Evropskega parlamenta kot sozakonodajalca je tudi zagotavljati jezikovno kakovost vseh zakonodajnih aktov, ki jih sprejme, ter se izogniti pomanjkljivostim in napakam v vseh uradnih jezikih. Evropski državljani imajo pravico spremljati delo Parlamenta, postavljati vprašanja in prejemati odgovore v lastnem jeziku.

Nedvomno uporaba več uradnih jezikov pomeni ogromne stroške v smislu prevajanja in tolmačenja in morda obstaja mehanizem ali metoda, ki lahko pomaga ta sektor racionalizirati. Kljub temu – tako kot se do zdaj države članice niso odrekle temu, da ima vsaka država članica pravico do evropskega komisarja – bi morali po mojem mnenju uradni jeziki vsake države članice vsaj ob glavnih priložnostih in znotraj glavnih zakonodajnih institucij ohraniti svoj sedanjí status. To je lepota Evropske unije: združena v raznolikosti.

Nedvomno bo vsaka prihodnja širitev Evropske unije ta sistem postavila pod pritisk. Ali lahko Komisija deluje z več kot 27 člani? Ali so lahko institucije, zlasti službe za prevajanje in tolmačenje, kos prihodnjim širitvam? Prvič, glede na trenutni politični položaj v Evropi menim, da je za reševanje tega vprašanja še vedno dovolj časa. Drugič, pri tako bistvenem in temeljnem vprašanju, kot so jeziki, mora Evropska unija zagotoviti, da ne bo vzbujala vtisa, da je za sedanje države članice sprejemljivo, da upoštevajo eno pravilo, medtem ko morajo nove države članice spoštovati drugačna pravila – nekakšno drugorazredno članstvo. Že zdaj številne težave izhajajo iz dejstva, da imajo nekatere ustanovne članice nekatere privilegije, ki jih druge nimajo.

Tu moram priznati svoj interes. Od nekdaj sem bil naklonjen širitvi, dokler je ta razumna. Če država, ki je kandidatka za članstvo, opravi vse preizkuse in zadosti vsem zahtevam, zakaj se ne bi smela pridružiti Evropski uniji? Večja Unija je močnejša Unija. Če na primer balkanske države uvedejo zadostne reforme za pridružitve Evropski uniji in opravijo vse preizkuse, zakaj se jim ne bi smelo dovoliti, da se pridružijo? V čem je smisel, da se država prizna kot „kandidatka“, vendar se njen status, če opravi vse preizkuse, še vedno ne spremeni? Širitev bo tudi zagotovila mir v regijah, kot je Balkan, ki je v polpretekli zgodovini izkusil vojne in hude zločine proti človeštvu. S širitvijo se Evropska unija ne bogati le v političnem in gospodarskem smislu, temveč – s prepletanjem novih kultur,

jezikov in tradicij s tistimi, ki so že v Evropski uniji – tudi v kulturnem smislu. Poleg tega je treba ob izstopu Združenega kraljestva iz Evropske unije poslati sporočilo: čeprav je ta izstop škodil obema stranema, obstaja seznam držav, ki so se Evropski uniji pripravljene *pridružiti*, ne pa jo zapustiti. Zmerna, razumna in premišljena širitev bo glasnik tega sporočila, sporočila, da mora Evropska unija izboljšati zaupanje vase in v svojo prihodnost.

Z uporabo več uradnih jezikov se ne gradi babilonski stolp. Politiki Evropske unije, poslanci Parlamenta, uradniki in javni uslužbenci so s sporazumevanjem v obstoječih uradnih jezikih vedno razumeli drug drugega. Evropa je bila zibelka koncepta nacionalne države. Dolgo časa je to povzročalo nemire in vojne. Dve svetovni vojni v prejšnjem stoletju sta se začeli v Evropi. Danes nacionalna identiteta ni več vir napetosti. To pa zato, ker se je bila Evropska unija sposobna prilagoditi času in spodbujati raznolikost, namesto da bi jo zatirala, vse dokler vsi sprejemajo splošna in posebna pravila organizacije. Raznolikost ne pomeni, da lahko vsakdo počne, kar ga je volja, temveč pomeni, da je v tej „federaciji suverenih držav“, kot je Evropsko unijo rad poimenoval predsednik Barroso, prostor za vse, skupaj z njihovimi tradicijami, jeziki in kulturami, vendar jih morajo uresničevati v okviru norm in pravil. Prepričan sem, da se nihče ne počuti manj Maltežana, manj Francoza ali manj Poljaka, ker je del Evropske unije. Da bi se to nadaljevalo, je nujno ohraniti večjezičnost.

Večjezičnost pomeni tudi, da Evropska unija evropske državljane čim bolj spodbuja k učenju drugih jezikov poleg svojega. Ker je naša država majhna in ker malteščino govorijo le Maltežani, je za nas Maltežane nujno, da se učimo druge jezike, pri čemer je najbolj razširjena angleščina, sledita pa ji italijanščina (do leta 1934 je bila italijanščina še vedno uradni jezik na Malti) in francoščina. Dejstvo, da so Evropejci spodbujeni k učenju drugih jezikov, krepí vezi in sodelovanje ter nam pomaga, da drug drugega razumemo bolje, ne le zaradi komunikacijskega sredstva, temveč tudi v smislu konceptov in zamisli. In to v tej meri, da je Evropski svet v svojih sklepih iz leta 2017 izjavil, da si bo Evropska unija prizadevala za „spodbuja[nje] učenj[a] jezikov, da bi več mladih poleg maternega jezika govorilo še vsaj dva evropska jezika“.

Pomembno načelo Evropske unije je to, da je s pravnega vidika vsakdo v Evropski uniji enak. Razumljivo je, da večje države upravičeno uživajo določeno moč, ki izvira iz njihove velikosti. Nihče ne pričakuje, da bo država s pol milijona prebivalcev enako zastopana v Evropskem parlamentu kot država z 80 milijoni prebivalcev. Vendar je, gledano sorazmerno, zastopanost Malte na prebivalca boljša kot na primer zastopanost Nemčije. Enako je mogoče reči v zvezi s Svetom ministrov. Čeprav pravila Evropske

unije upravičeno dajejo več odločevalskih glasov večjim državam z večjim številom prebivalstva, ima v praksi soglasje prednost pred uradnim glasovanjem. V Komisiji velike in majhne države članice imenujejo enega komisarja, ki čeprav ne zastopa vlade, ki ga je imenovala, sodeluje znotraj Komisije kot strokovnjak za vprašanja, ki zadevajo „državo, ki jo najboljše poznam“ – izraz, ki smo ga uporabljali v Komisiji, da bi se izognili omenjanju svoje države po imenu, hkrati pa poudarjali, da nismo njeni predstavniki. Zato si je treba prizadevati za uporabo več uradnih jezikov, in ne njihovo zmanjšanje. Tako se bo vsak v Evropski uniji počutil dobrodošlega in enakovrednega.

Evropsko pravo na nizozemskih tleh: nizozemščina kot povezovalni člen

— **Prof. dr. J. W. van de Gronden**

Profesor evropskega prava na Onderzoekscentrum voor Staat & Recht, Radboud Universiteit in Nijmegen (raziskovalni center za državo in pravo Univerze Radboud v Nijmegenu) in državni svetnik v posebni službi na Afdeling bestuursrechtspraak (oddelek za upravno pravo) Raad van State (državni svet).

Uvod

Verjetno se je to zgodilo že vsakomur: eno napravo poskušaš povezati z drugo (na primer računalnik z zaslonom) in ugotoviš, da imata napravi različna priključka. V takih primerih je rešitev konektor. S tem povezovalnim členom lahko obe napravi končno delujeta skupaj.

Menim, da ima uporaba nizozemskega jezika funkcijo, ki je primerljiva s funkcijo konektorja. Splošno znano je, da ima evropsko pravo velik vpliv na nacionalne pravne sisteme držav članic, vključno z nizozemskim. Pri razvoju evropskega prava imata zelo pomembno vlogo angleščina in francoščina. Vendar je treba to pravo uporabljati tudi v državah, kot je Nizozemska. Ta proces, pri katerem se pojavljajo zapletena vprašanja, olajša okoliščina, da so pomembna pravna besedila, kot sta zakonodaja in sodna praksa Unije, dostopna v uradnih jezikih držav članic, tudi v nizozemščini. Tako nizozemski jezik v nizozemskem pravnem redu povezuje evropsko in nacionalno pravo.

Vlogo nizozemskega jezika bom podrobneje pojasnil v nadaljevanju. Najprej bom obravnaval vse večji vpliv evropskega prava na nizozemsko pravo. Nato se bom na kratko dotaknil vprašanja izrazov in pojmov. Poleg tega bi rad kot profesor evropskega prava predstavil svoje izkušnje pri izobraževanju nove generacije študentov za pravnike.

Vpliv evropskega prava na nizozemski pravni red

Vse večji vpliv evropskega prava je spektakularen. Seveda se je ta proces začel s pojavom klasičnih doktrin, kot so primarnost evropskega prava,¹ neposredni učinek in prosti pretok. Ena od temeljnih sodb je bila sprejeta na podlagi predloga za sprejetje predhodne odločbe z Nizozemske: sodba *Van Gend & Loos*². Že kmalu je postalo jasno, da nizozemskega prava ni mogoče izvajati brez poznavanja evropskega prava.

1 | Glej na primer sodbo z dne 15. julija 1964, *Costa*, 6/64, [EU:C:1964:66](#), in nedavno sodbo z dne 2. marca 2021, *A. B. in drugi* (Imenovanje sodnikov vrhovnega sodišča – Pravno sredstvo), C-824/18, [EU:C:2021:153](#).

2 | Sodba z dne 5. februarja 1963, *Van Gend & Loos*, C-26/62, [EU:C:1963:1](#).

Zelo pomembno je bilo, dalje, to, da je evropsko pravo vplivalo in še vedno vpliva tudi na nacionalno procesno pravo. V znanih sodbah *Rewe*³ in *Comet*⁴ se je izkazalo, da nacionalno procesno pravo ne sme (praktično) onemogočiti uveljavljanja pravic, ki izhajajo iz evropskih predpisov, in da teh pravic ne sme obravnavati manj ugodno od pravic, ki izhajajo iz nacionalnih predpisov. Ta sodna praksa se je izkazala za sprožilec razvoja bolj specifičnih pristopov k tradicionalnim konceptom nacionalnega prava, kot je preučitev, ki jo sodišče opravi po uradni dolžnosti.⁵ Procesno pravo igra ključno vlogo za posameznike, ki se na sodišče obrnejo zaradi uveljavljanja pravic, ki izvirajo iz pravnih pravil. Pravica do učinkovitega pravnega sredstva ni zaman zapisana v členu 47 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah. Ker pravo Unije procesnega prava ni pustilo nedotaknjenga, je bila ustvarjena pravna infrastruktura za učinkovanje evropskih pravil.

Procesno pravo usmerja spor in je odločilno za dostop do sodišča. Poleg tega je to pravo tesno povezano s suverenostjo države. Jezik ima pri tem seveda pomembno vlogo. Za nizozemsko procesno pravo je, razumljivo, ključnega pomena nizozemščina. Ne smemo pozabiti, da je nizozemščina pravni jezik in da se ta jezik uporablja za reševanje sporov, ki se med drugim predložijo sodiščem na Nizozemskem. Vpliv prava Unije na nacionalno procesno pravo je tako pripeljal do zanimivega prepletanja konceptov nizozemskega prava in prava Unije.⁶

Drug pomemben trend je povezan z vse obsežnejšo evropsko harmonizacijo. Razvoj politike na ravni Unije vodi k oblikovanju predpisov Unije. V preteklih letih je bilo sprejeto zelo veliko predpisov. Številne uredbe in direktive Unije se uporabljajo na mnogih raznolikih področjih. Kot je znano, je treba direktivo prenesti v nacionalno zakonodajo.⁷

3 | Sodba z dne 16. decembra 1976, *Rewe-Zentralfinanz in Rewe-Zentral*, 33/76, [EU:C:1976:188](#).

4 | Sodba z dne 16. decembra 1976, *Comet*, 45/76, [EU:C:1976:191](#).

5 | Glej v zvezi s tem na primer Prechal, S., in Widdershoven, R. J. G. M., *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Nijmegen, 2017, str. 410 in naslednje.

6 | Ta razvoj je med drugim opisan v Prechal, S., in Widdershoven, R. J. G. M., *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Nijmegen, 2017; Hessel, B., *Het recht van de EU voor decentrale overheden*, Nijmegen, 2016, in Hartkamp, A., *Vermogensrecht algemeen – Europees recht en Nederlands vermogensrecht*, Deventer, 2019.

7 | Glej člen 288, tretji odstavek, PDEU.

Po drugi strani je prenos uredb prepovedan.⁸ To pa ne pomeni, da za uporabo in izvajanje uredbe ni potreben noben nacionalni zakonodajni ukrep. Ravno obratno: tako direktiva kot uredba zahtevata, da se določijo pristojni nacionalni organi (med drugim za nadzor), da se nacionalna pravila (npr. postopkovnega prava) prilagodijo in da se oblikujejo splošni koncepti prava Unije.⁹ Iz tega je razvidno, da je pravo Unije za svoje izvajanje, vključno z uporabo in nadzorom, v veliki meri odvisno od nacionalnih pravnih sistemov držav članic. Brez nacionalnega pravnega okvira je pravo Unije brez zoba tiger. Skratka, evropski standardi in pravila morajo v tem nacionalnem okviru najti svoje mesto. Na podlagi člena 4(3) Pogodbe EU morajo države članice zagotoviti izpolnjevanje obveznosti, ki jih imajo na podlagi prava Unije. Za Nizozemsko to seveda pomeni, da se mora nizozemska različica evropskih standardov in pravil uveljaviti v nizozemski zakonodaji. Zaradi nizozemščine lahko pravo, ki je bilo razvito v Bruslju, Strasbourg in Luxembourg, uporabljajo tudi nizozemski organi. Kot je bilo že navedeno, je evropska harmonizacija, to so direktive, uredbe in drugi ukrepi, v silnem razmahu. Zato je treba v nacionalni pravni red prenesti vse več evropskih predpisov. Nizozemska za izvajanje pogosto uporablja že obstoječe nacionalne področne zakonodaje, kot so Burgerlijk Wetboek (civilni zakonik), nekateri zakoni s področja uprave (Wet milieubeheer (zakon o upravljanju okolja), Mededingingswet (zakon o konkurenci) itd.) in kazenska zakonodaja. To pomeni, da številna evropska pravila in standardi sobivajo z določbami nizozemske zakonodaje. Na nek način prihaja do „osmoze“ med pravili in standardi evropskega in nizozemskega izvora. To sožitje je mogoče zaradi nizozemskega jezika. Uradna nizozemska različica predpisov Unije nizozemskim organom omogoča, da evropsko pravo uporabljajo v tesni povezavi z nacionalnim pravom.

Ta „sinhrona“ uporaba je zaradi vse obsežnejše evropske harmonizacije vse pogostejša in je za številne osebe, ki se ukvarjajo s pravom, postala del vsakodneвне prakse. Menim, da se na ta način evropska politika tudi približuje državljanom. Garancija, do katere je pri nakupu upravičen nizozemski potrošnik, je v veliki meri urejena s pravili evropskega izvora. Vendar je po mojem mnenju treba opozoriti na naslednjo ključno okoliščino. Ker so evropska pravila brezšivno vključena v nacionalne področne zakonodaje, se mnogi državljani in celo pravni strokovnjaki ne zavedajo več, da ta pravila prihajajo iz Evrope:

8 | Sodišče je to iz člena 288, drugi odstavek, PDEU med drugim izpeljalo v sodbi z dne 31. januarja 1978, *Zerbone*, 94/77, [EU:C:1978:17](#).

9 | Glej na primer točko 17 sodbe z dne 21. septembra 1983, *Deutsche Milchkontor in drugi*, od 205/82 do 215/82, [EU:C:1983:233](#), in točko 33 sodbe z dne 28. oktobra 2010, *SGS Belgium in drugi*, C-367/09, [EU:C:2010:648](#).

na prvi pogled se zdi, da izvirajo z nizozemskih tal. Zato zagotovo ne bo škodilo, če se začne postopek ozaveščanja, s katerim se bo povečalo poznavanje tega čudovitega „dueta med evropskim in nizozemskim pravom“.

Izrazi in pojmi

Nizozemski jezik ima ključno vlogo pri učinkovanju evropskega prava na pravni red na nizozemskih tleh. V pravu je seveda veliko pozornosti namenjene izrazom in pojmom. Nekateri pojmi v nizozemskem pravu lahko zaradi evropskega prava dobijo drugačno vsebino. Ker za nekatere pojme prava Unije obstaja uraden nizozemski izraz, je prenos sprememb v nizozemsko pravo razmeroma enostaven. Primer iz preteklosti je pojem „odpadki“.¹⁰ Prvotno je ta pojem v nizozemskem pravu pomenil le predmete, ki so trajno odstranjeni. Vendar je sodna praksa Sodišča pokazala, da je ta pristop preveč omejen. Tudi snovi, ki jih je mogoče ponovno uporabiti, je treba šteti za odpadke.¹¹ Ne gre za semantično vprašanje, temveč za vprašanje, ali se lahko uporablja zakonodaja, ki je bila oblikovana zaradi varstva okolja in ljudi. Zaradi uradne nizozemske različice pojma odpadki iz prava Unije, ki je bila prevzeta v nizozemsko zakonodajo, se je razlaga Sodišča hitro uveljavila v pravni praksi.

Drug primer se nanaša na pojem „vergunning(stelsel)” ((sistem) dovoljenj). V Direktivi o storitvah¹² so obravnavani sistemi dovoljenj, ki so jih oblikovale države članice. Pod nekaterimi pogoji lahko taki sistemi vodijo do neupravičenega omejevanja svobode opravljanja storitev. V angleščini je uporabljen izraz „authorisation“, v francoščini pa izraz „autorisation“. V nizozemski različici Direktive o storitvah je uporabljena nizozemska beseda „vergunning“ (dovoljenje). Zato se je nizozemski zakonodajalec pri izvajanju te direktive lahko navezal na izraz dovoljenje, ki je že obstajal v nizozemskem upravnem pravu. To je poenostavilo postopek izvajanja. Pristojnim organom je jasno, da je treba nacionalne odločbe, ki se v nizozemščini imenujejo dovoljenja, preveriti glede na Direktivo o storitvah. Pri tem je zelo pomembno, da se natančno sledi opredelitvi pojma dovoljenje iz evropske Direktive o storitvah, kar lahko pripelje do prilagoditev glede tradicionalnega

10 | O tem glej van de Gronden, J. W., *De Implementatie van het-EG milieurecht door Nederlandse decentrale overheden*, Deventer, 1998, str. 260–266.

11 | Glej na primer točko 31 sodbe z dne 18. decembra 1997, *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, [EU:C:1997:628](#).

12 | Direktiva 2006/123 o storitvah na notranjem trgu, UL 2006, L 376, str. 36.

pojma dovoljenje iz nizozemskega prava. Člen 4 te direktive vsebuje opredelitev pojma sistem dovoljenj, in to tudi v nizozemski jezikovni različici,¹³ tako da se ta opredelitev lahko uporablja tudi v nizozemski pravni praksi. Zato ni presenetljivo, da *Dienstenwet* (zakon o storitvah) vsebuje opredelitev sistema dovoljenj, ki je oblikovana po Direktivi.¹⁴

Zaradi velikega napredka v prizadevanjih za evropsko harmonizacijo so bili v nizozemsko pravo prevzeti številni izrazi iz evropskega prava. S pravnega vidika je to zahtevna operacija. Pri tem je nedvomno zelo ugoden dejavnik to, da so pomembni pravni viri na voljo v nizozemskem jeziku. Na Nizozemskem je mogoče najti celo primere samodejne harmonizacije. Ta pomeni, da si nacionalni zakonodajalec prostovoljno prizadeva za navezavo na evropsko pravo, ne da bi bil na podlagi tega prava to dolžan storiti. Najbolj znan primer za to je *Mededingingswet* (nizozemski zakon o konkurenci).¹⁵ Materialna pravila tega zakona so izpeljana iz členov 101 in 102 PDEU ter evropske Uredbe o združitvah¹⁶, čeprav to s pravom Unije ni zahtevano.¹⁷ Obstoj uradne nizozemske različice Pogodbe in Uredbe o združitvah je ta proces močno olajšal. Pravilni izrazi in pojmi so že bili na voljo v nizozemščini. Zakonodajalec se je zato lahko navezal na te pojme konkurenčnega prava, kot so podjetje, sporazum, prevladujoči položaj in koncentracija, ki so bistvenega pomena. Glede nekaterih izrazov se celo neposredno napotuje na ustrezne pojme iz prava Unije: določeno je namreč, da imata pojma podjetje in sporazum v smislu zakona o konkurenci enak pomen kot ekvivalentna pojma iz člena 101 PDEU. Posledica tega je, da razlaga, ki jo sodna praksa sodišč Unije da izrazom,

13 | Ta opredelitev se glasi: „vsak postopek, kateremu mora ponudnik ali prejemnik slediti, da bi od pristojnega organa pridobil uradno odločitev ali odločitev z molkom organa o začetku opravljanja ali opravljanju storitvene dejavnosti“.

14 | V členu 1 zakona o storitvah je dovoljenje opredeljeno kot „procedure die voor een dienstverrichter of afnemer de verplichting inhoudt bij een bevoegde instantie stappen te ondernemen ter verkrijging van een vergunning“ („vsak postopek, ki mu mora ponudnik ali prejemnik slediti, da bi od pristojnega organa pridobil dovoljenje“).

15 | Glej *Kamerstukken II*, 24707, št. 3, str. 10.

16 | Uredba št. 139/2004 o nadzoru koncentracij podjetij, UL 2004, L 24, str. 1.

17 | Za številna vprašanja v zvezi s spoštovanjem konkurenčnega prava pa velja sicer obvezna harmonizacija. Glej Direktivo (EU) 2019/1 o krepitvi vloge organov držav članic, pristojnih za konkurenco, da bodo učinkoviteje uveljavljali pravila konkurence, in o zagotavljanju pravilnega delovanja notranjega trga, UL 2019, L 11, str. 3.

kot sta sporazum in podjetje, samodejno postane tudi razlaga primerljivih pojmov iz nizozemskega zakona o konkurenci.¹⁸

Izobraževanje o pravu Unije v nizozemščini

Zaradi vse večje evropeizacije prava je poučevanje evropskega prava dobilo stalno mesto v učnih načrtih študija prava na nizozemskih univerzah. Poleg tega prihaja zaradi globalizacije tudi do internacionalizacije pravnega izobraževanja. Pri tem se je postavilo vprašanje, ali naj se predmeti s področja prava Unije v celoti poučujejo v angleščini. Prepričan sem, da si odgovor na to vprašanje zasluži prožen pristop. Po eni strani je zelo pomembno, da lahko pravniki o pomembnih vprašanjih in problemih razpravljajo s kolegi iz drugih držav. Po drugi strani pa je njihova naloga tudi uporaba evropskega prava na nacionalni ravni. Zato je zaželeno, da se evropsko pravo na nizozemskih univerzah poučuje tako v angleščini kot v nizozemščini. V prvem letniku se lahko študenti z evropskim pravom seznani v svojem jeziku in ga povežejo z nacionalnim pravom, s katerim se bodo na tej stopnji študija seveda srečali prvič. V poznejši fazi se lahko študenti z vprašanji in temami prava Unije seznani v angleščini. Moje izkušnje s poučevanjem na univerzi Radboud v Nijmegenu, kjer predavam evropsko pravo, kažejo, da ta večjezičnost pomeni obogatitev. Študenti tako dobijo dober vpogled v večjezično razsežnost evropskega prava. Predočeno jim je tudi, da se izvajanje evropskega prava lahko v popolnosti razvije le, kadar se to pravo uporablja v okviru nacionalnega prava. Celo študentom European Law School v Nijmegenu se zato poleg evropskega in mednarodnega prava predava tudi o temeljih nizozemskega prava. Kot je že bilo omenjeno, je nizozemščina pravni jezik, saj se ta jezik uporablja v postopkih pred nizozemskimi sodišči. Zelo pomembno je, da bodoči specialist za evropsko pravo dobro razume nacionalni pravni okvir, v katerem bo uporabljal svoje specialno znanje, in jezik, ki se v tem okviru uporablja. Pomembno je na primer vedeti, kaj je po nizozemskem pravu protipravno dejanje, kadar se preverja, ali je nizozemski organ javnega sektorja na podlagi sodne prakse Sodišča v zadevi Francovich¹⁹ odgovoren za škodo, ki je nastala zaradi kršitve prava Unije. Drug primer se nanaša na dodelitev subvencije. Če se želi priznanje subvencije izpodbijati,

18 | V zvezi z različnimi metodami, s katerimi se je z zakonom o konkurenci poskušala vzpostaviti povezava z evropskim pravom, glej Mok, M. R., *Kartelrecht I Nederland: de Mededingingswet*, Deventer, 2004, str. 69–72.

19 | Glej med drugim sodbi z dne 19. novembra 1991, *Francovich* in drugi, C-6/90 in 9/90, [EU:C:1991:428](#), in z dne 5. marca 1996, *Brasserie du Pêcheur* in *Factortame*, C-46/93 in C-48/93, EU:C 1996:79.

ker naj bi šlo za državno pomoč, ki je v nasprotju s pravom Unije, je treba preveriti, ali je bila ta subvencija dodeljena z odločbo, ki jo je mogoče izpodbijati pri nizozemskem upravnem sodišču.

V Nijmegenu večjezičnost pomeni, da pozornost ni posvečena le angleščini in nizozemščini, ampak tudi francoščini. Na dodiplomskem programu *European Law School* lahko študenti izberejo usmeritev „Pravno prevajanje“. Cilj te usmeritve je študente seznaniti s prevajanjem pravnih besedil iz francoščine v nizozemščino. Francoščina ima seveda v evropskem pravu tradicionalno osrednjo vlogo. Kot je znano, je to delovni jezik Sodišča Evropske unije in Splošnega sodišča. Prek usmeritve „Pravno prevajanje“ si študenti razjasnijo, kako sodišči Unije izvajata evropsko pravo. Študentom so na voljo tako predavanja o prevajanju in pomembnih vidikih evropskega prava kot tudi konkretne usmeritve o tem, kako pravna besedila prevajati iz francoskega v nizozemski jezik. Sodelujoči predavatelji imajo veliko praktičnih izkušenj. Tudi Koen Wolfs, vodja prevajalskega oddelka za nizozemski jezik na Sodišču, sodeluje pri študiju kot predavatelj in navdihovalec. Menim, da je vključitev francoskega jezika v učni načrt zelo koristna obogatitev programa *European Law School* v Nijmegenu. Usmeritev „Pravno prevajanje“ ustreza prenosu, ki ga je treba opraviti z ravni Unije na nacionalno področje.

Poleg tega lahko študenti v okviru usmeritve „Pravno prevajanje“ okusijo prevajalski poklic. Osebe, ki so odgovorne, na primer, za prevajanje sodbe iz francoščine v nizozemščino, pomembno prispevajo k izvajanju evropskega prava v nacionalnem pravnem redu. Unija temelji na večjezičnosti, zato imajo prevajalci ključno vlogo.

Menim, da je pridobljeno znanje zagotovo uporabno na zelo raznolikih delovnih mestih (poleg prevajalskega). Študenti se seznanijo z večjezičnostjo evropskega prava. Če se na primer pozneje zaposlijo v sodstvu, jim lahko znanje francoščine pomaga pri razlagi nekaterih sodb in določb prava Unije. Prav tako se lahko zgodi, da morajo pri izvajanju svoje funkcije v sodstvu prispevati k oblikovanju vprašanj za predhodno odločanje v zadevi, ki vključuje vprašanja prava Unije. Pri tem oblikovanju lahko upoštevajo, da bo treba ta vprašanja med drugim prevesti v francoščino. Če se zaposlijo kot javni uslužbenci na ministrstvu in se soočijo s problemom prava Evropske unije, lahko prispevajo k njegovi rešitvi, tako da preučijo ustrezne pravne vire v francoščini in seveda angleščini.

Zaključek

Nizozemščina je za izvajanje evropskega prava zelo pomembna. Pravila Unije je treba prenesti v nacionalni pravni red, zato je ta prenos v veliki meri odvisen od nacionalnega prava. Uradna nizozemska različica aktov Unije močno olajšuje prenos prava Unije v nizozemski pravni red, s tem pa tudi učinkovito izvajanje teh ukrepov. Zato je nizozemski jezik povezovalni člen med pravom Unije in nizozemskim nacionalnim pravnim redom. Večjezičnost je pomembna razsežnost prava Unije. Dostopnost pomembnih virov prava Unije v več jezikih približuje Unijo in njeno pravo, ki temelji na različnih pravnih tradicijah držav članic, državljanom in posameznikom, ki se obrnejo na sodišče.

Pomen večjezičnosti za evropsko univerzo prihodnosti

— Prof. dr. Jan Wouters

Jan Wouters je redni profesor mednarodnega prava in prava mednarodnih organizacij ter predstojnik *ad personam* katedre Jean Monnet na Katholieke Universiteit Leuven (katoliška univerza v Leuvnu, v nadaljevanju: KU Leuven), kjer je tudi direktor inštituta za mednarodno pravo in Leuven Centre for Global Governance Studies ter predsednik sveta za mednarodno politiko. Je član Koninklijke Vlaamse Academie van België (belgijska kraljeva flamska akademija), gostujoči profesor na Columbia University, College of Europe v Bruggeju, Paris 2 Panthéon-Assas, Sciences Po in LUISS ter član odvetniške zbornice v Bruslju.

Uvod

V tem prispevku želim predstaviti premisleke o pomenu večjezičnosti za evropsko univerzo prihodnosti. Gre za osebno pričevanje profesorja, ki sta ga med celotno poklicno potjo navduševala evropsko združevanje in bogata kulturna raznolikost Evrope. Vedno sem bil očaran nad pravom Evropske unije kot orodjem integracije, vendar ga vidim tudi kot pomemben instrument dialoga z nacionalnimi in regionalnimi kulturami in pravnimi sistemi držav članic ter z mednarodnim pravom, iz katerega je izšel evropski pravni red.¹

Ko sem julija 1987 diplomiral na univerzi v Antwerpnu, je ravno začel veljati Enotni evropski akt. Številni se ga ne spomnijo, vendar je ta pogodba dala pomemben zagon evropskemu združevanju, ne le z vidika „projekta 1992“ za notranji trg, temveč tudi za evropsko politično sodelovanje (predhodnik skupne zunanje in varnostne politike, SZVP), evropsko okoljsko politiko, vse večjo vlogo Evropskega parlamenta in še mnogo več. Moja prva objava iz leta 1988 se je nanašala na liberalizacijo evropskega pretoka kapitala, ki je bil v Pogodbi EGS dolga leta drugorazredna temeljna svoboščina. Zlasti Maastrichtska pogodba iz leta 1992 je pomenila zgodovinski preboj pri združevanju evropske celine; prinesla je močno poglobitev (ekonomsko in monetarno unijo kot „streho“ na zgradbi carinske unije in notranjega trga) in razširitev (politično unijo z državljanstvom Unije, SZVP, sodelovanjem na področju pravosodja in notranjih zadev itd.) povezovanja.

Prav tako je bila z Maastrichtsko pogodbo Pogodba ES obogatena s „poglavjem o kulturi“. Od tod izvira lepa ubeseditev, da mora Skupnost – in pozneje Unija – prispevati „k razcvetu kultur držav članic, pri čemer upošteva njihovo nacionalno in regionalno raznolikost ter hkrati postavlja v ospredje skupno kulturno dediščino“²: skratka, združenost v raznolikosti! Pri pisanju knjige o Maastrichtski pogodbi³ v letih od 1994 do 1996 sem uporabljal vse takratne jezikovne različice Pogodbe. Ob tem sem se močno zavedel izjemne moči pravne večjezičnosti. To je le še povečalo moje občudovanje do prevajalcev Unije: poskusite na

1 | Na žalost danes med mednarodnim pravom in pravom Unije obstaja nekaj točk, ki so problematične. Glej zgodnejši prispevek: J. Wouters, „The Tormented Relationship between International Law and EU Law“, v: P. H. F. Bekker, R. Dolzer in M. Waibel (ur.), *Making Transnational Law Work in the Global Economy. Essays in Honour of Detlev Vagts*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, str. 198–221.

2 | Kar je zdaj določeno v členu 167(1) Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU).

3 | Glej W. Devroe in J. Wouters, *De Europese Unie. Het Verdrag van Maastricht en zijn uitvoering: analyse en perspectieven*, Leuven, Peeters, 1996, nagrajena z nagrado Stibbe.

primer težavno opredelitev načela subsidiarnosti⁴ prevesti v vse uradne jezike Unije! Moje veliko spoštovanje do prevajalcev in tolmačev Unije sega v čas, ko sem v letih od 1991 do 1994 delal kot strokovni sodelavec na Sodišču, ko so prevajalske službe trepetale pred včasih obsežnimi osnutki sklepnih predlogov (vključno s številnimi opombami), ki smo jim jih pošiljali iz kabineta generalnega pravobranilca Walterja van Gervna.⁵

Od konca leta 2017 sem močno vpet tudi v dinamiko „zavezništva evropskih univerz“ in sem pomagal zasnovati eno teh zavezništev, Una Europa⁶. V tem okviru smo si v zadnjih letih močno prizadevali ne le postaviti temelje za univerzo prihodnosti, na kateri bo večjezičnost igrala osrednjo vlogo, ampak tudi oblikovati skupni interdisciplinarni dodiplomski program evropskih študij, v katerem je eden od ključnih poudarkov večjezičnost. Oboje bi rad zdaj podrobneje pojasnil.

Pobuda o evropskih univerzah in Una Europa

Francoski predsednik Emmanuel Macron je 26. septembra 2017 v slavnem govoru na Sorboni toplo pozval evropske univerze:

„Je propose la création d’universités européennes qui seront un réseau d’universités de plusieurs pays d’Europe, mettant en place un parcours où chacun de leurs étudiants étudiera à l’étranger et suivra des cours dans deux langues au moins. Des universités européennes qui seront aussi des lieux d’innovation pédagogique, de recherche d’excellence. Nous devons nous fixer, d’ici à 2024, en construire au moins une vingtaine. Mais nous devons, dès la prochaine rentrée universitaire, structurer les premières, avec de véritables semestres européens et de véritables diplômes européens.“⁷

4 | Zdaj vsebovano v členu 5(3) Pogodbe o Evropski uniji (PEU); v prvotni različici člen 3b Pogodbe ES.

5 | Nekoč so prevajalske službe protestirale, na upravni seji Sodišča pa je bila obravnavana izjava o pretirani uporabi opomb v sklepnih predlogih nekaterih generalnih pravobranilcev. Generalni pravobranilec Walter van Gerven je nato tudi sam razposlal izjavo s citatom iz igre *Amadeus* Petra Shafferja. Nanaša se na Mozartov odgovor na pripombo cesarja Jožefa II., da ima njegova opera *Beg iz seraja* „too many notes“. Mozart je odgovoril: „There are just as many notes, Majesty, as are required. Neither more nor less.“

6 | Glej <https://www.una-europa.eu/>.

7 | <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique>.

Predlog francoskega predsednika je dobil podporo na evropskih srečanjih na vrhu v Göteborgu in Bruslju jeseni 2017 in je postal znan kot „pobuda o evropskih univerzah“. V sklepih Evropskega sveta z dne 14. decembra 2017 je takoj za delom o evropskih univerzah kot cilj navedeno tudi „spodbujanj[e] učenja jezikov, da bi več mladih poleg maternega jezika govorilo še vsaj dva evropska jezika“.⁸

Na KU Leuven nas je ta pobuda takoj navdušila. Spomladi 2018 smo s srečanji v Parizu in Bologni postavili temelje za zavezništvo univerz, poleti istega leta pa so sledile poglobljene razprave v Madridu in Berlinu. Tako se je rodila Una Europa, zdaj zavezništvo devetih uglednih evropskih univerz: Freie Universität Berlin, Alma Mater Studiorum Università di Bologna, University of Edinburgh, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Helsingin yliopisto/Helsingfors universitet, KU Leuven, Universidad Complutense de Madrid, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne in Universiteit Leiden.⁹ Večjezičnost je razvidna že iz imen univerz!

Una Europa ni le še en „konzorcij“ ali „projekt“ med več evropskimi univerzami. Še celo izraz „zavezništvo“ ne odraža njegove raznovrstne dinamike. V bistvu gre za prelomno in edinstveno vse tesnejšo zavezanost skupnemu cilju in povezovanje našega dela na vse več področjih raziskav, izobraževanja in socialnih storitev ter s tem za pravo evropsko univerzo prihodnosti. Začeli smo z evropskimi študijami, kulturno dediščino, trajnostjo, informacijsko znanostjo in umetno inteligenco, zdaj pa smo dodali še področja, kot sta zdravje in materiali prihodnosti. Pri tem nismo začetniki: večina partnerskih univerz ima za sabo več sto let, včasih celo skoraj 1000 let intelektualne zgodovine, skupaj pa poučujemo približno 450.000 študentov, če niti ne omenjam tistih v skupinah za digitalno učenje (ki jih je več milijonov).

Una Europa je že od vsega začetka zavezana večjezičnosti; v partnerskih institucijah uporabljamo kar devet jezikov: angleščino, finščino, francoščino, italijanščino, nemščino, nizozemščino, poljščino, španščino in švedščino. Vredno je prebrati *Manifest o univerzi prihodnosti*, v katerem Una Europa postavi na ogled svojo dušo. V tem manifestu je med drugim poudarjeno, da Una Europa „ni kraj, temveč zbirališče znanja, idej in vrednot, ki se svobodno razvijajo prek meja, oblik izražanja in obdobj“ in „ogledalo [...] človeštva v

8 | <https://www.consilium.europa.eu/media/32430/14-final-conclusions-rev1-nl.pdf>.

9 | Deseta in enajsta partnerka se bosta pridružili v kratkem, vendar moram glede tega ostati diskreten.

vsej njegovi raznolikosti ter odraža kulture in jezike, konvencije in prelome".¹⁰ Večjezičnost ima osrednje mesto med drugimi ključnimi cilji, kot so interdisciplinarnost, vključenost, inovativnost, interaktivnost, vpliv in mednarodna odprtost.

Una Europa namerava v skladu s svojo zavezanostjo večjezičnosti v prihodnosti dati na voljo jezikovne predmete vseh univerz za študente drugih vključenih univerz, oblikovati jezikovne tandeme¹¹, omogočiti študentom, da z virtualno mobilnostjo in mobilnostjo učnega osebja sledijo predmetom v jezikih, ki niso jeziki njihove matične univerze, ter pripravljati MOST¹², da bi spodbudili učenje jezikov na začetni ravni. Večjezičnosti v novem skupnem dodiplomskem programu evropskih študij se bom posvetil v nadaljevanju.

Vizija Una Europa je v skladu s stališčem Sveta EU, ki je 22. maja 2019 sprejel priporočilo „o celovitem pristopu k poučevanju in učenju jezikov“¹³, čeprav je to priporočilo osredotočeno zlasti na primarno in sekundarno izobraževanje ter poklicno usposabljanje. Vendar bi lahko to, kar Svet navaja o jezikovni ozaveščenosti v šolah, smiselno uporabili tudi za univerzitetno izobraževanje:

„Jezikovna ozaveščenost v šolah bi lahko vključevala poznavanje in razumevanje pismenosti in večjezičnosti vseh učencev, vključno s kompetencami v jezikih, ki se ne poučujejo v šoli. Šole lahko razlikujejo med različnimi ravni potrebne večjezičnosti, odvisno od konteksta in namena ter okoliščin, potreb, zmožnosti in zanimanj učečih.“¹⁴

Vendar je nekoliko presenetljivo, da kljub vsej pozornosti, ki jo evropski oblikovalci politik namenjajo pobudi o evropskih univerzah, očitno še vedno ne obstaja niti en politični dokument, v katerem bi bilo obravnavano vprašanje (pomanjkanja) večjezičnosti na univerzitetni ravni. Evropska komisija v Sporočilu o *uresničitvi evropskega izobraževalnega*

10 | Glej <https://www.una-europa.eu/about>.

11 | Jezikovni tandem ali jezikovna izmenjava pomeni učenje jezika z vzajemno jezikovno izmenjavo med osebama, ki se izmenično pogovarjata v svojem (različnem) maternem jeziku, ki je jezik, ki se ga želi naučiti druga oseba.

12 | MOST, kar pomeni „množični odprti spletni tečaj“ (*massive open online course*, MOOC), je tečaj, namenjen množičnemu sodelovanju, pri katerem se gradivo za tečaj (ki lahko vključuje pisno in tudi avdiovizualno gradivo) razširja prek interneta, tako da udeleženci niso omejeni na določeno lokacijo.

13 | *Uradni list Evropske unije*, 5. junij 2019, C 189, str. 15.

14 | Uvodna izjava 16 Priporočila.

prostora do leta 2025 z dne 30. septembra 2020 meni, da je „spodbujanje učenja jezikov in večjezičnosti“ del cilja kakovosti za evropski izobraževalni prostor; navsezadnje je „[z]nanje različnih jezikov [...] pogoj za učenje in delo v tujini ter celovito spoznavanje kulturne raznolikosti Evrope. Znanje jezikov učečim se in učiteljem odpira vrata v resnično evropski učni prostor[.]”¹⁵ Vendar Komisija v zvezi s tem ne pripravlja novih predlogov, ampak se v glavnem sklicuje na zgoraj navedeno priporočilo Sveta iz leta 2019, ki ne obravnava univerzitetnega izobraževanja.

Tudi razpis iz leta 2022 za zbiranje predlogov za evropske univerze v okviru programa Erasmus+ v zvezi s tem ni posebej poveden.¹⁶ Evropske univerze so sicer pozvane, naj se zavežejo k ciljem politike evropskega izobraževalnega prostora, vključno z večjezičnostjo, vendar se ta napotitev ne razlikuje od prvega razpisa iz leta 2018 za zbiranje predlogov evropskih univerz. Zdi se, da se vizija Evropske komisije o večjezičnosti v zadnjih letih ni kaj dosti spremenila. Njeno sporočilo *Evropska strategija za univerze* z dne 18. januarja 2022 na primer sploh ne omenja večjezičnosti ali posebnih pobud oziroma dejavnosti v zvezi s tem.¹⁷

Skupni dodiplomski program evropskih študij

Od študijskega leta 2022/2023 bodo univerze Una Europa ponujale skupni interdisciplinarni program „Joint Bachelor of Arts in European Studies“ (v nadaljevanju: BAES).¹⁸ Za to so opravile zahteven postopek akreditacije tako v okviru tako imenovanega evropskega pristopa k zagotavljanju kakovosti skupnih programov („European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes“)¹⁹ za Netherlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie

15 | Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij o uresničitvi evropskega izobraževalnega prostora do leta 2025 o uresničitvi evropskega izobraževalnega prostora do leta 2025 z dne 30. septembra 2020 (COM(2020) 625 final, str. 7).

16 | Glej <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/slnews/2022-erasmus-european-universities-call>.

17 | Sporočilo Evropske komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij o evropski strategiji za univerze z dne 18. januarja 2022 (COM(2022) 16 final).

18 | Za dodatne informacije glej: <https://www.una-europa.eu/stories/introducing-the-una-europa-joint-bachelor-in-european-studies>, <https://baes.una-europa.eu/overview> in www.jointbaes.eu.

19 | https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf.

(nizozemsko-flamska akreditacijska organizacija (NVAO)) v letu 2021 kot tudi v okviru več nacionalnih postopkov.

S programom BAES želimo študente iz Evrope in vsega sveta izobraziti o tem, kaj pomeni „Evropa“: kaj so njene temeljne vrednote, zgodovina, politika, institucije, gospodarstvo, družba, pravo itd., pa tudi njena kulturna identiteta in raznolikost. Med učnimi cilji tega novega programa je izrecno navedena večjezičnost: ob koncu programa, ki obsega triletni študij in ki v okviru evropskega sistema prenašanja in zbiranja kreditnih točk prinaša 180 ECTS, se morajo študenti razen v maternem jeziku in angleščini znati izražati v vsaj še enem evropskem jeziku, da se lahko vključijo v večjezično evropsko stvarnost. Kako bomo to dosegli?

Predvsem je veliko pozornosti namenjene večjezičnosti v obveznem delu tega dodiplomskega študija, v tako imenovanem *truncus communis*. Ta *truncus communis* trenutno ponujajo štiri univerze Una Europa (Bologna, Krakov, Leuven in Madrid). Po eni strani gre za učinkovito kombinacijo uvodov v temeljne discipline humanističnih in družboslovnih ved, ki se vse poučujejo z evropskega vidika (ekonomija, filozofija, zgodovina, politične vede, pravo, z dodatnimi poglobljenimi predmeti o evropskem gospodarstvu, mednarodnih odnosih ter evropskem in mednarodnem pravu), po drugi strani pa za zelo multidisciplinarne predmete, med katerimi sta zlasti dva glavna predmeta: o evropskih kulturah in družbah ter o evropski integraciji. Veliko pozornosti je namenjene tudi učenju raziskovalnih kompetenc in metodologij, saj morajo študenti ob koncu študijskega programa napisati multidisciplinarno diplomsko nalogo. V okviru *truncus communis* je na voljo skupen jezikovni tečaj, s katerim mora biti zagotovljeno, da se lahko študenti razen v svojem maternem jeziku in angleščini izražajo v vsaj še enem evropskem jeziku, in s katerim se mora izboljšati njihova usposobljenost za delo in raziskovanje v večjezičnem okolju.

Vendar tudi po *truncus communis* večjezičnost ostaja osrednjega pomena, saj tedaj nastopi faza mobilnosti znotraj Evrope. Od drugega študijskega leta dalje bodo študenti lahko nadaljevali študij na eni ali morda celo dveh drugih univerzah Una Europa. To bo koristno tudi za njihovo poznavanje evropskih jezikov in kultur, saj vse te partnerske univerze ponujajo tudi predmete v svojem jeziku.

Nazadnje, v okviru specializacije v drugem in tretjem letniku programa BAES – študenti lahko izbirajo med približno dvajsetimi *majores* in približno tridesetimi *minores* – je na voljo tudi študijska usmeritev „Jeziki in kultura“.

Nekaj ključnih premislekov

Kljub zelo napornemu delu na prihodnji strategiji Una Europa ter zlasti pri pripravi in izvajanju programa BAES – upoštevati je treba, da mora biti ta program skladen z nacionalnimi in/ali regionalnimi predpisi vseh držav Una Europa, kar je bil velikanski izziv – je pomembno, da smo kritični glede spremljanja doseženih rezultatov in nadaljnjega načrtovanja, zlasti z vidika večjezičnosti.

Jasno je treba vedeti: angleščina je tudi po izstopu Združenega kraljestva iz Evropske unije *lingua franca* univerz v Evropi. Je delovni jezik v Una Europa in njenih organih. To je seveda izbira, ki je bila sprejeta zaradi učinkovitosti, čeprav se je treba zavedati, da vsi ne znajo enako dobro angleško in da je za mnoge člane univerzitetne skupnosti v okviru Una Europa razmišljanje, govorjenje in pisanje v angleščini zelo zahtevna naloga. Vendar zavezništvo evropskih univerz nima dovolj sredstev, da bi stalno delovalo prek tolmačev in prevajalcev.

Prevlada angleškega jezika se seveda odraža tudi v ponudbi programov. Da bi izobraževanje ponudili čim večjemu številu študentov, je večina izobraževanj in usposabljanj, ki jih je pripravila Una Europa – najsi gre za program BAES, doktorske študijske programe ali MOST – pretežno v angleščini. Univerze Una Europa bodo, da bi bile privlačne tudi za prihodnje generacije študentov, ki se bodo vključili v študijski program BAES ali druge študijske programe in usposabljanja – ne glede na to, ali prihajajo iz Evrope ali od drugod po svetu – nedvomno še naprej veliko vlagale v ponudbo izobraževanja v angleškem jeziku.

Pri tem moramo biti še naprej pozorni, da ne bi zaradi tega trpela izobraževanje v našem jeziku in naša bogata kulturna raznolikost nasploh. Na primer, ne bi bilo dobro, če bi predmete „poangležili“ samo zato, da bi lahko ustvarili zanimivejšo ponudbo skupnih študijskih programov in usposabljanj, na primer v okviru zavezništva evropskih univerz.

Zdi se samoumevno, čeprav v praksi pogosto ni tako, da bi morali študenti, ki vsaj en ali celo dva oziroma tri semestre študirajo na isti univerzi (kar bo veljalo za *truncus communis* v okviru programa BAES), vsaj na osnovni ravni obvladati prvi jezik te univerze in njenega okolja. Vendar moje osebne izkušnje s študenti na izmenjavi Erasmus v Leuvnu kažejo, da vsaj v Flandriji to skorajda ne drži. Menim, da bi si morali upati to kritično preučiti ter poiskati pozitivne spodbude in instrumente, s katerimi bi tuje študente naučili osnovne pojme v nizozemščini. Enako velja za vse druge univerze Una Europa, ki ponujajo *truncus communis* ali mobilnost v poznejših letih programa BAES. Ne gre le za

učni načrt, temveč tudi za kulturno ponudbo in družabno življenje na univerzi gostiteljici in v njenem okolju. Študentska skupnost, pa naj bo še tako mednarodna, ne more biti izolirana enota. To lahko vodi v nevarno osamitev in zelo umetno ločene življenjske svetove, v katerih pogosto skorajda ni nikakršne interakcije z lokalnimi študenti in okoljem. Lokalne skupnosti smejo od tujih študentov pričakovati, da se bodo potrudili, da bodo sposobni osnovne konverzacije v prvem jeziku teh skupnosti. Če se k temu ne bomo zavezali, bo „Europa“ v nevarnosti, da bo za vedno ostala elitni projekt. Potem nam ne bo uspelo postaviti temeljev za trajno in močno Evropo, tako interno kot v svetu.

Kolikor jezikov, toliko svetov

— Katarzyna Kłosińska

Katarzyna Kłosińska – profesorica z varšavske univerze, jezikoslovka, katere specializacija je sodobna poljščina. Od leta 2019 je voditeljica sveta za poljski jezik pri prezidiju poljske akademije znanosti (v letih od 1999 do 2019 je bila znanstvena sekretarka tega sveta). Poleg znanstvenega udejstvovanja se ukvarja tudi s popularizacijo znanja o jeziku – širši javnosti je znana po periodičnih radijskih oddajah, ki jih redno vodi od leta 2004. Od leta 2018 je vodja jezikovne opazovalnice varšavske univerze, v okviru katere nastaja slovar poljskih neologizmov.

Jezik je svet. Svet okoli nas – ljudi, svet, ki nas obdaja. Svet, ki je v nas – ljudeh, svet naših misli, doživetij, predstav. Svet, ki je med nami – ljudmi, svet naših razmerij z drugimi in svet, ki se poraja prek pogovorov in stika z besedili.

Jezik predstavlja to, kar je v zunanjem svetu: stvari, pojave, položaje, dogodke ... Posamezne elemente resničnosti ločuje v samostojne enote, jih imenuje, razvršča, vrednoti in opisuje razmerja med njimi. Tako ureja resničnost, mi pa se lahko zato v njej giblamo in jo razumemo: opazujemo svet, v katerem nas nekaj vedno spominja na nekaj drugega, ter to podobnost odkrivamo z besedami in slovničnimi oblikami. Lahko si denimo predstavljamo, kaj je samorazmnoževalen škodljiv računalniški program, saj je bil poimenovan enako kot nalezljiva biološka oblika, ki napada naše organizme: *virus*.

Materni govorci jezikov se na splošno slabo zavedajo tega, kako zelo je njihovo mišljenje zakoreninjeno v jeziku. Poljak ali Poljakinja mora, preden uporabi glagol v množini, vedeti, ali bo ta povezan (pa čeprav le v mislih) s samostalnikom, ki se uporablja za označevanje moških, ali s samostalnikom, ki se nanaša na ženske, živali, otroke ali stvari. V prvem primeru bo uporabil moški, v drugem pa nemoški spol. S to slovnično kategorijo je svet „razdeljen“ na dve skupini: moške in ostale (zaradi česar poljščino – zlasti njene uporabnice – štejejo za mizogin jezik, čeprav tako preproste razlage v bistvu ni mogoče sprejeti). Slovenec ali Slovenka morata, ko govorita o „več kot eni“ stvari, natančno določiti, koliko je to: dve ali več kot dve. Slovenščina ima namreč poleg ednine in množine, ki ju poznajo drugi jeziki, tudi dvojino (ki jo je do 16. stoletja sicer imela tudi poljščina) – samostalniki, ki se nanašajo na dva predmeta, imajo drugačno obliko kot tisti, s katerimi je poimenovana ena sama stvar, in tisti, s katerimi so označene tri, štiri, pet ali več stvari. Madžar ali Madžarka pa morata, ko govorita o kaki dejavnosti, dognati, ali je predmet, na katerega se ta dejavnost nanaša, naslovniku znan ali ne. V odvisnosti od tega bo isti glagol spregan po eni od dveh spregatev – določni ali nedoločni. Za poljske govorce ni bistveno, ali je sogovornik že slišal o stvari ali osebi, o kateri se govori (morda z izjemo položaja, v katerem želimo samostalnik, ki to stvar ali osebo označuje, povezati s števnikom dva – če vemo, o kom ali o čem se govori, namesto *dva* rečemo *oba*), medtem ko je to osnovna misel, ki se pojavi v glavi Nemca, Francoza ali Angleža (verjetno se porodi tako hitro, da se je sploh ne zave), ki uporablja samostalnike in mora izbrati ustrezen člen (določni ali nedoločni) oziroma predlog.

Vsak jezik resničnost prekrije s svojevrstno pojmovno mrežo, kar navadno odkrijemo šele, ko moramo med učenjem tujega jezika svoje razmišljanje „prestaviti“ v njegov okvir. Poljak, ki hoče v angleščini opisati neko dejanje v preteklosti, mora denimo vsakič znova „zagnati“ predstavo o tem, ali so posledice tega dejanja še prisotne ali ne več (v odvisnosti

od tega bo, kot vemo, uporabil bodisi čas *Present Perfect* bodisi čas *Past Simple*). Tako kot bo za Poljaka razlikovanje med oblikama *I have bought (something)* in *I bought (something)* pomenilo določeno težavo (ne slovnično, temveč miselno), bo Anglež težje razumel (in prevedel v svoj jezik) stavek: *Pisałam wczoraj artykuł, ale go nie napisałam* (Včeraj sem pisala članek, vendar ga nisem napisala), v katerem sta uporabljena dva različna glagola (nedovršni in dovršni), ki ustrezata angleškemu glagolu *to write* (pri čemer se bo, kar je tu najbolj bistveno, ta težava pojavila vsakič, ko bo Britanec, Američan ali uporabnik katerega koli drugega jezika, v katerem ni razlikovanja med dovršnimi in nedovršnimi glagoli, hotel prevesti predstavo o časovnih razmerjih, ki si jo je oblikoval pod vplivom lastnega jezika in njegovega sistema glagolskih časov, v poljščino).

Pojmi so seveda predstavljeni v obliki besed. Kot vemo, se besede iz različnih jezikov, ki se na splošno štejejo za ustreznice, lahko razlikujejo po okoliščinah, v katerih se uporabljajo. Tako angleškemu glagolu *to go* ali francoskemu *aller* ustrezata dva poljska glagola premikanja: *iść* (premikati se z nogami) in *jechać* (uporabljati prevozno sredstvo). V poljščini se torej razlikuje med premikanjem peš in premikanjem z nekim prevoznim sredstvom, pri čemer pa slednje ni posebej diferencirano. V angleščini pa sta *iść* in *jechać* en sam glagol – *to go* – ki pa ni ustreznik vsakemu poljskemu *jechać*, saj se v povezavi s samostalniki, kot sta kolo (*bike*) ali konj (*horse*), uporablja drug glagol – *to ride*. Ločnica pri uporabi besed, ki se nanašajo na premikanje, poteka v angleščini torej povsem drugače kot v poljščini. Razlike v tem, kako so v jezikih pomensko zamejeni izrezi sveta, so posebej očitne, ko gre za duševne pojme. V poljščini se na primer drugače kot v nekaterih drugih jezikih razlikuje med dvema vrstama nelagodja, povezanega s tem, da nimamo tega, kar ima neka druga oseba – če tega občutja ne spremljajo negativne misli, usmerjene v to osebo, gre za samo za *zazdrość* (nevoščljivost). Če pa poleg tega tej osebi želimo vse najslabše, gre za *zawiść* (zavist). V madžarščini obstajata dva pridevnika, s katerima se označuje, da je kaj rdeče barve – *piros* in *vörös* – katerih obseg uporabe ni opredeljen z lastnostjo, ki bi bila objektivno razvidna (na primer z odtenkom), temveč le z asociacijami, ki jih v nas vzbuja rdeča – enkrat gre za barvo, ki je „čustveno nevtralna“ (*piros*), drugič pa za rdečo, ki vzbuja močna čustva (*vörös*).

Med učenjem tujega jezika se „spajamo“ s svetom družbe, ki ga uporablja. Jezik v sebi kopiči doživetja vrste rodov njegovih uporabnikov in je simbolni vodič po kulturi. Izrazi za praznike, obrede, običaje ali posebne jedi (poljski *pirogi*, *bigos* ali *gołąbki*, češki *knedlík* in slovaška *knedľa*, italijanski spaghetti ali madžarski *pörkölt*), s katerimi se običajno seznanimo v začetku učenja nekega jezika, so svojevrstna prepustnica v duhovno kulturo in tradicijo. Iz izrazja jezika je razvidno, kako so ljudje živeli, s čim so se ukvarjali, kakšnim vrednotam so sledili. V poljščini je denimo veliko več izrazov ali

rečenic, ki se navezujejo na kmečko kulturo, kot teh, ki izhajajo iz meščanske kulture – kar ni nenavadno, saj je stoletja prevladovala prva. V poljščini ni mnogo izrazov, ki se navezujejo na jadrnanje, je pa veliko teh, ki se nanašajo na jahanje konjev, in sicer zato, ker za prebivalce države s skromnim dostopom (v primerjavi s Francijo, Španijo ali Grčijo) do morja jadrnanje ni bilo pomemben del življenja, konjenišstvo pa. Na podlagi frazeologije je mogoče „rekonstruirati“ pokrajino, ki je tipična za prostor, v katerem so živeli ali živijo uporabniki jezika – iz takšnih poljskih izrazov in rečenic, kot so *sprać kogoś na kwaśne jabłko* (dobesedno: zbiti koga v kisló jabolko; hudo preteptsti), *obiecować gruszek na wierzbie* (dobesedno: obetati hruške na vrbi; dajati neuresničljive obljube), *wpuścić kogoś w maliny* (dobesedno: speljati koga v maline; zvijačno spraviti koga v neugoden položaj), *dziewczyna jak malina* (dobesedno: deklina kot malina; lepo dekle), *wpaść jak śliwka w kompot* (dobesedno: pasti kot sliva v kompot; znajti se v godlji), izvemo, da v poljskih vaseh rastejo jabolane, hruške in slive, in ne oljke ali datljeveci.

Jezik je nenazadnje tudi vodnik po svetu vrednot, kar je zelo jasno izraženo v pregovorih, v katerih so ubesedene pradačne moralne norme. Iz poljskih pregovorov tako na primer izvemo, da je treba biti lojalni v razmerju do oseb, ki so nam blizu (*zły to ptak, co własne kala gniazdo*, dobesedno: slab je ptič, ki onečedi lastno gnezdo), ali poslušati starše (*kto nie słucha ojca, matki, będzie słuchał psiej skóry*, dobesedno: kdor ne posluša očeta in matere, bo poslušal pasjo kožo). V različnih poljskih (verjetno pa tudi v drugojezičnih) besedah, frazeologemih in pregovorih je „zapisana“ posebna podoba človeka kot brezmadežno moralnega bitja: *to jest człowiek przez duże „c“* (dobesedno: to je človek z velikim „č“; vrl, plemenit človek); *zrobić z kogoś człowieka* (dobesedno: napraviti iz koga človeka; doseči, da postane vrl, plemenit); *zachowuj się jak człowiek* (dobesedno: obnašaj se kot človek; ravnaj v skladu s sprejetimi normami) itd. Živali pa so predstavljene kot bitja brez moralnosti in se enačijo z neetičnimi vidiki obnašanja: *świnia* (dobesedno: svinja; oseba ki se obnaša neetično), *bydlak* (dobesedno: živina; podla oseba), *małpia złośliwość* (dobesedno: opičja škodoželjnost; zelo škodoželjno in obenem preračunljivo, zahrbtno obnašanje), *zejść na psy* (dobesedno: pasti na psa; degradirati se), *łgać jak pies* (dobesedno: lagati kot pes; nesramno lagati), *żyć na kocią łapę* (dobesedno: živeti na mačji taci; živeti kot mož in žena, vendar brez sklenjene zakonske zveze, torej v grehu) ipd. Iz teh primerov (ki sem jih seveda lahko podala le nekaj) je mogoče razbrati dragocen nauk, da človek sebe vidi kot središče sveta (ni slučajno, da se o pogovornem jeziku pravi, da je antropocentričen): za vse elemente resničnosti uporablja „človeške“ kategorije, tudi za take, na katere se te kategorije pravzaprav ne nanašajo. Svinji ali psu namreč ni mogoče pripisovati neetičnosti, saj je obnašanje živali tuje človeškim normam. Mi razlagamo njihovo obnašanje in ga merimo z našo, človeško mero – v tem primeru

mero moralnosti (kar ima pogosto svoje korenine v besedilu, ki je najpomembnejše za evropsko kulturo, in sicer v Bibliji). Človek se uporablja kot merilo tudi, ko opisuje oddaljenosti, razumljene tako konkretno kot abstraktno – v pogovornem jeziku se rabijo „merske enote“, kot so korak (živim par korakov od tod), roka (to imam pri roki), nos (avtobus mi je odpeljal izpred nosa) ali las (za las uiti nesreči).

Že v uvodu sem navedla, da je jezik svet okoli nas in svet v nas – svet stvari, dejanskosti in svet vrednot, prepričanj, doživetij. Za materne govorce je način izražanja izkušenj preteklih rodov (česar se sicer na splošno ne zavedajo); tudi če so se med njimi v teku stoletij mnenja o različnih stvareh spremenila, o njih običajno še naprej govorijo na načine, ki so se ustalili že zdavnaj (tako na primer še vedno rečemo, da je nekaj *na psu*, čeprav smo psa že zdavnaj nehali obravnavati kot nečisto žival). Za nepoučene osebe, te, ki se učijo tuj jezik, je ta jezik ključ do duhovne in materialne kulture drugega naroda.

Jezik je tudi svet med nami. Je seveda osnovno orodje sporazumevanja – z njim izražamo misli in čustva ter vzpostavljamo in ohranjamo razmerja. Vendar je mogoče ustvarjanje sveta med ljudmi prek jezika razumeti tudi drugače, in sicer tako, da se z jezikom oblikuje in krepí predstava o družbeni ureditvi, zaradi česar vsak od nas v svetu nastopa v vlogi, ki mu je pripisana z jezikom. Že od nekdaj so bili ljudje, ki so bili videni kot duševno moteni, opisani z besedami s komičnim prizvokom (na primer *ma kuku na muniu* (dobesedno težko prevedljivo, fraza deluje predvsem na zvočni ravni), *dostał fiksum-dyr dum* (dobesedno: dobil je „fiksum-dirdum“), *szurnięty* (trčen), *ma szmery pod czaszką* (dobesedno: šumi mu pod lobanjo)), kar je narekovalo način mišljenja o teh osebah kot o čudnih odpadnikih (ki je na splošno izviral iz strahu pred njimi). Izoblikoval se je torej tak red, v katerem je oseba, ki odstopa od (kakor koli razumljene) norme, smešna in vredna kvečjemu pomilovanja. Zdaj si zaradi truda številnih oseb in različnih institucij, ki organizirajo družbene kampanje, prizadevamo ta red spremeniti, in sicer z odvrčanjem od uporabe (vsaj v javnosti) besed, s katerimi se je ta red vzpostavil, in prikazovanjem nenevrotičnosti kot zgolj ene od mnogih posebnosti, ki so v svetu povsem naravne. Pri tem niti ne gre za to, da o duševno motenih osebah ne bi govorili kot o *norcih*, *butcih* ali *zmešancih* (to so se novinarji in politiki že zdavnaj naučili), temveč na primer za to, da bi namesto samostalnikov, v katerih je „zbrana“ določena lastnost, s čimer ta postane primarni element oznake dane osebe, uporabljali izraze, v katerih je ta lastnost „odmaknjena“ od samostalnika. To ne velja le za osebe z duševnimi motnjami, ampak tudi za druge skupine, ki so bile prek jezika nekako sistemsko diskriminirane. Stremimo k temu, da bi se nenormativnost štela za dodatno, in ne osnovno lastnost dane osebe – zato se opušča uporaba takih besed, kot so *shizofrenik*, *avtist*, *homoseksualec*, *brezdomec*, *pohabljenec* (*invalid*), *debel*, *anoreksik*, *mańkut* (v pogovorni poljščini – levičar),

ter spodbuja uporaba izrazov, kot so oseba s shizofrenijo, oseba v avtističnem spektru, neheteroseksualna oseba, oseba v krizi brezdostva, oseba z invalidnostjo, oseba z debelostjo, oseba z anoreksijo, levična oseba. S tem polagoma preidemo iz sveta, v katerem je bil status danega človeka opredeljen s tem, ali ustreza splošnim (beri: večinskim) predstavam o „normalnosti“, v svet, v katerem je vsak predvsem človek, ki je dodatno lahko karakteriziran glede na neko značilnost (invalidnost, brezdostnost ali levičarstvo), v katerem bistvo človeka ni zreducirano na njegovo spolno orientacijo, intelektualno dovzetnost ali zunanji videz. Ukrepi institucij, s katerimi se želi izboljšati položaj „drugačnih“ oseb, ki so bile desetletja predmet družbene diskriminacije, bi se izjalovili, če se skupaj s temi – povečini zakonodajnimi – ukrepi ne bi spremenili jezikovni običaji, saj je ravno jezik ta, ki oblikuje razmerja med ljudmi.

Prav zato se v zadnjih letih kažejo prizadevanja za to, da bi jezik v večji meri „upošteval“ ženske. V poljščini se vse pogostejše uporabljajo ženska poimenovanja funkcij in poklicev (*dyrektorka, architektka, profesorica*), s čimer se spreminja ustaljeni način poimenovanja prestižnih položajev, ki so se z moškimi oblikami označevali tudi, če so jih zasedale ženske. Že zdavnaj je izginilo (samodejno, skupaj z družbenimi spremembami) imenovanje žensk s funkcijo, ki jo je opravljal njen mož (*dyrektorkowa, doktorowa* (direktorjeva, doktorjeva)), in v sedanjih časih le redko naletimo na položaj, v katerem se neko žensko predstavi kot – na primer – *profesorowa* (profesorjeva). Večina politikov in novinarjev (torej oseb, ki v veliki meri oblikujejo naše jezikovne navade) ne uporablja več – vsaj v javnosti – prezirljivih izrazov in besednih zvez, iz katerih izhaja podoba ženske kot bitja, ki je neumnejše kot moški (*babska logika* (dobesedno: babja logika; nelogičnost), *babskie gadanie* (dobesedno: babje čenče; nepomembne vsebine)), ter izrazov, s katerimi je moški postavljen v intelektualno privilegirano položaj (*męska decyzja* (dobesedno: moška odločitev; pravilna odločitev), *męska rozmowa* (dobesedno: moški pogovor; pogovor, ki zahteva pogum)).

Na svoje jezikovne pravice opozarjajo nebinarne osebe, ki upravičeno poudarjajo, da v poljščini (pa tudi drugi jezikih) niso upoštevane. Nenavadno ni ne eno ne drugo. Spolna nebinarnost v jeziku ni zastopana, ker je z njim uveljavljena vizija sveta, ki ne izhaja iz opažanj, do katerih pridejo specialisti v svojih kabinetih, temveč iz teh, ki se z orodji, ki jih ima na voljo običajen človek, torej s čuti, vršijo v vsakdanjem življenju. V skladu s to vizijo je oseba bodisi ženska bodisi moški – oseb z drugo spolno identiteto enostavno ne vidimo. Zato ni nenavadno, da jih prav tako ne vidi jezik. Vendar prav tako ni nenavadno, da ima ta del družbe pravico do jezikovne samoopredelitve. Nebinarnost začenja „obstajati“ v jeziku, kar je zaenkrat izraženo predvsem v uporabi imen, ki ne kažejo na spol (to je velika novost, saj so imena Poljakov vselej omogočala ugotovitev

spola). Pojavljajo se tudi poskusi (bolj ali manj posrečeni) oblikovanja novih slovničnih oblik, vendar je uspeh na tem področju zelo negotov, saj se slovnica spreminja veliko počasneje kot leksika, predvsem pa je odporna na urejanje „od zgoraj“.

Kolikor jezikov, toliko svetov – to ugotovitev iz naslova je mogoče razumeti na dva načina. Prvič, s spoznavanjem novega jezika se podamo na fascinantno pot v nov svet. Drugič, s tem, da si (v okviru nekega jezika) izberemo način govorjenja o nekaterih pojavih, predvsem o ljudeh, si izberemo svet, v katerem bomo živeli – jezik spoštovanja pomeni svet spoštovanja, jezik prezira pa svet prezira.

Večjezičnost: pričevanje akademikinje in sodnice

— **Ana Maria Guerra Martins**

Sodnica na Evropskem sodišču za človekove pravice od 1. aprila 2020. Sodnica na Tribunal Constitucional de Portugal (ustavno sodišče na Portugalskem), 2007–2016. Profesorica na pravni fakulteti univerze v Lizboni. Gostujoča raziskovalka na inštitutu Max Planck za primerjalno javno in mednarodno pravo v Heidelbergu, Nemčija, 1997–1999. Profesorica mednarodnega prava človekovih pravic, 1999–2020. Gostujoča profesorica na pravni fakulteti Jean Monnet, univerza Paris XI, 2004. Gostujoča profesorica na univerzi Eduardo Mondlane v Maputu, Mozambik, 2004–2005. Članica European Network of Legal Experts in Gender Equality and Non Discrimination (evropska mreža pravnih strokovnjakov za enakost spolov in nediskriminacijo pri Evropski komisiji), 2016–2020. Gostujoča profesorica na Iredies (Institut de recherche en droit international et européen de la Sorbonne – inštitut za raziskavo mednarodnega in evropskega prava v Sorboni), pravna fakulteta na univerzi Paris I Panthéon-Sorbonne, 2019.

Pisanje o večjezičnosti ni lahka naloga, zlasti za nekoga, ki – kot jaz – po poklicu ni jezikoslovec. Zato menim, da lahko svoje stališče o tej temi še najbolj pristno izrazim tako, da delim svoje osebne izkušnje o učenju in uporabi jezika ali – bolje – jezikov, ki jih uporabljam pri svojem delu.

Najprej pa moram pojasniti svoje izhodišče. Čeprav je res, da večjezičnost pomeni sposobnost osebe ali ljudstva, da se izraža v več jezikih, pa je prav tako res, da je jezik tudi izraz kulture ljudstva, zato pride do kulturnega osiromašenja vsakič, ko kakšen jezik izgine ali se postopoma preneha govoriti.

Rodila sem se v državi z diktatorskim režimom, ki je večino svojih gospodarskih virov namenjala kolonialni vojni, medtem ko so ostale države že sprejele načelo samoodločbe narodov in posledično izvedle dekolonizacijo, zato je razumljivo, da naraščajoča revščina in politična osamitev nista prispevali k spodbujanju učenja jezikov.

V srednji šoli – do katere je lahko dostopala le manjšina – so se učenci v skladu z režimom učili portugalski jezik in književnost, tuji jeziki pa so bili potisnjeni na stranski tir. Poleg tega je bilo poučevanje tujih jezikov zaupano učiteljem, ki pogosto niso niti obiskali držav, kjer te jezike govorijo. Kot je lahko pričakovati, izid ni bil ravno pozitiven.

Kljub temu je treba upoštevati, da so politične razmere, kolonialna vojna in vsesplošna revščina na Portugalskem med diktaturo privedli milijone Portugalcev do izseljevanja v druge države, kot so med drugim Francija, Švica, Luksemburg ali Nemčija, da bi našli svobodo, ki je na Portugalskem niso imeli, ali boljše življenje z gospodarskega in socialnega vidika ali pa celo zato, da bi ubežali kolonialni vojni. V vseh teh primerih so se morali Portugalci naučiti jezike držav, v katerih so se naselili, pogosto brez kakršne koli pedagoške podpore, kar je v večini primerov privedlo do slabih jezikovnih rezultatov.

Po padcu diktature 25. aprila 1974 je gradnja demokratičnega sistema zahtevala veliko energije in truda v vseh sektorjih, zato učenje tujih jezikov še naprej ni bilo glavna skrb države.

Učenje tujih jezikov je spodbudilo šele odpiranje Portugalske svetu, ki smo mu bili priča po tem 25. aprilu, s pristopom k različnim mednarodnim organizacijam, na primer k Svetu Evrope leta 1976 in predvsem k takratnim Evropskim skupnostim leta 1986. Zaradi prostega gibanja oseb, ki ga je prineslo evropsko povezovanje, se je povečalo število Portugalcev, ki so odhajali v tujino na delo, študij ali zgolj zaradi turizma, povečalo pa se je tudi število tujcev, ki so prihajali na Portugalsko. Zaradi tega so Portugalci začutili novo potrebo po sporazumevanju v tujih jezikih, tako v svoji državi kot v tujini.

Ker smo v srednji šoli pridobili le slabo znanje tujih jezikov, nas je veliko obiskovalo jezikovne inštitute (v mojem primeru Alliance Française, British Institute in Goethe Institut), da bi izboljšali svoje znanje na tem področju. To se je izkazalo za zelo koristno za prihodnost.

Namreč, pri delu kot raziskovalka na področju mednarodnega prava in prava Evropske unije je bilo zame zelo pomembno preučevanje tuje pravne teorije in sodne prakse ter vzpostavljanje stikov z akademiki iz drugih držav. Pisno in govorno sporazumevanje v angleščini, francoščini in nemščini je bilo tako bistvenega pomena za doseg mojih akademskih ciljev. Doktorsko disertacijo sem pripravljala v Nemčiji, kjer sem dve leti in pol delala v povsem mednarodnem okolju kot gostujoča raziskovalka na Max Planck Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (inštitut Max Planck za primerjalno javno in mednarodno pravo) v Heidelbergu. Tam sem imela dostop ne le do ene najboljših evropskih knjižnic za javno pravo, temveč tudi do tedenskih razprav o aktualnih vprašanjih na področju javnega prava po vsem svetu, zaradi česar sem postopoma izoblikovala svetovljanski pogled na pravo, ki ga ohranjam še danes. Poleg tega sem takrat spoznala raziskovalce z vsega sveta, ki so tako kot jaz začeli svojo poklicno pot in so sčasoma zasedli ugledne položaje na nacionalni in mednarodni ravni. Mreža stikov, ki sem jo ustvarila takrat, mi je omogočila sodelovanje v mednarodnih delovnih skupinah, kar počnem še danes.

Seveda mi je predhodno znanje jezikov olajšalo vključevanje v različna mednarodna okolja, v katerih sem sodelovala v svojem poklicnem življenju.

Zato ni dvoma, da je v današnjem globaliziranem svetu znanje tujih jezikov nujno potrebno. To misel sem poskušala prenesti na svoje študente.

Vendar je treba upoštevati, da tuji jezik, tudi če ga govorimo še tako dobro, le redko kdaj obvladamo tako dobro kot materni jezik.

Kot sodnica na Evropskem sodišču za človekove pravice se s to težavo srečujem vsak dan. Ker sta uradna jezika Sodišča samo angleščina in francoščina, pravna terminologija pa je zelo natančna, je samoumevno, da so kolegi iz držav, v katerih se govori eden od obeh uradnih jezikov, v privilegiranem položaju v primerjavi s kolegi iz držav, v katerih se govorijo drugi jeziki.

Zato bi bilo idealno, če bi se v mednarodnih forumih vsakdo lahko izražal v svojem jeziku. Vendar je znano, da je to z gospodarskega vidika nevzdržno, zlasti kadar gre za

veliko števil držav in jezikov, kot to velja na primer v okviru Združenih narodov. V takih primerih je nujno treba sprejeti omejeno število uradnih jezikov.

Zato je, kadar je število držav manjše, bolje, da se vsi lahko izražajo v svojem maternem jeziku, saj bi v nasprotnem primeru to pomenilo sprejemanje podrejenosti nekaterih jezikov drugim. Če je jezik, kot je že bilo rečeno, izraz kulture ljudstva, potem sprejemanje prevlade enega ali več jezikov nad drugimi prav tako pripelje do sprejemanja hierarhije kultur, kar je v nasprotju z najbolj osnovnimi načeli mednarodnega prava. Po drugi strani različno obravnavanje nekaterih jezikov tudi pomeni, da so državljani, ki govorijo uradne jezike, v privilegiranem položaju v primerjavi z drugimi. Zato je pomembno poudariti, da večjezičnost ne sme izključevati portugalščine, ki je peti najbolj govorjeni jezik na svetu.

Skratka, izjemno pomembno je izražanje v portugalščini na tistih mednarodnih forumih, kjer je portugalščina uradni jezik, kot na primer v Evropski uniji.

Možnost izražanja v lastnem jeziku namreč ne prispeva le k potrditvi enakosti med vsemi državami, temveč tudi k potrditvi enakosti med vsemi državljani, saj je državljan tiste države, ki nima dostopa do dokumentov v svojem jeziku, seveda v slabšem položaju v primerjavi z državljani tistih držav, ki lahko do dokumentov dostopajo v svojem maternem jeziku.

Z zaporednimi širitvami smo bili v praksi priča pojavu „anglikanizacije“ Evropske unije – končni in najpomembnejši dokumenti, kot so uredbe in direktive, so sicer res prevedeni v vse jezike, vendar pa so pripravljalni in nezavezujoči dokumenti pogosto na voljo le v angleščini.

Posledica tega je vse večja odtujenost državljanov od evropskih zadev. Če pa je cilj povečati udeležbo državljanov v Uniji, je treba naložbo v jezike obravnavati kot sredstvo za zagotavljanje te udeležbe.

Za konec bi rekla, da je treba – kot pri vsem v življenju – najti ravnovesje med večjezičnostjo na eni strani ter ohranjanjem in zaščito različnih jezikov na drugi strani.

Tolmačiti je človeško

— Radu Paraschivescu

Radu Paraschivescu (rojen leta 1960 v Bukarešti) je pisatelj in prevajalec. Napisal je 30 knjig, prevedel pa jih je okoli 120. Je avtor romanov (*Fluturile negru* (Črni metulj), *Cu inima smulsă din piept* (S srcem, iztrganim iz prsi), *Acul de aur și ochii Glorianei* (Zlata igla in Glorianine oči), *Astăzi este mâinele de care te-ai temut ieri* (Danes je jutri, ki si se ga včeraj bal)), knjig s kratko prozo (*Bazar bizar* (Bizaren bazar), *Aștept să crăpi* (Čakam, da crkneš), *Omul care mută norii* (Človek, ki premika oblake)) in knjig o analizi romunskih običajev (*Ghidul nesimțitului* (Vožnja objetneža), *Două măhuri stau de vorbă* (Metli se pogovarjata), *În lume nu-s mai multe Români* (Na svetu ni veliko Romunij)) (op. prev.: knjige niso prevedene v slovenščino). Prevajal je avtorje, kot so Julian Barnes, Salman Rushdie, Jonathan Coe, Martin Amis, Kazuo Ishiguro, Stephen Fry, William Burroughs, John Steinbeck itd.). Je stalni sodelavec radijskih postaj Digi FM in Rock FM ter televizijskega kanala Digi Sport.

Ko je bil objavljen *Interpretul grec (Grški tolmač)*¹, sem zaključeval poklicno pot, ki bi jo verjetno v času komunizma lahko štel za težko predvidljivo. *Interpretul grec* je roman, ki ga je napisal Max Davidson in govori o konferenčnem tolmaču. To je zgodba o človeku, ki premika besede iz enega jezika v drugega in se znoji v kabini, neprimerni za osebe s klavstrofobijo. Glavni junak se imenuje Stavros de Battista in je mešanica identitet: je napol Nemec, napol Grk, očim je Italijan, žena Irka, živi pa v Švici. Večjezičnost na recept, bi lahko rekli. Skoraj neizogibno je, da človek s takimi predniki in ženo postane povezovallec idej, ki presegajo jezikovne meje. V Romuniji je knjigo leta 2005 objavila založba Humanitas v danes že pozabljeni zbirki *Râsul lumii (Tarča posmeha)*. S to zbirko sem se ukvarjal po skoraj petnajstih letih tolmačenja – ki sicer ni bilo samo konferenčno. Prevedla jo je Cornelia Bucur, nekdanja konferenčna tolmačka, nekdanja sodelavka v kabini v Pragi, Sibiuju, Bușteniju in Temišvaru. „Zemlja je dolga²,“ vendar pa svet ostaja majhen.

Dragi sodelavci. *Dear colleagues. Chers collègues.*

Tako se vse začne.

S temi besedami se začenja pustolovščina. Pustolovščina, v kateri je tvoja vloga, tolmač, enaka vlogi kaskaderja v filmu. Nihče ne zahteva, da se vržeš z goreče zgradbe ali skočiš na drveči vlak, kot to počnejo dvojniki igralcev v akcijskih prizorih. Že sama beseda „akcija“ se zdi kot komično pretiravanje glede tega, za kar si poklican. „Tolmačenje in šah sta dva izmed glavnih vzrokov za hemoroide,“ je rekel škotski komik – in ni se motil. V svoji pustolovščini v kabini moraš sedeti na stolu, si nadeti slušalke in se ne oddaljevati od mikrofona. Imaš nekatere pravice, določene v nenapisani ustavi: pravico, da imaš od razburjenja suha usta, pravico, da piješ vodo tako, da tega udeleženci ne slišijo v slušalkah, pravico, da se pahljaš, ko je vroče (po navadi je vroče), pravico, da zdržiš, ko bi moral na nujno potrebo. Tu je še nekaj drugega: nad glavo ti visi ogromen Damoklejev meč. Ko policist ujame krivca v filmu, mora po scenariju izreči klišejski *Anything you say may be used against you*. Tudi na konferencah je tako. Včasih se zgodi, da je tolmač grešni kozel govornika, ki ustrelji kozla v mikrofona, in da bi se izognil diplomatskemu incidentu, ko zagleda sumničavo osuplost občinstva, skomigne z rameni in pokaže na kabino: „Nisem tega rekel, bebec v kletki je narobe prevedel.“ Čeprav veš, da si rekel

1 | Ni prevedeno v slovenščino (op. prev.).

2 | „E lung pământul“, začetek znane romunske pesmi, ki jo je napisal George Coșbuc (op. prev.).

to, kar je bilo treba, ničesar nisi skrčil ali popravil, si postal kot negativec iz filma: kar si rekel, se lahko uporabi proti tebi. Če ima nogometno moštvo slabe rezultate, žrtvujejo trenerja. Če grozi, da se bo v trenutkih napetosti konferenca prelevila v teater, žrtvujejo tolmača. V filmu *The Expendables* ne igrajo samo Stallone, Lundgren, Statham in Jet Li. Vlogo lahko dobi vsak tolmač, ki se nehote znajde na nepravem mestu ob nepravem času.

O pomenu in pomembnosti večjezičnosti bi lahko veliko razpravljali. Lahko poudarimo, kako nujna je in kakšne prednosti ima. Vendar pa, ko je na prireditvi in v kabini vroče, vsakdo, ki si je kdaj nadel slušalke, ve, da gre samo za *here and now*. Konferenčno tolmačenje je shujševalna kura, ki je strokovnjaki za prehrano ne priporočajo. Zakaj? Ker ne pomislijo, da je teža tolmača po delovnem dnevu v kabini, morda z raztresenim sodelavcem in zmedenimi govorci, manjša kot na začetku dneva. In to kljub temu, da je bil na obilnem kosilu – če je *utegnil*. (Znano je, da želijo nekateri udeleženci razpravljati o zadevah, ki se obravnavajo na plenarnem zasedanju, med odmorom za kosilo, zato se obrnejo na tolmača, ki neprekinjeno govori s polpeto, nataknjeno na vilice, in čaka primeren trenutek, da jo bo lahko na hitro dal v usta in prežvečil, medtem ko bo udeleženec popil požirek vode, naročil drugo sladico ali se oglasil na mobilnik).

Šalo na stran, konferenčno tolmačenje te popolnoma izžame. V kabino vstopiš kot pomaranča, ven pa prideš kot sok in olupek. Ko vstopiš, imaš 75 kilogramov, ko prideš ven, pa 73,5. Niti savna ni tako učinkovita. Poleg tega se v savni samo zlekneš in preznojiš, tukaj pa ti se ti možganski kolesčki vrtijo s hitrostjo hitrega vlaka TGV. Samo sekunda nepozornosti lahko uniči več kot pomen enega stavka. Če kihneš, vedno uničiš feng šuj sporočila. Tolmači se sicer izmenjujejo na dvajset minut, ampak tudi tu se lahko pojavijo pasti, ki jih je težko prepoznati. Nekateri tolmači lahko na primer govorijo za štiristo ušes, vendar bodo imeli tremo pred sodelavcem v kabini. Drugače od udeležencev namreč on, sodelavec, začuti napetost v tvojem telesu, vonj po znoju, vidi tvoje trzaje, tresoče se roke in orošeno čelo. Od tod napetost. Od tod strah, da se boš zmotil. Od tod – *of course* – napake. Sodelavcu tudi ne moreš reči: „Pojdi ven in se vrni čez dvajset minut.“ Kršil bi pravila dela in tvegati, da te ne bodo več poklicali.

Večjezičnost, ki jo med drugim predstavljajo konferenčni tolmači, ni izključno oblika vljudnosti in enakih možnosti. Da, Malta in Nemčija si seveda zaslužita enake pogoje, a ne gre le za to. Bilo je obdobje – zdaj že prazgodovina konferenc – ko je vse potekalo v angleščini. Če si znal jezik, si sodeloval. Če ga nisi znal, si poslal nekoga, ki ga je znal. Tako se je zgodilo v Romuniji na začetku devetdesetih let, ko je tam mrgolelo tujih predavateljev, ki so prišli predavati o privatizaciji, založništvu, odnosih med sindikati in delodajalci, medicini dela, boju proti trgovini z drogami in o tisoč drugih stvareh. Vse

je bilo v angleščini, tudi prispevki romunskih tečajnikov. Stvar je delovala, dokler neki navdušeni gospod ni izjavil *I want to undress you* namesto *I want to address you* pred pretežno žensko publiko, v kateri so bile tudi zelo lepe dame. Odzivi so bili različni, o tem ni dvoma. Častni gost, *the key-note speaker*, kot pravimo, je poskušal gospoda spraviti iz zagate in je začel pripovedovati, kako je, ko je šel na zajtrk v hotelu, kjer je bil nastanjen, videl oglas, namenjen tujim gostom: *Take a tour of Bucharest by carriage. We guarantee no miscarriages*. Vsi so se zabavali, vendar so organizatorji sklenili, da tako več ne gre in da potrebujejo tolmače.

Poleg pasti izhodiščnega in ciljnega jezika ter poleg strogega protokola sej in toge formalnosti nekaterih udeležencev na kongresu ali konferenci se mora tolmač dobro zavedati predvsem tega, da povabljenec, ki si nadene slušalke, ne sliši ničesar drugega razen *njegovega* glasu, glasu tolmača. Zato mora ne le govoriti verodostojno, ampak tudi dosledno. Sporočilo udeležencem mora biti skladno z izvirnikom in logično. Ne more torej ponuditi le drobcov stavkov, začetkov in koncev. Stavek mora biti povedan v celoti. Zdi se preprosto; zagotavljam vam, da ni. Tolmač ima lahko smolo, da naleti na nedoslednega govornika, ki dolgovezi in se ne drži napisanega govora, katerega izvod je prejel tudi tolmač. Obstajajo tudi govorniki, ki so navdušeni nad besednimi igrami, kar ne zahteva samo pozornosti tolmača, ampak tudi navdih, ki ne pride vedno na ukaz. Angleži, ki se jih je medtem Evropa skoraj znebila, so znani po tem, da se radi igrajo z besedami. Eden od njih, ki se je rad zatekal k drznim šalam, je na konferenci, preresni za takšno drznost, vprašal: *What happened when Jesus went to Mount Olive? Popeye got pissed*.

Zdaj pa pogledjmo tolmače.

Obenem lahko z njimi sočustvujemo in jih občudujemo. Zaslužijo si. Ker so povezovalci. Povezujejo ideje, kulture, usmeritve in vplive. To so ljudje, ki se z ene strani na drugo premikajo po zelo težkem terenu (in to vam pravi nekdo, ki se je veliko premikal po tem terenu): med dvema različnima jezikoma in dvema različnima vrstama struktur. To so ljudje z izjemno miselno in izrazno prožnostjo. Ljudje, ki ne podajajo suhega sporočila, ampak mu dodajo izvirnost prepričanja, tako da morajo biti tudi veščici igranja, kar pogosto ostane neopaženo.

Navsezadnje je tolmač tudi igralec. Dobi vlogo, ki jo mora odigrati, ne da bi se nanjo lahko dobro pripravil. Danes so njegova vloga *rolling assets* (obratna sredstva, če morda kdo ne ve). Jutri bodo *mixed feeds* (mešana krma, če koga zanima). Pojutrišnjem *shop stewards* (sindikalni predstavniki, če kdo sprašuje). In v vlogo, ki jo igra, mora vložiti vse, kar ima,

ne sme varčevati z energijo. Tolmač, ki ne da vsega od sebe, ni pravi tolmač. Redka vrsta je tudi tolmač, ki ne bi včasih najraje pojedel mikrofona skupaj z vsemi slušalkami.

In še nekaj drugega je tolmač: to je posameznik, ki se mu včasih niti ne zahvalijo. Le kdor je poskusil, ve, kako pomembna je lepa beseda organizatorjev in govornikov. Ni potrebno laskanje. Lahko bi samo potrdili, da ste povezovalec. Brez nekoga, ki bo povezal obe strani, se razprava znajde v slepi ulici. Morda je dejansko prav to ena od prednosti večjezičnosti: govornik se izraža v svojem jeziku z vso samozavestjo, ki mu jo omogoča znano okolje. Lahko izkorišča nianse, slog, metafore. In pri tem ve, da nekje za njegovim hrbtom, skrita za steklom, trepeta pozorna in preznojena oseba, ki bo ustvarila čarovnijo – ki je marsikdo ne zmore – in bo misel z vsemi niansami in v istem slogu prenesla v drug jezik.

Takšni so v resničnem svetu posredniki večjezičnosti. Tudi v knjigah niso dosti drugačni. Poglejte:

„Resnična razprava se je začela dvajset minut pozneje. Ogroženega uradnika so našli s pomočjo monsinjorja de Sainte Croixa, zardelega apostolskega nuncija v Singapurju, ki se je udeležil konference. Skupščina bi si vsekakor morala vzeti odmor za kosilo, vendar le eno uro namesto običajnih treh; da bi nadoknadili izgubljeni čas, so govornikom omejili čas z osmih minut in pol na sedem minut in pol na udeleženca. Vsi so bili navdušeni nad domiselno rešitvijo, razen tolmačev, ki so nejevoljno zastokali. Vedeli so, kaj se bo zgodilo. Predstavniki ne bodo skrajšali svojih govorov, le hitreje bodo govorili. Spomnili so se Strasbourga leta 1986, ko je Turek, ki je govoril špansko, dvajsetminutni govor o Cipru povedal v natanko petih minutah, tako da so najboljši filologi v Evropi samo nemočno blebetali.“ (Davidson, M., *Interpretul grec*, Humanitas, 2005, str. 110 in 111)

Zveni znano, kajne?

Večjezičnost

— Stanislav Vallo

Stanislav Vallo (1951) je nekdanji diplomat in dejaven prevajalec; študiral je francoščino in italijanščino na univerzi Komenskega v Bratislavi; po štirinajstih letih dela pri založbi Slovenský spisovateľ je vstopil v čehoslovaško diplomatsko službo, od 1. januarja 1993 pa je deloval v diplomatski službi novonastale Slovaške republike. Bil je namestnik veleposlanika v Rimu in Parizu ter veleposlanik ponovno v Rimu in nato v Bruslju. Še naprej prevaja leposlovje iz italijanščine.

„Zaščita večjezičnosti je nepogrešljivo orodje za zagotavljanje demokratičnega sodelovanja državljanov v gradnji današnje in prihodnje Evrope.“ Ta citat, skupaj z drugimi, nič manj pomembnimi razmišljanji, je iz obsežne in posebej navdihujoče recenzije dela Ginevre Peruginelli z naslovom **Večjezičnost in sistemi dostopa do pravnih informacij** (Giuffrè, 2009), ki jo je napisala italijanska znanstvenica in raziskovalka na področju bibliotekarstva Antonella De Robbio (univerza v Padovi). Pri tem gre pravzaprav za navedbo citata iz omenjenega dela, v katerem sama Ginevra Peruginelli citira Davida Mellinkoffa (Jezik prava). Antonella De Robbio navaja tudi avtorja predgovora, Nicolo Palazzola, ki poudarja, da je „pravo jezik in jezik pravo, saj pravo ne more obstajati brez jezika, ki je njegov nosilec“. Nato spet navaja D. Mellinkoffa, po mnenju katerega pravo ne more brez jezika, saj sta „jezikoslovje in pravoznanstvo že od nekdaj tesno povezana in eno se je razvijalo prek in s pomočjo drugega“.

S številnostjo citatov v recenziranem delu ter navajanjem citatov teh in drugih avtorjev v recenziji je poudarjena upravičenost večjezičnosti – multilingvizma – in okrepljen njen pomen, zlasti v evropskem in pravnem okviru. Po drugi strani pa avtorica besedila ni spregledala – ravno nasprotno – nevarnosti, ki jim je izpostavljena večjezičnost. Naj spomnim, da je bila knjiga napisana in izdana leta 2009. Te nevarnosti so še vedno prisotne. Zaradi stalnega in vse večjega pritiska optimizacije izdatkov pri upravljanju javnih zadev se sprejemajo psevdorešitve, s katerimi se omejuje uporaba uradnih jezikov Evropske unije, s čimer se zanemarja vogelni kamen, na katerem je bila Unija zgrajena: načelo enakega dostopa do zakonodaje, sodne prakse in informacij na splošno.

Vendar se z jezikom ne gre šaliti. Jezik ni le sredstvo za sporazumevanje znotraj določene skupine ljudi, na primer naroda, ampak je tudi eden od osnovnih atributov pripadnosti tej skupini. Poleg tega lahko z učinkovito in hkratno uporabo več jezikov poteka popolna komunikacija znotraj večje celote, kar omogoča ustvarjanje neskončnih možnosti za izmenjavo idej, mnenj ali potreb ljudi. Ali ni to bistvo demokratične družbe, kakršna je Evropska unija, katere prihodnost dejavno sooblikujejo njeni državljani? Lastni jezik je pravica, večjezičnost pa privilegij. Vendar pomenijo te besede veliko več, kot se nam morda dozdeva.

Predvsem bi rad opisal svojo osebno izkušnjo uporabe jezika. Sem pripadnik majhnega naroda, katerega jezik – slovaščino – po podatkih iz publikacije Ginevre Peruginelli govori 5.600.000 ljudi in s katerim se je mogoče sporazumevati še na Češkem in Madžarskem. Mirno bi dodal še druga, precej obsežna območja, na primer v Srbiji, Romuniji in morda delu argentinske province Chaco. Vselej sem bil vesel, ko je ob uradnih dogodkih, na katerih sem imel čast sodelovati, tuji gost (diplomat, predsednik, državni uradnik, umetnik)

svoj govor začel v slovaščini: „*Dobrý deň, vážené dámy, vážení páni, dobrý deň, priatelia.*“ (Dober dan, spoštovane gospe in spoštovani gospodje, dober dan, prijatelji.) Težko je opisati čustva, ki se pojavijo ob tako majhnem in na prvi pogled morda nepomembnem dejanju. Gre za mešanico ponosa, hvaležnosti, priznanja, tihega veselja? Vse to je bilo prisotno. Občinstvo pa se je vedno in brez izjeme odzvalo z aplavzom. In to ne le pri nas, na Slovaškem. To sem izkusil povsod, kjer sem imel čast in zadovoljstvo zastopati svojo državo kot diplomat. In jasno, pogosto sem se znašel na nasprotni strani, na govorniškem odru. V Italiji, Franciji in Belgiji. V prvih dveh sem nadaljeval v tekoči italijanščini ali francoščini in tedaj sem se za nekoliko presenetljiv aplavz (zlasti v majhnih krajih), ki je sledil mojemu uvodu, zahvalil jaz. Vedno me je mikalo, da bi jezik uporabil na rahlo nenavaden in zanimiv način, ki bi vsaj malo odstopal od tega, kar občinstvo običajno pričakuje od diplomata. Zato sem se skušal svojih poslušalcev dotakniti z nečim, kar bi jih razveselilo, presenetilo ali jim izzvalo nasmeh. Pa čeprav le s hudomušno šalo. V Belgiji sem čutil jezikovno nelagodje, ker (za razliko od prejšnjih razporeditev v Rim in Pariz) nisem znal enega od dveh uradnih jezikov te države – flamščine. Toda tudi tam sem si po srečnem naključju izmislil nekaj, kar bi opisal kot *captatio benevolentiae* flamskega občinstva. Na začetku vsakega nastopa sem v flamščini začel: „*Dober večer, gospe in gospodje, sem slovaški veleposlanik, ne govorim flamsko, pridno se učim, vendar je pred mano še zelo, zelo dolga pot.*“ Potem sem – že v francoščini – pojasnil, kako mi je Gerd Bourgeois, tedanji premier Flandrije, ko sem ga po nastopu mandata vljudnostno obiskal, podaril šal z nekakšnimi črkami. Ko sem izvedel, za kaj pri tem darilu gre, sem bil resnično očaran: to je bilo besedilo najstarejšega – to je, prvega zapisanega – primera stare nizozemščine iz 11. stoletja. Odkrito je bilo v tridesetih letih prejšnjega stoletja v nekem kodeksu v Angliji. Gre za dva kratka stavka, ki ju je menih, ki je kodeks prepisoval, zapisal namesto latinske fraze „*Probatio pennae si bona sit*“, ki se je običajno uporabljala pri preizkušanju novega gosjega peresa. Ta menih, ki naj bi bil iz zahodne Flandrije, je namesto tega napisal: „*Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu, wat unbidan we nu?*“ (Vse ptice so že spletle svoja gnezda, le ti in jaz še ne – na kaj čakava?) In *benevolentia* občinstva je bila zagotovljena, saj sem vedel in omenil nekaj, kar so vsi dobro poznali iz šole in kar je bilo del njihove identitete ter tudi nacionalnega ponosa. Večina narodov podobne jezikovne spomenike hrani kot dragocene zaklade.

Kot diplomat sem vedno skušal izkazati čast jeziku sogovornika in iz odziva sem razbral, da nikakor ne kršim etikete – ravno nasprotno: sogovorec je to vedno dojel kot – morda nekoliko nepričakovano, a zato toliko bolj prijetno – presenečenje. Ko sem maja 2006 takratnemu malteškemu predsedniku Fenechu Adamiju izročil poverilna pisma, nisem izrekel običajne formule v angleščini, ampak sem jo prebral v malteščini. To so, kot sem

pozneje izvedel, prisotni dejansko sprejeli kot zelo presenetljiv in dobrodošel način poklona maternemu jeziku Maltežanov.

In ko sem kot veleposlanik Slovaške republike v Kraljevini Belgiji ob našem predsedovanju Svetu Evropske unije nastopal kot gostitelj na tradicionalnem kosilu za veleposlanike držav članic Evropske unije, sem zadnje besede svojega uvoda „*Dobrodošli in dober tek*“ izrekel v 23 jezikih.

Zato menim, da igra večjezičnost nepogrešljivo in nesporno vlogo pri oblikovanju in delovanju večje celote, kakršna je Evropska unija, pri ustvarjanju njene skupne zavesti ter krepitvi njene enotnosti in solidarnosti. Pomeni tudi izraz spoštovanja večstoletnemu razvoju maternih jezikov prebivalcev Unije in bogatenje njihove kulturne dediščine. Večjezičnost je že zaradi svoje krhkosti in ranljivosti toliko bolj vredna varstva, kolikor bolj se zaradi vsiljive gospodarske donosnosti skuša prikazati kot nepotrebna in odpisati v imenu uporabe enega, univerzalnega in splošnega jezika.

Eden najuglednejših mislecev našega časa, italijanski pisatelj Umberto Eco, je zavzel jasno in odločno stališče o tej zadevi, ko je dejal, da je skupni jezik Evrope prevajanje. Kot eden od njegovih številnih prevajalcev se zelo dobro in s sentimentom spominjam obsežnih in zelo podrobnih navodil in pojasnil, ki nam jih je pošiljal, ko smo prevajali to ali ono od njegovih del. Iz teh navodil in smernic je izžarevala radost igre z jezikom, z njegovimi niansami in skritimi koticiki.

Ecova rojakinja Ginevra Peruginelli v svoji publikaciji zaščito jezikovne raznolikosti označi kot simbol politike ohranjanja nacionalnih posebnosti v Evropski uniji. Sporočilo, ki je jasno in razumljivo v vseh jezikih. In ki je zaradi vse večjega pritiska gospodarske donosnosti tudi vse bolj umestno.

Izkušnje in razmišljanja o institucionalni večjezičnosti na ravni Evropske unije

— **Prof. dr. Rajko Knez**

Prof. dr. Rajko Knez je sodnik Ustavnega sodišča Republike Slovenije in profesor na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru. Bil je nosilec Jean Monnet Center of Excellence in ima pridobljen naziv Jean Monnet Professor. Med letoma 2015 in 2017 je bil kot višji pravosodni svetovalec zaposlen na upravnem oddelku Vrhovnega sodišča Republike Slovenije, kjer je primarno opravljal delo s področja prava Evropske unije. Je avtor številnih znanstvenih in strokovnih člankov, monografij in komentarjev zakonov. Leta 2017 je postal sodnik Ustavnega sodišča, od leta 2018 do leta 2021 je bil njegov predsednik. Mandat ustavnega sodnika se mu izteče aprila 2026.

I. Uvod

Povabilo deliti izkušnje in misli o pomenu večjezičnosti v Evropski uniji sem sprejel z veseljem. Vprašanje vloge jezika v določeni skupnosti in pri medosebnih odnosih, zlasti pri vzpostavitvi zaupanja na eni strani ali občutka izločenosti na drugi, me je vedno fasciniralo. Zanimali so me različni vidiki tega vprašanja, na primer jezik kot vprašanje vizij in pripadnosti določeni državi, ne le narodnosti, jezik kot pravica manjšin ali jezik kot nedovoljen diskriminatorni pogoj in tudi jezik kot element različnosti, ki pa lahko tudi povezuje. Prav slednji vidik, ki zveni kontradiktorno, me je vedno najbolj zanimal in je tudi tisti vidik, ki je svojstven za Evropsko unijo. O njem želim deliti misli in izkušnje. Pred tem pa želim pojasniti še, da so na mojo afiniteto do teh razmišljanj vplivale tudi povsem osebne okoliščine. Naj začnem s temi.

II. Izkušnja iz otroštva

Otroštvo in mladost sem preživel v takrat mladem, industrijskem in hitro razvijajočem se mestu, v katerem je bilo prav zaradi omenjenih značilnosti veliko priložnosti za zaposlitev. To mesto je bilo zato ciljno mesto za številne priseljence iz republik nekdanje Jugoslavije. Jezik priseljencev in njihovih družin je bil drugačen, ne tako zelo podoben. Vendar ni bilo redko, da smo se s sošolci ali kasneje s sodelavci sporazumevali v domačinom nematernem jeziku. Srbohrvaščino, ki danes uradno ne obstaja več, smo se v osnovni šoli tudi učili. Prav tako smo se učili cirilico. V osnovni šoli sem doživel prvo s tem povezano zelo prijetno izkušnjo. S priseljenci so namreč prihajale tudi njihove družine (ali pa za njimi, ko so si očetje ali matere našli zaposlitev in dovolj stalen vir zaslužka). Otroci teh družin so morali pogosto kar med šolskim letom spremeniti okolje. Gotovo jim ni bilo lahko. Ko so prvič vstopili v razred moje osnovne šole, so učitelji k njim pristopili zelo senzibilno in poskušali najti med nami sošolca, ki bi lahko novemu učencu kar najbolj pomagal oziroma s katerim bi ta lahko najlažje navezal stik. To je pogosto pomenilo tudi, da smo sošolci »rotirali« oziroma se menjavali; novi sošolec je dobil določeno sedežno mesto, mi pa smo izmenjaje se prisedali k njemu. Vsak je z njim preživel nekaj časa, nekaj dni ali nekaj tednov. Odvisno od tega, kako smo se ujeli. Učitelji so to spremljali. Na ta način smo poskušali preseči številne prepreke, tudi jezikovno. Ko se danes tega spominjam, vidim v tem izjemno velik integracijski pomen. Takrat, kot otrok, te situacije nisem dojemal kot tako pomembne, temveč sem vse dojemal kot običajen del vsakdana. Čutil pa sem, da je to priseljencem – otrokom – prijazen pristop. Posledično tudi za starše, celotne družine. To se je kazalo tudi v drugih vidikih naših življenj. Druženje in takšno skupno življenje je bilo samoumevno. Integracije v novo okolje pa uspešne. Mislim, da

so me te izkušnje, ne da bi se tega prav zavedal, vendarle zaznamovale. Pozitivno. Tudi ko razmišljam o vlogi jezika v EU, jezik dojemam kot močen integracijski element. K tej misli se v prispevku še vrnem.

III. Pravni vidiki v Sloveniji in EU

Opisano ni edini pozitiven pogled na vprašanje vloge jezika in integracije. Tudi pravila, ki to spodbujajo, orišejo okolje, v katerem je vloga jezika ustrezno prepoznana. Slovenija v najvišjem pravnem aktu, Ustavi Republike Slovenije (v nadaljevanju: Ustava), določa pravico do jezika tudi za narodne skupnosti in manjšine, konkretno za italijansko in madžarsko narodno skupnost.¹ Na območjih občin, kjer sta manjšini prisotni, je uradni jezik tudi jezik obeh manjšin (11. člen Ustave). Dalje, kar je po mojem mnenju pomembno, Ustava prepoveduje tudi vsakršno diskriminacijo na podlagi ali zaradi jezika (drugi odstavek 14. člena Ustave) in spodbuja izražanje narodne pripadnosti skozi jezik. Tako ima po 61. členu Ustave vsakdo pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo. Nedavno (2021) pa je bila v Ustavo zapisana tudi pravica do jezika slepih. Člen 62.a Ustave določa, da sta zagotovljena svobodna uporaba in razvoj slovenskega znakovnega jezika. Poleg tega je na območjih občin, kjer sta uradna jezika tudi italijanščina ali madžarščina, zagotovljena svobodna uporaba italijanskega in madžarskega znakovnega jezika.

Menim, da je slovenska ustava prepoznala osebnostno, antropološko, zgodovinsko, kulturološko, državotvorno in sociološko vrednost jezika. Vse to so pomembni vidiki. Pri jeziku ne gre za pravico do jezika kot takšnega, ampak za številne vidike, ki se lahko, odvisno od pristopa oblasti, pozitivno ali negativno odrazijo na številnih področjih družbenega življenja. Takšen občutek zavedanja vidim tudi v Evropski uniji in še pred njo v politikah institucij Evropske gospodarske skupnosti in Evropske skupnosti. Spominjam se ene prvih zadev, pri kateri sem se začel spraševati o teh različnih vidikih vpliva jezika v družbi. Najdem lahko vzporednice med zapisi iz slovenske ustave in svojim razumevanjem odločitve Sodišča Evropske unije v zadevi prepoznavne nizozemske

1 | Italijanska in madžarska avtohtona skupnost uživata posebno varstvo tudi glede uporabe narodnostnih simbolov, vzgoje in izobraževanja, združevanja in ohranjanja kulturne identitete itd. Država jima pri tem tudi materialno pomaga. Obe skupnosti imata pravico tudi do svojih predstavnikov v predstavniških organih občin in parlamenta.

umetnice *Anite Groener*, ki se je želela zaposliti v prosveti na Irskem.² Želela je poučevati likovno vzgojo. Zadeva je bila, vsaj po mojem vedenju, ena prvih, ki je sprožila vprašanje vloge jezika države članice v integracijskih procesih in izgradnje notranjega trga takrat še Evropske gospodarske skupnosti.

Sodišče je takrat prepoznalo vrednost nacionalnega jezika (irščine) in željo irskih oblasti za ohranitev jezika, ki ga je vse pogostejše zasenčila angleščina. Obdobje, v katerem je bilo v zadevi *Anita Groener* odločeno (pred več kot 30 leti), je bilo hkrati obdobje, ko smo pristneje živeli s takratnim motom Evropske (gospodarske) skupnosti in kasneje Evropske unije, namreč *da smo združeni v različnosti*. Ta moto je imel velik pomen, velikokrat je odigral zelo pozitivno in integracijsko vlogo, danes pa nanj pozabljamo in zdi se, da trenutno obdobje ni več tako združevalno, integracijsko. Ena država je zapustila Evropsko unijo, številni so drugačni pogledi na nacionalno identiteto, ki je pričela služiti kot razlog za različnost in izjeme, v nekaterih državah članicah oblasti pod vprašaj postavljajo primarnost prava Evropske unije, v soseščinah Evropske unije so prisotni spori, grozijo vojne, različne politike Evropske unije delijo tako države članice in njihove oblasti kot posameznike (npr. migracijska politika) itd. Vprašanje integracijske vloge Evropske unije zato, v povezavi z večjezičnostjo, postavljam v ospredje. Prešli smo iz obdobja, v katerem je različnost, ki sem jo nekako tudi sam živel, kot opisujem zgoraj, bila, čeprav se sliši kontradiktorno, resničen motor za skupno oziroma integracijsko delovanje. S to mislijo se v nadaljevanju podrobneje posvetim prav vidikom večjezičnosti v Evropski uniji.

2 | Zadeva C-379/87, *Anita Groener proti Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*. Umetnica je sprožila spor proti irskemu ministru za izobraževanje in odboru za poklicno izobraževanje mesta Dublin, kajti minister je zavrnil njeno imenovanje na stalno delovno mesto učiteljice likovne umetnosti za polni delovni čas. Razlog je bil v neopravljenem testu, namenjenem oceni njenega znanja irskega jezika. Po irskih pravilih je bilo stalno redno delovno mesto predavatelja v javnih zavodih za poklicno izobraževanje takšne narave, da je upravičevalo zahtevo po jezikovnem znanju. Sodišče Evropske unije je zahtevo prepoznalo kot skladno s pravili prava EU, pod pogojem, da je jezikovna zahteva naložena kot del politike za spodbujanje nacionalnega jezika, ki je hkrati prvi uradni jezik, in pod pogojem, da se ta zahteva uporablja sorazmerno in nediskriminatorno.

IV. Institucionalna večjezičnost Evropske unije

Jezik in občutek pripadnosti

Izhajam iz jezika kot izrazitega elementa pripadnosti, in to ne le določeni narodnosti, temveč tudi skupnosti. Skupnost je skupina ljudi, lahko seveda tudi milijonska, ki ima iste vrednote, cilje ali vizije (čeprav so ti težko oprijemljivi in dosegljivi), ki torej gleda v isto smer ter se želi razvijati in rasti v tej določeni smeri. Vendar je tudi v skupnosti lahko jezik ovira. Če postane ovira, porodi občutek meja. Lahko hromi. To zmanjšuje stopnjo občutka pripadnosti. In obratno. Bolj kot poznamo jezik(e), bolj se poveča občutek pripadnosti. Enako velja tudi, če posameznik jezika ne pozna, vendar pa lahko enakovredno uporablja svojega; bolj kot lahko uporabljaš svoj jezik enakopravno drugim jezikom, bolj se poveča občutek pripadnosti.

Spominjam se nekega davnega predavanja s področja mednarodnega zasebnega prava, na katerem je neka predavateljica razvijala misel, da se niti državljanstvo, kot (običajno primarna) navezna okoliščina za uporabo prava (za pravna stanja posameznika, npr. pravno in poslovno sposobnost itd.) v mednarodnih razmerjih, ne približa tako občutku pripadnosti določeni državi, kot to velja za jezik. Spomnim se, da sem takrat to misel zadržal v spominu in jo primerjal z nekaterimi primeri posameznikov, prijateljev in znancev, ki so se preselili v Slovenijo in vložili vlogo za sprejem v državljanstvo. Morali so dokazati tudi osnovno znanje slovenskega jezika. In spominjam se, kako so bili veseli, ko so opravili ta del obveznosti. V veselju so izražali vez do nove države svojega življenja. Bili so bolj veseli kot takrat, ko so prejeli odločbo o sprejemu v državljanstvo. Državljanstvo je umetna pravna konstrukcija, jezik pa, na drugi strani, dejanski vsakodnevni stik s socialnim okoljem. Tudi sam izhajam iz mešane družine, mati je Hrvatica, oče Slovenec. Iz osebnih izkušenj sem se prepričal, da so krvne in socialne povezave močnejše od pravnih. Občutek pripadnosti ima običajno manj opraviti s pravom, pravili, na njihovi podlagi izdanimi dokumenti. V ospredju so drugačni občutki posameznika; na primer koliko ga določena skupnost ali socialna okolica antropološko sprejme. Ali ima v žepu dokument ene ali druge države, ki izkazuje njegovo pravno vez, je pomembno, vendar ne toliko kot človeški občutek pripadnosti družbi, torej subjektivni vidik integracije. Pripadnost je eden izmed vidikov, ki posameznika definira. In ker je pripadnost, kot poskušam razložiti, tesno povezana z jezikom, je tesno povezana tudi z delovanjem EU.

Vloga večjezičnosti in institucij Evropske unije

Za obstoj in razvoj Evropske unije je namreč nujno potreben občutek pripadnosti tej ideji mednarodne integracije med prebivalci kontinenta. Gre torej za občutek pripadnosti, ki je izjemno pomemben. Zato podobno kot velja o odnosu vključenosti in pripadnosti med samimi posamezniki, o katerem sem razmišljal, velja tudi za odnos institucij do posameznika. Kako se torej Evropska unija z jezikom približa vsakemu posamezniku. Če se Evropska unija z večjezičnostjo oziroma z enakovredno obravnavo jezikov ne bi približevala prebivalcem prav vsake države članice, bi to pomenilo velik razkorak oziroma veliko globel med institucijami Evropske unije na eni strani in prebivalci tega kontinenta na drugi strani. S približevanjem in enakopravno obravnavo jezikov prebivalcev Evropske unije se izpolnjuje eden od elementov, potrebnih za delovanje skupnosti. Ta element namreč vodi k sočutnosti in enakopravnosti. In le delujoča skupnost lahko gradi zaupanje. Še posebej, če je ta skupnost umetno ustvarjena, in še posebej torej, če gre za unijo (unija namreč, poenostavljeno povedano, pomeni prenos več državne suverenosti na institucije Evropske unije). To me torej privede do spoznanja, da zaupanja, nujno potrebnega za delovanje in obstoj Evropske unije, ne bi bilo brez približevanja institucij posameznikom tudi z jezikom.

Delovanje v skupnosti prav tako zmanjšuje individualizem. Namreč, več kot je individualnosti, manj je možnosti skupinskega napredovanja, in obratno. Gre za obratno sorazmernost. Jezik je komponenta, ki bi lahko, v odsotnosti ustrezne politike, individualnost na ravni posameznika povečala. Posledično pa tudi na ravni držav članic. To pa vodi k spodbujanju nacionalnih elementov. Omenim naj zgolj ekonomske, na primer na notranjem trgu, ki je pogoj za delovanje Evropske unije kot institucije. Ta individualnost bi se lahko kazala v spodbujanju nacionalnih proizvajalcev, trgovcev, ponudnikov storitev, delovne sile itd. Še bolj nevaren pa je individualizem pri političnih vprašanjih. Vodi torej proč od integracije. Integracija pa ni plod individualne razumskega, ampak sposobnosti razmišljanja v velikih skupinah. To je omogočeno samo človeku. V tem je njegov uspeh razvoja. Doseči integracijo in jo vzdrževati ni vedno lahko. Večjezičnost tako raznolike skupnosti, kot je Evropska unija, je zato eden od osnovnih pogojev.³

3 | Jezik torej ne sme predstavljati ovir. Na mikro ravni lahko opazujemo posledice jezika kot ovire; v mislih imam na primer različne bolj ali manj zaprto delujoče četrti, značilne za večja mesta z več ekonomskimi in drugimi priseljenci. Res v teh primerih ne gre zgolj za jezikovne ovire, ampak tudi za kulturne in druge okoliščine sociološke narave. Vendar je jezik ena večjih ovir. Ovire se poskušajo preseči s ponujanjem vsaj najosnovnejših storitev (npr. trgovin z osnovnimi živilskimi potrebščinami itd.) v jeziku prebivalcev določene četrti. Sčasoma to vodi v izoliranost oziroma individualnost.

Tovrstne učinke, ki jih jezikovne ovire lahko povzročijo, je Evropska unija od vsega začetka želela preprečiti. Njen pristop k spoštovanju nacionalnih jezikov in njihovi enakovredni obravnavi je svojevrsten (svetovni) fenomen. Evropa je kontinent s številnimi, tudi majhnimi državami s svojimi zgodovinskimi, verskimi in kulturnimi značilnostmi oziroma različnostmi. Med njimi je tudi jezik. Pravzaprav na svetu ni kontinenta, na katerem bi na tako omejenem ozemlju bilo toliko različnosti. Evropska unija je to uspela integrirati, združiti. Njeni začetniki so v mojih očeh pravi vizionarji in heroji. Heroji brez orožja, seveda. Z ekonomsko idejo poglobljenega trgovanja (ne gre torej le za trgovanje, ampak za enotni trg) so *Robert Schumman, Konrad Adenauer, Jean Monnet, Walter Hallstein, Paul-Henri Spaak* in drugi začeli združevati Evropo v obdobju hladne vojne, ki je sledilo koncu druge svetovne vojne. To so bila odločilna leta; zaradi teh idej in predanosti njihovi uresničitvi se je razvoj (danes zgodovina) Evrope kot kontinenta obrnil v pravo smer. V tem pogledu sem, kot predstavnik babyboom generacije, lahko le vesel in srečen, da živim v tem obdobju, ki mi je omogočilo osebni razvoj po lastni meri. Ne vem, ali se vsi zavedamo tega (naj spomnim na zgoraj omenjeno obdobje dezintegracije, ki ga trenutno živimo).

V. Sklepno

Ko se je daljnosežna ideja in za Evropo odrešujoča vizija integracije začela uresničevati, jezik ni predstavljal ovire. Vendar to ni bilo samoumevno. Odstranitev jezikovnih ovir je bila del načrta evropske integracije, in kot poskušam pojasniti zgoraj, izrazito nujen del oziroma nujen element te integracije. Takšna prizadevanja moramo prepoznati tudi danes. Zato gre Evropski uniji vsa zasluga in priznanje za takšen pristop.

Zavedam se, da ta zahteva veliko angažiranosti. Pri tem prevajalci v različnih službah institucij Evropske unije opravljajo zelo pomembno delo. Pogosto jih spregledamo in jih jemljemo kot nekaj samoumevnega, vendar pa se osnovne misli, ki jih izražam v tem prispevku, močno dotikajo tudi njih. So izredno pomemben del tega velikega projekta, ki Evropsko unijo ohranja celovito, združeno v različnosti. Ne le da se tako ohranja mir tega zgodovinsko nemirnega kontinenta, temveč gre tudi za pomemben del mozaika, tako glede ekonomske prosperitete kot glede sožitja med številnimi narodi in kulturami.⁴

4 | Glej več o tem tudi v Harari, Y. N., 21 nasvetov za 21. stoletje, Mladinska knjiga, 2020, str. 139.

Veliko je podobnosti med na začetku opisanim integracijskim pristopom iz večkulturnega mesta moje mladosti in večkulturno Evropo. Rdeče niti obeh zgodb lahko povežem; pri obeh gre za integracijske procese (ki niso hitri, a so pomembna vizija), v katerih jezik ni prepoznan kot ovira, temveč kot raznolikost, ki nas bogati in povezuje. Samo želim si lahko, da bi se ta vizija nekdane Evropske gospodarske skupnosti, potem Evropske skupnosti in današnje Evropske unije nadaljevala in razvijala. Ne nujno hitro; vesel bom že, če bi hodili, s kakršnim koli tempom, po tej poti. Pristop do jezika, ki se je zgodovinsko razvijal, se je gotovo izkazal za zelo ustreznega. V njem lahko vidimo pomemben element izgrajene Evrope, ki tudi danes nujno potrebuje nadaljnje integracijske procese.

Večjezičnost in nordijsko pravno sodelovanje

— **Heikki E. S. Mattila**

Heikki Eero Sakari Mattila je doktor prava, predavatelj primerjalnega prava in zaslužni profesor pravnega jezikoslovja. Na področju pravnega jezikoslovja je raziskoval predvsem finski pravni jezik, pa tudi druge jezike. Na tem področju je objavil številne knjige in članke v finščini in švedščini, pa tudi v angleščini, španščini in francoščini. Poleg sodobnih jezikov je raziskoval tudi pravno latinščino, zlasti vprašanje, v kolikšnem obsegu evropski pravni jeziki še vedno vsebujejo latinske fraze.

1. Pregled jezikovnih razmer v nordijskih državah¹

V nordijskih državah imajo nekateri jeziki (islandščina, finščina, norveščina, švedščina in danščina) na nacionalni ravni prevladujoč položaj, drugi pa so manjšinski².

Islandščina, norveščina, švedščina in danščina so med seboj sorodni in tudi glavni skandinavski (severnogermanski) jeziki.³ Z izjemo islandščine (ki je najbližja stari skandinavščini) lahko govorci teh jezikov vse te jezike zlahka razumejo, zlasti v pisni obliki. Razumevanje pisnih besedil je večinoma skorajda samodejno ali pa zahteva le malo usposabljanja, kar velja tudi za pravna besedila.⁴ Kljub temu bi bilo nevarno verjeti, da gre za popolno preglednost. Besedišče norveščine, danščine in švedščine namreč vsebuje različne besede in lažne prijatelje (poleg tega obstajata dve različici norveščine, glej točko 3.1 v nadaljevanju). Ustno sporazumevanje je veliko težje, zlasti pri danščini, katere izgovorjava je precej drugačna od tiste pri švedščini in norveščini.

Glavni jezik Finske, finščina, spada v drugo jezikovno družino. Razmerje med skandinavskimi jeziki in finščino lahko primerjamo z razmerjem med nemščino in madžarščino, kar pomeni, da so si povsem različni. Vendar v obalnih regijah Finske živi švedsko govoreča manjšina (nekaj več kot 5 odstotkov celotnega prebivalstva). Kljub majhnosti te manjšine ima švedščina na Finskem iz zgodovinskih razlogov status (drugega) uradnega jezika

1 | Za pregled in komentiranje rokopisa tega članka se zahvaljujem dr. Timu Esku, zaslužnemu predsedniku finskega vrhovnega sodišča, ki je že desetletja udeležen pri nordijskem sodelovanju. Podal je številne pomembne komentarje, ki so bistveno izboljšali ta rokopis. Osnutek članka, ki ga je avtor napisal v francoščini, je v celoti pregledal Frédéric Nozais, profesor na jezikovnem centru univerze v Helsinkih. Avtor se navedenima strokovnjakoma iskreno zahvaljuje. Seveda pa avtor sam prevzema odgovornost za morebitne napake ali opustitve v objavljeni končni različici.

2 | Ti manjšinski jeziki (na primer jeziki Samijev) so lahko uradni.

3 | Omenimo tudi ferščino. Zelo zanimiv povzetek jezikovnih razmer v nordijskih državah in njihovega razvoja je na voljo v nedavnem članku Karla Erlanda Gadellija, „Language ecology in Norden“, *Nordiques*, št. 35, 2018, str. od 77 do 93, dostopnem na tej spletni strani: <https://journals.openedition.org/nordiques/1570#tocto1n1>.

4 | Na primer, beseda „pravo“ je v danščini ret, v norveščini rett in v švedščini rätt (v tej zadnji besedi se črka „ä“ izgovarja kot „[e]“), beseda „zavarovanje“ pa je v danščini in norveščini *forsikring* ter v švedščini *försäkring* (tudi v tej zadnji besedi se črka „ä“ izgovarja kot „[e]“).

in se je govorci finščine učijo v višjih razredih šol.⁵ Finska zakonodaja je na voljo tudi v švedščini, pri čemer sta finska in švedska jezikovna različica povsem enako verodostojni. V švedščini so tudi številna druga uradna gradiva. Poleg tega je del finske pravne literature neposredno v švedščini (kot je navedeno v opombi 15).

Pravne kulture nordijskih držav so si v veliki meri podobne zaradi skupnih vrednot, zgodovinske povezanosti⁶ in zakonodajnega sodelovanja, zlasti v 20. stoletju.⁷ Od konca 19. stoletja do druge polovice 20. stoletja je bil velik del zakonodaj nordijskih držav harmoniziran. Te zakonodaje so si zdaj precej podobne, v nekaterih primerih celo zelo podobne, zlasti na področju zasebnega prava. Med nordijskimi državami so bile sklenjene tudi mednarodne pogodbe, zlasti na področju mednarodnega pravosodnega sodelovanja (medsebojna pravna pomoč, izvrševanje sodnih odločb itd.). Vendar je pravosodno sodelovanje na vseevropski in svetovni ravni zmanjšalo pomen tega sistema mednarodnih pogodb med nordijskimi državami.⁸

Iz zgoraj navedenih razlogov je pravna komunikacija med nordijskimi državami bogata, pri tej komunikaciji pa se danščina, norveščina in švedščina tradicionalno uporabljajo izmenično in po potrebi v različnih kombinacijah. Gre za večjezičnost treh tesno povezanih jezikov. Zato lahko govorimo o nordijski skupnosti pravnih jezikov.

5 | Vendar pa znanje in uporaba švedščine na Finskem upadata, tudi v državnih ustanovah, kar je razvidno iz več uradnih poročil v zadnjih desetletjih. Svet Evrope je med drugim večkrat opozoril na položaj švedščine na Finskem, zlasti glede znanja tega jezika v finsko govorečih okoljih, pa tudi glede ohranjanja njegove javne prisotnosti in uporabe v šolskem in upravnem sistemu države ter navsezadnje v življenju v državi nasploh.

6 | Švedska in Finska sta bili več stoletij enotna država, Dansko in Norveško pa je najprej povezovala osebna in nato še dejanska unija.

7 | V zvezi s tem je v nedavnem članku v francoščini avtorice Marie-Louise Holle („Le projet d'Ole Lando sur les contrats: le code sur le droit nordique des contrats“, *Revue internationale de droit comparé*, zv. 69, št. 4, 2017, str. od 779 do 805) poleg izčrpane razprave o pogodbenem pravu tudi ustrezen pregled nordijskih pravnih redov in nordijskega pravnega sodelovanja nasploh, navedeni pa so tudi številni viri s tega področja. Kot zbirke s članki nordijskih avtorjev na to temo lahko navedemo Letto-Vanamo, P., Tamm, D. in Mortensen, B. O. G., (ur.), *Nordic Law in European Context*, Springer, 2019, ter Husa, J., Nuotio, K. in Pihlajamäki, H., (ur.), *Nordic Law: between Tradition and Dynamism*, Antwerpen: Intersentia, 2007.

8 | Mednarodne pogodbe med nordijskimi državami je bilo treba zaradi preprečevanja neskladnosti s pravom EU pogosto spreminjati, zato je celoten sistem teh pogodb zdaj precej zapleten in deloma umeten.

2. Raba jezika v pravnem sporazumevanju med nordijskimi državami

Nordijsko sodelovanje nasploh poteka na številnih področjih (kultura, pravo, okolje, energija, gospodarstvo, javno zdravje itd.), pri tem pa se zgoraj navedeni trije skandinavski jeziki uporabljajo tako v uradnih kot neuradnih okoliščinah. Ne glede na to pa je angleščina v današnjem času na nekaterih področjih sodelovanja postala stalnica.⁹ Čeprav niti pravno sodelovanje ni povsem ubežalo temu trendu, pa je položaj skandinavskih jezikov na tem področju še vedno močan (glej v nadaljevanju).

Če želimo natančneje opisati jezikovni vidik nordijskega sodelovanja, povejmo, kako poteka: Norvežani glede na izbiro uporabljajo eno od dveh različic norveščine (glej točko 3.1 spodaj), Švedi in Finci uporabljajo švedščino (glej točko 3.2 spodaj), Danci – običajno pa tudi Islandci – uporabljajo danščino (ki se poučuje v islandskih šolah). Pri ustnem sporazumevanju se lahko uporablja tudi mešani jezik (tako imenovani *skandinaviska*), ki vsebuje elemente dveh ali več skandinavskih jezikov in v katerem se izogibamo pretirano danski izgovorjavi besed.

Konkretno na pravnem področju to pomeni, da nordijski pravosodni in upravni organi običajno sodelujejo v skandinavskih jezikih. Osrednjo vlogo pri tem imajo ministrstva za pravosodje (zlasti na zakonodajnem področju) in sodišča: dober primer so redna srečanja predsednikov vrhovnih sodišč in vrhovnih upravnih sodišč¹⁰ nordijskih držav. Tudi na drugih pravnih področjih, na primer v odvetniškem poklicu, je uporaba skandinavskih jezikov pri nordijskem sodelovanju pogosta. Kadar primer obravnavajo odvetniške pisarne iz dveh ali več nordijskih držav, izbiro jezikov narekujejo narava primera in jezik stranke. Skandinavski odvetniki na primer pogosto uporabljajo skandinavske jezike pri pripravi zadev, zlasti na področju družinskega prava.¹¹

Pomembno področje uradnega nordijskega sodelovanja je mednarodna pravna pomoč. Na tem področju je treba v skladu z mednarodnimi pogodbami med nordijskimi državami

9 | Oglejte si uradno spletno stran <https://www.norden.org/en/language>.

10 | Na Finskem in Švedskem obstajata dve vrsti sodišč: redna in upravna sodišča. Poleg tega se redno srečujejo tudi predsedniki nordijskih pritožbenih sodišč.

11 | Na področju trgovine, kjer se mednarodne gospodarske pogodbe običajno sestavljajo v angleščini, to ne velja. Predhodni pogovori o sklenitvi pogodbe v angleščini pa lahko potekajo v skandinavskih jezikih. Včasih se lahko v teh pogovorih za izognitev nesporazumom uporabljata dva jezika (angleščina in skandinavski jezik).

pri komunikaciji med organi nordijskih držav uporabljati danščino, norveščino in švedščino. To velja zlasti za vročanje pisanj (sodni pozivi itd.), pridobivanje dokazov in izvrševanje sodnih odločb.¹² Vsi trije jeziki so povsem enako verodostojni. Zato se Finci lahko v švedščini sporazumevajo tudi z Danci in Norvežani. Finsko sodišče na primer pošlje sporočilo v švedščini v zvezi z vabilom osebi, ki živi na Danskem ali Norveškem, da priča v finskem sodnem postopku. Podobno se v mednarodnih pogodbah med nordijskimi državami šteje, da finski organi poleg dokumentov v švedščini razumejo tudi dokumente v danščini ali norveščini.¹³ Tako lahko v Helsinkih prejmete zahteve v danščini ali norveščini za izterjavo preživnine za otroka, ki živi v Københavnu ali Oslu.

V zvezi s pravno literaturo je mogoče ugotoviti, da je v vseh nordijskih državah jezik akademskih publikacij v 21. stoletju vedno bolj angleščina, v škodo nacionalnih jezikov.¹⁴ Zaradi te spremembe danes ni več redkost, da mladi pravniki iz Finske – pa tudi iz drugih nordijskih držav – svoje prispevke na nordijskih konferencah ali seminarjih predstavljajo v angleščini. Nasploh pa je slika pravne literature drugačna. Prvič, vse publikacije za uporabo v pravni praksi in številne teoretične akademske publikacije izhajajo v nacionalnih jezikih. Danske, norveške in švedske publikacije je zato mogoče brati povsod v nordijskih državah, kar velja tudi za finske publikacije, saj je nekaj literature objavljene v švedščini.¹⁵ Poleg tega vse nordijske pravne revije objavljajo

12 | Na primer sporazum med Finsko, Islandijo, Norveško, Švedsko in Dansko o medsebojni pomoči pri vročanju listin in dokazov iz leta 1974 (člen 2) in sporazum med Finsko, Islandijo, Norveško, Švedsko in Dansko o prisilni izterjavi preživnin iz leta 1962 (člen 2). V skladu z mednarodnimi pogodbami morajo biti dokumenti, ki se pošiljajo na njihovi podlagi, prevedeni v norveščino, švedščino ali danščino, če niso pripravljeni v enem od teh treh jezikov (tj. če so pripravljeni v finščini ali islandščini). V primerih, za katere se uporabljajo te konvencije, je verodostojen kateri koli od navedenih treh jezikov.

13 | Ker ta domneva ne ustreza vedno dejanskemu stanju, finski odlok o izvrševanju nordijskih sodnih odločb v zasebnopravnih zadevah iz leta 1977 (člen 5) določa, da ima sodišče prve stopnje pravico zahtevati prevod dokumentov iz norveščine ali danščine v finščino ali švedščino.

14 | To je med drugim razvidno iz dejstva, da je na Finskem angleščina že prehitela finščino kot jezik, v katerem se objavljajo znanstvena dela profesorjev na pravnih fakultetah (naš izračun temelji na statističnih podatkih teh fakultet).

15 | Na začetku 21. stoletja je bilo na Finskem približno 5 odstotkov pravnih knjig in približno 10 odstotkov pravnih člankov objavljenih v švedščini (pri izračunu je pomagalo osebje knjižnice finskega parlamenta). V zvezi s tem je treba omeniti, da je na Finskem mogoče študirati pravo v švedskem jeziku in se tako uradno usposobiti za pravnika v tej državi. Dolgo je bilo pravo mogoče v švedščini študirati le na univerzi v Helsinkih, ki je dvojezična izobraževalna ustanova, pred kratkim (januarja 2022) pa je bila sprejeta odločitev, da se tako izobraževanje zagotovi tudi na *Åbo Akademi*, švedsko govoreči univerzi v Turkuju.

članke v danščini, norveščini in švedščini,¹⁶ nacionalne revije pa prispevke (čeprav precej redko) objavljajo tudi v jezikih svojih nordijskih sosed. Skandinavski jeziki se pogosto uporabljajo tudi na konferencah in seminarjih nordijskih pravnikov.¹⁷ Posebej je treba omeniti nordijske pravne dneve, na katerih se srečujejo številni pravniki z akademskega področja in pravniki, ki delajo na različnih področjih pravne prakse.¹⁸ Zato ni mogoče reči, da je tradicionalna večjezičnost v akademskem ali izobraževalnem sodelovanju nordijskih pravnikov povsem izgubila svoj pomen – daleč od tega.

3. Težave pri sporazumevanju med nordijskimi državami

Sporazumevanje med nordijskimi državami v skandinavskih jezikih ni povsem brez težav, tudi če je materni jezik udeležencev danščina, norveščina ali švedščina. Poleg že omenjenih težav (razlike v besedišču skupnega jezika, slovnici in izgovorjavi, zlasti pri danščini) težave pri pravnem sporazumevanju med nordijskimi državami povzročajo predvsem izvirni pravni pojmi, ki jih ne prepoznajo niti tujci, ki govorijo sorodni jezik. Ti nerazpoznavni pojmi so lahko posledica različnih pravnih institutov,¹⁹ pa tudi različnih poimenovanj enakih institutov. Težave so še toliko večje, ker na Norveškem obstajata dve različici pisnega jezika z enakim statusom, pri katerih se besede – tudi pravni pojmi – zapisujejo bolj ali manj različno. Ti pravni pojmi so lahko v obeh norveških različicah včasih povsem različni. Tudi pravna švedščina, ki se uporablja na Finskem, se lahko razlikuje od pravne švedščine, ki se uporablja na Švedskem, čeprav je to precej redko in so razlike precej majhne. Ti pojavi bodo na kratko obravnavani v naslednjih odstavkih.

16 | Danes te revije objavljajo tudi članke v angleščini, zlasti finskih pravnikov.

17 | Glej na primer konferenco o nordijskih premoženjskopравnih ureditvah (*Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten*), ki jo je leta 2019 organizirala univerza v Helsinkih.

18 | Nazadnje leta 2017 v Helsinkih. Posebej pomembni so nordijski pravniški dnevi (*De nordiska juristmötena* ali včasih v francoščini tudi „Congrès des juristes nordiques“ ali „Réunions des juristes nordiques“). Ti dnevi imajo že več kot stoletje in pol dolgo zgodovino, v današnjem času pa število udeležencev iz vseh nordijskih držav presega tisoč. Udeleženci predavajo, predstavljajo poročila, izmenjujejo zamisli o razvoju nordijskih pravnih redov in navezujejo stike, pogosto ob večernih dogodkih.

19 | Zelo jasen primer je norveški sistem kmetijskega dedovanja (*åsetesrett*), katerega posebnosti je mogoče pojasniti s tem, da je moral zakonodajalec pri urejanju tega sistema upoštevati arhaični institut rodbinskega retrakta (*odelsrett*), ki je v tej državi še vedno v veljavi. Glej splošno v francoščini Mattila, H., *Les successions agricoles et la structure de la société. Une étude en droit comparé*, avtor francoskega besedila Rabier, J.-C., Helsinki, Juridica, 1979, str. 115 in naslednje.

3.1 Ena država, dve različici istega jezika: norveščina

Na svetu poznamo primere iz zgodovine, ko sta v javnem življenju, tudi v pravu, med seboj tekmovali dve različici – dve standardizaciji – istega jezika, včasih tudi precej dolgo.²⁰ Na Norveškem je tako od konca 19. stoletja. Zaradi tega jezikovnega položaja je pravna komunikacija med nordijskimi državami težja: pravniki iz drugih delov te makroregije morajo biti sposobni razumeti obe različici, ki sta skorajda dva ločena (čeprav sorodna) jezika.

Da bi razumeli to posebnost, se je treba spomniti, da sta Danska in Norveška od konca srednjega veka do začetka 19. stoletja več stoletij tvorili zvezo. V tem dolgem obdobju je danščina v državni upravi postopoma nadomestila staro norveščino (ki je bila precej podobna danščini). To se je zgodilo tudi v lokalni upravi.

Okoli leta 1830 se je v takratnem romantičnem nacionalnem vzdušju porodila želja po oblikovanju pisnega norveškega jezika, ki bi se razlikoval od danskega. V ta namen sta bili predlagani dve smeri razvoja. Prvo, zmerno stališče je bilo, da bi moral novi pisni jezik temeljiti na danščini, ki se tradicionalno uporablja na Norveškem, vendar z elementi govorne norveščine. Drugo, bolj radikalno stališče je bilo, da bi bilo treba na osnovi „dobrih“ norveških narečij, ki izvirajo iz stare norveščine, ustvariti popolnoma nov pisni jezik. Zato sta se postopoma oblikovali in uveljavili dve standardizaciji pisnega norveškega jezika.

Med tema dvema različicama – ena temelji na danščini in se zdaj imenuje *bokmål*, druga pa na norveških narečjih in se zdaj imenuje *nynorsk* – je precej podobnosti, vendar tudi precejšnje razlike. Predvsem pa obstaja nešteto drobnih razlik v pravopisu,²¹ nekatere besede so celo povsem različne (tudi na pravnem področju).²² Razlike so tudi slovnične (pregibanje besed itd.).

20 | V Grčiji na primer poznajo visoko in demotsko grščino. Glede pravne rabe teh različic glej na kratko v francoščini na primer Mattila, H., *Jurilinguistique comparée. Langage du droit, latin et langues modernes*, avtor francoskega besedila Gémard, J.-C., Cowansville, Les Éditions Yvon Blais, 2012, str. 101-107, ali v angleščini Mattila, H., *Comparative Legal Linguistics. Language of Law, Latin, Modern Lingua Francas*, 2. izdaja, prevedel Goddard, C., Farnham, Ashgate, 2013, str. od 75 do 79.

21 | Ime države v različici *nynorsk* je na primer *Noreg*, v različici *bokmål* pa *Norge*.

22 | Eni od ustreznih (čeprav zelo redka) besede „stečaj“ se na primer v različici *nynorsk* reče *buslit* in obstaja samo v tej jezikovni različici.

Med različicama ves čas vlada rivalstvo. *Nynorsk* se je na začetku 20. stoletja razširila, v zadnjih desetletjih pa njena uporaba vztrajno upada. Obe različici sta si uradno enakovredni, vendar na vseh področjih družbenega življenja jasno prevladuje *bokmål*. To velja tudi za jezik zakonodaje, sodišč in pravne znanosti. Večina zakonodaje je pripravljena v *bokmål*, ki jo pri svojem delu uporablja velika večina sodnikov in pravnikov na akademskem področju.²³

3.2 Švedščina: dve državi in nekaj jezikovnih razlik

Kot že navedeno, ima švedščina na Finskem status uradnega jezika. Razlike med švedsko in finsko švedščino se skušajo čim bolj zmanjšati, tako pri običajni kot uradni rabi. Na pravnem področju se to odraža v ukrepih za zagotovitev pravilne rabe pravnega jezika. Razvoj poteka v smeri kar največje podobnosti rabe v obeh državah. Finska švedščina niti v običajni rabi niti na pravnem področju ni ločen jezik.²⁴ Ne glede na to pa obstaja nekaj redkih razlik. Te razlike so predvsem posledica razlik med nekaterimi pravnimi instituti v obeh državah. Pri enakih institutih pa je treba razlago iskati v zgodovini²⁵ ali vplivu finščine (ki je že sto let glavni jezik v državi).

Ključno je, da se te razlike v pravnem jeziku zmanjšajo, saj včasih povzročajo nesporazume v švedsko-finskih odnosih in nasploh v odnosih med nordijskimi državami. Pri tem ima v današnjem času pomembno vlogo Evropska unija. V Uniji namreč obstaja le ena različica švedščine, skupna Švedski in Finski. Res je, da se direktive EU v državah članicah izvajajo prek nacionalnih predpisov, zato ni nujno, da se švedska terminologija iz teh direktiv ohrani, ampak se prilagaja terminologiji drugih predpisov na zadevnem področju na Švedskem in Finskem. Kljub temu je mogoče ugotoviti, da dejavnosti Evropske unije

23 | Glede različic norveščine obstajajo številni tujejezični viri. Za pravne dejavnosti glej zlasti: Askedal, J. O., in Lilleholt, K., *Sprache und Recht in Norwegen*, Europa ethnica 1 in 2, 1999, str. 62–65, in Mattila, H., 2012, str. 107–115, ali Mattila, H., 2013, str. 79–85 (glej opombo 20). V norveščini obstaja še posebej temeljito delo več avtorjev: Hæreid, G. O., Lilleholt, K., Skeie, I. Risnes, in Tollefsen, M., (ur.), *Mål og rett – Juristmållaget 75 år*, Oslo, Institutt for privatrett, 2010.

24 | Glej uradni priročnik, Bruun, H., in Palmgren, S., (ur.), *Svenskt lagspråk i Finland* („Švedski pravni jezik na Finskem“), Helsingfors, Statsrådets svenska språknämnd & Schildts, 1998, str. 107–108, in bolj splošno, Reuter, M., in drugi, „Swedish in Finland in the 20th century“, *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, 2017, zv. 22/2, str. 1647–1656.

25 | Ne smemo pozabiti, da so številni pravni instituti na Finskem nastali v 19. stoletju, ko je bila država kot avtonomno veliko vojvodstvo del ruskega imperija, glavni pravni jezik pa je bila še vedno švedščina.

dolgoročno spodbujajo enotnost pravne švedščine na Švedskem in Finskem. Ne smemo pozabiti, da EU na nekaterih področjih kot zakonodajne akte pogosto sprejema uredbe, kar pomeni, da so njihova končna besedila v švedščini v obeh državah povsem enaka.

3.3 Terminološke razlike med zahodnimi in vzhodnimi nordijskimi državami

Seveda v vsaki nordijski državi obstajajo pravni instituti, ki so značilni za te države in jih drugje ne poznajo (na primer *åsetesrett*, glej opombo 19). Posamezen institut se poleg tega lahko različno imenuje kljub temu, da v vseh nordijskih državah obstaja v enaki obliki.

Na eni strani je treba poudariti, da čeprav nordijski pravni redi tvorijo precej skladno celoto – nordijsko pravno družino – lahko to celoto razdelimo na dva dela: poddružino zahodnonordijskega prava (Danska, Norveška, Islandija) in poddružino vzhodnonordijskega prava (Švedska, Finska).²⁶ Konceptualne in terminološke razlike med tema dvema poddružinama so večje kot znotraj posamezne poddružine. Na Danskem in Norveškem so na primer vprašanja v zvezi z delitvijo nekaterih vrst premoženja (dediščina, premoženje zakoncev, premoženje stečajnega dolžnika) ločeno pravno področje (*skifteret/skifterett*). Na tem področju se uporabljajo izrazi, ki na Švedskem in Finskem niso znani.

Na drugi strani pa imajo danski in norveški pravni instituti in organi včasih izvirno ime, čeprav na Švedskem in Finskem obstaja pojmovna ustreznica.²⁷ Pri zakonodajni harmonizaciji nordijskega prava se je ta težava skušala zmanjšati tako, da se je v kar največjem mogočem obsegu izbirala enaka terminologija ali taka, pri kateri so jezikovne različice zlahka prepoznavne v vseh nordijskih državah. Vendar se je izkazalo, da je ta pot težavna, saj so nacionalne tradicije zelo močan dejavnik, ki lahko ovira oblikovanje novih izrazov.

To pomeni, da je pri izmenjavi dokumentov med obema poddružinama nordijskega prava včasih težko pravilno razumeti pravne izraze in nekatera imena institutov. To je mogoče med drugim preprečiti s pripravo večjezičnih predlog dokumentov, v katerih so ključni pravni pojmi izraženi z ustreznici, ki se uporabljajo v posameznih nordijskih državah.

26 | Iz tega je razvidno, da se navedena razvrstitev pravnih redov ne ujema z razvrstitvijo jezikov. Glej na primer „skandinavski jeziki“, Wikipedija.

27 | Švedska ustreznica besede „zaseg“ je *utmötning*, danska pa *udlæg* ali – še prej – *udpankning*.

4. Prihodnost večjezičnosti v nordijskem pravnem sodelovanju

Potreba po komunikaciji med nordijskimi državami se bo nedvomno ohranila tudi v prihodnje, čeprav se nordijsko sodelovanje zaradi okrepljenega sodelovanja znotraj Evropske unije – zlasti na zakonodajnem področju – v določenem obsegu zmanjšuje. Nordijske države ne morejo več (drugače kot še sredi dvajsetega stoletja) sprejemati zakonodaje, ki bi bila v nasprotju z zakonodajo Unije, lahko pa s skupnim delovanjem vplivajo na razvoj te zakonodaje.²⁸ Ugotoviti je treba tudi, da postaja nordijsko sodelovanje zaradi vsesplošnega zbliževanja držav in narodov v nekaterih panogah vse pomembnejše. Zaradi prostega gibanja oseb (pretoka blaga itd.) je med nordijskimi državami vse več trajnih ali občasnih pravnih razmerij (prometne nesreče Fincev na Norveškem, izterjava preživnine na Finskem za otroka, ki živi na Danskem itd.). Nadaljevalo se bo tudi okrepljeno sodelovanje med pravniki na akademskem področju.

Kot navedeno, v nordijskem pravnem sodelovanju prevladuje makroregionalna večjezičnost. Uporabljajo se trije sorodni jeziki (danščina, norveščina in švedščina) ali celo štirje, če se dve različici norveščine obravnavata kot ločena jezika. V okviru te večjezičnosti se zlasti v uradnem okviru – pa tudi širše – domneva, da tisti, ki sodelujejo, in sosednji nordijski organi medsebojno razumejo danščino, norveščino in švedščino.

Kot je bilo prav tako ugotovljeno, je najresnejša težava v mednordijski komunikaciji to, da je glavni jezik na Finskem popolnoma drugačen ter da dejanski položaj in znanje švedščine na Finskem²⁹ slabita (podobno kot slabi položaj danščine v islandskem šolskem sistemu). Ne smemo pa zanemariti niti težav v drugih nordijskih državah. Kljub danskemu izvoru prevladujoče različice norveščine tudi Norvežani včasih težko razumejo govorjeno danščino, prav tako Danci, Norvežani in Švedi ne razumejo vedno pisnih besedil in se morajo za to usposobiti. Opazno je tudi, da ideologija skandinavstva v nordijskih državah ni več tako močna kot nekoč in da se mladi Skandinavci niso več pripravljeni potruditi (potrebne pa je zares malo truda) za to, da bi bili zmožni brati

28 | Glede prihodnjega razvoja nordijskega sodelovanja na pravnem področju glej v švedščini Sevón, L., *Nordiskt lagstiftningssamarbete – forntid eller framtid?* („Nordijsko zakonodajno sodelovanje – obsoletno ali priložnost za naprejš?“), *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 3 in 4, 2009, str. 545–550.

29 | Glej opombo 5.

v jezikih sosednjih držav ali se večjezično ustno sporazumevati v sorodnih jezikih.³⁰ Mladi po vsem svetu namreč občutijo angleščino kot naravno in nevtravno sredstvo mednarodnega sporazumevanja na vseh področjih, tudi s sosedi, ki govorijo zelo podoben jezik.³¹ Poleg tega je treba omeniti težavo z lažnimi prijatelji, tj. podobnimi besedami z različnim pomenom. Drug dejavnik, ki je zunanji, pa je želja zdaj (po razpadu Sovjetske zveze) neodvisnih baltskih držav, da bi se približale nordijskim državam,³² kar je naraven razvoj tudi iz zgodovinskih razlogov (nekoč – zlasti v 17. stoletju – je bil severni del baltske regije del Kraljevine Švedske). V baltskih državah pa redko najdemo pravnike, ki bi razumeli skandinavske jezike.

Glede na vse to se zdi težko z gotovostjo trditi, v kolikšnem obsegu bodo skandinavski jeziki ohranili položaj sredstva za mednordijsko sodelovanje. Zgornjih argumentov ni mogoče jemati zlahka, kljub temu pa je treba upoštevati, da skandinavski jeziki zelo olajšujejo nordijsko sodelovanje, zlasti v pisni obliki. Poleg tega ti jeziki zagotavljajo Skandinavcem (razen Islandcev) pomembno prednost, in sicer lažje aktivno komuniciranje, saj lahko v pisnih poročilih in ustnih razpravah uporabljajo svoj materni jezik. Sicer pa je razprava o tipičnih nordijskih pravnih pojavih lažja, če se uporabljajo izrazi, ki v skandinavskih jezikih že obstajajo, kot pa, če se uporablja vmesni jezik (prevodi v angleščino pogosto niso dovolj natančni).

Tudi če bi v prihodnje pri nordijskem sodelovanju na pravnem področju prevladala angleščina, to ne bi povsem odpravilo potrebe po znanju jezikov nordijskih sosed, četudi le za razumevanje pisnih besedil. Če pustimo ob strani skupnostne (EU) zadeve, nacionalne razprave o praktičnih pravnih problemih (zakonodajna politika itd.) običajno povsod potekajo v nacionalnih jezikih. Zato je besedila v angleščini v zvezi s temi razpravami mogoče zaslediti zgolj občasno, besedila pa so poleg tega prevedena z zamikom. Zato je za pridobitev celovite in uravnotežene predstave glede nordijskih razprav o praktičnem

30 | To je jasno razvidno iz nedavnega poročila (*Har Norden and språkfelleskap?*, 2021) sveta nordijskih ministrov. V raziskavi so mlade v nordijskih državah spraševali, v katerem jeziku se pogovarjajo z nekom, ki kot materni jezik govori neki drug skandinavski jezik. Približno 60 odstotkov jih je odgovorilo, da se pogovarjajo v angleščini.

31 | Pri študentih prava je to na nordijskem kolokviju 2019 z obžalovanjem opazil Johan Bärlund, profesor nordijskega prava (glej opombo 16).

32 | To je že opazno pri mednarodnem sodelovanju odvetniških združenj. Odkar so baltske države začele sodelovati z nordijskimi odvetniškimi združenji, se pri sodelovanju pogosto uporablja angleščina.

pravnem problemu treba prebrati gradivo (zlasti pravne knjige in članke), objavljeno v skandinavskih jezikih.

Tega se je pomembno zavedati, še posebej dandanes, ko so mladi Skandinavci prepričani o vsemogočnosti angleškega jezika. Če pravniki, ki so udeleženi pri mednordijskem sodelovanju, vsaj v pisni obliki že razumejo danščino, norveščino in švedščino, bodo imeli tudi potrebno predhodno znanje za lažje razumevanje vprašanj, o katerih se razpravlja v okviru sodelovanja. Z branjem ključnih izvirnih besedil iz sosednjih držav se bodo ti pravniki seznanili z dejanskim stanjem v teh državah in argumenti iz razprav v njih. To poznavanje seveda vpliva na prispevek udeležencev k sodelovanju in tako povečuje njihove možnosti za podajanje ustreznih odgovorov.

Izpopolnjevanje v razumevanju jezikov nordijskih sosedov v govorjeni obliki in ustne razprave v teh jezikih prav tako niso nepomembne.³³ Oseba, ki ne razume skandinavskih jezikov, je zlahka izključena iz pogovorov na hodnikih in razprav na sprejemih, v katerih se oblikujejo stališča in nastopi na poznejših uradnih srečanjih. Ne smemo pa pozabiti niti na družabno plat jezikovnega znanja. Večerja, na kateri se prosto izmenično razpravlja v različnih skandinavskih jezikih, je izkušnja, ki na poseben način krepi nordijsko identiteto.

33 | To pri finskih ali islandskih govorcih pomeni aktivno izpopolnjevanje znanja švedščine, danščine ali norveščine med razpravami, pri danskih govorcih pa izpopolnjevanje glede posebej jasne in razumljive izgovarjave.

Jezik kot ključ za odkrivanje sveta prava

— Stig Strömholm

Stig Strömholm je bil med letoma 1989 in 1997 prorektor univerze v Uppsali ter častni profesor zasebnega in mednarodnega zasebnega prava. Pred tem je bil profesor prava na isti univerzi. Napisal je številna pravna, zgodovinska in celo literarna dela, za svoje večjezično delovanje na področju nacionalnega in mednarodnega prava ter avtorsko delo v več evropskih jezikih pa je prejel nagrade v številnih evropskih državah.

Une science est une langue bien faite (Znanost je dobro oblikovan jezik) je izrek francoskega fizika Henrija Poincaréja (1854–1912), enega od zadnjih velikih polihistorjev. Njegov opis je še posebej primeren za sodno prakso, katere edino izrazno sredstvo ali medij je naravni jezik. Te sodne prakse ni mogoče v celoti nadomestiti s številkami ali formulami, ne glede na to, kako odločno so jih nekateri pravni teoretiki poskušali uporabiti za posredovanje pravne vsebine. V tem prispevku se bom osredotočil zlasti na pravni jezik.

Tako splošna pravna načela kot tudi posebna podrobna pravila se izražajo, reproducirajo, opisujejo in opredeljujejo v jeziku, ki je sicer „naraven“ (v nasprotju z umetnim ali formaliziranim), vendar pogosto ni le specializiran – in zato za nestrokovnjake že skoraj nerazumljiv – temveč tudi arhaičen. V družbi z dolgo neprekinjeno zgodovino je neizogibno, da ta jezik, ki izvira iz družbenih razmer, ki ne obstajajo več, včasih govori tudi o predmetih, prepričanjih in dejanjih, ki jih pripadniki današnje jezikovne skupnosti ne poznajo.

V visoko razvitih pravnih sistemih je pravni jezik zapleten sistem, za katerega so značilna „običajna“ logična semantična razmerja in ločen hierarhični red, katerega strukturo mora bralec/javnost poznati vsaj v glavnih značilnostih, da lahko v celoti razume besedilo v tem jeziku. Ta sistem je rezultat zgodovinskega razvoja, ki je v različnih kulturah in državah potekal različno. Včasih obstajajo jasne in dejanske pomembne razlike med sistemi v majhnih, iz več vidikov bližnjih, tesno povezanih in politično/gospodarsko ter kulturno podobnih skupnostih. Razumevanje besed in strukture jezika ter logične in hierarhične strukture sistema pravil je nepogrešljiv predpogoj za to, da je nekdo sposoben ne le intelektualno razumeti, temveč tudi – če uporabim splošno, nevtralno besedo – „obvladovati“ pravni sistem. Najpogostejši in objektivno najpomembnejši način „obvladovanja“ je seveda uporaba pravil, tj. odločb, s katerimi se vsebina pravil prenese v dejanja, kot na primer takrat, ko se pravilo kazenskega prava navaja v podporo obsodbi ali ko se pravilo civilnega prava, ki ga je predlagal pravnik, uporabi za pogodbo. Vsaj do sredine 20. stoletja, na mnogih področjih pa še veliko pozneje, je bil univerzitetni pravni študij v vseh državah ozko nacionalno usmerjen, pri praktični uporabi pa se je, če sploh, upošteval en sam sistem, običajno z omejenim nacionalnim obsegom.

Za evropske pravnike – in ko smo že pri tem, tudi za ameriške, afriške ali azijske – je mogoče trditi, da so bili ter so večinoma še vedno ujeti v svoj jezikovni svet, ki je običajno razmejen po nacionalnih mejah. To ne preseneča.

Posledično se opredelitve pojmov in razlage, ki „delujejo“ v tem ločenem jezikovnem svetu, torej ki jih je mogoče v tem svetu tudi uspešno „obvladovati“, dojemajo tudi

kot „prave“, morda celo „edine prave“. Dovolj dobro poučeni pravniki seveda vedo, da obstajajo tudi druge opredelitve pojmov in razlage ter da te delujejo v drugih nacionalnih sistemih. Ti drugi sistemi se zaradi ozkih vrzeli v mednarodnem zasebnem pravu (in v nekaterih posebnih primerih v splošnem mednarodnem pravu) vključijo v primerih, ko je to potrebno iz različnih razlogov. Dovolj dobro poučeni pravniki tudi vedo, da ima velik del sistema, ki jih po njihovem mnenju zavezuje, zgodovinski izvor – rimsko pravo, kanonsko pravo, germansko pravo – ki je skupen več sistemom. Vendar v veliki večini primerov, s katerimi se pravniki srečujejo v svoji poklicni praksi, to zgodovinsko znanje nima neposredne praktične koristi. Posebne rešitve, ki jih iščejo, morajo poiskati v lastnem sistemu z uporabo lastnega pravnega jezika navedenega sistema. Menim, da ni pretirano trditi, da izkušeni pravniki zavestno ali podzavestno nosijo s seboj podobo nekakšnega načrta pravnega sistema, v katerem delujejo. Ta načrt je rezultat vsebinske klasifikacije in ureditve pravnih študij ter učbenikov in – morda v še posebej veliki meri – zakonodaje.

Ta trditev velja za delavce v pravni stroki in pravnike, vendar mora iz tega zgodovinsko danega položaja izhajati tudi teoretično dejaven pravnik, kadar za kateri koli drug namen izvaja primerjalne študije. Tudi zakonodajalec mora pri iskanju novih rešitev izhajati iz tega izhodišča, ne glede na to, ali gre za nacionalno zakonodajo ali sprejetje predpisov, ki naj bi bili skupni več pravnim sistemom. Primerjalno delo zelo otežuje dejstvo, da lahko take terminološke in druge jezikovne razlike, ki jih je mogoče opisati kot naključne ali samovoljne, ne pa tudi kot izraz velikih vsebinskih razlik, pogosto zameglijo podobnosti (in razlike) med dejansko vsebino rešitev družbenih problemov v nacionalnih pravnih sistemih.

Za premagovanje težav pri primerjalnem delu morajo pravniki precej poglobljeno poznati bolj ali manj ustaljene jezikovne navade zadevnih pravnih sistemov in celo na prvi pogled neznatne razlike, ki se kažejo pri izbiri gesel v registrih, naslovov sodnih zadev in bibliografskih seznamov.

Iz lastnih izkušenj bom zdaj navedel primere nekaterih vrst težav, ki se pojavljajo pri različnih vrstah jezikovnih stikov in prevodov na pravnem področju. Upam, da bo s primeri ponazorjeno, kako večplastno in zahtevno je lahko prevajalčevo delo tudi na tako omejenem in razmeroma dobro opredeljenem področju, kot je pravo. En prevod je redko podoben drugemu.

Poleti 1956, ko sem bil študent prava, sem opravljal brezplačno pripravništvo pri švedski trgovinski zbornici v Parizu, ki je imela takrat svoje prostore v „Švedski hiši“ na 125,

Avenue des Champs-Élysées. Najpogostejše naloge so vključevale prevajanje poslovne korespondence iz švedščine v francoščino in obratno. Na prvi stopnji sem diplomiral iz romanskih jezikov in prebiral številna dela francoske literature. Ta jezik sem imel tudi rad in mi je le redko povzročal težave. Nekega dne je na gospodarsko zbornico prišel predstavnik velikega francoskega gradbenega podjetja in vprašal, ali bi lahko njegovemu podjetju kdo pomagal pri prevodu standardov za žerjave Mekanförbundet (prej švedsko združenje inženirske industrije) v francoščino. Francosko podjetje je nameravalo oddati ponudbo za gradnjo več velikih žerjavov v švedskem pristanišču. Pripravniki na gospodarski zbornici so lahko zasebno in za plačilo opravljali take naloge, če je bilo mogoče šteti, da so tesno povezane z dejavnostmi zbornice, ki spodbuja francosko-švedske gospodarske odnose. Po precej poglobljenem pogovoru s francoskim inženirjem sem prevzel nalogo.

Izkazalo se je, da je bila naloga zelo naporna, po drugi strani pa je bila pravzaprav precej preprosta. Povem lahko, da je bilo treba iz švedščine v francoščino zelo zvesto in z največjo natančnostjo ne le terminološko, temveč tudi skladenjsko prenesti del jasne in jedrnate tehnične literature, katere konkretnega pomena seveda nisem v celoti razumel v nobenem od jezikov. Seveda ni bilo prostora za kakršne koli idiomatične ali slogovne spretnosti ali iskanje nians. Delo je zahtevalo predvsem natančnost, potrebno za dosego popolne pravilnosti terminologije, tako glede izrazov, uporabljenih za materiale in konstrukcijo, kot tudi glede opisa postopkov dvigovanja in prenašanja tovora, ki bi jih izdelki lahko opravljali. Izkazalo se je, da je bila večina izrazov – včasih po temeljitem iskanju – na voljo v ustreznih enciklopedijah, vendar je bilo nekatere težko najti. Še vedno se spomnim zamudnega iskanja popolnoma pravilnega francoskega ustreznika izrazu *maximal tillåten skjuvpåkänning* (največja dovoljena strižna trdnost), ki se uporablja v švedskih standardih za žerjave. Vsake toliko časa sem lahko v napetih dneh v julijski vročini, ko sem sedel sklonjen nad nalogo, v mislih videl velikanski žerjav v idiličnem švedskem pristanišču, ki se zruši zaradi napake v mojem prevodu. Na koncu pa je francoska stranka besedilo odobrila brez vprašanj ali pritožb. Zdi se, da je bil prevod uporaben. Ne vem sicer, ali je bilo oddano kakšno naročilo. Tudi švedski časopisi v nekaj letih po tem niso poročali, da se je v švedskih pristaniščih zrušil kak žerjav.

Moj drugi primer spada na povsem drugo intelektualno področje. Eden od švedskih pravnikov, ki se je zgodaj zavedal pomena aktivnega stika nordijskih pravnih sistemov in sodne prakse s svetom, ki se je odprl po drugi svetovni vojni, je bil stockholmski profesor Folke Schmidt (1909–1980), začetnik na področju delovnega prava, nove vede, ki je hitro rastla tako po obsegu kot po pomembnosti. Vodil je skupino nordijskih pravnikov, ki so skupaj zasnovali in vodili letni zbornik v angleškem jeziku z naslovom *Scandinavian*

Studies in Law, katerega prva izdaja je izšla leta 1957 v Stockholmu. F. Schmidt je ostal urednik publikacije do svoje smrti leta 1980 in je v letni zbornik vložil veliko truda.

Vsaka izdaja *Scandinavian Studies* je vsebovala izbor nedavno objavljenih člankov s področja nordijske sodne prakse, ki so se šteli za mednarodno zanimive. F. Schmidtu je pomagal uredniški odbor, ki so ga sestavljali profesorji iz Stockholma. V vsaki od nordijskih držav je bil dopisnik, katerega naloga je bila izbrati in predlagati članke iz svoje države. F. Schmidta sem spoznal v poznih petdesetih letih prejšnjega stoletja in na koncu v angleščino prevedel njegov učbenik z naslovom *Kollektiv arbetsrätt* (Kolektivno delovno pravo). V začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja sem postal tajnik uredništva *Scandinavian Studies in Law* in to funkcijo opravljal več let. Načeloma so bili prispevki nordijskih avtorjev, ko so prispeli v uredništvo, na voljo v angleščini, vendar so zlasti na začetku pogosto zahtevali obsežen jezikovni pregled, ki sva ga večinoma opravila Folke Schmidt in jaz. Končni jezikovni pregled je opravil izkušen angleški prevajalec Richard Cox. Od samega začetka so bili cilji na področju sestavkov, pravopisa in celo grafičnega oblikovanja zelo visoki. Uredniški odbor si je zelo prizadeval za pregled in lektoriranje prispevkov, vendar je bilo potrebnih veliko lektorjev, naloga tajnika uredništva pa je bila delovno intenzivna. V letih, ko sem opravljal to funkcijo, me je na vseh potovanjih z letalom, vlakom ali ladjo vedno spremljal kup rokopisov ali korektur.

Naše delo pri prevajanju nordijskih besedil v angleščino za *Scandinavian Studies in Law* je imelo poleg prvotne naloge letnega zbornika tudi širši in dolgoročnejši drugotni namen, tj. omogočiti dostopnost posameznih prispevkov angleško govorečemu bralstvu in s tem ustvariti pogoje za mednarodno znanstveno razpravo. Ko smo preučevali to bralstvo, smo menili – kar se je izkazalo za realno – da ga v glavnem sestavlja omejena skupina dobro izobraženih in pogosto strokovnih ljudi, ki jih zanima pravo ali vsaj družboslovje. Drugotni namen pa je bil postopoma ustvariti razmeroma univerzalno zbirko angleških izrazov, ki bi jih lahko uporabili za opis nordijskih pojmov in institucij pri stalni mednarodni izmenjavi idej, za katero smo si prizadevali. Z vsako izdajo *Scandinavian Studies* se je ta zbirka izrazov seveda povečevala. Richard Cox je vsako leto zbiral nove besede, vendar se naši načrti, da bi pripravili dovolj gradiva za popolnejši švedsko-angleški pravni slovar, nikoli niso uresničili. To samo po sebi ne preseneča. Članki, ki so bili vključeni v letni zbornik, so bili izbrani predvsem glede na svojo znanstveno zanimivost in kakovost, tematsko pa so bili pogosto precej ozki in specializirani. V petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja se je v zahodnem svetu pojavila radovednost in v najboljšem primeru spoštljivo zanimanje za nordijske družbene rešitve. Pojem nordijskih držav, zlasti Švedske, kot „srednje poti“ med socializmom in kapitalizmom je bil precej razširjen med pravniki in pisci s področja družboslovja v zahodnem svetu. Čeprav med izbranimi

članki ni manjkalo širših pregledov glavnih tematskih področij, je predstavitev nordijskega prava postala preveč selektivna, da bi tudi precej veliko število izdaj letnega zbornika – vsaka je obsegala približno deset člankov, skupaj od 200 do 300 strani – v razumnem času zagotovilo dovolj gradiva za uporaben splošni pravni slovar. Ena od težav, ki je bila v ospredju že na začetku načrtovanja slovarja, je bila razlika med britanskim in ameriškim pravnim jezikom. Pogosto je bila za ponazoritev švedskega pravnega izraza v angleščini potrebna več kot ena beseda.

V nasprotju s primerom glede standardov za žerjave švedskega združenja inženirske industrije je bilo pri prevajanju pravnih besedil za *Scandinavian Studies in Law* dovoljeno nekaj prostora za slogovne in celo estetske premisleke. Naša naloga je bila predstaviti nordijsko sodno prakso v čim privlačnejši angleščini, ne da bi pri tem žrtvovali znanstveno eksaktnost. Uresničevanje tega cilja je pogosto privedlo do dileme pri prevajanju pravnih izrazov, morda zlasti imen uradov, funkcij in institucij, pa tudi pravnih teoretičnih pojmov, kar je po mojem mnenju neizogibno pri vsakem strokovnem prevajanju besedil, ki se dotikajo družbenih vprašanj.

Poenostavljeno bi dilemo lahko izrazil tako: ali izbrati slogovno privlačno in morda idiomatično sprejemljivo, vendar stvarno nejasno in okvirno rešitev, ali pa se potruditi in pripraviti jezikovno okorno podrobno opredelitev z razlagalnimi dodatki, ki včasih, da bi bila sploh razumljiva, zahteva tako veliko količino informacij o okoliških družbenih razmerah, da prevod posameznega izraza preraste v lastno manjše poglavje.

Pri izbiri med tema dvema glavnima rešitvama je neizogibno, da si poskušamo ustvariti predstavo o tem, kako bodo bralci verjetno uporabljali besedilo. V tem primeru se je zdelo in tudi na splošno se zdi malo verjetno, da bi ga pravniki v praksi uporabljali kot informacije, ki jih potrebujejo za svoje odločanje. Pragmatični pravniki te informacije redno pridobivajo na druge načine, in ne z branjem akademskih letnih zbornikov. Po vsej verjetnosti bi lahko domnevali, da je namen preučevanja nordijskega prava teoretične narave. Ta ocena je dajala – in daje – določeno prednost argumentom v prid idiomatičnemu, slogovno tekočemu prevodu pred podrobnim, opisnim in raziskovalnim prevodom. Vendar ista ocena zahteva tudi opozorilo, da besedilo ne sme postati *toliko* idiomatično, da bi zabrisalo dejanske razlike med pravili in institucijami, ki so predmet prevoda. Potem je lahko prevod neposredno zavajajoč. Neznane je treba dovoliti, da je neznano, tudi če je izraženo v znani jezikovni obliki. Nič ne pretiravam, če trdim, da je na jezikovnem in terminološkem področju več podobnosti med nordijskim in nemškim (in celo francoskim) pravom kot med skandinavskimi pravnimi sistemi in pravnimi sistemi, ki so del angloameriškega občega prava ali temeljijo na njem. To ne

pomeni, da bi nordijski pravni sistemi v celoti izgubili jezikovno eksotiko, ki je v očeh tujih opazovalcev pogosto značilna za angleško in severnoameriško pravo. Navedem lahko en primer. Gre za zdaj že pokojnega uradnika, zaposlenega v švedskem pravnem sistemu, čigar trojna poklicna vloga je zahtevala precej podrobna pojasnila, da bi jo popolnoma razumeli. Kako bi lahko razmeroma zanesljivo prevedli izraz *landsfiskal* v angleščino, francoščino ali nemščino (oziroma danščino ali norveščino), ne da bi uporabili veliko besed?

Tretji primer kaže na povsem drugačne težave pri prevajanju. V desetletjih takoj po drugi svetovni vojni se je v zahodnih demokracijah veliko pozornosti začelo namenjati vprašanju pravnega varstva zasebnosti posameznika. K temu, da so se evropski in ameriški pravniki začeli zanimati za ta vprašanja, je pripomoglo vse večje ogrožanje zasebnosti posameznikov zaradi prisluškovanja, tajnega fotografiranja in novih tehničnih postopkov. Razpravo je spodbudilo zlasti dejstvo, da so zagovorniki močnejšega pravnega varstva zasebnosti upoštevali zamisel o temeljnih človekovih pravicah, ki so določene v Splošni deklaraciji človekovih pravic, ki so jo Združeni narodi sprejeli leta 1948, in Konvenciji Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic iz leta 1950.

Človekove pravice in „osebnostne pravice“ (*Persönlichkeitsrecht*), ki so jih zlasti nemški pravniki že v 19. stoletju poskušali uvesti kot splošen izraz za, med drugim, avtorske pravice avtorjev (tema, ki sem jo leta 1966 obravnaval v svoji doktorski disertaciji v Uppsali), so na zemljevidu prava vključene v različna področja. Prvonavedene pravice, ki izhajajo iz *Declaration of Rights of the United States* (Deklaracije pravic Združenih držav) in *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Deklaracije o pravicah človeka in državljana) iz obdobja francoske revolucije, so bile pripisane javnemu pravu, zadnjenavedena pravica pa zasebnemu pravu. Tovrstne tradicionalne meje imajo močnejši učinek nadzora na mišljenje, kot si predstavljamo.

Zaradi mednarodnega zanimanja za pravno varstvo zasebnosti je *International Commission of Jurists* (Mednarodna komisija pravnikov – ICJ) s sedežem v Ženevi spomladi 1967 v Stockholmu organizirala konferenco o tej temi. Švedski oddelek komisije je vodil ugledni sodnik Gustaf Petrén. Prepričal me je, naj pred konferenco pripravim primerjalno pravno poročilo v angleškem jeziku o tej temi s predlogi tem za razpravo in pravnimi rešitvami. Z nekaj pomoči sekretariata ICJ mi je uspelo dokončati poročilo. Objavljeno je bilo leta 1967 kot knjiga z naslovom *Right of Privacy and Rights of the Personality. A Comparative Survey* (Pravica do zasebnosti in osebnostne pravice. Primerjalna raziskava), Acta Instituti Upsaliensis Iurisprudentiae Comparativae, 8, Stockholm, Norstedts, 1967, 250 strani.

Namen mojega poročila je bil zagotoviti jasno in primerno popolno sliko trenutnega stanja pravnega varstva zasebnosti posameznika v evropskih državah, ki bi se lahko štejele za vodilne na tem področju, in v Združenih državah Amerike, in sicer kot podlago za konferenco in morebitne zakonodajne predloge. Glavna težava pri tej nalogi je bila v tem, da je to pravno varstvo, kolikor je takrat sploh obstajalo, spadalo v tako različne dele zadevnih pravnih načrtov in je zato *imelo tudi tako različna imena*.

Težava predstavitve celotne slike je bila ob tej priložnosti rešena s sklicevanjem na številne odmevne pravne primere, katerih skupni imenovalec je bil dejstvo, da so se ne glede na naslove, pod katerimi so bili obravnavani, nanašali na pravno varstvo zasebnosti posameznika. Zbirka je vključevala nekaj znanih sodb severnoameriških sodnikov iz začetka 20. stoletja, ki so bile opisane in analizirane kot izraz nove pravice, „pravice do zasebnosti“, sodbo norveškega najvišjega sodišča iz obdobja po drugi svetovni vojni (ko se je začel uporabljati pojem „spoštovanje zasebnosti“) ter nekaj podobno novih in precedenčnih sodb zahodnonemškega sodišča *Bundesgerichtshof* (zvezno vrhovno sodišče). Pri tem ni šlo za preprosto prevajanje izrazov enega ali več pravnih sistemov v enega ali več izrazov drugega sistema. Predpogoj za pripravo pregleda je bil zagotoviti, da se ne bomo zapletli v terminološke razlike, temveč da jih bomo tako rekoč premostili in se osredotočili na vsebino pravne rešitve. *Izraz* za to rešitev seveda ni bil nepomemben – saj v smiselnem jeziku izrazi nikoli niso nepomembni – vendar je bil drugotnega pomena. Pomen raziskave je bil v tem, da so preučevani pravni sistemi zagotavljali ustrezno pravno pot na načeloma enakih podlagah.

Beležke

[illegible]

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

**SODIŠČE
EVROPSKE UNIJE**

**L-2925 Luxembourg
Tel. +352 4303-1**

Spletno mesto Sodišča: curia.europa.eu

Rokopis je bil dokončan decembra 2022

Niti Sodišče niti osebe, ki delujejo v njegovem imenu, niso odgovorne za uporabo podatkov iz te publikacije.

Luxembourg: Sodišče Evropske unije | Generalni direktorat za večjezičnost
Generalni direktorat za informiranje | Direktorat za komuniciranje
Oddelek Objave in elektronski mediji

Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije, 2023

Fotografije: © Alan Xuereb, Umetnik, 2023; © Joseph Alfred Izzo Clarke, Fotografija, 2023

© Evropska unija, 2023

Reprodukcija je dovoljena z navedbo vira.

Za vsako uporabo ali reprodukcijo fotografij ali drugega gradiva, ki ni zaščiteno z avtorskimi pravicami Evropske unije, je treba pridobiti dovoljenje neposredno od imetnikov pravic.

Print	ISBN 978-92-829-3853-9	doi:10.2862/508711	QD-01-21-581-SL-C
PDF	ISBN 978-92-829-3830-0	doi:10.2862/626	QD-01-21-581-SL-N

SODIŠČE EVROPSKE UNIJE

Generalni direktorat za večjezičnost

Generalni direktorat za informiranje
Direktorat za komuniciranje
Oddelek Objave in elektronski mediji

Maj 2023

ISBN 978-92-829-3830-0

doi:10.2862/626

QD-01-21-581-SL-N

